

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Α' ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩ. ΣΙΔΕΡΗΣ

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ — Α. ΛΑΖΑΡΟΥ
καθηγητῶν ἐν τῷ Προτύπῳ Κλασικῷ Γυμνασίῳ
τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως

1924
ΘΕΟ
ΕΓΧ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΑΣ ΕΜΠΟΡΙΚΑΣ ΣΧΟΛΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α΄.

ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΤΑΞΙΝ

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως
τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ

ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ (ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ)

1924

ΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΣΤΑΥΡΟΙ ΧΡΙΣΤΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ—ΓΑΜΒΕΤΤΑ & ΓΛΑΔΣΤΩΝΟΣ 12

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ἱστορία εἶναι διήγησις σπουδαίων πράξεων τῶν ἀνθρώπων. Ἐξετάζει κυρίως τὴν δρασίν τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' οὗτου ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων δὲν ἔχουν ὅλαί τὴν ἰδίαν σημασίαν. Ἡ ἱστορία ἐξετάζει κυρίως τὰς ἀξιολόγους πράξεις, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς πολὺν παλαιὸν χρόνον ὁ ἀνθρώπος δὲν ἦτο ἀνεπτυγμένος. Ἐξῆ σχεδὸν ὡς ἄγριος. Μὲ τὸν καιρὸν ὁμοῦ ἀνεπτύχθη, ὁ νοῦς του ὠρίμασεν, ἔμαθε πολλὰ καὶ ἤρχισε νὰ ζῆ βίον ἀνετώτερον. Ἐμαθε νὰ κατασκευάζῃ ἐνδύματα, νὰ κτίῃ κατοικίας καὶ πόλεις, ἀνεκάλυψε τὴν γραφὴν καὶ ἀνέπτυξε τὰς τέχνας. Τὴν πρόοδον αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάζομεν *πολιτισμόν*. Ἡ ἱστορία λοιπὸν ἐξετάζει κυρίως τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Οἱ παλαιότεροι ἀνθρώποι ἀπέθανον καὶ ἐχάθησαν. Ἀλλὰ τὰ ἔργα των δὲν ἐχάθησαν ὅλα. Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἀνθρώπους μένουσιν πολλὰ λείψανα, ὅπως π. χ. κτίρια, τάφοι, ἀγάλματα, ἀγγεῖα, ὅπλα, οἰκιακὰ σκευή, κοσμήματα κτλ. Ἀπ' αὐτὰ δυνάμεθα νὰ μάθωμεν πῶς ἔζων οἱ ἀνθρώποι τοῦ παλαιοῦ καιροῦ. Ἀργότερα ὅταν οἱ ἀνθρώποι ἀνεκάλυψαν τὴν γραφὴν, ἔγραψαν ἐπάνω εἰς λίθους καὶ εἰς μέταλλα πολλὰ ἀξιομνημόνευτα γεγονότα καί, ὅταν ἀνεπτύχθησαν περισσότερον, ἔγραψαν ἱστορίας. Ἀπ' αὐτὰ μανθάνομεν πολὺ ἀκριβέστερον τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα μᾶς δίδουν πληροφορίας περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀνθρώπων, ὀνομάζονται *ἱστορικὰ μνημεῖα καὶ πηγαὶ τῆς ἱστορίας*.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ—ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν καλῶς ἐν ἱστορικὸν γεγονός, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν πότε ἔγινε καὶ ποῦ. Τὸ πότε εἶναι ἡ *Χρονολογία*, τὸ ποῦ εἶναι ἡ *Γεωγραφία*. Διὰ τοῦτο ἡ Χρονολογία καὶ ἡ Γεωγραφία ὀνομάσθησαν οἱ δύο ὀφθαλμοὶ τῆς ἱστορίας.

Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα μετροῦνται ἀπὸ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Λέγομεν π. χ. ὅτι ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη ἔγινε

τὸ 490 π. Χ., ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453 μ. Χ. Ἡ χρονολογία διὰ τὰ πρὸ Χριστοῦ γεγονότα ἐλαττοῦται ὅσον πλησιάζομεν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, διὰ δὲ τὰ μετὰ Χριστὸν γεγονότα αὐξάνεται ὅσον ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Χάριν συντομίας καὶ διὰ τὰ συγκρατοῦμεν εὐκολώτερον τὰ γεγονότα εἰς τὴν μνήμην μας, μεταχειριζόμεθα τὴν χρονολογίαν κατὰ αἰῶνας. Λέγομεν π. χ. ὅτι ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη ἔγινε τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα, ἡ ἄλωσις τῆς Κων/πόλεως τὸν 15ον μ. Χ. αἰῶνα ¹.

Ἐκτὸς τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν εἰς ποίαν χώραν συνέβη ἕκαστον ἱστορικὸν γεγονός. Ἡ Γεωγραφία ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους, τὸ κλίμα, ἡ τοποθεσία μιᾶς χώρας, ἔχει σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν γεγονότων. Εἰς τὴν γῆν ἔγιναν μεγάλοι μεταβολαὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Αἱ χώραι ἤλλαξαν πολλάκις ὄψιν καὶ κατοίκους. Πολλοὶ λαοὶ ἐξηφανίσθησαν καὶ τὴν θέσιν των ἔλαβον ἄλλοι. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη πρὶν ἀρχίσωμεν τὴν ἱστορίαν ἐνὸς λαοῦ, νὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον τὴν γεωγραφικὴν θέσιν του. Ἡ Γεωγραφία αὐτὴ λέγεται *Ἱστορικὴ Γεωγραφία*.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Τὴν ἱστορίαν τῶν πολλῶν ἀρχαίων χρόνων δὲν γνωρίζομεν καλῶς, διότι οἱ ἄνθρωποι τότε δὲν ἦσαν πολιτισμένοι καὶ δὲν ἄφησαν ἀρκετὰ μνημεῖα, ὥστε νὰ μάθωμεν τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα των. Τὴν παλαιοτάτην αὐτὴν περίοδον τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζομεν *Προϊστορικὴν ἐποχὴν*.

Βραδύτερον οἱ ἄνθρωποι ἀνεπτύχθησαν καὶ ἄφησαν μνημεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μανθάνομεν ἀκριβέστερον τὴν ἱστορίαν των. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ *Ἱστορικὴ ἐποχὴ*.

Ὅλοι οἱ λαοὶ δὲν ἐπολιτίσθησαν συγχρόνως. Ἄλλοι ἐπολιτίσθησαν ἐνωρίτερον καὶ ἔχουν παλαιότεραν ἱστορίαν, ἄλλοι βραδύτερον καὶ ἡ ἱστορία των ἀρχίζει εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Οἱ ἀρχαιότερον πολιτισθέντες λαοὶ εἶναι οἱ Λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Ἡ ἱστορία τῶν λαῶν τούτων ἀποτελεῖ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἱστορίας, τὴν *Ἀρχαίαν ἱστορίαν*.

¹ Εἶναι καλὸν οἱ μαθηταὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐξασκηθοῦν εἰς τὴν κατὰ αἰῶνας χρονολογίαν. Π. χ. τὸ ἔτος 338 π. χ. εἶναι 4ος π. Χ. αἰὼν, τὸ 1789 μ. Χ. εἶναι 18ος αἰὼν κλπ.

Ἡ ἀρχαία ἱστορία τελειώνει μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, δηλ. τὸ ἔτος 476 μ. Χ. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ δευτέρα περίοδος τῆς ἱστορίας, ἡ **Μεσαιωνικὴ Ἱστορία**, ἡ ὁποία φθάνει μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, δηλ. μέχρι τοῦ ἔτους 1453 μ. Χ.

Ἀπὸ τοῦ 1453 ἀρχίζει ἡ τρίτη περίοδος, ἡ **Νεωτέρα Ἱστορία**, ἡ ὁποία φθάνει μέχρι σήμερον.

Κατὰ ταῦτα ἡ Ἱστορία διαιρεῖται εἰς τρεῖς μεγάλας περιόδους :

Α') **Ἀρχαία Ἱστορία**, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 476 μ. Χ.

Β') **Μεσαιωνικὴ Ἱστορία**, ἀπὸ τοῦ 476—1453 μ. Χ.

Γ') **Νεωτέρα Ἱστορία**, ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι σήμερον.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΛΑΟΙ—ΦΥΛΑΙ

Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Γῆς δὲν κατώρθωσαν ν' ἀναπτύξουν πολιτισμόν. Ἡ ἀνάπτυξις καὶ ὁ ἀνώτερος πολιτισμὸς εἶναι προνόμιον ὀλίγων λαῶν. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ μόνον ἔχουν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ λέγονται *Ἱστορικοὶ Λαοί*.

Οἱ ἀρχαιότατοι ἱστορικοὶ λαοὶ ἦσαν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, δηλαδή οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Πέρσαι, οἱ Μῆδοι κλπ. Κατόπιν ἦλθον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀνεπτύχθησαν πολὺ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ὅλοι αὐτοὶ οἱ λαοὶ ἀνήκουν εἰς τὴν Λευκὴν ἢ Καυκασίαν φυλὴν.

Οἱ σημαντικώτεροι δηλαδή λαοὶ τῆς γῆς, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν πολιτισμόν καὶ κυβερνοῦν σήμερον τὸν κόσμον, ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ λαοὶ ὅπως λέγουν, ἀνήκουν εἰς τὴν Λευκὴν φυλὴν. Αἱ ἄλλαι φυλαί, ἡ Μογγολικὴ, ἡ Αἰθιοπικὴ κτλ., δὲν ἔχουν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι δὲν ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἱστορία λοιπὸν εἶναι κυρίως ἱστορία τῆς Καυκασίας φυλῆς.

Ἡ μεγάλη αὐτὴ φυλὴ περιλαμβάνει δύο κλάδους. Ἄλλοι ἐκ τῶν λαῶν τῆς Καυκασίας φυλῆς εἶναι λευκοί, ὑψηλοί, ξανθοί, μὲ κόμην λεῖαν καὶ ὀφθαλμοὺς γαλανούς, ἔχουν ἀνεπτυγμένον ἐγκέφαλον, ἀντοχὴν μεγάλην εἰς τὴν ἐργασίαν, εἶναι δραστήριοι καὶ προοδευτικοί. Τοιοῦτοι εἶναι σήμερον οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γερμανοί, οἱ Σκανδιναβοί, οἱ βόρειοι Γάλλοι, οἱ Ρῶσοι κτλ. Ὁ κλάδος αὐτὸς τῆς Καυκασίας φυλῆς

ὀνομάζεται **Ἰνδοευρωπαϊκὴ** ἢ **Ἀρία ὁμοφυλία**.¹ Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἱ Ῥωμαῖοι καὶ μερικοὶ λαοὶ τῆς Ἀσίας, οἱ Ἰνδοί, οἱ Πέρσαι, οἱ Μῆδοι κτλ. Ἄλλοι εἶναι περισσότερο μελαχροinoί, ἔχουν κόμην μαύρην, πολλάκις σγουράν, ἀνάστημα λεπτὸν καὶ μέτριον καὶ εἶναι μᾶλλον νευρώδεις. Ἡ ὁμοφυλία αὐτὴ ὀνομάζεται **Σημιτικὴ ὁμοφυλία** καὶ εἰς αὐτὴν ἀνήκουν οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Ἀραβες κτλ.

ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ
ΕΛΛΗΝΕΣ
ΡΩΜΑΙΟΙ

Ι. ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Οἱ ἀρχαιότατοι πολιτισμένοι λαοὶ ἔζησαν περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Πολλὰς χιλιετηρίδας πρὸ Χριστοῦ εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, αἱ ὁποῖαι κεῖνται ἀνατολικῶς τῆς Μεσογείου θαλάσσης, ἐφάνησαν λαοί, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι ἐκαλλιέργησαν τὴν γῆν, ἔκτισαν πόλεις, διωργάνωσαν κράτος καὶ ἀνέπτυξαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ λαοὶ οὗτοι εἶναι οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Μῆδοι. Ἀνατολικώτερον τούτων ἔζον οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Σῖναι. Τοὺς λαοὺς τούτους ὀνομάζουσι *Ἀρχαίους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς*. Ἐξηπλοῦντο ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας. Ἀνέπτυξαν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῶν, ἦλθον εἰς πολεμικὰς καὶ εἰρηνικὰς σχέσεις, ἐπέδρασαν ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

Ὅστε εἰς παλαιοτάτους χρόνους ἐδημιουργήθη ὁ *Ἀνατολικὸς Κόσμος*, ὁ ὁποῖος ἔζησε καὶ ἔδρασε πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων.

Ι. ΟΙ ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

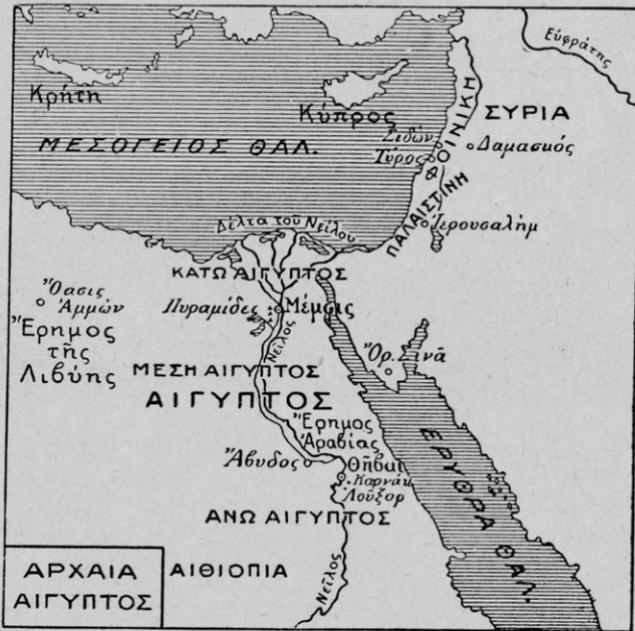
Οἱ Αἰγύπτιοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Τοὺς προσείλκυεν ἡ εὐφοροτάτη πεδιάς τῆς Αἰγύπτου, εἰσῆλθον διὰ τῆς μοναδικῆς εἰσόδου, τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ, καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτήν. Φαίνεται ὅτι ἦσαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἄφησαν τὸν ποιμενικὸν βίον, ἐγκατεστάθησαν μονίμως καὶ ἔγιναν γεωργοί.

Ἡ Αἴγυπτος εἶναι χώρα ἀξιοθαύμαστος. Εἰς τοὺς ἀρχαίους ἀλίστα ἐφαίνετο ὡς χώρα μυστηριώδης. Περιβάλλεται ἀπὸ ἐρήμους καὶ θὰ ἦτο καὶ αὐτὴ ἔρημος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὁ Νεῖλος ποταμός, ὁ ὁποῖος τὴν γονιμοποιεῖ καὶ τὴν κάμνει κατοικήσιμον. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ὀνόμαζον τὴν Αἴγυπτον *Δῶρον τοῦ εἴλου*. Κατ' ἔτος ὁ Νεῖλος πλημμυρεῖ. Ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου μέχρι τοῦ Νοεμβρίου τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ ὑψοῦνται καὶ καλύπτουν μέγα μέρος τῆς χώρας καὶ ὅταν ἀποσυρθοῦν ἀφίνουσι ἕλυν, ἡ ὁποία καθιστᾷ εὐφοροτάτην τὴν χώραν. Οἱ ἀρχαῖοι ἐκαλλιέργουν δημητριακὰ καὶ λαχανικὰ καὶ ἔτρεφον πολυάριθμα ποίμνια. Ὁ

φοῖνιξ, ὁ λωτός, ὁ πάπυρος, ἐφύοντο ἐν ἀφθονίᾳ. Ποικι-
λῶτατα ζῶα ἐτρέφοντο εἰς τὰς ὄχθας καὶ εἰς τὰ ὕδατα τοῦ
ποταμοῦ.

ΙΣΤΟΡΙΑ

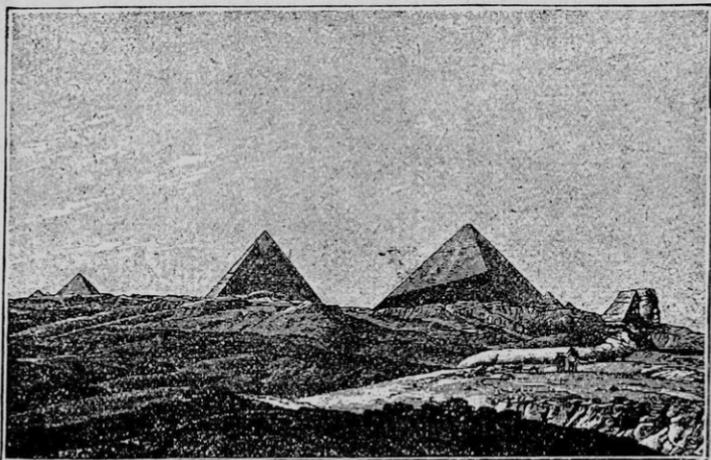
Οἱ Αἰγύπτιοι ἀφοῦ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ

Νεῖλου, ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἐργατικοὶ γεωργοί. Ἐξηπλώ-
θησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τοῦ Δέλτα τοῦ Νεῖλου μέχρι
τῆς Ἄνω Αἰγύπτου. Εἰς τοὺς μακρινούς ἐκείνους χρόνους,
ὅτε δὲν ὑπῆρχον συγκοινωνία, δὲν ἦτο δυνατόν εἰς ἡγεμῶν
νὰ κυβερνήσῃ ὅλην τὴν χώραν. Ἐσχηματίσθησαν λοιπὸν
διάφοροι ἡγεμονία. Βραδύτερον μερικοὶ ἡγεμόνες ἀπέκτη-
σαν μεγάλην δύναμιν καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς ἄλλους ν' ἀνα-
γνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν των. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Αἴγυπτος
ἠνώθη εἰς ἓν κράτος. Ἄλλὰ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν δὲν διε-
τήρησαν πάντοτε οἱ βασιλεῖς τῆς αὐτῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο
ἡ Αἴγυπτος εἶχε κατὰ καιροὺς διαφόρους πρωτεύουσας.

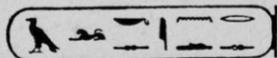
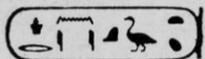
Κατὰ τοὺς παλαιωτάτους χρόνους πρωτεύουσα τῆς Αἰ-

γύπτου ἦτο ἡ **Μέμφις** εἰς τὴν Κάτω Αἴγυπτον, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Καΐρου. Οἱ βασιλεῖς τῆς πόλεως ταύτης

Αἱ πυραμίδες καὶ ἡ Σφίγξ.

5000 ἔτη π. Χ. ἦγουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ὅλων τὴν Αἴγυπτον καὶ ὀνομάσθησαν **Φαραῶ**. Περὶ τὰ 2000 π. Χ. ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν **Θηβῶν**, εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Οἱ Φαραῶ τῶν Θηβῶν ἦσαν ἰσχυροτάτοι

Γραφὴ αἰγυπτιακὴ.—Τὰ ἱερογλυφικά.

*Ἡ γραφὴ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων ἀποτελεῖτο ἀπὸ εἰκόνας ἐγχαράκτους ἢ ἀναγλύφους. Τὰ σημεῖα ταῦτα παρίστανον κατ' ἀρχὰς αὐτὰ τὰ πράγματα. Βραδύτερον παρίστανον ἓνα φθόγγον, ἦτο δηλαδή ἡ γραφὴ τῶν Αἰγυπτίων συμβολικὴ καὶ συγχρόνως φωνητικὴ.

καὶ πλούσιοι. Ἐκόσμησαν τὰς Θήβας διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων καὶ διεκρίθησαν ὡς πολεμισταί. Διέβησαν τὸν ἰσθμὸν καὶ ἐπεχείρησαν πολλοὺς πολέμους εἰς τὴν Ἄ-

σίαν. Ὀνομαστώτατος ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ *Ῥαμσῆς Β'*, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον Σέσωστρον καὶ διηγοῦντο ὅτι ἔκαμε μεγάλας κατακτήσεις καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Περὶ τὸ 1000 π. Χ. ἐξησθένησεν ἡ δύναμις τῶν βασιλέων τῶν Θιβῶν. Ἀπὸ τότε ἐπεκράτησαν αἱ πόλεις τοῦ Δέλτα καὶ ἐξουσίασε τὴν Αἴγυπτον ἡ *Σάις*. Ἄλλ' οἱ Φαραῶ δὲν εἶχον πλέον τὴν παλαιὰν αἴγλην. Ἡ Αἴγυπτος παρήκμασε καὶ τὸ 525 π. Χ. ὑπετάχθη εἰς τοὺς Πέρσας. Ἡ ἱστορία λοιπὸν τῆς Αἰγύπτου περιλαμβάνει τρεῖς περιόδους, τῆς Μέμφιδος, τῶν Θιβῶν καὶ τῆς Σαΐδος. Κατὰ τὰς τρεῖς αὐτὰς περιόδους ἐβασίλευσαν πολλὰ οἰκογένεια βασιλέων, αἱ ὁποῖα ὀνομάζονται *Δυναστεῖαι*.

Τὴν ἱστορίαν τῶν Αἰγυπτίων ἐγνωρίζομεν ἄλλοτε ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ἱστορικὸν Ἡρόδοτον, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφη τὴν Αἴγυπτον τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα. Ἄλλ' εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔγιναν σπουδαιότατα ἀνασκαφαί, εὐρέθησαν ἀμύπολλα αἰγυπτιακὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα συνήθροισαν εἰς μουσεῖα, οἱ σοφοὶ ἐμελέτησαν μὲ ἀγάπην τὸ παρελθὸν τῆς Αἰγύπτου, ἀνέγνωσαν τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα καὶ διεφώτισαν πολλὰ μυστήρια τοῦ βίου τῶν Αἰγυπτίων.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ—Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ.

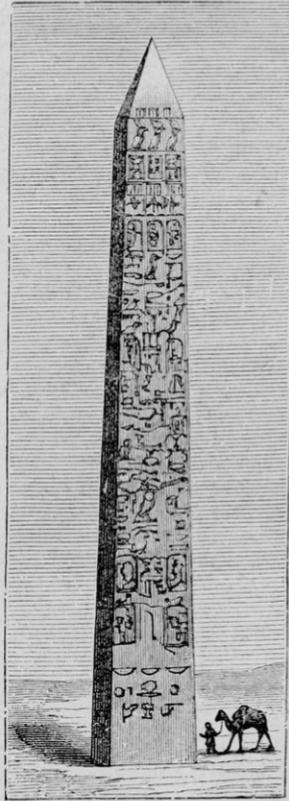
Κατὰ τοὺς αἰγυπτιολόγους ἡ ἱστορία τῶν Αἰγυπτίων ἀρχίζει πολὺ πρὸ τοῦ 5000 π. χ. Ἀπὸ τοὺς μακρινούς ἐκείνους χρόνους σφύζεται ἡ περίφημος *Σφίγξ*, ἐν ἀπὸ τὰ περιεργότατα μνημεῖα τοῦ κόσμου. Εἶναι πελώριος βράχος ὕψους 19 μ., εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωσαν σχῆμα καθημένου λέοντος καὶ πρόσωπον ἀνθρώπου. Μόνον ἡ ὄψις ἔχει μέγεθος 2 μ. Τί ἐσήμαινεν ἡ Σφίγξ δὲν γνωρίζομεν. Ἴσως παριστάνει τὸν Νεῖλον, ὁ ὁποῖος ἦτο μυστηριώδης διὰ τοὺς Αἰγυπτίους, διότι δὲν ἐγνωρίζον πόθεν ἔρχεται καὶ διατὶ πλημμυροῖ κατ' ἔτος. Βραδύτερον οἱ Αἰγύπτιοι κατεσκεύασαν ἀναριθμήτους Σφίγγας. Ἡ Σφίγξ καὶ ὁ *Ὀβελίσκος* εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης.

Περισσότερον ἀπὸ πάντα λαὸν οἱ Αἰγύπτιοι ἔζησαν ἐντὸς μυστηρίου. Διὰ τοῦτο τοὺς συνεκίνησε πολὺ καὶ τοὺς ἐτάραξε τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον εἰς τὴν *Μετεμψύχωσιν*. Ἐνόμιζον δηλαδὴ ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον μεταβαίνει εἰς σώματα ζῶον καὶ μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις ἐπανέρχεται εἰς τὸ παλαιὸν σῶμα. Διὰ τοῦτο ἐφρόντισαν πολὺ διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ σώματος. Τὸ ἑταίριον,

τὸ περιετύλισσον εἰς ὑφάσματα καὶ τὸ ἔθετον ἐντὸς τάφου. Διὰ τοῦτο περιεσώθησαν πολλὰ σώματα Αἰγυπτίων, τὰ ὁποῖα ὀνομάζομεν **Μούμιες**. Πλούσιοι καὶ πτωχοὶ κατεσκεύαζον τάφους ὅσον τὸ δυνατόν στερεοῦς. Περίφημοι εἶναι οἱ τάφοι τῶν παλαιῶν βασιλέων τῆς Μέμφιδος, οἱ λεγόμενοι **Πυραμίδες**. Εἶναι κολοσσιαῖα κτίσματα ἐκ λίθου εἰς σχῆμα πυραμίδος, τὰ ὁποῖα ὑφύονται ὡς ὄρη ἐντὸς τῆς ἀμμώδους πεδιάδος βορειοδυτικῶς τοῦ Καΐρου. Εἰς αὐτάς, ἐντὸς ἀποκρύφου δωματίου, ἐτοποθετεῖτο ὁ νεκρός.

Μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς Μέμφιδος δὲν ὑπάρχουν ἀνάκτορα, διότι οἱ Φαραῶ τῶν παλαιωτάτων ἐκείνων χρόνων ἐφρόντιζον περισσότερον διὰ τὸν θάνατον παρὰ διὰ τὰ μεγαλεῖα τῆς παρουσίας ζωῆς. Ἄλλ' εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην αὐτὴν πρωτεύουσαν ὑπάρχουν λείψανα πολλῶν ναῶν. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτρευον τὸν Ἥλιον, τὸν θεὸν *Ρα* ὡς ἔλεγον, τὸν ποταμὸν Νεῖλον, πολλὰ ζῶα, τὸν κροκόδειλον κλπ. Πρὸ πάντων ὅμως ἐτίμων τὸν βοῦν *Ἄπιν*, ὁ ὁποῖος παρίστανε τὴν γεωργίαν καὶ εἶχεν ἰδιαιτέρον ναὸν εἰς τὴν Μέμφιν καὶ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπεριποιούντο καὶ τὸν ἐλάτρευον.

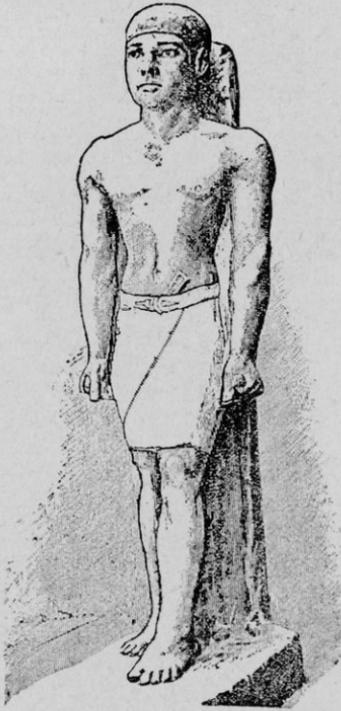
Ἀνάκτορα κατεσκεύασαν βραδύτερον. Περίφημα ἦσαν τὰ ἀνάκτορα, τὰ ὁποῖα ἔκειντο νοτιῶς τῆς Μέμφιδος καὶ τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες ὀνόμαζον **Δαβύρινθον**. Εἶχον μῆκος 200 μ., 1500 ὑπόγεια δωμάτια καὶ 3000 ἰσόγεια. Τὸ δεύ-

Ὁβελίσκος

Εἶναι ἐκ γρανίτου μονολίθου καὶ φέρει ἀναγλύφους ἐπιγραφάς.

τερον κέντρον τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ εἶναι αἱ Θῆβαι.

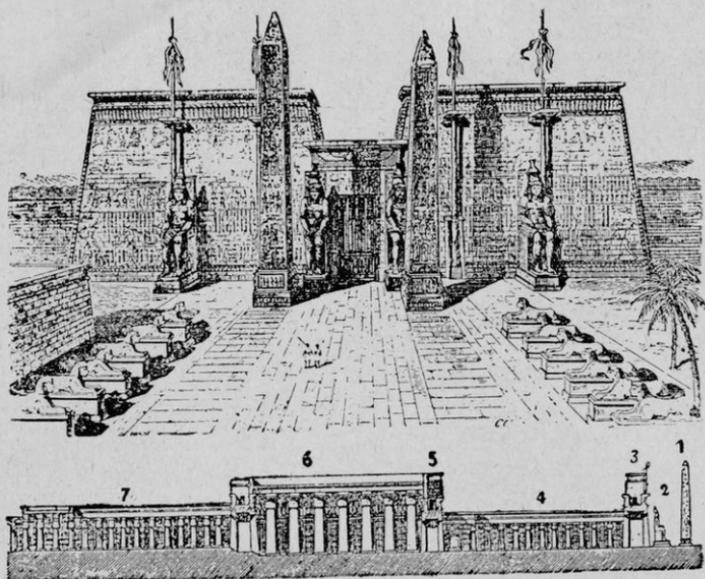
Αἰγύπτιος (ἀρχαῖον ἄγαλμα)

Οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν ὑψηλοί, ισχυροί, εὐκίνητοι, εἶχον εὐρεῖς ὤμους. Ἡ κεφαλὴ των ἦτο πολλὰκις δυσαναλόγως μεγάλη πρὸς τὸ σῶμα, αἱ παρειαὶ ἦσαν ἐξωγχομένηαι. τὰ χεῖλη των παχέα καὶ τὸ πρόσωπον εἶχεν ἐκφρασιν ἀγαθότητος συγχρόνως καὶ μελαγχολίας, ὁμοιάζον δηλ. ἀπαράλλακτα τοῖς σημερινοῖς Φελλάχοις.

καὶ ἀναπαριστάνουν τὸν βίον των. Εἰς αὐτὰς βλέπομεν πῶς ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν, πῶς ἐθέρριζον, πῶς διωχέτευον τὰ ὕδατα τοῦ Νείλου εἰς τοὺς ἀγρούς των, πῶς ἐκτιζον καὶ

Τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀξιοθαύμαστα ἔρειπια τῶν Θηβῶν σφύζονται εἰς τὰς θέσεις *Καρνάκ* καὶ *Λούξορ*. Κυριῶς εἶναι λείψανα ναῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἀνάγλυφα καὶ τὰ ἱερογλυφικά διηγοῦνται τὴν δόξαν καὶ τὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων Φαραῶ τῆς πόλεως ταύτης. Εἰς τὸ *Καρνάκ* εὐρίσκονται τὰ λείψανα τοῦ μεγίστου τῶν ναῶν τοῦ κόσμου.

Οἱ ναοὶ καὶ τὰ ἄλλα αἰγυπτιακὰ μνημεῖα δεικνύουν τὴν πρόοδον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὰ δὲ ἀνάγλυφα μαρτυροῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλυπτικῆς καὶ τὸ σύνολον τῶν μνημείων δεικνύει τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον πολλὰς χιλιετηρίδας πρὸ Χριστοῦ. Εὐρέθησαν μέγα πλῆθος αἰγυπτιακῶν μνημείων καὶ διαρκῶς ἀνακαλύπτονται νέα. Τελευταίως ἀκόμη κατάπληξιν ἐπροκάλεσαν τὰ εὐρήματα εἰς τὸν τάφον τοῦ ἡγεμόνος *Τούτ-Ἐγ Ἀιμῶν* διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κομψότητα. Τὰ ἀνάγλυφα καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτῶν μᾶς διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν τῶν Αἰγυπτίων

Ναός αἰγυπτιακός.

Ὁ αἰγυπτιακὸς ναὸς εἶναι κολοσσιαῖον κτίριον. Φθάνομεν εἰς τὸν ναὸν διὰ πλακοστρώτου δίοδου, ἡ ὁποία ἔχει ἐκατέρωθεν σειρὰν ἀπὸ Σφίγγας, καὶ δύο ὀβελίσκους ἐκ γρανίτου μονολίθου, οἱ ὅποιοι φέρουν ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφάς. Ἐκατέρωθεν τοῦ πυλῶνος ὑπάρχουν δύο πύργοι ἐν σχήματι κολούρου πυραμίδος, οἱ ὅποιοι καλύπτονται ἀπὸ ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφάς, καὶ πρὸ αὐτῶν κολοσσιαῖα ἀγάλματα τῶν βασιλέων, οἱ ὅποιοι κατεσκευάσαν τὸν ναόν. Διὰ τοῦ πυλῶνος (3) εἰσερχόμεθα εἰς μεγάλην αὐλὴν (4), ἡ ὁποία περιτοιχίζεται ἀπὸ στοάς. Εἰς τὴν αὐλὴν αὐτὴν μόνον ἐπετρέτετο ἡ εἰσόδος εἰς τὸν ναόν. Διερχόμεθα δεῦτερον πυλῶνα (5) καὶ εἰσερχόμεθα εἰς αἶθουσαν (6), τῆς ὁποίας τὴν στέγην στηρίζουν γιγαντιῶδεις κίονες εἰς δύο σειράς. Ἡ αἶθουσα αὕτη εἶναι ὁ κυρίως ναὸς καὶ ὀνομάζεται ὑπόστηλον. Εἰς αὐτὴν ἐπετρέτετο ἡ εἰσόδος μόνον εἰς τὸν Φαραῶ καὶ τοὺς ἀνωτέρους εὐγενεῖς. Ἐκ τῆς ὑποστήλου αἰθούσης τέλος εἰσερχόμεθα εἰς σκοτεινὸν θάλαμον (7), ὅπου ἦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ εἰσέρχοντο μόνον οἱ ἱερεῖς. Αἱ διαστάσεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ ναοῦ εἶναι κολοσσιαῖαι. Ὁ πυλὼν τοῦ περιήμου ναοῦ τοῦ Ἀμμὸν εἰς τὸ Λουῆξο ἔχει ὕψος 44 μ. καὶ πλάτος 115 μ. Οἱ κίονες τοῦ ὑποστήλου ἔχουν ὕψος 20 μ. καὶ περιφέρειαν 10 μ. Ἡ περιφέρεια τοῦ κιονοκράνου εἶναι 23 μ.

πῶς κατεγίνοντο εἰς τὰς διαφόρους τέχνας. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὰ μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου μεταφέρεται εἰς τοὺς μακρνοὺς ἐκεῖνους χρόνους τῆς ἱστορίας καὶ βλέπει ν' ἀναζῆ ἔμπρός του ὁ παλαιότερος ἐκεῖνος πολιτισμός.

Πάπυρος — Λωτὸς

Ὁ πάπυρος εἶναι εἶδος καλάμου, ὁ ὁποῖος φύεται εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου. Ὁ φλοιὸς του ξηραίνόμενος καὶ ἐπεξεργαζόμενος ἔδιδε τὸν περίφημον χάρτην τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ σχῆμα τῶν φύλλων του ἀπεμμήθησαν εἰς τὴν διακόσμησιν. Ὁ λωτὸς εἶναι εἶδος νυμφαίας (νούφαρον), ἣ ὁποία δίδει καρπὸν περίφημον διὰ τὴν γλυκύτητά του. Ὁ λωτὸς κατήντησε φυτὸν μυθικὸν καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς πολλὰ κοσμήματα.

2. ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΙ — ΑΣΣΥΡΙΟΙ

Η ΧΩΡΑ

Ἐὰν ἐξέλθωμεν ἀπὸ τὸν ἰσθμὸν τοῦ Σουεῖς εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ διευθυνθῶμεν πρὸς ἀνατολάς, θὰ συναντήσωμεν δύο μεγάλους ποταμούς, τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν. Ἡ μεταξὺ τῶν ποταμῶν τούτων πεδιάς ὀνομάζεται Μεσοποταμία καὶ κατέχει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς τόσην σπουδαιότητα, ὅσην καὶ ἡ κοιλὰς τοῦ Νείλου. Ἐκεῖ ἔζησαν δύο σπουδαιότατοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι.

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων ἐγνωρίζομεν ἄλλοτε ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἄλλὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔγιναν καὶ ἔδω σπουδαιότατοι ἀνασκαφαί, εὐρέθησαν πολλὰ μνημεῖα καὶ ἐγνωρίσαμεν ἀκριβέστερον τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν βίον τῶν λαῶν τούτων.

Οἱ **Βαβυλώνιοι**, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται καὶ **Χαλδαῖοι**, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸν κάτω ῥοῦν τῶν ποταμῶν, τὴν κυρίως Βαβυλωνίαν, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ ἔκτισαν πόλεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ σπουδαιότατή ἦτο ἡ *Βαβυλὼν*

παρά τὸν Εὐφράτην. Ἐκ τῆς παλαιοτάτης αὐτῆς ἱστορίας τῶν Χαλδαίων δὲν ἔχομεν πολλὰς πληροφορίες.

Οἱ κάτοικοι τῆς Βαβυλωνίας ἐπληθύνθησαν καὶ ἐξηπλώθησαν διαρκῶς βορειότερον. Πολλοὶ ἄποικοι Χαλδαῖοι ἀνέβησαν τὸν ὄρεν τοῦ Τίγρητος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ὄρεινὴν χώραν, τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον Καρδου-

χίαν καὶ τώρα ὀνομάζομεν Κορδιστιάν. Ἐκεῖ μετέβαλον χαρακτήρα, ἀνέπτυξαν ἰδίαν διάλεκτον, ἔγιναν ἀπὸ γεωργούς καὶ εἰρηνικοὺς κυνηγοί, κτηνοτρόφοι καὶ πολεμικοί. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη ὁ λαὸς τῶν Ἀσσυρίων.

ΤΟ ΑΣΣΥΡΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ἔχομεν πολὺ περισσοτέρας πληροφορίες περὶ τοῦ κράτους τῶν Ἀσσυρίων. Οἱ Ἀσσύριοι ἦσαν ὄρμαλοι, δραστήριοι, ἀλλὰ σκληροὶ καὶ αἰμοχαρεῖς. Τὰ σφριζόμενα ἀνάγλυφα δεικνύουσιν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἀσσύριοι ὁμοίαζον ἀπαράλλακτα μὲ τοὺς σημερινούς κατοίκους τῆς χώρας, τοὺς Κούρδους, οἱ ὅποιοι εἶναι περιφημοὶ διὰ τὴν ἀγριότητα. Οἱ Ἀσσύριοι ἔτρεφον μακρὰν κόμην καὶ γενειάδα.

Ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Χαλδαῖοι ἀνέπτυξαν τὴν γεωρ-

γίαν και τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης, οἱ Ἀσσύριοι κατέγιναν εἰς τὰ πολεμικά. Πρῶτοι φαίνεται ὅτι κατήρτισαν ἱππικόν, κατεσκεύασαν πολεμικά ἄρματα και πολιορκητικὰς μηχανὰς και ἐπεχείρησαν φοβερὰς ἐπιδρομὰς κατὰ γειτονικῶν λαῶν. Πολλάκις διέτρεχον μακρινὰς ἀποστάσεις, διήρχοντο τοὺς ποταμοὺς ἐπὶ ἄσκων και ἐπετίθεντο αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἐληλάτουν τὴν χώραν, κατέστρεφον τὰς πόλεις, ἔσφαζον ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους ἢ τοὺς μετέφερον εἰς τὴν χώραν των, διὰ νὰ τοὺς μεταχειρισθοῦν ὡς δούλους, και ἐπέστρεφον πάντοτε φορτωμένοι μὲ λάφυρα. Τοιοῦτο-

Ἀσσύριος βασιλεὺς ἐφ' ἄρματος.

Διακρίνομεν εἰς τὴν εἰκόνα τὸν τύπον και τὴν ἐνδυμασίαν τῶν Ἀσσυρίων. Ὁ βασιλεὺς φερεῖ τιάραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὴν ὁποίαν διετήρησαν οἱ ἀσιαῖται ἡγεμόνες ἐπὶ μαζρὸν.

τρόπως ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν Ἀρμενίαν και Μηδίαν, ἀφ' ἐτέρου δὲ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, εἰς τὴν Συρίαν και Παλαιστίνην και ἔφθασαν μέχρι τῆς Αἰγύπτου και τῶν ἐρημῶν τῆς Ἀραβίας. Εἰς τὰ ἀσσυριακὰ ἀνάγλυφα βλέπομεν τοὺς ξένους βασιλεῖς και αἰχμαλώτους νὰ γονατίζουν μὲ τρόμον πρὸ τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως, εἰς ἄλλα ὁ βασιλεὺς νὰ τυφλώνῃ διὰ τῆς λόγχης τοὺς αἰχμαλώτους, ἀφ' οὗ ἐπιγραφαὶ μὲ στόμφρον διηγοῦνται πόσας πόλεις κατέστρεψε και πόσους αἰχμαλώτους ἐφόρηνυσε ὁ βασιλεὺς.

Οἱ Ἀσσύριοι βασιλεῖς ὅταν δὲν εἶχον πόλεμον, κατεγίνοντο εἰς τὸ κινήγιον, τὸ ὁποῖον ἦτο πάλιν εἶδος μεγάλης

ἐκστρατείας. Πολλά ἀνάγλυφα ἐξυμνοῦν τὰ κυνηγετικά κατορθώματα τῶν βασιλέων. Ὁ βασιλεὺς ὅταν δὲν εἶναι εἰς τὸν πόλεμον ἢ εἰς τὸ κυνήγιον, ἐπιδίδεται εἰς ἑορτὰς καὶ συμπόσια. Περίφημοι εἶναι μερικοὶ βασιλεῖς διὰ τὴν χλιδὴν καὶ τὸν τρυφήλὸν βίον. Ἐνῶ π.χ. οἱ βασιλεῖς *Τεγλάτ-Φαλαζάρ* καὶ *Ἀσσυρμπασιμπάλ* εἶναι περίφημοι διὰ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα, ὁ *Σαρδανάπαλος* ἔγινεν ὀνομαστός διὰ τὸν θηλυπρεπῆ βίον.

Τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἰσχὴν ἀπὸ τοῦ 14ου—7ου αἰῶνος π. Χ. Πρωτεύουσα αὐτοῦ ἦτο τότε ἡ περίφημος *Νινευί* ἐπὶ τοῦ Τίγρητος. Ἄλλ' οἱ γειτονικοὶ λαοὶ συνηνώθησαν κατὰ τῶν Ἀσσυρίων καὶ οἱ Μήδοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι ἠνωμένοι ἐκυρίευσαν τὸ 625 π. Χ. τὴν Νινευί καὶ κατέστρεψαν αὐτὴν καὶ τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος.

ΤΟ ΝΕΟΝ ΒΑΒΥΛΩΝΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

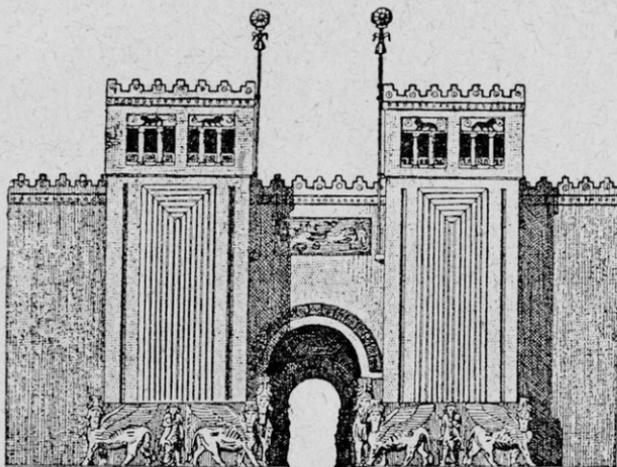
Ἀπὸ τότε ἤκμασε τὸ κράτος τῶν Βαβυλωνίων. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν *Ναβουχοδονόσορ* κατέκτησε πολλὰς χώρας, ἐκυρίευσεν καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀπήγαγε τοὺς κατοίκους αἰχμαλώτους εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Τότε ἤκμασε πολὺ ἡ Βαβυλῶν, ἡ ὁποία ἔγινε πλουσιωτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη πόλις τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλὰ καὶ οἱ Βαβυλώνιοι παρήκμασαν καὶ τὸ 536 ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Κῦρος ἐκυρίευσεν τὴν Βαβυλῶνα.

Οἱ ΜΑΓΟΙ.—Ἡ ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι εἶχον τὴν ἰδίαν θρησκείαν. Ἐλάτρευον τὰ οὐράνια φαινόμενα. Ὡς ἀνώτατον θεὸν ἐλάτρευον τὸν Ἥλιον, τὸν ὁποῖον ὠνόμαζον *Βήλον*, καὶ κατεσκευάζον ναοὺς ὑψηλοὺς ὡς πύργους. Οἱ ἱερεῖς τῶν Χαλδαίων. *Μάγοι* ὀνομαζόμενοι, παρηκολούθησαν τὴν κίνησιν τῶν ἀστρον, διότι ἐπίστεον ὅτι δι' αὐτῶν δύνανται νὰ προῖδουν τὸ μέλλον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ οὐρανὸς εἶναι καθαρώτατος εἰς τὴν χώραν αὐτὴν, κατώρθωσαν νὰ ἐξακριβώσουν πολλὰ οὐράνια φαινόμενα, τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν πολλῶν ἀστρον, τὰς ἐκλείψεις τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου κτλ. Οἱ Βαβυλώνιοι λοιπὸν ἤρχισαν τὴν ἀστρονομίαν. Ἐπίσης ἀνεκάλυψαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν μαθηματικῶν. Διήρθεσαν τὸ ἔτος εἰς μῆνας, ἡμέρας κτλ., ἐφεῦρον τὴν μονάδα τοῦ μήκου καὶ τοῦ βάρους.

Η ΤΕΧΝΗ

Οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον ἀρχιτεκτονικὴν καὶ γλυπτικὴν καὶ διεκρίθησαν εἰς τὴν διακοσμητικὴν. Κατεσκεύασαν τείχη διὰ τὰς πόλεις, ὠχυρωμένα ἀνάκτορα διὰ τοὺς βασιλεῖς καὶ ναοὺς διὰ τοὺς θεοὺς τῶν. Ἐκόσμησαν δὲ τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα μὲ ἀγάλματα, μὲ ἀνάγλυφα καὶ διάφορα κοσμήματα. Ἐπειδὴ ἡ Χαλδαία εἶναι χώρα ἀμμώδης, οἱ Βαβυλώνιοι ἔκτισαν τὰς οἰκοδο-

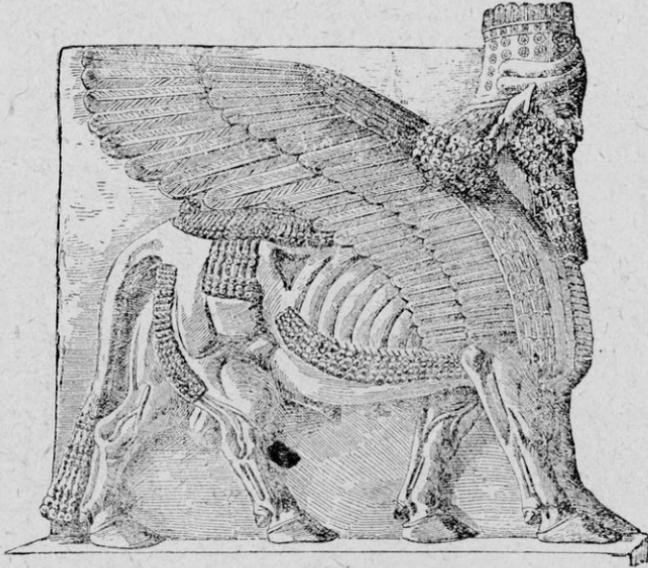

Ἀσσυριακὸν ἀνάκτορον.

Ἡ κυρία εἴσοδος τῶν ἀνακτόρων τοῦ ἀσσυρίου βασιλέως Σαργών. Πρὸ τῆς πύλης ὑπῆρχε πλατεία ἐξέδρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέβαινέ τις διὰ διπλῆς κλίμακος ἐκατέρωθεν. Ἡ πύλη ἐκοσμεῖτο μὲ περφοτεῖς ταύρους ὕψους 5 μ.

μάς τῶν μὲ πλίνθους καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζουσι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Διὰ τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτῶν εἶναι ὅτι δὲν ἔχει κίονας καὶ τὰ χαλδαιοασσυριακὰ οἰκοδομήματα ἀνεξαίρετως κατέρρευσαν καὶ ἐσημάτισαν μικροὺς λόφους ἀπὸ χῶμα. Τὰ οἰκοδομήματα τῶν Χαλδαίων καὶ τῶν Ἀσσυρίων ἦσαν ἐπίσης κολλοσιαίων διαστάσεων καὶ εἶχον σχῆμα γεωμετρικόν, δηλαδή ἦσαν εὐθύγραμμα, τετράγωνα κτλ. Τὰ τείχη εἶχον πλάκας πάχους 25 μ. καὶ ἐπροστατεύοντο διὰ τάφρων. Ὁ περι-

βολος τῶν πόλεων ἦτο τετράγωνος, αἱ δὲ ὁδοὶ παράλληλοι ἢ κάθετοι, ὅπως εἰς τὰς νεωτέρας πόλεις. Τὰ ἀνάκτορα ἦσαν φρούρια μεγάλα ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἐκτίζοντο ἐπὶ ὑψηλοῦ κρηπιδώματος ἐκ πλίνθων. Τὸ ἀνάκτορον ἦτο κολοσσιαῖον τετράγωνον κτίριον, τὸ ὁποῖον περιεβάλλετο ἀπὸ ὑψηλῆς τεῖχης μὲ πύργους καὶ μεγαλοπρεπεῖς πύλας. Ἦτο μονόρο-

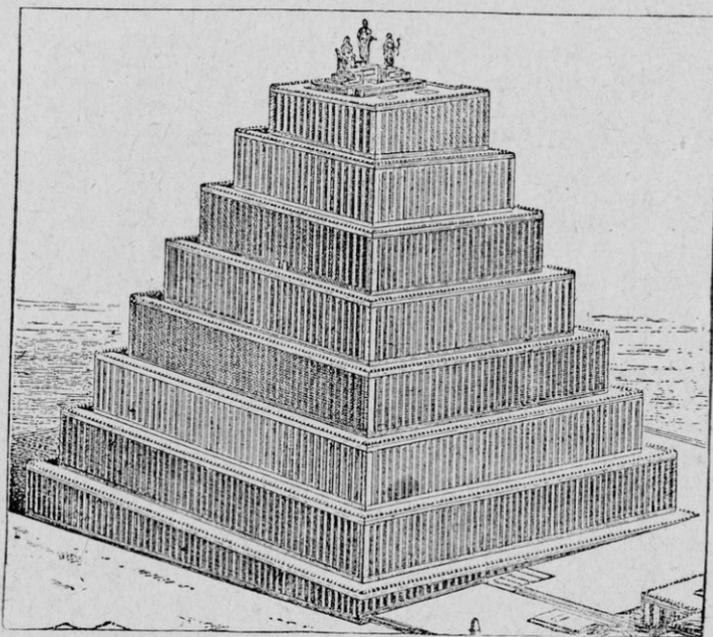

Πτερωτὸς ταῦρος.

Ἐκτὸς τὰ κοσμήματα τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων τοῦ Σαργόν. Ἐχει μορφήν ἀνθρώπου, ἀσσυρίου βασιλέως, ὁ ὅποτος φορεῖ τιάραν καὶ ἔχει μακρὰν γενειάδα. Ἐχει ἐπίσης δύο ζεύγη κεράτων, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὴν δύναμιν. Ὁ ἀσσυριακὸς ταῦρος ἔχει πέντε πόδας, διὰ τὴν φάινεται ἀκέραιος ἀπὸ ὅπου καὶ ἂν τὸν βλέπη τις.

φον μὲ ἀπειρα δωμάτια, τὰ ὅποια δὲν εἶχον παράθυρα. Πλουσιώτατος ὅμως ἦτο ὁ διάκοσμος αὐτοῦ. Αἱ εἴσοδοι ἐκοσμοῦντο μὲ ἀγάλματα, τὰ ὅποια παρίστανον δαίμονας καὶ Πτερωτοὺς Ταῦρους. Τὸ πάτωμα ἐκαλύπτετο μὲ πολύτιμα μάρμαρα, οἱ τοῖχοι ἐκοσμοῦντο μὲ πορσελάνην πολυχρωμον καὶ αἱ αἵθουσαι ὑπερβαστάζοντο ὑπὸ στυλῶν ἐκ κέδρου, οἱ ὅποιοι ἔφερον κοσμήματα ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ ἐλεφαντόδοντος.

Οἱ ναοὶ ἦσαν ὑψηλότατοι πύργοι πολλάκις μέχρι 100 μ. με σχῆμα τετραγώνου καὶ πολλὰ πατώματα. Εἰς τὸ ἀνώτατον πάτωμα ἦτο ὁ κυρίως ναός, ὁ ὁποῖος εἶχε στέγην χρυσοῦν. Ἐντὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ κλίνη τοῦ Βήλου καὶ τράπεζα, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἱερεῖς παρέθετον φαγητὰ διὰ τὸν θεόν. Ὁ

Ἀσσυριακὸς ναός.

Ἀναπαράστασις ναοῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Σαργόν. Ἔχει ὕψος 43 μ., καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξ πατώματα. Ἐκαστον πάτωμα ἔχει 6 μ. ὕψος καὶ εἶναι ἀφιερωμένον εἰς ἓνα ἐκ τῶν πλανητῶν καὶ εἶχεν ἰδιαιτέρον χρωματισμόν. Ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ἴστανται τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν.

ναὸς ἐχρησίμευε διὰ τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ καὶ ὡς ἀστεροσκοπεῖον καὶ τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων εἶχον ἀπαραιτήτως ἓνα τοιοῦτον πύργον.

Ἡ γλυπτικὴ προώδευσε πρὸ πάντων εἰς τὴν Ἀσσυρίαν. Κατεσκευάζον κολοσσιαῖα ἀγάλματα τῶν βασιλέων, περὶ τοὺς ταύρους καὶ δαίμονας, ἢ ἀνάγλυφα ἀπὸ ἀλάβαστρον,

τὰ ὁποῖα παρίστανον σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου τῶν βασιλέων, θρησκευτικὰς τελετάς, ἐπεισόδια πολέμου ἢ κυνηγίου. Πολλὰ ἔξ αὐτῶν διεκρίνοντο διὰ τὴν θαυμαστὴν φυσικότητα. Οἱ Ἀσσυριοὶ εἶχον ἰδίαν γραφὴν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται *σφηνοειδής*.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Οἱ Βαβυλώνιοι ἐπροόδευσαν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Κατεσκεύαζον λινᾶ καὶ ἐριούχα ὑφάσματα καὶ ἦσαν περιφρημοὶ οἱ τάπητες τῆς Ἀσσυρίας. Ἐπίσης διεκρίνοντο εἰς τὴν κατασκευὴν ὄπλων, ἐπίπλων καὶ κοσμημάτων. Πολλὰς ἑκατονταετηρίδας π. Χ. ἡ Βαβυλὼν ἦτο μέγα ἐμπορικὸν κέντρον, διότι ἔκειτο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία φέρει ἀπὸ τοὺς λιμένας τῆς Μεσογείου εἰς τὰς Ἰνδίας. Οἱ Βαβυλώνιοι διετήρουν στόλον ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου, ὁ ὁποῖος ἔθετεν αὐτοὺς εἰς ἐπικουρανίαν μὲ τὸν Περσικὸν κολπον καὶ τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανόν.

Σφηνοειδής γραφή.

Ὀνομάσθη οὕτω, διότι ἔχει ὁμοίότητα μὲ σφήνα. Εἶναι κυρίως ἡ γραφὴ τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Περσῶν, τῶν Μήδων, τὴν ὁποίαν παρέλαβον οἱ Ἀραβες, οἱ Τοῦρκοι κτλ.

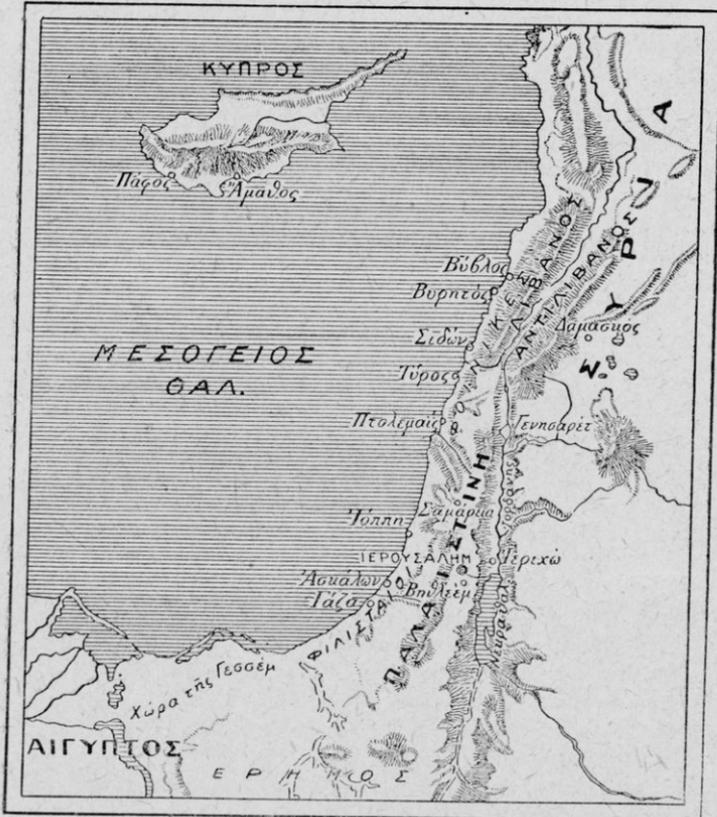
3. ΕΒΡΑΙΟΙ

Η ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ

Οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν σημίται ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Ἀσσυριοὶ. Ἐπὶ αἰῶνας ἔζησαν ὡς νομάδες πλάνωμενοι μὲ τὰ ποίμνιά των μεταξὺ τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Βραδύτερον ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ ἔγιναν γεωργοί.

Ἡ Παλαιστίνη εἶναι μικρὰ παραθαλάσσιος χώρα, κειμένη μεταξὺ τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη. Πρὸς δυσμὰς εἶναι ἡ παραλία τῆς Μεσογείου, εἰς τὸ μέσον τὸ ὄροπέδιον τῆς Χαναάν, πρὸς ἀνατολὰς ἡ κοιλάς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ. Ἡ κοιλάς τοῦ Ἰορδάνου εἶναι εἶδος βαράθρου, τὸ ὁποῖον σχηματίζεται ἀνατολικῶς τοῦ ὄροπεδίου τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Ἰορδάνης πηγάζει ἀπὸ τὸ ὄρος Ἀντίλίβανον, ὅστις ἐντὸς τοῦ βαράθρου τούτου, σχηματίζει κατὰ τὸν ὄρῶν λίμνας, ἐκ τῶν

ὁποῖων ὀνομαστὴ εἶναι ἡ λίμνη τῆς Γενησαρέτ, καὶ χύνεται εἰς τὴν Νεκρὰν θάλασσαν. Ἡ Νεκρὰ θάλασσα εἶναι λίμνη, ἡ ὁποία κεῖται 400 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τὰ ὕδατά της ἔχουν ἄφθονον ἄλας καὶ πίσσαν. Διὰ τοῦτο ἡ πα-

Χάρτης τῆς ἀρχαίας Παλαιστίνης καὶ Φοινίκης.

ραλία της εἶναι ἀκατοίκητος καὶ ἔρημος. Πανταχοῦ βλέπει κανεῖς τὰ ἴχνη σεισμῶν καὶ ἐκρήξεων ἡφαιστειαῶν. Οἱ Ἑβραῖοι διηγοῦντο ὅτι ἐκεῖ ἦσαν δύο πόλεις, τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορα, τὰ ὁποῖα κατέκτανεν ὁ Θεὸς διὰ τὰς ἁμαρτίας των.

Ἡ Παλαιστίνη εἶναι χώρα ἰδιόρρυθμος καὶ ἐπιβλητική. Πρὸς βορρᾶν εἶναι τὸ βαθύσκιον ὄρος τοῦ Λιβάνου μὲ τὰς ὑψηλὰς κέδρους. Ἡ Χαναάν εἶναι εὐφορος εἰς πολλὰ μέρη καὶ ἔχει γραφικὰς τοποθεσίας καὶ ἀγροὺς εἰρηνικοῦς. Πρὸς ἀνατολὰς εἶναι ἡ κοιλάς τοῦ Ἰορδάνου μὲ τὴν Νεζρὴν θάλασσαν, πρὸς νότον ἡ ἔρημος καὶ πέραν αὐτῆς τὸ ὄρος Σινᾶ. Τὸ κλίμα τῆς ἤτο ὁμοιον μὲ τὸ κλίμα τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Χαλδαίας. Ἡ φύσις τῆς χώρας ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐπίδρασιν εἰς τοὺς κατοίκους. Οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν συναισθηματικοὶ καὶ εὐφάνταστοι. Ἀνέπτυξαν ἴδιον πολιτισμὸν καὶ ἰδίως τὴν μονοθεϊστικὴν θρησκείαν, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἡ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑβραίων μαρτυροῦμεν ἀπὸ τὰ ἱερά βιβλία των, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἡ Π. Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν κατὰ διαφόρους καιροὺς. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑβραίων, ἄλλα περιέχουν τὴν νομοθεσίαν των καὶ ἄλλα εἶναι ὕμνοι (*ψαλμοὶ*) εἰς τὸν θεόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευσαν οἱ Ἑβραῖοι. Τὰ βιβλία ταῦτα εἶναι ἀπὸ τὰ παλαιότερα καὶ ἀξιολογώτερα μνημεῖα τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ ἱστορικὰ βιβλία περιέχουν ζωηρὰς διηγήσεις, εἰς τὰς ὁποίας εἰκονίζεται ὁ βίος καὶ τὰ ἥθη τῶν μακρινῶν ἐκείνων χρόνων, τὰ δὲ ἄσματά των ἔχουν βαθεῖαν συγκίνησιν, ὥστε τὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα λογοτεχνικὰ ἔργα τοῦ κόσμου.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ.

Κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν οἱ Ἑβραῖοι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἐπὶ μακρὸν ἔζησαν ὡς νομαδεςδιηρημένοι εἰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰδίους ἀρχηγούς, τοὺς ὁποῖους ὀνόμαζον *Πατριάρχας*. Ὁ ὀνομαστότερος ἀπὸ τοὺς Πατριάρχας ἦτο ὁ **Ἀβραάμ**, ὁ ὁποῖος ἐγκατέστησε τὰς νομαδικὰς φυλάς εἰς τὴν Χαναάν. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ οἱ Ἑβραῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὸν πλάνητα βίον, τὸν ὁποῖον ἠγάπων πολὺ. Περιπλανώμενοι ἐφθασαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου τοὺς ἐκακομεταχειρίσθησαν οἱ Φαραῶ. Ἐκεῖθεν ἐξήγαγεν αὐτοὺς ὁ **Μωϋσῆς** καὶ οἱ Ἑβραῖοι περιεπλανήθησαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ἔρημον. Τέλος μετὰ πολλὰς ταλαιπωρίας ἐφθασαν εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἡ ὁποία τοὺς ἐφάνη προάγματι ἢ *Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας*. Οἱ Ἑβραῖοι ἐνίκησαν εὐκόλως

τοὺς μικροὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι κατόικουν τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνου καὶ τὸ ὄροπέδιον τῆς Χαναάν, καὶ κατέλαβον τὴν χώραν. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ νικήσουν τοὺς πολεμικοὺς *Φιλισταίους*, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὴν παραλίαν, ὅπου ἦσαν οἱ λιμένες τῆς Μεσογείου Ἰόππη, Ἀσκάλων, Γάζα. Διὰ τοῦτο εἶχον μακροὺς πολέμους πρὸς αὐτοὺς ζητοῦντες νὰ ἐξέλθουν εἰς τὴν θάλασσαν.

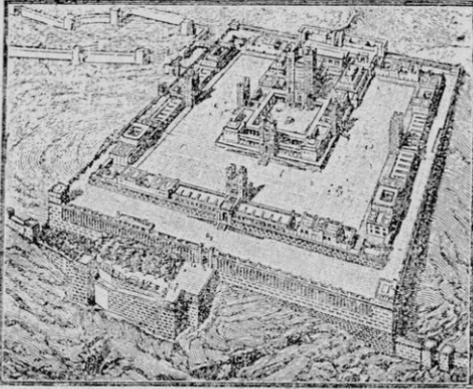
Κατ' ἀρχὰς αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ εἶχον ἰδίους ἀρχηγούς. Εἰς σοβαρὰς ὅμως περιστάσεις ἐξέλεγον κοινὸν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ὠνομαζέτο **Κριτὴς**. Περίφημοι Κριταὶ ἦσαν ὁ *Γεδεών*, ὁ *Σαμψών*, ὁ *Σαμουήλ*. Βραδύτερον ὠργανώθησαν εἰς κράτος καὶ ἐξέλεξαν βασιλέα. Ὁ ἰσχυρότερος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων ἦτο ὁ **Δαυὶδ**. ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 11ου αἰῶνος π. χ. Αὐτὸς διωργάνωσε τὸ ἑβραϊκὸν κράτος, ἔφερε τὴν πειθαρχίαν εἰς τοὺς κατοίκους, κατήρτισε στρατὸν καὶ ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ κράτους του μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Ὁ Δαυὶδ ἔκτισεν εἰς ἐπικαιροτάτην θέσιν νέαν πόλιν, τὴν *Ἱερουσαλήμ*, ἡ ὁποία ἔγινε τὸ κέντρον τῶν Ἑβραίων. Ὁ Δαυὶδ ἦτο ἔσοχος ποιητῆς καὶ συνέθεσε τοὺς περιφήμους *Ψαλμοὺς*.

Ὁ υἱὸς τοῦ Δαυὶδ **Σολομῶν** ἐξηκολούθησε τὴν λαμπρότητα τοῦ πατρὸς του. Ἦτο βασιλεὺς μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐφημίζετο ὡς δίκαιος καὶ σοφός. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνεπτύχθη τὸ ἑβραϊκὸν ἐμπόριον. Τὰ καραβάνια ἔφθανον εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Σολομῶν κατεσκεύασε στόλον εἰς τὴν Ἐρυθρὰν καὶ ἔκτισε τὸν περίφημον ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁ ὁποῖος ἔγινε τὸ κέντρον τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Ἐπειδὴ οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶχον τεχνίτας, προσεκάλεσαν ἀρχιτέκτονας καὶ κτίστας ἀπὸ τὴν Φοινίκη, οἱ ὁποῖοι κατεσκεύασαν ἐπὶ ὑψηλοῦ κρηπιδώματος αἰγυπτιακὸν ναὸν, μὲ πολλοὺς δηλαδὴ περιβόλους, ἀλλὰ μὲ μικροτέρας διαστάσεις. Ὁ ναὸς λοιπὸν τοῦ Σολομῶντος ἦτο συνδυασμὸς τοῦ ἀσσυριακοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ ἦσαν τὰ *Ἁγία τῶν Ἁγίων*, ὅπου εὐρίσκετο ἡ *Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης* καὶ ἡ *Ἐπίταφος Λαζαρίου*.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σολομῶντος τὸ ἑβραϊκὸν κράτος ἤρχισε νὰ διαλύεται. Τὸ 974 π. χ. ἐχωρίσθη εἰς δύο, εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς βορρᾶν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Σαμάρειαν καὶ τὸ βασίλειον τοῦ Ἰούδα πρὸς νότον μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ κα-

τέστρεψαν οἱ Ἀσσύριοι τὸ 722, τὸ δὲ βασιλεῖον τοῦ Ἰούδα ὁ Ναβουχοδονόσωρ τὸ 587, ὁ ὁποῖος ἐπιτρόπησε τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὸν ναὸν καὶ ἀπήγαγε τοὺς Ἰουδαίους αἰχμαλώτους εἰς τὴν Βαβυλῶνα.

Μετὰ 70 ἔτη ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Κῦρος ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὴν Παλαιστίνην, ἐπέτρεψε εἰς τοὺς Ἑβραίους νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πατρίδα των καὶ ν' ἀνοικοδομήσουν τὸν ναόν. Βραδύτερον ἡ Ἰουδαία ὑπετά-

Ὁ ναὸς τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἀναπαράστασις τοῦ δευτέρου ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος κατέστρεψεν ὁ Ναβουχοδονόσωρ. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας οἱ Ἑβραῖοι εἰργάσθησαν 46 ἔτη διὰ ν' ἀνοικοδομήσουν τὸν ναὸν μεγαλοπρεπέστερον. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρεῖς περιβάλλους. Εἰς τὸν τρίτον εἰσήρχοντο μόνον οἱ ἱερεῖς. Τὸν ναὸν τοῦτον κατέστρεψεν ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Τίτος.

χθη εἰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον καὶ εἰς τοὺς διαδόχους του καὶ μετὰ ταῦτα ἔγινεν ἐπαρχία Ῥωμαϊκῆ. Εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἐγεννήθη ἐν Ἰουδαίᾳ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ διεδόθη εἰς ὅλον τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἑβραῖοι ἔδωσαν εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς τὴν θρησκείαν. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ Ἑβραῖοι ἀκολουθοῦντες τὴν τάσιν των τῆς περιπλανήσεως διεσχορήσθησαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Σήμερον ὑπάρχουν Ἑβραῖοι εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀμερικὴν, οἱ ὁποῖοι κατόρθωσαν νὰ φθάσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν τῆς Εὐ-

ρώπης. Ὑπάρχουν μεγάλοι τραπεζίται, ἔμποροι, βιομήχανοι, μεγάλοι σοφοὶ καὶ ἐφευρέται Ἑβραῖοι.

4. ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

Η ΧΩΡΑ

Καὶ οἱ Φοίνικες ἦσαν σημιῖται. Ἡ χώρα¹ τῶν ἤτο στενὴ παραλία μεταξὺ τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ ὄρους Λιβάνου. Ἐκτισαν πολλὰς πόλεις κατὰ μῆκος τῆς παραλίας, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικότεραι ἦσαν ἡ Βύβλος, ἡ Βυρηττός, ἡ Σιδὼν, ἡ Τύρος. Αἱ πόλεις αὗται ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην καὶ ἐκυβερνῶντο ἀπὸ τοὺς πλουσίους ἐμπόρους καὶ ἀπέβησαν σπουδαῖοι ἐμπορικὸι λιμένες.

Ἐπειδὴ ἤτο δυσχερὴς ἡ συγκοινωνία μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ, οἱ Φοίνικες ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ ἀνεδείχθησαν ὁ πρῶτος μέγας ναυτικὸς λαὸς τῆς Μεσογείου. Εἶχον πρόχειρον ξυλείαν ἐκ τοῦ Λιβάνου καὶ κατασκεύαζον πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐταξίδευον εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΣΙΔΩΝΟΣ

Κατ' ἀρχὰς ἤγμασεν ἡ Σιδὼν. Κατὰ τὴν παλαιὰν αὐτὴν περίοδον οἱ Φοίνικες κατέλαβον τὴν Κύπρον, ὅπου εὗρον χαλκόν, καὶ ἴδρυσαν πόλεις. Ἐκεῖθεν περιέπλεον τὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας, κατέλαβον τὴν Ῥόδον, ἔφθασαν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ κατέλαβον ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Κρήτης, ὅθεν ἐξήγον τὴν πορφύραν. Ἀφ' ἐτέρου κατέλαβον τὰς νήσους τοῦ θορακικοῦ πελάγους, ἔφθασαν εἰς τὰ παράλια τῆς Θοράκης, διήλθον τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸν Βόσπορον καὶ ἐροφίθησαν εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν. Οἱ Σιδωνιοὶ ἴδρυσαν πολλοὺς ἐμπορικὸς σταθμοὺς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος καὶ μετέδωσαν εἰς αὐτὴν τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι οἱ Φοίνικες ἔκτισαν τὰς Θήβας τῆς Βοιωτίας καὶ ὅτι ὁ Κάδμος πρῶτος ἐδίδαξεν εἰς αὐτοὺς τὰ γράμματα. Τὴν Σιδῶνα ἐκυρίευσαν καὶ κατέστρεψαν οἱ Φιλισταῖοι τὸν 13ον αἰῶνα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΥΡΟΥ

Ἀπὸ τότε ἤγμασεν ἡ Τύρος. Ἐνῶ ἕως τότε ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Φοινίκων περιοριζέτο εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κυριαρχίας τῆς Τύρου οἱ Φοίνικες ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ

¹ Ὅρα χάρτην Παλαιστίνης σελ. 24.

εἰς τὴν Σικελίαν, περὶ τὴν ὁποίαν ἴδρυσαν σειρὰν ἀποικιῶν. Ἀνεκάλυψαν καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὰς Βαlearίδας νήσους καὶ ἴδρυσαν ἐμπορικοὺς σταθμοὺς εἰς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας. Ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ τῆς ἀφρικανικῆς παραλίας εἰς τὴν σημερινὴν Τύνιδα, ὅπου ἴδρυσαν σημαντικωτάτην ἀποικίαν, τὴν *Καρχηδόνα*. Ἐκεῖθεν ἐφθάσαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰσπανίας, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα, ὁ σίτος, τὸ ἔλαιον, τὸ ἔριον, ὁ ἄργυρος καὶ τὰ μέταλλα, τοὺς προσεῖλκυσαν. Παρὰ τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβραλτᾶρ ἔκτισαν τὴν πόλιν *Γάδιρα*, ἡ ὁποία ἔγινε τὸ κέντρον τῶν κτήσεών των εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Οἱ Φοίνικες ἐξῆλθον εἰς τὸν Ὠκεανόν, ἐγνώρισαν τὰ παράλια τῆς Γαλλίας καὶ ἐφθάσαν εἰς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΙ Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Κατὰ τὸν 10ον π. Χ. αἰῶνα λοιπὸν οἱ Φοίνικες ἦσαν κυρίαρχοι τῆς Μεσογείου. Ἀπὸ τῆς Τύρου μέχρι τοῦ Γιβραλτᾶρ ἐξετείνοντο αἱ ἀποικίαι καὶ οἱ ἐμπορικοὶ σταθμοὶ των. Ἐπίσης συνεκέντρωσαν εἰς χεῖράς των καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς ξηρᾶς. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας ὑπῆρχον Φοίνικες, οἱ ὁποῖοι ἐπώλουν τὰ προϊόντα τῆς Σιδῶνος καὶ τῆς Τύρου. Τὰ καραβάνια των συνέδεον τὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου μετὰ τῆς Μεσογείου. Τὰ πλοῖα καὶ αἱ κάμηλοι ἐσώρρευον εἰς τὴν Τύρον τὰ προϊόντα ὅλου τοῦ κόσμου.

Οἱ Φοίνικες ἦσαν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐμπορικὸς καὶ ναυτικὸς λαὸς τῆς Ἀνατολῆς. Ἀναλόγως ἀνεπτύχθη καὶ ἡ βιομηχανία τῶν Φοινίκων. Ἐνῶ οἱ τεχνῖται τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν ἐιργάζοντο μόνοι με' ὀλίγους βοηθοὺς, οἱ Τύριοι πρῶτοι συνήθροισαν πολλοὺς ἐργάτας καὶ ἐδημιούργησαν ἐργοστάσια. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατεσκευάζον εἰς μεγάλην ποσότητα καὶ εὐθηνότερα τὰ εἶδη τῆς βιομηχανίας. Κατεσκευάζον ἀγγεῖα, κοσμήματα, ἀγάλματα καὶ ὑφάσματα. Δὲν ἐδημιούργησαν νέα πρωτότυπα ἔργα, ἀλλ' ἐμιμοῦντο αἰγυπτιακὰς καὶ ἄσσυριακὰς ἐργασίας καὶ δὲν ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν, διότι ὁ πρῶτιστος σκοπὸς των ἦτο τὸ κέρδος. Ἀλλὰ διεκρίθησαν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν διαφανῶν ὑάλων καὶ τὴν βαφὴν τῆς πορφύρας.

5. ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΣΑΙ

ΤΟ ΙΡΑΝ—ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Μετά τοὺς ἀνωτέρω λαούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὅλοι σημιτικῆς καταγωγῆς, ἐμφανίζονται οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Οἱ Πέρσαι ἐδημιούργησαν τὴν πρώτην μεγάλην αὐτοκρατορίαν τοῦ κόσμου, ἀφοῦ ὑπέταξαν ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, διωργάνωσαν αὐτὴν καλῶς καὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτὴν νόμους καὶ τάξιν.

Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι ἦσαν συγγενεῖς καὶ βραδύτερον συνεχωνεύθησαν εἰς ἓνα λαόν. Ἡ πατρίς των, τὸ Ἰράν, ὅπως λέγουν, εἶναι πλατὺ ὄροπέδιον ἐκτεινόμενον μεταξὺ τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Βορειότερον κατόικουν οἱ Μῆδοι καὶ εἶχον πρωτεύουσαν τὰ *Ἐκβάτανα*, πρὸς νότον οἱ Πέρσαι, τῶν ὁποίων ἡ πρωτεύουσα ὀνομάζετο *Περσέπολις*. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ὄροπέδιου εἶναι ἔρημον, διότι μαστίζεται τὸν χειμῶνα ὑπὸ τοῦ ψύχους, τὸ δὲ θέρος ὑπὸ τοῦ καύσωνος. Ἀλλὰ τὰ πρὸς δυσμὰς ὄρεινά μέρη ἔχουν κλίμα γλυκύτατον. Ἐκεῖ βρέχει, ἡ γῆ εἶναι εὐφορος καὶ ὀνομαστή διὰ τὰ ῥόδα της, τὰ δημητριακὰ φύονται ἐν ἀφθονίᾳ καὶ οἱ λειμῶνες ἔτρεφον ἕξαιρέτους ἵππους. Εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ εἰς τὰς χώρας, τὰς γειτονικὰς τοῦ Τύργητος, ἀνεπτύχθη ἰδίως ὁ Περσικὸς λαός.

Οἱ Πέρσαι ἦσαν ἄνθρωποι μὲ λευκὸν δέγμα, μὲ εὐθειᾶν ὄψιν, ὠσειδῆς πρόσωπον καὶ μὲ σγουρὰ μαλλιά καὶ πυκνὰ γένεια. Ὁ τύπος τοῦ σημερινοῦ Πέρσου ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν τύπον τῶν ἀρχαίων περσικῶν ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἡ θρησκεία των διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν θρησκείαν τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐλάτρευον τὴν εὐεργετικὴν δύναμιν τῆς φύσεως, τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν *Ἀγορρα Μαζδά*. Πᾶν ἀγαθὸν καὶ ὠφέλιμον εἶναι ἔργον αὐτοῦ, π.χ. τὸ φῶς, τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ, τὰ προϊόντα τῆς γῆς, οἱ καρποί. ἔχει χιλιάδας ἀγαθοῦς δαίμονας, οἱ ὁποῖοι τὸν βοηθοῦν. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ *Μίθρα*, ὁ βασιλεὺς ἡλίου. Ὅστις ἐργάζεται, ὅστις καλλιεργεῖ τὴν γῆν, κτίζει οἰκίαν ἢ ἀνατρέφει τέκνα, εἶναι ἐπίσης βοηθὸς τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ. Τοῦναντίον ὁ *Ἀοριμάν* εἶναι ὁ κακὸς θεός, ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ, ἡ καταστρεπτικὴ δύναμις τῆς φύσεως. Καὶ αὐτὸς συνοδεύεται ὑπὸ πλήθους κακοποιῶν δαιμόνων. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων, τοῦ

Ἄχουρα Μαζδὰ καὶ τοῦ Ἄριμάν, μεταξὺ τοῦ βασιλείου τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ βασιλείου τοῦ σκότους, διεξάγεται διηνεκῆς πάλη.

Ὁ θεὸς τῶν Περσῶν δὲν ἔχει οὔτε ἀγάματα οὔτε ναοὺς. Οἱ Πέρσαι λατρεύουν τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ θεοῦ τῶν, τὸ πῦρ. Διὰ τοῦτο ἡ θρησκεία τῶν ὀνομάζεται *Πυρολατρεία* ἢ *Μαζδεϊσμός*. Τὴν θρησκείαν ταύτην λέγεται ὅτι ἐδίδαξεν ὁ **Ζαρατούστρα** (*Ζωροάστρης*), ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν πυρολατρῶν, τὴν **Ζέντα Βέστια**. Σήμερον οἱ Πέρσαι εἶναι μωαμεθανοί. Ἄλλὰ τὴν θρησκείαν τοῦ Ζωροάστρου διετήρησαν οἱ Παρσοί, οἱ Πέρσαι δηλαδή, οἱ ὁποῖοι κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

ΤΟ ΠΕΡΣΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ἰδρυτὴς τοῦ περσικοῦ κράτους ὑπῆρξεν ὁ περιφημὸς βασιλεὺς **Κῦρος**, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ βου αἰῶνος π. Χ. Ἀφοῦ συνήνωσεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Πέρσας, προσέβαλε τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας Κροῖσον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν κατόικουν διάφοροι μικροὶ λαοί, πρὸς νότον οἱ Κίλικες καὶ οἱ Λύκιοι, πρὸς δυσμὰς οἱ Λυδοί, πρὸς βορρᾶν οἱ Φρύγες καὶ εἰς τὸ κέντρον οἱ Καππαδόκες. Εἰς τὰ παράλια ἦσαν ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην δύναμιν καὶ εἶχε συνενώσει σχεδὸν ὅλην τὴν Ἀσίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του. Ἡ πρωτεύουσά του *Σάοδεις*, ἡ ὁποία ἔκειτο πλησίον τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, εἶχε γίνε περιφημὸς διὰ τὸν πλοῦτόν της.

Ὁ Κῦρος ἐνίκησε τὸν Κροῖσον, ἐκυρίευσε τὴν πρωτεύουσάν του καὶ ἔλαβε τοὺς θησαυροὺς του. Ὁλη ἡ Μ. Ἀσία ὑπῆκουσεν εἰς τὸν Κῦρον. Μετὰ ταῦτα ὁ Κῦρος ὑπέταξε τὸ σημερινὸν Τουρκεστάν (Βακτριανή). Κατόπιν προσέβαλε τοὺς Χαλδαίους καὶ ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα (558). Ἡ Ἀσσυρία, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ὑπετάχθησαν εἰς αὐτόν. Ὁ υἱὸς του Καμβύσης ἐκυρίευσε τὴν Αἴγυπτον.

Τοιοῦτοτρόπως οἱ Πέρσαι ὑπέταξαν ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἐφάνησαν δὲ πολὺ ἐπιεικεῖς εἰς τοὺς ἡττημένους. Ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ διατηρήσουν τὴν θρησκείαν, τὰ ἥθη καὶ τὴν γλῶσσάν των καὶ πολλοὺς ἀφῆσαν νὰ κυβερνῶνται μόνοι καὶ διετήρησαν τοὺς ἐγγχωρίους ἡγεμόνας.

Μετὰ τὸν Κῦρον ὁ ἰσχυρότερος βασιλεὺς τῆς Περσίας

ἦτο ὁ *Δαρεῖος Α'*. Δηήροσε τὸ κράτος του εἰς 23 περιφερείας, εἰς τὰς ὁποίας διώριζε διοικητάς, οἱ ὅποιοι ὀνομάζοντο *Σατοάπαι*, καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν καλὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Οὕτω συνεκέντρωσε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖράς του, ἐπειδὴ δὲ εἰσέπραττε μεγάλα ποσὰ ἀπὸ τοὺς φόρους, ἀπέκτησε πλοῦτον καὶ δύναμιν, ὅσην οὐδεὶς βασιλεὺς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχε. Διὰ τοῦτο ὀνόμασαν αὐτὸν *Μέγαν Βασιλέα* καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο παρέμεινεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας.

Οἱ Πέρσαι ἐδημιούργησαν τὸ μεγαλύτερον κράτος εἰς τὴν ξηράν. Ὅταν ὅμως κατέβησαν εἰς τὸ Αἰγαῖον, προσέκρουσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι τότε εἶχον ἀναπτύξει ἀξιόλογον ναυτικόν. Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Μ. Ἀσίας ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Πέρσας καθὼς καὶ αἱ παρακείμεναι νῆσοι. Ἀλλὰ τὸ μέγα περσικὸν κράτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ζῆ, ἂν δὲν ἐκυριάσκει εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ τοῦτο ἤρχισε φοβερὸς ἀγὼν μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν ἐνίκησαν, καθὼς θὰ ἴδωμεν, οἱ Ἕλληνες. Τοῦτο ἐσήμανε τὴν ἑξασθένειν τοῦ περσικοῦ κράτους, τὸ ὅποιον παρήκμασε καὶ κατελύθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

6. Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Κατὰ ταῦτα εἰς τοὺς παλαιωτάτους ἐκείνους χρόνους ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὀλόκληρος κόσμος, ὁ ὁποῖος ἔζησε καὶ ἔδρασε πολλοὺς αἰῶνας καὶ ἀνάπτυξε πολιτισμὸν.

Οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀνεπτύχθησαν ἐνωρίτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Ἄλλ' ἢ ἀνάπτυξις τῶν ἐπροχώρησε μέχρι σημείου τινὸς καὶ ἐσταμάτησεν. Ὅλα τὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἦσαν κράτη ἀπολυταρχικά. Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ εὐγενεῖς εἶχον ὅλην τὴν ἐξουσίαν καὶ ὅλην τὴν γῆν. Οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῆς χώρας ἦσαν δοῦλοὶ τῶν καὶ εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματά των. Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν εἶχε καμμίαν ἐλευθερίαν, εἰς ὅλα τὰ μέρη ὁ κληρὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς εἶχον μεγίστην δύναμιν καὶ ἐπίεζον τὸν λαὸν καὶ δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξίν του. Εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀνατολὴν δὲν ἀνεπτύχθη πλουσία καὶ μεγάλη τάξις τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, ἢ λεγομένη *ἀσιακὴ τάξις*. Ἦσαν ὅλα σχεδὸν γεωργικὰ κράτη, δηλαδὴ εἶχον μόνον δύο κοινωνικὰς τάξεις, τοὺς μεγαλοκτηματίας εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι

εἶχον ὅλην τὴν ἐξουσίαν καὶ ὅλα τὰ κτήματα, καὶ τοὺς γεωργούς, οἱ ὅποιοι ἦσαν δούλοι τῶν εὐγενῶν. Μόνον εἰς τὴν Φοινίκην ἀνεπτύχθη ἀστική τάξις, δηλαδή ἔμποροι, ναυτικοὶ καὶ βιομήχανοι. Ἄλλ' οἱ Φοίνικες ἦσαν μικρὸς λαὸς καὶ ὅλοι σχεδὸν ἐγίναν ἀστοὶ καὶ ἔλειψαν οἱ γεωργοί, ἠναγκάζοντο δὲ νὰ μεταχειρίζονται δούλους διὰ τὴν γεωργίαν. Διὰ τοῦτο δὲν εἶχον καὶ ἔθνικὸν στρατὸν καὶ μετεχειρίζοντο μισθοφόρους. Ἄλλ' ὁ στρατὸς αὐτὸς δὲν ἦτο ἀξιόμαχος καὶ οἱ Φοίνικες δὲν ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντιταχθοῦν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἰσχυρῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας.

Μετ' ὀλίγον ὅμως θὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην ἄλλος λαός, ὁ ὅποιος πολὺ ταχέως θὰ ὑπερτερῆσῃ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ θ' ἀναπτύξῃ μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν ἀστικὴν τάξιν, πολίτευμα δημοκρατικώτερον καὶ πολιτισμὸν πολὺ ἀνώτερον. Ὁ λαὸς οὗτος εἶναι οἱ Ἕλληνες.

II. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

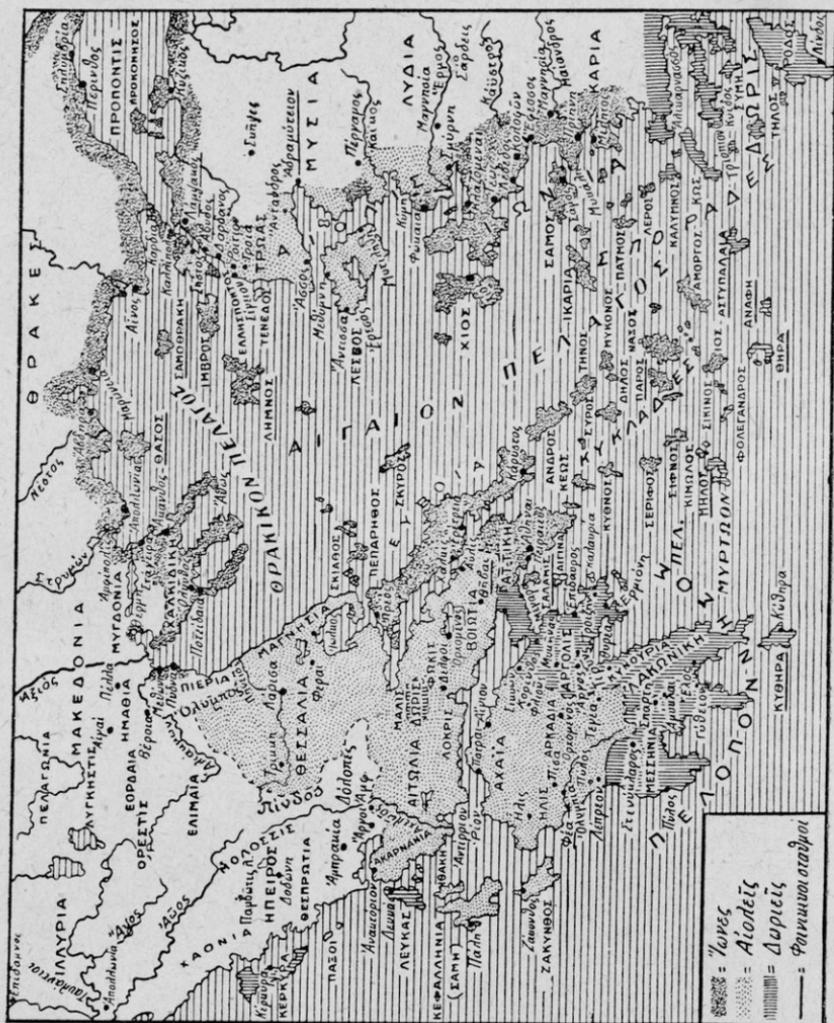
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Η ΕΛΛΑΣ

Ἡ Ἑλλάς εἶναι μικρὰ χώρα, ἀλλ' ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, διότι ἐκεῖ ἔζησαν εἰς ἕκ τῶν σπουδαιωτάτων λαῶν τῆς Γῆς. Οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἔκαμαν τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπροχώρησαν ὀλίγον, ἔσταμάτησαν. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησεν ἀξιοθαύμαστον πολιτισμὸν καὶ εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους λαούς. Ὅστε ὅλοι οἱ ἀνεπτυγμένοι λαοὶ τῆς Γῆς θεωροῦν τοὺς Ἕλληνας ὡς προδρομοὺς των καὶ μὲ θαυμασμὸν καὶ ἀγάπην μελετοῦν τὴν ἱστορίαν των. Οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀξιοθαύμαστον εὐφυΐαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔδαφος καὶ τὸ κλίμα τῆς χώρας των συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξίν των.

Ἡ Ἑλλάς κατέχει τὸ νότιον τμήμα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, εἶναι δὲ χώρα πολὺ μικρά. Τὰ βόρεια σύνορα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὀρίζονται ἀπὸ γραμμῆν, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης καὶ φθάνει μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ. Διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα, τὴν Στερεάν καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐκτὸς τούτου ὑπάρχουν πλῆθος νήσων περὶ αὐτήν, ἡ Εὐβοία, αἱ Κυκλάδες, αἱ Σποράδες, αἱ νῆσοι τοῦ Ἴονιου, ἡ Κρήτη κτλ., τὰς ὁποίας κατόκησαν ἀνεκὰθεν Ἕλληνες.

Ἡ Ἑλλάς εἶναι χώρα ὄρεινή. Αἱ διακλαδώσεις τῆς Πίνδου κατέρχονται πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ φθάνουν μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ ἀφίπνουν μόνον στενάς διόδους, διὰ τῶν ὁποίων δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν χώραν. Εἰς ὀλίγα μέρη μόνον τὰ ὄρη χαμηλώνουν καὶ ἀνοίγονται μετὰξὺ αὐτῶν πεδιάδες, κατάλληλοι πρὸς καλλιέργειαν, τὰς ὁποίας διαβρέχουν μικροὶ ποταμοί. Σπουδαιωτάτη ἦτο ἡ πεδιάς τοῦ Πηνειοῦ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἡ πεδιάς τῶν Θηβῶν, ἡ πεδιάς τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν ἐπότιζον δύο μικροὶ ποταμοί, ὁ Ἰλισσὸς καὶ ὁ Κηφισός, ἡ πεδιάς τοῦ

Χάρτης της Ελλάδος

Ευρώτα εις τὴν Λακωνικὴν κτλ. Εἰς τὰς κοιλάδας αὐτὰς ἔζησαν αἱ σημαντικώτεραι φυλαὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνεπτύχθησαν αἱ σπουδαιότεραι πολιτεῖαι.

Τὸ ἔδαφος τῆς χώρας ἦτο δύσβατον καὶ ἡ διὰ ξηρᾶς συγκοινωνία μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν δυσχερής. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἤρχοντο εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς θαλάσσης. Ἡ θάλασσα περιβάλλει τὴν Ἑλλάδα μετ' ἀγάπην σχεδὸν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, εἰσέρχεται βαθέως εἰς αὐτὴν καὶ σχηματίζει κόλπους, πορθμοὺς καὶ ἀπειρίαν λιμένων καὶ ὄρμων, ὡς νὰ καλῆ τοὺς κατοίκους πρὸς ἑαυτήν. Αἱ δὲ νῆσοι εἶναι σκορπισμέναι πρὸ αὐτῆς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ σχηματίζουν γέφυραν ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων ἠγάπησαν τὴν θάλασσαν καὶ ἔγιναν τολμηροὶ καὶ ἐπιτήδειοι ναυτικοί. Τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο πολὺ πλούσιον οὔτε εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ἄλλὰ πάντως ἦτο εὐφορώτερον ἀπὸ σήμερον. Τὰ ὄρη ἐκαλύπτοντο ἀπὸ δάση, μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον λειμῶνες καὶ τὸ ὕδωρ ἦτο ἀφθονώτερον. Μολαταῦτα οἱ κάτοικοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐργάζωνται πολὺ. Τοῦτο κατέστησεν αὐτοὺς δραστηρίους καὶ ἐπινοητικούς, ἡ δὲ ναυτιλία ἐστερεώσε τὸν χαρακτῆρά των. Ὁ δὲ ἀήρ τῶν ὄρεων ἔπλασε τὸ σῶμά των ἀθλητικὸν καὶ εὐκαμπτον καὶ ἀνέπτυξεν εἰς τὴν ψυχὴν των τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἐξάισιον κλίμα διέπλασεν εὐαίσθητον καὶ καλλιτεχνικὴν ψυχὴν.

Η ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

Οἱ Ἕλληνες ἦσαν κλάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοφυλίας. Κατέβησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα περίπου 2000 ἔτη π. χ. Κατ' ἀρχὰς ἦλθον δύο ἑλληνικαὶ φυλαί, οἱ *Ἴωνες* καὶ οἱ *Ἀχαιοί*. Ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς διαφόρους κοιλάδας καὶ ἀπετέλεσαν πολλὰ κράτη καὶ ἀνέπτυξαν ἄξιον λόγου πολιτισμόν. Ἄλλὰ τὴν ἱστορίαν τῶν παλαιῶν ἐκείνων χρόνων δὲν γνωρίζομεν καλῶς, διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤξευρον τότε γραφὴν καὶ δὲν ἐσώθησαν πολλὰ μνημεῖα. Τὴν ἀρχαιοτάτην ταύτην ἐποχὴν ὀνομάζουν *Προϊστορικὴν Περίοδον* τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ Ἕλληνες ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶρον ἀρχετὰ προηγμένον πολιτισμόν. Διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς χώρας τοῦ Αἰγαίου πελάγους, εἰς τὴν Κρήτην π. χ. καὶ εἰς ἄλλας νήσους, ἔζων λαοὶ ἀρχετὰ ἀνεπτυγμένοι. Οἱ λαοὶ

οὔτοι, καθὼς μᾶς ἔδειξαν αἱ ἀνασκαφαί, ἤξευρον νὰ κτίζον πόλεις, τὰς ὁποίας ὠχύρωνον μὲ πελώρια τείχη, κατεσκεύαζον οἰκίας καὶ ἀνάκτορα καὶ εἶχον πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐταξίδευον καὶ ἤρχοντο εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Τὸν παλαιότατον τοῦτον πολιτισμὸν ὠνόμασαν

Πολιτισμὸν τοῦ Αἰγαίου

Οἱ Ἕλληγες λοιπὸν ἀφοῦ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰσῆλθον εἰς τὸν κύκλον τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Αἰγαίου, ἔμαθον πολλὰ ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους λαοὺς, κατεσκεύαζον καὶ αὐτοὶ ὄχυράς πόλεις, κατεγίνοντο εἰς τὰ πολεμικά, εἰς πολλὰ δὲ μέρη ὑπῆρχον πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔζων ἐντὸς ὠχυρωμένων ἀκροπόλεων καὶ εἶχον πολυτελῆ ἀνάκτορα. Τὸν πολιτισμὸν τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος μανθάνομεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους καὶ ἀπὸ τὰς ἀνασκαφάς, αἱ ὁποῖαι ἐγιναν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Οἱ Ἕλληγες δηλαδὴ τῶν ἱστορικῶν χρόνων διετήρησαν τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἀλλὰ τὴν ἀνέμειξαν μὲ πολλοὺς μύθους. Ἐλεγον ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἔζησαν ἥρωες μὲ ὑπεράνθρωπον δύναμιν, ὡς ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεύς, ὁ Ἰάσων κτλ., τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον ἡμιθέους. Δηγοῦντο ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος ἔκαμαν μίαν μεγάλην ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Τροίας, ἡ ὁποία ἔκειτο εἰς τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πλουσίου καὶ ἰσχυροῦ βασιλέως τῶν Μυκηθῶν Ἀγαμέμνονος. Τὰ κατορθώματα τῶν μυθικῶν ἐκείνων ἡρώων ἐφαλλον οἱ ποιηταί.

Ἀλλὰ πρὸ 50 περίπου ἐτῶν ὁ γερμανὸς σοφὸς Σλίμαν ἀνεκάλυψε σπουδαῖα μνημεῖα τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἐποχῆς εἰς τὰς Μυκήνας καὶ κατόπιν εἰς τὴν Τροίαν. Εἰς τὰς Μυκήνας ἀνεκάλυψε τοὺς περιφήμους θολωτοὺς τάφους, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ὅπλα, ἀγγεῖα πῆλινα καὶ χρυσά, διάφορα κοσμήματα, προσωπίδες κτλ., τὰ ὁποῖα ἔθαπτον μὲ τοὺς νεκρούς. Τὰ εὐρήματα ταῦτα εἶναι τώρα εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν Τροίαν ἀνεκάλυψε πέντε πόλεις, τὴν μίαν ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην, καὶ εἰς τὴν πέμπτην, τὴν νεωτάτην, ἀνεκάλυψεν ἀγγεῖα καὶ κοσμήματα καὶ ὑπέθεσεν ὅτι αὕτη εἶναι ἡ Τροία τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Εἰς τὰς Μυκήνας καὶ εἰς τὴν Τίρυνθα τῆς Ἀργολίδος εὐρέθησαν ἐρεῖπια μεγαλοπρεπῶν ἀνακτόρων. Τὸν

προϊστορικὸν τοῦτον πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος ὠνόμασαν *Μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν*.

Οἱ Ἕλληνες τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ἀκόμη ἡμιβάρβαροι. Τὰ ἦθη τῶν ἦσαν τραχέα καὶ ἡ θρησκεία τῶν εἶχε μεγάλην ὁμοιότητα μὲ τὴν θρησκείαν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' εἶχον μεγάλην ὁρμὴν πρὸς πρόοδον. Μὲ ὅλα τὰ ἀτελεῖ μέσα τῶν κατέγιναν εἰς τὰς τέχνας, καὶ τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὰς ἀνασκαφάς, φανερόνουν σημαντικὴν πρόοδον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Ἡ Ἑλλὰς τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων

9ος καὶ 8ος αἰὼν

ΚΑΘΟΔΟΣ ΔΩΡΙΕΩΝ—Αἱ ἀποικίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας

Τὸν πολιτισμὸν τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων κατέστρεψεν ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Δωριέων. Οἱ Δωριεῖς κατῆλθον ἀπὸ βορρᾶ, φαίνεται δὲ ὅτι ἦσαν ἄνθρωποι ἰσχυρότεροι καὶ πολεμικώτεροι καὶ εἶχον καλύτερα ὄπλα ἀπὸ τοὺς ἐγχωρίους κατοίκους, τοὺς ὁποῖους ἐνίκησαν καὶ ὑπέταξαν. Ἐκυρίευσαν τὰς ὀχυρὰς ἀκροπόλεις τῶν βασιλείων, ἐφόνευσαν αὐτοὺς καὶ διήρπασαν τοὺς θησαυροὺς τῶν. Δὲν γνωρίζομεν τὰς λεπτομερείας τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐπιδρομῆς, τὴν ὁποῖαν οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον *Κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν*, διότι ἐπίστευον ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Δωριέων ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους ἐκδιωχθέντες ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Δωριέων ἔφερε μεγάλην ἀναστάτῳσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς χώρας, δηλαδὴ οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Ἀχαιοί, ἢ ὑπέταχθησαν εἰς τοὺς κατακτητὰς καὶ ἔγιναν δουλοπάροικοί τῶν, ἢ ἐπροτίμησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν. Ἦρχισε τότε μεγάλη κίνησις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ Ἕλληνες εὐκόλως ἔξετόπισαν τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ. Τοιοῦτοτρόπως ἰδρύθησαν αἱ ἀποικίαι τῆς Μ. Ἀσίας τουλάχιστον δέκα αἰῶνας π. Χ., αἱ ὁποῖαι μετ' ὀλίγων προώδευσαν καὶ ἤκμασαν. Οἱ ἄποικοι τῆς Μ. Ἀσίας διηροῦντο εἰς τρεῖς κατηγορίας, διότι ὁμίλων τρεῖς διαφόρους διαλέκτους. Πρὸς βορρᾶν ἦσαν αἱ *Αἰολικαὶ* ἀποικίαι, τῶν ὁποίων αἱ σπουδαιότεραι ἦσαν ἡ

Κύμη καὶ ἡ Σμύρνη καὶ ἡ νῆσος Λέσβος. Εἰς τὸ μέσον ἦσαν αἱ Ἰωνικαὶ ἀποικίαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν αἱ σημαντικώτεραι ὄλων. Ἡ χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγκατεστάθησαν, ὠνομάσθη Ἰωνία. Ἦτο εὐφροσωτάτη καὶ εἶχε καλὸν κλίμα καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἰωνικαὶ ἀποικίαι ἤκμασαν πολὺ. Σημαντικωτάτη ἀπὸ ὅλας τὰς ἰωνικὰς ἀποικίας ἦτο ἡ ἐμπορικωτάτη καὶ πλουσία Μίλητος καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Ἐφεσος καὶ ἡ Φώκαια. Ἀπὸ τὰς γήσους ἰωνικαὶ ἦσαν ἡ Χίος καὶ ἡ Σάμος. Νοτιώτερον ἦσαν αἱ Δωρικαὶ ἀποικίαι, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτερα ἦτο ἡ Ἀλικαρνασσὸς καὶ ἀπὸ τὰς νήσους ἡ Ρόδος.

Διὰ τῶν ἀποικιῶν ἡ μικρὰ Ἑλλάς ἐμεγάλωσε πολὺ. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐξηπλώθη εἰς τὰ δύο παράλια τοῦ Αἰγαίου. Οἱ ἀποικοὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἐντὸς ὀλίγου ἐπλούτησαν καὶ ἐπληθύνθησαν καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἑλλάδος μετετοπίσθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, διότι ἐκεῖ κατέφυγον οἱ παλαιότεροι καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι κάτοικοι. Ἄλλ' ὁ πολιτισμὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων.

Αἱ Φυλαί¹

Ἀφοῦ ἔπαισεν ὁ σάλος τῆς ἐπιδρομῆς, ἡ Ἑλλάς ἔλαβε τὴν ὄψιν, τὴν ὁποίαν παρουσίαζε κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Διεκρίθησαν σαφῶς τρεῖς φυλαί, οἱ Ἴωνες, οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Δωριεῖς. Αἱ τρεῖς αὐταὶ φυλαὶ διεκρίνοντο κυρίως ἀπὸ τὴν διάλεκτον, τὴν ὁποίαν ὠμίλου. Ἄλλ' εἶχον καὶ ἄλλα διακριτικά, διαφορὰς εἰς τὸν ἰματισμὸν, εἰς τὰ ἦθη κτλ.

Οἱ Ἴωνες κατεῖχον τὴν Ἀττικὴν, τὴν Εὐβοίαν, τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν Ἰωνίαν. Οἱ Αἰολεῖς τὴν Θεσσαλίαν, Αἰτωλίαν, Λοκρίδα, Βοιωτίαν, Ἀχαΐαν, Ἥλιδα, Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τὴν Αἰολίδα. Οἱ δὲ Δωριεῖς τὴν Ἀργολίδα, τὴν Λακωνίαν, τὴν Μεσσηνίαν, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Δωρίδα τῆς Μ. Ἀσίας.

Ο Βίος τῶν Ὀμηρικῶν Χρόνων

Οἱ ἀποικοὶ τῆς Μ. Ἀσίας διετήρησαν τὰ ἦθη καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς παλαιᾶς τῶν πατρίδος. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας εἶχον βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνηον τὸ κράτος μετὰ τοὺς γαιοκτῆμονας εὐγενεῖς. Κατεσκευάζον μέγαρα, ὅμοια

¹ Σημ.—Παράβαλε χάοτην σελ. 36.

μὲ τὰ μέγαρα τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθος καὶ τῆς παλαιότερας Ἑλλάδος. Κατεγίνοντο εἰς τὰ πολεμικά, ἦσαν εὐθυμοὶ καὶ πλήρεις νεανικῆς ὀρμῆς καὶ ἐθεώρουν ὡς ἀνωτάτην ἀρετὴν τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν. Οἱ ἄποικοι διετήρησαν τὴν ἀνάμνησιν τῆς παλαιᾶς τῶν πατρίδος καὶ αἱ βασιλικαὶ τῶν οἰκογένειαι ἀνήγον τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι εἶχον ζῆσει ἄλλοτε εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, εἰς τοὺς ἥρωας δηλαδὴ τῶν παλαιῶν ἑλληνικῶν μύθων. Ἐκαιχῶντο ὅτι κατὰγονται ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα, τὸν Θησέα, τὸν Ἄγαμέμνονα καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἥρωας τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Οἱ ἄποικοι ἐγκατασταθέντες εἰς χώραν εὐφορον ἐπεδόθησαν εἰς τὴν γεωργίαν.

Βραδύτερον προσεῖλκυσεν αὐτοὺς ἡ θάλασσα, κατεσκευάσαν πλοῖα ἀτελῆ κατ' ἀρχὰς καὶ ἐροίφθησαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἐτελειοποίησαν τὴν ναυτικὴν τέχνην καὶ ἔπλευσαν διαρκῶς εἰς χώρας μακρινότερας, περιφρονοῦντες τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης καὶ τοὺς ποικίλους μύθους, τοὺς ὁποίους διηγοῦντο τότε περὶ ἐπικινδύνων ἀκτῶν καὶ θαλασσίων τεράτων. Οἱ ἄποικοι ἐπλούτησαν ἀπὸ τὴν γεωργίαν καὶ ἀπὸ τὴν ναυτιλίαν, τὰ ἥθη τῶν ἐξημερώθησαν, κατεσκευάζον ἀναπαντικῶς κατοικίας καὶ εὖρισκον εὐχαρίστησιν εἰς τὰ συμπόσια καὶ τὰς διασκεδάσεις. Ἠγάπων τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν. Εἰς τὰ συμπόσια τῶν βασιλέων ἦτο ἀπαραίτητον τὸ ἄσμα. Προσεκαλοῦντο ὄνομαστοὶ ποιηταί, *δαγφοδοὶ* καλούμενοι, οἱ ὅποιοι ἔψαλλον τὰ κατορθώματα τῶν παλαιῶν ἡρώων, οἱ ὅποιοι ἐθεωροῦντο πρόγονοι τῶν βασιλέων, ἢ διηγοῦντο τὰς περιπετείας τῶν ναυτικῶν, οἱ ὅποιοι ἔπλεον εἰς μακρινὰς καὶ ἀγνώστους θαλάσσας.

Ο ΟΜΗΡΟΣ

Ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους χρόνους σώζονται δύο μεγάλα ποιήματα, ἡ *Ἰλιάς* καὶ ἡ *Ὀδύσσεια*, τὰ ὁποῖα λέγεται ὅτι ἔκαμεν ὁ ποιητὴς Ὀμηρὸς. Δὲν γνωρίζομεν πότε ἔζησεν ὁ Ὀμηρὸς, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὰ δύο ποιήματα ἐγράφησαν τὸν 9ον καὶ τὸν 8ον αἰῶνα. Εἶναι δὲ ἀπὸ τὰ τελειότερα δείγματα τῆς ποιήσεως καὶ ὁ Ὀμηρὸς θεωρεῖται ὡς ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν τοῦ κόσμου.

Ἡ *Ἰλιάς* διηγεῖται ἐν ἐπεισόδιον τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως, δηλαδὴ πῶς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐφίλονεϊκησε μὲ τὸν Ἄγαμέμνονα καὶ δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν πόλεμον. Ἀλλὰ τὸ κεντρικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον πε-

ρικοσμεῖται ἀπὸ πολλὰ ἄλλα, ἀπὸ κατορθώματα καὶ περιπετείαι τῶν ἥρώων, καὶ τὸ ὅλον ποίημα εἶναι πλατυτάτη εἰκὼν, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπομεν τὸν πολεμικὸν βίον καὶ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλλήνων. Εἰς τὴν Ἰλιάδα ὁ Ἕλλην ἐμφανίζεται ὡς νεαρὸς ἦρως, πλήρης ὀρμῆς καὶ αἰσιοδοξίας. Ἀγαπᾷ τὴν ζωὴν καὶ τὴν νεότητα, λατρεῖ τὸ κάλλος καὶ θυσιάζεται διὰ τὴν τιμὴν. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀκόμη πρωτόγονοι καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ ἐξουσιάσουν τὰ πάθη των.

Ἡμερώτερα εἶναι τὰ ἦθη εἰς τὴν Ὀδύσειαν. Ὑπόθεσις τοῦ ποιήματος εἶναι αἱ περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσεύς. Κυρίως ὅμως περιγράφεται εἰς αὐτὴν ὁ βίος τῶν θαλασσινῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ κίνδυνοι, τοὺς ὁποίους διέτρεχον πλέοντες εἰς τὰς ἀγνώστους καὶ ἐπικινδύνους θεωρουμένας τότε θαλάσσας. Ὁ ὀρίζων τοῦ ποιητοῦ τῆς Ὀδυσσεΐας εἶναι εὐρύτερος. Ἔχει περισσοτέρας καὶ ἀκριβεστέρας γεωγραφικὰς γνώσεις, ἀλλ' ἡ ποιητικὴ πνοὴ δὲν εἶναι τόσον δυνατὴ, ὅσον εἰς τὴν Ἰλιάδα.

Τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου εἶναι τὰ παλαιότερα προϊόντα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, εἶναι δὲ ἀξιοθαύμαστον ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐμφανίζονται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μὲ ἔργα τόσον τέλεια. Ἡ ποιητικὴ ἀξία τῶν ἔργων τούτων εἶναι μεγίστη καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οἱ Ἕλληνες μὲ ἀγάπην καὶ θαυμασμὸν ἐμελέτησαν τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου. Οἱ ποιηταί, οἱ καλλιτέχναι καὶ οἱ σοφοὶ ἐνεπνεύσθησαν ἀπ' αὐτὰ καὶ ὁ Ὀμηρὸς δικαίως θεωρεῖται ὡς διδάσκαλος τῆς Ἑλλάδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

7ος καὶ 6ος αἰὼν

ΑΠΟΙΚΙΑΚΗ ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ

Αἱ ἀποικίαι τῆς Μ. Ἀσίας ἔγιναν ἐξ ἀνάγκης, διότι οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἐγκατέλειψαν τὴν πατρίδα των ἕνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Δωριέων. Ἄλλ' αἱ ἀποικίαι τῆς Μ. Ἀσίας ἤκμασαν πολὺ, διότι εἶχον χώραν εὐφορον καὶ πρὸ πάντων διότι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Πρὸ πάντων ἀνεπτύχθη ἡ Ἴωνικὴ ἀποικία *Μίλητος*, ἣ ὁποία ἔγινε πλουσιωτάτη καὶ ἴδρυσεν ἀποικίας καὶ

ἐμπορικούς σταθμούς εις ὅλα τὰ παράλια τῆς Θράκης, τῆς Προποντίδος καὶ τῆς Μαύρης θαλάσσης. Οἱ Ἕλληνες τῶν ἀποικιῶν ἐξετόπισαν ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον τοὺς Φοίνικας καὶ ἤρχισαν νὰ πλέουν εἰς τὸ Αἰγαῖον, εἰς τὴν Προποντίδα καὶ εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον.

Αἱ ἀποικίαι ἀνεπτύχθησαν πολὺ ἐνωρίς, διότι ἐκεῖ κατέφυγον οἱ παλαιοὶ ἀνεπτύγμενοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ὁ πολιτισμὸς ἀπὸ τὰς ἀποικίας μεταφέρεται καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀρχίζουσι δὲ καὶ ἐκεῖ ν' ἀναπτύσσονται ἀξιόλογοι πολιτεῖαι, ἡ Σπάρτη, ἡ Κόρινθος, ἡ Αἴγινα, αἱ Ἀθῆναι κ.τ.λ. Κατὰ τὸν 7ον λοιπὸν αἰῶνα ἀρχίζει μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἐνῶ δὲ οἱ Μιλήσιοι ἐπλεον εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν, οἱ Κορίνθιοι καὶ ἄλλοι Πελοποννήσιοι στρέφονται εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον. Οἱ Κορίνθιοι κτίζουν σπουδαίαν ἀποικίαν εἰς τὴν *Κέρκυραν* καὶ μετ' ὀλίγον τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα φθάνουσι εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. Τὸ κέρδος, ἡ ἔλξις τῶν μακρινῶν ἀγνώστων χωρῶν καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα ὠθεῖ τοὺς Ἕλληνας διαρκῶς εἰς νέας ἀκτῆς. Πλὴν τούτου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐγίνοντο πολιτικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Οἱ βασιλεῖς ἐξεδιώχθησαν καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἐφιλονεῖζον μὲ τοὺς δημοκρατικούς. Ὁ ἀγὼν ἦτο σφοδρὸς καὶ τὰ πάθη ἰσχυρά. Πολλάκις τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον ἔχανεν, ἠναγάζετο ν' ἀφήσῃ τὴν πατρίδα. Κατὰ τὸν 7ον καὶ 6ον αἰῶνα λοιπὸν ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ἀποικίας. Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἰδρῦθησαν πλῆθος ἀποικιῶν, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διεδόθη εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ ἡ χώρα ὀνομάσθη **Μεγάλῃ Ἑλλάς**. Αἱ ἀξιολογώτεραι τῶν ἀποικιῶν τούτων ἦσαν ὁ *Τάρας* καὶ ὁ *Κρότων* εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ αἱ *Συρακοῦσαι* εἰς τὴν Σικελίαν. Αἱ περισσότεραι ἀπ' αὐτὰς ἦσαν δωρικαὶ καὶ γενικῶς Δωρικεῖς ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον. Οἱ Ἕλληνες μετ' ὀλίγον ἐγκαθιδρῦθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τὴν σημερινὴν Τρίπολιν ἦτο ἡ περίφημος ἀποικία *Κυρήνη*. Οἱ δὲ Φωκαεῖς τῆς Μ. Ἀσίας φεύγοντες τὴν δουλείαν τῶν Περσῶν ἔκτισαν τὴν *Μασσαίαν*. Ἡ Κύπρος κατελήφθη ἐγκαθίως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔγινεν ἑλληνικὴ.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἡ ὁποία κατόκει τὴν μικρὰν Ἑλλάδα ἐπολλαπλασιάσθη καὶ ἐξηπλώθη εἰς ὅλην

τὴν Μεσόγειον, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὠμιλεῖτο εἰς ὅλας ἐκείνας τὰς ἐκτάσεις. Οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἐξετόπισαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοὺς Φοίνικας καὶ οἱ Ἕλληνες ἔγιναν ὁ πρῶτος ναυτικὸς λαὸς τῆς Μεσογείου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος.

Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΙΚΙΩΝ—ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΙΣ

Ἡ πρόοδος τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἔφερε μεγάλην μεταβολὴν εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις.

Πρῶτον ἥλλαξεν ἡ κοινωνία. Ἡ τάξις τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν βιομηχάνων, δηλαδὴ ἡ λεγομένη *ἀστικὴ τάξις*, ἀνεπτύχθη καὶ ἐξίτηι νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ὡστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραμείνῃ τὸ παλαιὸν καθεστῶς, ἡ διαίρεσις εἰς εὐπατριδας κυρίαρχους καὶ εἰς λαὸν ὑπήκοον. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν εἰς ὅλας τὰς πόλεις δύο κόμματα, τὸ *ἀριστοκρατικὸν* καὶ τὸ *δημοκρατικόν*, τὰ ὁποῖα μὲ πάθος ἐπολέμουν ἐναντίον ἀλλήλων.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Δεύτερον ἥλλαξαν τὰ πολιτεύματα. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἔγινε κατὰ τὴν ἐξῆς σειρᾶν. Κατ' ἀρχὰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἐκυβέροντων οἱ βασιλεῖς μὲ τοὺς εὐπατριδας. Βραδύτερον οἱ εὐπατρίδαι κατήργησαν τὴν βασιλείαν καὶ ἐκυβέρευσαν αὐτοί. Τὸ πολίτευμα λοιπὸν ἔγινεν *ἀριστοκρατικόν* ἢ *ὀλιγαρχικόν*. Ἄλλ' ὅταν ἐπλούτησε καὶ ἀνεπτύχθη ἡ ἀστικὴ τάξις, ὁ *δῆμος*, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ἠθέλησε νὰ κυβερνήσῃ αὐτή. Εἰς πολλὰ μέρη ἐπεκράτησεν ὁ δῆμος καὶ τὸ πολίτευμα ἔγινε *δημοκρατικόν*. Εἰς ἄλλα μέρη παρέμεινεν ἡ ἀριστοκρατία. Πολλάκις ὅμως τολμηροὶ ἄνδρες ἐποφελούντο ἀπὸ τὴν πάλιν τῶν δύο κομμάτων, κατελάμβανον τὴν ἀρχὴν καὶ ἐκυβέροντων τὴν πολιτείαν μόνοι. Οὗτοι ὠνομάσθησαν *τύραννοι*. Δημοκρατίας εἶχον κυρίως αἱ ἰωνικαὶ πόλεις, ἀριστοκρατίαν δὲ αἱ δωρικαί.

ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

Τρίτον ἥλλαξαν αἱ ἰδέαι τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὸν παλαιότερον καιρὸν οἱ ἄνθρωποι ἦσαν εὐπιστοί. Ὑπήκοον εἰς τὸν βασιλέα καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ ἐπίστευον ὅτι οὗτοι κατήγοντο ἀπὸ τὸν Δία. Ἦκουον μ' εὐχαρίστησιν τὰ ῥήματα τῶν ποιητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξέμνονον τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων τῶν βασιλέων. Ἀλλὰ τώρα οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς παλαιὰς διηγήσεις. Ἠγάπων τὰ σύγχρονα, ἐνδιέφεροντο διὰ τὸν ἑαυτῶν καιρὸν καὶ διὰ τὴν ἰδικήν των ζωὴν παρὰ διὰ παλαιὰ μυθικὰ γεγονότα. Ἄνεπτύχθη

δηλαδή τὸ ἀτομικὸν συναίσθημα. Οἱ ποιηταὶ ἔφαλλον πλέον ὅσα ἠσθάνοντο οἱ ἴδιοι, τοὺς πόθους των, τὴν λύπην καὶ τὴν χαρὰν, τοὺς θυμούς των. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη ἡ **Δυρική ποίησις**, ἡ ποίησις δηλαδή, ἡ ὁποία ὀμιλεῖ διὰ τὸ ἐγὼ μας, ἐνῶ ἡ παλαιότερα **Ἐπική ποίησις** διηγείτο τὰ πράξεις τῶν ἡρώων.

Ἐκτὸς τούτων οἱ ἄνθρωποι ἔθεσαν τώρα χαλινὸν εἰς τὴν φαντασίαν. Δὲν ἔγραφον μόνον ποιήματα, ἀλλὰ καὶ πεζόν. Ἦρχισαν τότε νὰ γράφουν διάφορα πολιτικὰ γεγονότα. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη ἡ **Ἱστοριογραφία**.

Οἱ ἄνθρωποι δὲν πιστεύουν πλέον εἰς τοὺς μύθους καὶ θέλουν νὰ ἐξηγήσουν τὰ διάφορα φαινόμενα τοῦ κόσμου μὲ τὸ λογικόν. Πῶς ἐγινεν ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, ὁ ἄνθρωπος. Δὲν πιστεύουν εἰς τὴν μυθολογίαν, θέλουν ὅλα νὰ τὰ ἐξηγήσουν ἀπὸ φυσικὰ αἷτια. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγεννήθη ἡ **Φιλοσοφία**, ἡ ὁποία ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου μὲ τὸ λογικόν.

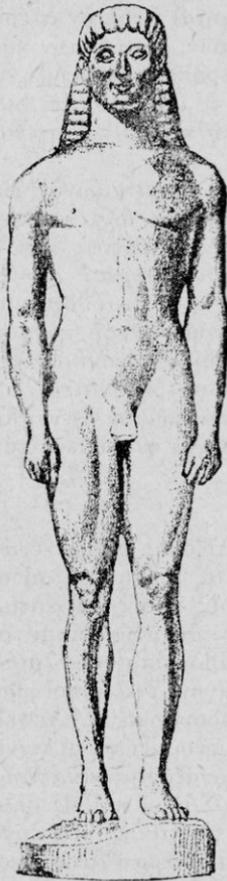
Αἱ Τέχναι

Αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος τώρα πλουτίζουν. Κατασκευάζουν ὠραίας κατοικίας, λεπτύνονται τὰ ἐνδύματα καὶ οἱ τρόποι. Κτίζουν μεγάλους ναοὺς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ κατασκευάζουν ἀγάλματα. Τοιοῦτοτρόπως ἀναπτύσσονται αἱ **Τέχναι**. Τὴν τέχνην οἱ Ἕλληνες παρέλαβον ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐτελειοποίησαν αὐτήν. Τὰ ἀγάλματα ἄλλοτε ἦσαν κακοδουλεμμένα. Αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες των ἦσαν συγκεκολλημένοι. Τώρα οἱ τεχνῖται δίδουν μεγαλυτέραν κίνησιν καὶ ἐργάζονται καλύτερον τὸ μάγμαρον. Εἰς τὴν Χίον, εἰς τὴν Σάμον καὶ εἰς ἄλλα μέρη ὑπῆρχον ἀξιόλογα ἐργαστήρια γλυπτικῆς. Τὰ ἔργα ὅμως τοῦ 7ου καὶ τοῦ 6ου αἰῶνος εἶναι ἀκόμη ἀτελῆ καὶ ὀνομάζονται ἀρχαῖκά (Ἀρχαῖκή ἐποχὴ).

Τοιοῦτοτρόπως ἀρχίζει ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἡ ὁποία θὰ ὑπερτερήσῃ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ πρόοδος αὕτη ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀστικῆς τάξεως. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα πρώτην φορὰν ἀνεπτύχθη ἰσχυρὰ καὶ προοδευτικὴ ἀστικὴ τάξις.

ΣΠΑΡΤΗ

Ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀποικιῶν μεταφέρεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Σημαντικαὶ πολιτεῖαι

Ἄρχεικὸν ἄγαλμα.

Ἐρέθη ἐν Κορινθῷ καὶ παριστάνει τὸν Ἀπόλλωνα. Ἡ στάσις εἶνε δύσκαμπτος, ἀλλ' ἤδη παρατηρεῖται γνῶσις τῆς ἀνατομίας, τηροῦνται αἱ ἀναλογίαι καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι λεπτότερα.

εἶναι ἐκεῖ ἡ Κόρινθος διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, ἡ νῆσος Αἴγινα κ. ἄ.

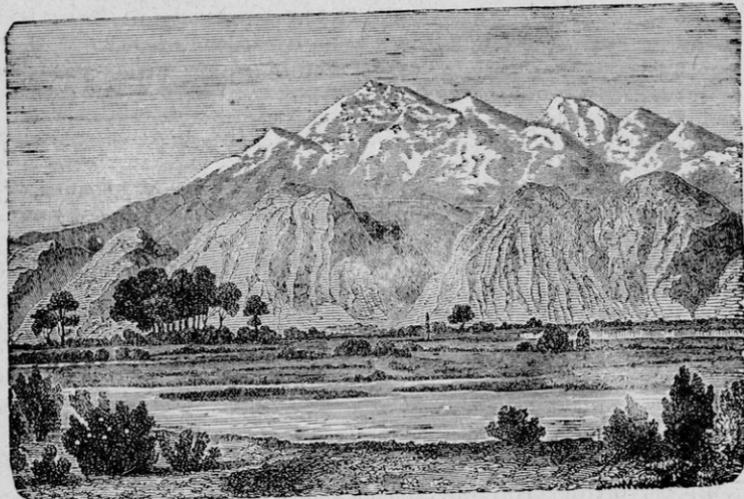
Ἄλλὰ τὸ ἰσχυρότερον κράτος τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ Σπάρτη. Ἡ Σπάρτη ἦτο τὸ πρότυπον στρατιωτικοῦ κράτους. Προῆλθεν ἀπὸ κατάκτησιν. Οἱ Δωριεῖς κατέκτησαν τὴν Λακωνικὴν, βοαδύτερον καὶ τὴν Μεσσηνίαν. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἔγιναν *εἰλωτες*, δουλοπάροικοι δηλαδή καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγροὺς τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιαῖται κατεγίνοντο εἰς τὰ πολεμικά. Τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον μετήσχοντο οἱ *Περιοῖκοι*, κάτοικοι δηλαδή τῶν συνοριακῶν πόλεων. Ἡ Λακωνικὴ λοιπὸν εἶχε τριῶν εἰδῶν κατοίκους, τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς περιοίκους καὶ τοὺς εἰλωτας.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι κατεγίνοντο διαρκῶς εἰς τὰ πολεμικά καὶ κατεπόνουν τὸ σῶμα γυμναζόμενοι. Ἡ Σπάρτη εἶχε τὸν καλύτερον στρατὸν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ κύριον σῶμα ἀπετέλουν οἱ ὀπλίται, βαρέως ὀπλισμένοι ἄνδρες μὲ ἀσπίδα, περικεφαλαίαν, θώρακα κλπ. Ὁ σπαρτιατικὸς στρατὸς ἦτο τὸ πρότυπον ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὅταν παρετάσσετο εἰς μάχην ἀπετέλει φάλαγγα, ἡ ὁποία εἶχε συνήθως βᾶθος δώδεκα ἀνδρῶν. Ἐπετίθετο κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν αὐλῶν καὶ ψάλλουσα τὸν παιᾶνα.

Ὁ σπαρτιατικὸς στρατὸς διετήρησεν ἐπὶ δύο αἰῶνας τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐφόσον διετηρήθη καὶ ἡ αὐστηρὰ πειθαρχία. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν Σπάρτην. Οἱ ἄνδρες διὰ νὰ γίνουν γενναῖοι

στρατιῶται, αἱ γυναῖκες διὰ νὰ γενήσουν εὐρωστα τέκνα.

Βραδύτερον διηγήθησαν ὅτι ἡ Σπάρτη τὴν στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν τῆς ὄφειλεν εἰς τὴν αὐστηρὰν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου. Ἀλλὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ ὅσα λέγουν περὶ αὐτοῦ εἶναι μῦθοι. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Σπάρτη διετή-

Ἡ πεδιάς τοῦ Εὐρώτα καὶ ὁ Ταῦγετος.

Ἡ φύσις τῆς χώρας ἀπέκλειε τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἡ Λακωνικὴ περιλείεται ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἀπὸ ὑψηλῆς ὄρειας, αἱ ὁποῖα κατέρχονται ἀποτόμως πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἀσφαλὴς λιμὴν.

ῥησε μέχρι τέλους τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμά της. Εἶχε δύο βασιλεῖς, ἀλλ' ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἦτο μηδαμινή. Τὴν διοίκησιν εἶχε λάβει ἡ Γερουσία, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατίαν. Ἀλλ' εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους μεγάλην ἐξουσίαν εἶχον εἰς τὴν Σπάρτην οἱ Πέντε Ἐφοροί.

ΑΘΗΝΑΙ

Ἡ Σπάρτη ἦτο κράτος στρατιωτικὸν μεσογειακόν, ἐκβερνᾶτο ἀπὸ μίαν συντηρητικὴν ἀριστοκρατίαν, ἡ ὁποία ἐτήρει τοὺς παλαιοὺς νόμους καὶ τὰ παλαιὰ ἥθη. Τουναντίον εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐδημιουργήθη κράτος ναυτικὸν καὶ ἐμπορικόν, τὸ ὁποῖον ἠγάπα κατ' ἐξοχὴν τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν πρόοδον. Τοῦτο ἦτο τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀ-

θηναῖοι ἦσαν δραστήριοι καὶ ἐνεργητικοί, ἠγάπων τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν.

Δύο γεγονότα εἶναι χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων. Πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι ἴδρυσαν *κράτος ναυτικόν* καὶ δεύτερον ἀναπτύσσουν τὴν *δημοκρατίαν*, δηλαδή ὁ λαὸς λαμβάνει πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν καὶ κυβερνᾷ αὐτὸς τὸ κράτος. Τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα δημιουργοῦν εὐνοϊκὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπουν εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὑψωθοῦν διανοητικῶς καὶ ν' ἀναπτύξουν ἔξοχον πολιτισμόν.

Η ΑΤΤΙΚΗ

Ἡ Ἀττικὴ εἶναι μικρὰ χώρα ὄρεινὴ, ὀλίγον εὖφορος, ἀλλ' ἡ τοποθεσία της εἶναι εὐνοϊκὴ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ναυτικοῦ. Ἐκτείνεται εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ φαίνεται ὡς νὰ ἐξουσιάζῃ τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία φέρει εἰς τὴν Θοράκην, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Ἀπ' ὅλα τὰ μέθη περιβάλλεται ἀπὸ θάλασσαν, ἡ ὁποία προσκαλεῖ τοὺς κατοίκους εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ χώρα δὲν εἶναι κατάλληλος διὰ τὴν γεωργίαν. Αἱ τρεῖς μικραὶ πεδιάδες, τοῦ Μαραθῶνος, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐλευσίως, εἶναι ἀσήμαντα ἀνοίγματα μεταξὺ τῶν βράχων. Εἰς τὰς πεδιάδας αὐτὰς ἐγκατεστάθησαν οἱ πρῶτοι Ἀθηναῖοι καὶ ἐκαλλιέργησαν κριθὴν καὶ σίτον. Ἐπὶ τῶν λόφων ἠκμαζεν ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπελος καὶ ἡ σικκῆ. Ὄταν ὅμως οἱ κάτοικοι ἐπληθύνθησαν, κατέβησαν ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν θάλασσαν. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἡ πόλις τῶν γεωργῶν. Ὄταν ἀνεπτύχθῃ ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον, οἱ Ἀθηναῖοι ἔκτισαν τὸν Πειραιᾶ. Ἡ Ἀττικὴ λοιπὸν εἶχε δύο πρωτεύουσας, μίαν μεσογειακὴν, τὰς Ἀθῆνας, καὶ μίαν παραθαλασσίαν, τὸν Πειραιᾶ.

ΑΘΗΝΑΙ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ

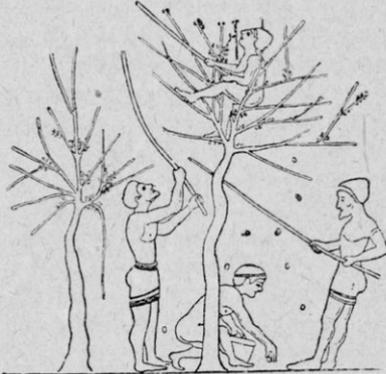
Αἱ Ἀθῆναι κεῖνται εἰς τὴν κοιλιάδα τῶν ποταμῶν Κηφισοῦ καὶ Ἰλισσοῦ. Οἱ δύο ποταμοὶ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν ἦσαν μεγάλοι, ἀλλ' εἶχον ἀφθονώτερα νερά. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ ἔχει δύο προσόντα. Εἰς τὸ μέσον τῆς πεδιάδος ὑπῆρχε λόφος 100 μ. ὕψους, κατάλληλος νὰ ὀχυρωθῆ, εἰς τὴν παραλίαν δὲ ὄρμοι ἀσφαλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἦτο δυνατόν νὰ μεταβληθοῦν εἰς λιμένας. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ἔκτισαν τὴν πόλιν τῶν ὀλίγων μακρὰν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, διότι ἐφοβοῦντο τοὺς πειρατάς. Ἴσοπέδωσαν τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, περιετριγύρι-

σαν αὐτὴν μὲ τείχος καὶ κατεσκεύασαν τὴν Ἀκρόπολιν. Περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἀνεπτύχθη ἡ πόλις. Εἰς τὴν παραλίαν εἶχον διαφόρους ὄρμους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Πειραιεὺς ἀνεπτύχθη καὶ ἔγινεν ἀξιόλογος λιμὴν. Σήμερον τὸ κλίμα τῶν Ἀθηνῶν εἶναι πολὺ καυστικὸν τὸ θέρος, κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὁμῶς ἦτο ἡπιώτερον. Ἡ χώρα εἶχε πολλὰ δάση καὶ ὁ δυτικὸς ἄνεμος πνέων ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἐδρόσειεν αὐτὴν τὸ θέρος καὶ ἐθέρομαινε τὸν χειμῶνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξύμνησαν τὸ γλυκὺ κλίμα τῆς πατρίδος τῶν καὶ τὸν καθαρὸν καὶ διαφανῆ οὐρανόν. Πράγματι δὲ τὸ κλίμα εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτῶν. Κατέστησεν αὐτοὺς εὐθύμους, ἐνεργητικούς καὶ ἐλέπτυνεν εἰς βαθμὸν ἀξιοθαύμαστον τὴν καλαισθησίαν τῶν. «Καλότυχοι οἱ Ἀθηναῖοι, ψάλλει ὁ ποιητὴς Εὐριπίδης. Ζοῦν μέσα εἰς λαμπρότατον αἰθέρα. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον λέγεται ὅτι ἡ ξανθὴ Ἀρμονία ἐγέννησε τὰς ἑννέα Μούσας».

Ἡ Ἀττικὴ ὡς χώρα πτωχὴ δὲν προσεέκλυσεν ἐπιδρομῆς. Ἄλλως τε ἡ θέσις τῆς εἶναι ὀλίγον ἀπόκεντρος καὶ δὲν κεῖται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς κινήσεως τῶν λαῶν. Ἀνάκαθεν κατοικοῦν αὐτὴν οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκαυχῶντο ὅτι ἦσαν αὐτόχθονες.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Κατ' ἀρχάς, ὅπως εἰς ὅλα τὰ μέρη, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν εὐγενῶν ἐκινέρον τὴν Ἀττικὴν. Ἦσαν δὲ ταυτοχρόνως ἱερεῖς, δικασταὶ καὶ πολεμικοὶ ἀρχηγοί. Βραδύτερον τὰ γένη συνηνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὰς **φυλάς**. Οἱ Ἀθηναῖοι διηροῦντο εἰς 10 φυλάς. Τέλος αἱ φυλαὶ ἀνεγνώρισαν κοινὸν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ἔγινε βασιλεὺς ὅλης τῆς Ἀττικῆς. Τοιου-

Συγκομιδὴ ἐλαιῶν (ἀγγειογραφία)

Οἱ χωρικοὶ τινάσσουν τὰς ἐλαίας μὲ κοντοὺς, ὅπως γίνεται καὶ σήμερον. Ἡ σκηνὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς συνήθεις εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἡ ὁποία καὶ τότε παρήγε μεγάλην ποσότητα ἐλαιῶν.

τοτρόπως ἐδημιουργήθη τὸ βασίλειον τῆς Ἀττικῆς. Πρωτεύουσα αὐτοῦ ἦσαν αἱ Ἀθῆναι καὶ πρῶτος βασιλεὺς λέγεται ὅτι ἦτο ὁ Θησεύς.

Ὁ βασιλεὺς ἐκυβέρνησα τὴν χώραν μαζί με τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ὀνομαζόντο *εὐπατριῶται*. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν εὐπατριδῶν ἀπετέλουν τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο *Ἄρειος Πάγος*. Βραδύτερον οἱ εὐπατριῶται κατέλυσαν τὴν βασιλείαν καὶ ἀντὶ βασιλέως διώριζον κατ' ἔτος τοὺς *ἐννέα ἀρχοντας*, οἱ ὁποῖοι ἐμοιράσθησαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως. Ἀπὸ τότε τὴν Ἀττικὴν ἐκυβέρνησαν ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ οἱ ἐννέα ἀρχοντες. Τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν λοιπὸν ἐγένετο ἀριστοκρατικόν.

Ἄλλ' οἱ εὐπατριῶται ἐκυβέρνησαν κακῶς τὸ κράτος καὶ ἐβασάνισαν τὸν λαόν. Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν κύριοι ὅλης τῆς γῆς καὶ οἱ γεωργοὶ ἦσαν δουλοπάροικοι τῶν καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ καλλιεργοῦν τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν καὶ νὰ δίδουν εἰς αὐτοὺς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν προϊόντων. Ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν λοιπὸν ἦτο ἀθλία. Ἄλλὰ καὶ οἱ τεχνῖται δὲν ἦσαν εἰς καλύτεραν κατάστασιν. Ἐπειδὴ δὲν κατώρθωνον νὰ ζοῦν ἀπὸ τὴν τέχνην τῶν, ἐδανείζοντο ἀπὸ τοὺς εὐπατριῶτας ὑποθηκεύοντες ἑαυτοὺς καὶ τὰ τέκνα τῶν. Ἐὰν δὲν κατώρθωνον νὰ πληρώσουν, ὁ δανειστής εἶχε δικαίωμα νὰ τοὺς φυλακίσῃ ἢ νὰ τοὺς πωλήσῃ ὡς δούλους. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηρέθισε τὸν λαόν. Τότε ἤρχισαν αἱ στάσεις. Τέλος μετὰ πολλοὺς ἐμφυλίους πολέμους αἱ δύο μερίδες συνεφώνησαν καὶ ἀνέθεσαν εἰς τὸν Σόλωνα νὰ θέσῃ νέους νόμους.

Ο ΣΟΛΩΝ

Ὁ Σόλων ἔζησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βου αἰῶνος. Κατήγετο ἀπὸ βασιλικὴν οἰκογένειαν, εἶχε δὲ ταξιδεύσει πολὺ καὶ εἶχε μάθει πολλὰ πράγματα. Διὰ τοῦτο ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς σοφωτέρους ἀνθρώπους τοῦ καιροῦ του, εἰς ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Προσέει εἶχεν ἀποκτήσει τὴν ἀγάπην ὅλων μετὰ τὴν γλυκύτητά του καὶ τοὺς καλοὺς του τρόπους.

Ὁ Σόλων διὰ τὴν ἀποκαταστήσῃ τὴν ἡσυχίαν, ἔλαβε δικὰ μέτρα. Ἐδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς ὅλους, ὅσοι εἶχον πωληθῆ ὡς δούλοι διὰ χρῆν, καὶ ἀπηγόρευσε νὰ γίνωνται δάνεια μετὰ ὑποθήκην τῶν σωματίων. Ἀπέκοψεν ἐν μέρος ἀπὸ τὰ χρῆν τῶν πτωχῶν καὶ ἔδωκε μέρος τῶν ἀγρῶν εἰς

τοὺς γεωργοὺς καὶ ὥρισε τὸ ποσὸν τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον ἐδικαιοῦτο νὰ κατέχη ἕκαστος πολίτης.

Μετὰ ταῦτα ἤλλαξε τὴν βᾶσιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος. Διήρσε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τέσσαρας τάξεις. Ἄλλὰ βᾶσιν τῆς διαιρέσεως ἔλαβε τὴν περιουσίαν καὶ ὄχι τὴν καταγωγὴν. Αἱ ἀνώτεραι τάξεις εἶχον περισσότερα δικαιώματα καὶ μεγαλυτέρας ὑποχρεώσεις. Ἐξ αὐτῶν ἐξελέγοντο οἱ ἄρχοντες, ἀλλ' αὐτοὶ εἶχον καὶ τὰ περισσότερα βάρη τῆς πολιτείας. Ἡ τετάρτη τάξις δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς οὔτε τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζῃ τοὺς ἄρχοντας, συγχρόνως ὁμως δὲν ἐπλήρωνε φόρους οὔτε εἶχεν ὑποχρεώσιν νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν στρατόν.

Τοιοιουτρόπως τὸ ἀθηναϊκὸν πολίτευμα ἔγινεν ἀπὸ ἀριστοκρατικοῦ *τιμοκρατικόν* ἢ πλουτοκρατικόν. Ἐνῶ προηγουμένως ὁ πολίτης, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ εὐγενεῖς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν, κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος ὁ ἀνθρώπος τῆς τελευταίας τάξεως ἠδύνατο ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν πρώτην τάξιν, ἐὰν κατώρθωνε ν' ἀποκτήσῃ περιουσίαν.

Ἀκόμη σημαντικώτερα ἦτο μία ἄλλη μεταβολή. Ὁ Σόλων ἔδωσε τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν εἰς τὸν λαόν. Ὁ λαὸς συνηθοῦζετο εἰς συνέλευσιν, ἐξέλεγε τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀπεφάσιζε διὰ τὰς σπουδαιότητας ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Ἡ συνάθροισις τοῦ λαοῦ ὀνομάσθη **Ἐκκλησία**. Ὁ Σόλων διετήρησε τὴν **Βουλὴν**, ἡ ὁποία προϋπῆρχε. Αὕτη ἀποτελεῖτο ἀπὸ 400 πολίτας καὶ ἐσκέπτετο προηγουμένως δι' ὅλα τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα εἰσήγοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τοιοιουτρόπως ἐτέθησαν αἱ βᾶσεις τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελειοποιήθη κατὰ τὸν ὄσον αἰῶνα.

Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ

Ἡ νέα πολιτικὴ διάταξις δὲν ἐφηρομόσθη ἀπροσκόπτως κατ' ἀρχὰς. Ὑπῆρχον πολλοὶ δυσηρεστημένοι καὶ αἱ ταραχαὶ δὲν ἔπαυσαν. Τὴν ἔξαψιν τοῦ λαοῦ ἐξεμεταλλεύθη ἐπιτηδείως ὁ εὐπατριδὴς **Πεισίστρατος**, ἐκέρδισε τὴν εὐνοίαν τοῦ ὄχλου καὶ κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν. Ἐγινε δηλαδή, ὅπως ἔλεγον τότε, *Τύραννος* τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Πεισιστράτου ἦτο παράνομος, ἀλλ' ἐκυβέρνησε μὲ φρόνησιν καὶ ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Οἱ υἱοὶ του δὲν εἶχον τὴν ἰκανότητά του. Εἰς ἕξ αὐτῶν, ὁ Ἴππαρχος, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, ὁ δὲ Ἴπ-

πίας ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΟΥ ΚΛΕΙΣΘΕΝΟΥΣ

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ὁ πολιτικὸς Κλεισθένης συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ Σόλωνος καὶ κατέστησε τὸ πολίτευμα δημοκρατικώτερον. Εἰσήγαγε σπουδαιότατον νεωτερισμόν, τὴν κλήρωσιν τῶν ἀρχόντων. Οἱ ἑννέα ἀρχοντες καὶ τὰ μέλη τῆς Βουλῆς δὲν ἐξελέγοντο πλέον διὰ ψήφου ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ διὰ κλήρου ἀπὸ ὅλους τοὺς πολίτας. Διὰ τὴν προλάβη δὲ τὴν ἐπικράτησιν νέου τυράννου, ὥρισε τὸν *οστρακισμόν*. Ὁ λαὸς κατεδικάζεν εἰς ἐξορίαν διὰ τῆς ψήφου του πάντα πολίτην, ὁ ὁποῖος ἐφαινετο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν δημοκρατίαν.

Τοιοιτοτρόπως ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς δημοκρατίας, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελειοποιήθη θαυμασίως κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα μετὰ τὰ μηδικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ 6ου ΑΙΩΝΟΣ

Η ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰῶνος εἶχε δημιουργηθῆ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος εἰς ὅλην τὴν ἑκτασίον του. Κέντρον αὐτοῦ ἦσαν ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ τὸ Αἰγαῖον, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Γιβραλτάρ. Ὅλη ἡ Μεσόγειος θάλασσα ἔγινε λίμνη ἑλληνική. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἦτο πλήρης νεότητος καὶ σφοδρῶς. Εἰς τὰς μακρινὰς ἐκείνας ἀποστάσεις ὁμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Εἰς τὰς μεγάλας θαλασσίας ὁδοὺς διεσταυροῦντο τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα. Τὰ ἀκρωτήρια καὶ οἱ βράχοι τῶν ἀγνώστων καὶ ξένων ἄλλοτε χωρῶν, τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Κυρήνης, τῆς Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Γαλατίας ἐκοσμήθησαν μὲ ναοὺς καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα χαιρετοῦν οἱ ναυτιλλόμενοι ὡς γνώριμα καὶ φιλόξενα σημεῖα.

Ἡ ἑλληνικὴ δραστηριότης κατακτᾷ διαρκῶς νέα ἐδάφη πρὸς ἐκμετάλλευσιν καὶ ἀνοίγει νέας ἀγορὰς πρὸς κατανάλωσιν τῶν προϊόντων τῆς πατρίδος. Ἡ ἐξάπλωσις αὕτη ὠφέλησε τὰ μέγιστα τοὺς Ἕλληνας. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐποπλαπλασιάσθη, ἐπλούτησε καὶ ἀπέκτησε θάρος καὶ πρωτο-

βουλίαν καὶ ἀνεπτύχθη διανοητικῶς. Κατὰ τὸν βον αἰῶνα οἱ Ἕλληνες ἦσαν ὁ πλεόν ἀνεπτυγμένος λαὸς τῆς γῆς. Τοῦτο συνησθάνοντο καὶ αὐτοί. Διὰ τοῦτο ὀνόμαζον μὲ ὑπερηφάνειαν ἑαυτοὺς Ἕλληνας, ἐνῶ ὄλους τοὺς ἄλλους, τοὺς κατώτερους εἰς τὸν πολιτισμὸν, βαρβάρους.

Οἱ Ἕλληνες ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς ξένας χώρας δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶναι Ἕλληνες. Διετήρησαν τὴν γλῶσσάν των, τὴν θρησκείαν των, τὰ ἥθη των, τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἔφερον ἀπὸ τὴν πατρίδα των. Παντοῦ, ὅπου ἔφθασαν, ἔφερον τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐξημέρωσιν. Ἐκάστη ἀποικία ἦτο φωτεινὴ ἐστία, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἠκτινοβόλει τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἀποικιακὰ ἔθνη τῆς γῆς καὶ ὁ ἀποικιακὸς κόσμος τῶν Ἑλλήνων δύναται νὰ συγκριθῆ μὲ τὸ σημερινὸν ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἀγγλῶν.

Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Ἄλλ' ὁ ἀποικιακὸς κόσμος τῶν Ἑλλήνων διαφέρει ἀπὸ τὸν σημερινὸν ἀγγλικόν, διότι ὅλαι αἱ ἀποικίαι τῶν Ἀγγλῶν ἀποτελοῦν ἐν κράτος καὶ ὡς ἀνωτάτην ἀρχὴν ἀναγνωρίζουν τὴν κυβερνήσιν τοῦ Λονδίνου. Δὲν ἦτο τὸ ἴδιον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ ἐκάστη πόλις ἦτο ἐλευθέρη καὶ ἀνεξάρτητος. Εἶχεν ἰδίους νόμους, ἰδίαν κυβερνήσιν. Ἐκάστη λοιπὸν ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλις ἦτο ἰδιαίτερον κράτος. Οἱ Ἕλληνες ἔδιδον μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν ταύτην. Δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν πῶς μία πόλις ἠμπορεῖ νὰ ἐξουσιάσῃ μίαν ἄλλην.

Αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἦσαν ἀνεξάρτητοι. Ὅταν δὲ μία πόλις ἀποστέλλῃ ἀποίκους εἰς ἄλλην χώραν, ἡ νέα πόλις εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν μητρόπολιν καὶ αὐτόνομος. Σπανιώτατα ἐπενέβαινεν ἡ μητρόπολις εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἀποικίας καὶ μόνον προσεκαλεῖτο ἀπ' αὐτήν, διὰ νὰ διευθετήσῃ ἐσωτερικὰς ἑριδας ἢ ἐξήτει τὴν βοήθειάν της ἐν καιρῷ κινδύνου. Αἱ ἀποικίαι ἐσέβοντο συνήθως τὰς μητροπόλεις. Ἐνίοτε ὅμως ἀναφύονται ἑριδες καὶ δεινοὶ πόλεμοι μεταξὺ αὐτῶν (ὅπως π. χ. μεταξὺ Κορίνθου καὶ Κερκύρας).

Ἡ διαίρεσις εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη ἦτο ἡ δύναμις καὶ συγχρόνως ἡ ἀδυναμία τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δύναμις της, διότι ἐκάστη πόλις ἀνεπτύσσετο μόνη, ἐχρησιμοποίει τοὺς πόρους της διὰ τὴν ἰδικὴν της πρόοδον καὶ ἐγεννᾶτο ἡ ἀμίλλα με-

ταῖς τῶν πόλεων. Τοιοῦτοτρόπως ἐκάστη πόλις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἦτο κέντρον πολιτισμοῦ. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς δὲν εἶχε μίαν πρωτεύουσαν ὅπως τὰ σημερινὰ κράτη, ἀλλὰ τόσας πρωτεύουσας, ὅσας καὶ ἀξιολόγους πόλεις. Συγχρότως ὁμοίως ἢ διαίρεσις ἦτο αἰτία τῆς ἀδυναμίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν καιρῷ κινδύνου αἱ πόλεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἐνωθοῦν καὶ νὰ κινηθοῦν ὡς ἓν ἔθνος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τουναντίον αἱ πόλεις εἶχον πολλὰς ἔριδας καὶ αἱματηροὺς πολέμους. Οἱ ἐμφύλιοι οὗτοι πόλεμοι, καθὼς θὰ ἴδωμεν, ἔφεραν τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος.

ΕΝΟΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Παρὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον ζωνιὰν συνείδησιν ὅτι ἀποτελοῦν ἐν ἔθνος. Οἱ δεσμοί, οἱ ὁποῖοι τοὺς συνήνωνον, ἦσαν ἢ κοινὴ γλῶσσα, ἢ θρησκεία, τὰ ἦθη, ἢ τέχνη καὶ ἢ κοινὴ πνευματικὴ ἀνάπτυξις.

Οἱ Ἕλληνες ὁμίλουν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν παρὰ τὰς διαλεκτικὰς διαφορὰς ἐνόουν ὅλοι. Τὰ πνευματικὰ προϊόντα των, ἄσματα λαϊκὰ, ποιήματα, συγγράμματα, ἀνεγινώσκοντο ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνας εἰς ὅποιανδήποτε διάλεκτον καὶ ἂν ἦσαν γραμμένα. Αἱ ἰδέαι διεδίδοντο εὐκόλως ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὸ ἄλλο διὰ τοῦ κοινοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου.

Οἱ Ἕλληνες εἶχον ὅλοι μίαν θρησκείαν. Ἡ λατρεία τῶν θεῶν, αἱ παραδόσεις, οἱ μῦθοι συνέδεον αὐτοὺς. Πρὸς τιμὴν πολλῶν θεῶν ἐτέλουν οἱ Ἕλληνες μεγαλοπρεπεῖς ἐορτάς. Τότε ἐγίνοντο τελεταί, ἔψαλλον καὶ ἐχόρευον καὶ ἐτέλουν ἀγῶνας. Ἐκάστη πόλις εἶχε τοιαύτας ἐορτάς. Ἀλλὰ μερικῶν πόλεων αἱ ἐορταὶ ἔγιναν περίφημοι καὶ κατήντησαν πανελλήνιοι. Εἰς αὐτὰς συνέτρεχον ἀντιπρόσωποι ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, οἱ λεγόμενοι *θεοφοί*.

Τοιαῦται πανελλήνιοι πανηγύρεις ἦσαν πρὸ πάντων τέσσαρες. 1) **Τὰ Ὀλύμπια** ἢ **Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες**, οἱ ὁποῖοι ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν τῆς Ἡλίδος, ὅπου ὑπῆρχε μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ μεγίστου τῶν θεῶν. 2) **Τὰ Πύθια**, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο εἰς τοὺς Δελφοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. 3) **Τὰ Ἰσθμια**, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο εἰς τὸν Ἰσθμὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ 4) **Τὰ Νέμεια**, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο εἰς τὴν Ἀργολίδα πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡρακλέους. Εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους ἐπεδείκνυν τὰς δεξιότητάς τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Ἡγωνί-

ζοντο εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὴν πάλην, εἰς τὸν δίσκον. Ἐτέ-
 λουν ἀροματοδρομίας μὲ τέθριππα καὶ ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο ὁ
 ὀνομαστότερος καὶ ἡ νίκη ἐπίζηλος. Ἄλλὰ καὶ οἱ ποιηταί,
 οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ καλλιτέχαι ἐπεδείκνυον τὰ ἔργα των.
 Οἱ νικηταὶ ἐλάμβανον ὡς βραβεῖον στέφανον ἐλαίας, κλάδον
 δάφνης κλπ.

Πλὴν τούτων οἱ Ἕλληνες εἶχον κοινὰ μαντεῖα, εἰς τὰ
 ὁποῖα ἐπήγαινον, διὰ νὰ ζητήσουν τὴν γνώμην τοῦ θεοῦ
 διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις των. Ὀνομαστότατον εἰς τοὺς καλοὺς
 χρόνους ἔγινε τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰῶνος εὐρί-
 σκετο, καθὼς εἶδομεν, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μεγάλης προόδου.
 Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον διῆλθε μεγάλην δοκιμασίαν, ἡ ὁποία ἠπέ-
 λησεν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν της. Οἱ Πέρσαι δηλαδή, οἱ ὁποῖοι
 κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἶχον ἰδρύσει μεγάλην αὐτο-
 κρατορίαν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Ἑλλά-
 δος. Τοιουτοτρόπως ἤρχισαν οἱ Περσικοὶ ἢ Μηδικοὶ πόλε-
 μοι. Οἱ Ἕλληνες ἐξῆλθον νικηταὶ ἀπὸ τὴν πάλην ἐκείνην
 καὶ οἱ περσικοὶ πόλεμοι ἀντὶ νὰ τοὺς βλάψουν τοὺς ὀφέ-
 λησαν πολὺ. Οἱ Ἕλληνες ἐπλούτησαν καὶ ἀπέκτησαν θάρ-
 ρος καὶ ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Πρὸ πάντων ἀνεπτύ-
 χθησαν μετὰ τὰ Μηδικὰ αἱ Ἀθῆναι, αἱ ὁποῖαι συνεκέντρω-
 σαν ὅλην τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος.
 Διὰ τοῦτο τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς ἀκμῆς, οἱ ὁποῖοι διαρ-
 κοῦν δύο αἰῶνας, τὸν 5ον καὶ τὸν 4ον αἰῶνα, ὀνομάζομεν
 δικαίως Ἀθηναϊκὴν Περίοδον.

ΟΙ ΜΗΔΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

ΑΙΤΙΑ

Οἱ Πέρσαι ἐσχημάτισαν, καθὼς εἶδομεν, μεγάλην αὐ-
 τοκρατορίαν, ἀφοῦ ὑπέταξαν ὅλους τοὺς ἀρχαιοτέρους λαοὺς
 τῆς Ἀνατολῆς. Ὅταν λοιπὸν κατῆλθον εἰς τὴν Μεσόγειον,
 προσέκρουσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν κυ-
 ριαρχίαν τῆς θαλάσσης. Ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος.

Ἀφορμὴν εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἔδωκεν ἡ ἐπα-
 νάστασις τῶν Ἰώνων. Οἱ Πέρσαι, καθὼς εἶδομεν, ὑπέτα-

ξαν τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀφοῦ αἱ ἀποικίαι ἔμειναν 30 ἔτη ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Περσῶν, ἠθέλησαν νὰ ἐπαναστατήσουν. Ἀλλ' οἱ ἀποικοὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ πολλοῦ δὲν ἦσαν πλέον πολεμικοί. Δὲν εἶχον γεωργικοὺς πληθυσμούς, διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας εἶχον καναντήσει ἀστοί, ἔμποροι δηλαδὴ καὶ ναυτικοί. Ἐξήτησαν λοιπὸν τὴν βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Σπάρτη, τὸ ἰσχυρότερον στρατιωτικὸν κράτος τῆς Ἑλλάδος, δὲν τοὺς ἐβοήθησεν. Μόνον αἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἴκοσι πλοῖα καὶ ἄλλα πέντε ἢ μικρὰ πόλεις τῆς Εὐβοίας Ἐρετρεια.

Ὅταν τὰ πλοῖα ταῦτα ἔφθασαν εἰς τὴν Ἐφεσον, οἱ Ἴωνες ἐξηγέρθησαν. Ὁ στρατὸς τῶν ἐπροχώρησεν εἰς τὰς Σάρδεϊς, τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τῆς Λυδίας, ἐκυρίευσεν καὶ κατέκαυσεν αὐτάς. Ἀλλ' ὅταν ἔφθασεν ὁ περσικὸς στρατὸς, οἱ Ἴωνες ἐνίκηθησαν καὶ ἐσκορπίσθησαν εἰς τὰς πόλεις τῶν. Μετ' ὀλίγον ἦλθεν ὁ φοινικικὸς στόλος, ὁ ὁποῖος ἐνίκησεν τὸν στόλον τῶν Ἴωνων. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς ἔφυγον καὶ οἱ Πέρσαι ὑπέταξαν πάλιν τὰς ἀποικίας.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος τότε ἠθέλησεν νὰ κτυπήσῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἦτο δύσκολον νὰ φθάσῃ διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἔστειλε λοιπὸν στρατὸν διὰ θαλάσσης. Ὁ περσικὸς στόλος ἐπέρασεν ἀπὸ τὰς Κυκλάδας, ἔφθασεν εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Ἐρετρείας. Οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν, ἐπώλησαν τοὺς κατοίκους ὡς δούλους καὶ ἔστειλαν τοὺς πρωταίτιους εἰς τὸν Μέγαν Βασιλέα. Κατόπιν ὁ περσικὸς στόλος προσηομίσθη εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, ἡ ὁποία ἀπέχει 40 χιλ. ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ὁ στρατὸς τῶν ἀπετελεῖτο ἀπὸ 100 χιλ. πεζοῦς καὶ 10 χιλ. ἵππεις.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν οἱ Σπαρτιάται δὲν ἐβοήθησαν τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλὰ καὶ καμία ἄλλη ἑλληνικὴ πόλις δὲν ἐνικήθη. Οἱ Πλαταιεῖς μόνον ἔστειλαν 1000 ἄνδρας εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηνηνῶν. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐξῆλθον μὲ μεγάλην ὄρμην εἰς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἦσαν 10 χιλ. ὀπλίται, οἱ ὁποῖοι μὲ τοὺς δούλους τῶν, τοὺς ὁποίους εἶχον ὀπλίσει, καὶ τοὺς Πλαταιεῖς ἀπετέλεσαν στρατὸν ἀπὸ 35 χιλ. Εἶχον δὲ στρατηγὸν ἰκανόν, τὸν Μιλτιάδην, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε καλῶς τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν τελείως τοὺς

Πέρσας (490). Οί Πέρσαι εἰσῆλθον ἐν ἀταξία εἰς τὰ πλοῖα τῶν καὶ ἔφυγαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἕλληγες δπλίται.

Οί δπλίται ἀπετέλουγ τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἦσαν ὠπλισμένοι μὲ ἀμυντικὰ ὄπλα, περικεφαλαίαν, θώρακα, ὁ ὁποῖος καταβαίνει μέχρι τῶν μηρῶν, κνημίδας καὶ ἀσπίδα στρογγύλην, τὴν ὁποίαν ἐκράτουγ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς. Τὸ κύριον ἐπιθετικὸν ὄπλον εἶναι τὸ δόρυ, μήκους περίπου 2 μέτρων. Ἐκτὸς τούτου ὁ δπλίτης ἔφερε βραχὺν ξίφος, τὸ ὁποῖον ἐκρέματο παρὰ τὸν δεξιὸν μηρὸν.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ—ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΞΟΥ

Ὁ Δαρεῖος ἤρχισε νέας ἐτοιμασίας, διὰ νὰ προσβάλλῃ μὲ δυνάμεις μεγαλύτερας τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ἀπέθανε τὸ 485. Ὁ υἱὸς του Ξέρξης ἐξηκολούθησε τὰς προετοιμασίας.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὅλοι ἐνόμιζον ὅτι οἱ Πέρσαι δὲν θὰ πατήσουν πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μόνον εἰς διορατικὸς πολιτικὸς, ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀποτυχία ἐκείνη δὲν ἦτο τόσον σημαντικὴ καὶ ὅτι οἱ Πέρσαι θὰ ἐπανελάμβανον τὸ πείραμα. Συνεβούλευσε λοιπὸν τοὺς Ἀθηναίους νὰ κατασκευάσουν πλοῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν τὸν ἐπίστευσαν. Τότε

ἔξεμεταλλεύθη τὸ μῖσός των ἑναντίον τῶν Αἰγινήτων καὶ κατώρθωσε νὰ τοὺς πείσῃ νὰ κατασκευάσουν πλοῖα, διὰ νὰ πολεμήσουν τοὺς Αἰγινήτας. Ὁ στόλος ἐκεῖνος ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα.

Ἐναντιοπολιτευόμενος τοῦ Θεμιστοκλέους ἦτο ὁ Ἄριστί-

Τριῆρης Ἀθηναϊκὴ (ἔξ ἀναγλύφου)

Διακρίνονται καλῶς αἱ τρεῖς σειραὶ τῶν κωπῶν, ἀλλὰ μόνον οἱ κωπηλάται τῆς ὑψηλοτέρας σειρᾶς φαίνονται.

δης, συντηρητικός, ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ἔφθασεν εἰς μεγάλην ὀξύτητα. Ὁ Θεμιστοκλῆς κατώρθωσε νὰ ἐξοστρακίσῃ τὸν ἀντίπαλόν του καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ πρόγραμμά του. Ἄλλ' εἰς τὸ τέλος καὶ οἱ δύο ἄνδρες ὠφέλησαν τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Ξέρξης παρεσκεύασε τρομερὰν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Συνήθροισε στρατὸν ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας του. Ὅλοι αἱ γλῶσσαι τῆς Ἀσίας ἤκούοντο εἰς τὸ στρατόπεδόν του καὶ διεκρίνοντο ὅλοι αἱ στολαί. Οἱ Ἕλληνες ἔλεγον ὅτι ὁ Ξέρξης ἔστυε μαζὶ του περισσότερον ἀπὸ δύο ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Δι' ἐπιτάξεων συνήθροισεν ἀπὸ ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ κράτους του 1200 πλοῖα πολεμικὰ καὶ 3000 μεταγωγικά.

Ὁ στρατὸς οὗτος ἀνέβη εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου ὁ Ξέρξης κατεσκεύασε γέφυραν μὲ πλοῖα. Ἐχειριάθη ἐπὶ ἡμέρας, διὰ νὰ διέλθῃ τὴν γέφυραν. Κατόπιν ἐπροχώρησεν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Θράκης, ἐνῶ παρηκολούθει αὐτὸν ὁ στόλος ἀπὸ τὴν θάλασσαν.

Πρὸ τοῦ μεγάλου κινδύνου οἱ Ἕλληνες δὲν κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν. Πολλαὶ πόλεις εἴτε ἀπὸ φόβον, εἴτε διότι ἐμίσησαν τὰς ἄλλας πόλεις, εἴτε διότι ἔλαβον χρήματα ἀπὸ τοὺς Πέρσας, ἔμειναν οὐδέτεροι ἢ προσεχώρησαν εἰς τοὺς Πέρσας, ἐμῆδισαν δηλαδὴ, ὅπως ἔλεγον τότε. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως καὶ οἱ Σπαρτιᾶται καθὼς καὶ ἄλλαι πόλεις ἀπεφάσισαν νὰ πολεμήσουν. Γενικὸν ἀρχηγὸν τῶν κατὰ γῆν

καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων ἔταξαν τοὺς Σπαρτιάτας, διότι τὸ κράτος τῶν ἦτο τὸ ἰσχυρότερον κατὰ ξηρὰν.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος συνενώθεις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου Εὐθυβιάδου ἐπλευσεν εἰς τὸ βορειότατον ἄκρον τῆς Εὐβοίας, τὸ Ἄρτεμεισιον, διὰ ν' ἀναμείνη ἐκεῖ τὸν περσικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος θὰ ἔφθανε περιπλέον τὴν παραλίαν τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν Μαγνησίαν.

ΘΕΡΜΟΠΥΛΑΙ (480)

Ἄνεπαρκεστάτη ἦτο ἡ ἐτοιμασία τῶν Ἑλλήνων κατὰ ξηρὰν. Ἐν βίᾳ ἔστειλαν τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωνίδα

μὲ 300 ὀπλίτας Σπαρτιάτας καὶ ἄλλους 7 χιλ. Ἕλληνας εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, διὰ νὰ ἐπιβραδύνουν τὴν διάβασιν τοῦ Ξέρξου ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ὁ Λεωνίδας ἀπέκρουσε πολλὰς ἐπιθέσεις τῶν Περσῶν, ἀλλ' ὅταν εἶδεν ὅτι ἐκινδύνευε νὰ κυκλωθῆ, ἔστειλε τοὺς ἄλλους Ἕλληνας καὶ ὁ ἴδιος μὲ τοὺς 300 ἀνδρείους του ἔπεσε γενναίως ἀγωνιζόμενος. Ὁ ἥρωισμὸς τοῦ Λεωνίδου ἔγινε παροιμιώδης.

Ὁ Ξέρξης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Οἱ Θηβαῖοι ἐμῆδισαν, ὅπως εἶχον μηδίσει καὶ οἱ Θεσσαλοὶ. Εἰς τὸ Ἄρτεμεισιον ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐναντιμάχησε μὲ ἐπιτυχίαν ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ἄλλ' οἱ Πελοποννήσιοι μόλις ἔμαθον

πολεμήσουν εἰς τὰ στενά. Τότε μετεχειρίσθη τὸ περίφημον τέχνασμα. Εἰδοποίησε δηλαδὴ κρυφίως τὸν Ξέρξην ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτοιμᾶζονται νὰ φύγουν. Ἐκεῖνος τότε ἀπέκλεισε τὰ στενά τῆς Σαλαμῖνος μὲ τὸν στόλον του. Τὴν ἐπομένην ἔγινεν ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο στόλων. Τὰ μικρότερα, ἀλλὰ στερεώτερα πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἐνίκησαν τὸν περικόν στόλον καὶ ἐπροξένησαν μεγίστας ζημίας.

Ἡ νίκη αὕτη ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Ὁ Ξέρξης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ κατεστράφη ὁ στόλος του καὶ ἐκόπη ἡ κατὰ θάλασσαν συγκοινωνία μὲ τὸ κράτος του. Ἐφυγε λοιπὸν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἄφησε τὸν γαμβρόν του Μαρδόνιον μὲ 300 χιλ. στρατὸν.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες εἶχον λάβει θάρρος—καὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Πανσανίου ἐνίκησαν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην παρὰ τὰς **Πλαταιάς** τοὺς Πέρσας (479). Ὁ Μαρδόνιος ἐφρονεύθη καὶ ὁ στρατὸς του ἐξεμηδενίσθη.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΗΔΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τὴν μεγάλην ἐπίθεσιν τῶν Περσῶν. Εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα ἐπολέμησαν δύο κόσμοι καὶ δύο πολιτισμοί, ὁ ἀσιατικὸς κόσμος καὶ πολιτισμὸς μὲ τὸν εὐρωπαϊκόν. Οἱ Πέρσαι μολονότι πολὺ ἀνώτεροι ἀριθμητικῶς ἐνίκηθησαν, διότι δὲν εἶχον οὔτε τὴν εὐφυΐαν οὔτε τὴν ἀνάπτυξιν οὔτε τὴν φιλοπατριάν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ στρατὸς τῶν ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἀνοργάνωτοι ἀγέλαι ἀνθρώπων. «Πολλοὶ ἀνθρώποι καὶ ὀλίγοι στρατιῶται», ὡς γράφει ὁ Ἕλληνας ἱστορικὸς Ἡρόδοτος. Οἱ περισσότεροι ἦσαν ξένοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἐγνώριζον διατὶ ἐπολέμου ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκτὸς τούτου ὁ ὀπλισμὸς τῶν Περσῶν ἦτο πολὺ κατώτερος. Οἱ Πέρσαι ἦσαν κυρίως τοξόται πολεμοῦντες ἐξ ἀποστάσεως. Τὰ ἀμυντικὰ ὄπλα τῶν, ἀσπίς, περικεφαλαία, θώραξ, δὲν ἦσαν ἀρκετὰ στερεά. Τὸ δόρυ τῶν ἦτο βραχύτερον ἀπὸ τὸ ἑλληνικόν. Εἶχον καλὸν ἱπικόν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δράσῃ εἰς χώραν ὄρεινὴν ὡς ἡ Ἑλλάς. Πλὴν τούτων ἐπολέμουν εἰς χώραν μακρινήν. Ἡ συγκοινωνία τότε ἦτο δυσχερὴς καὶ μία ἀποτυχία ἦτο δυνατόν νὰ καταλήξῃ εἰς καταστροφὴν.

Τουναντίον οἱ Ἕλληνες ἦσαν πολὺ καλοὶ στρατιῶται. Εἶχον γυμνασθῆ ἀπὸ τὴν παιδικὴν τῶν ἡλικιῶν εἰς τὰς πα-

λαίστρας. Οἱ ἀγῶνες εἶχον ἀναπτύξει τὴν ἀντοχὴν καὶ τὴν εὐκίνησιάν των. Εἶχον βραχίονας στιβαροὺς καὶ ἐβάσταζον εὐκόλως τὰ βαρέα χάλκινα ὄπλα των. Ἦσαν ἐξηρησμένοι εἰς τὸ ἀκόντισμα. Ἐπειτα ἦσαν πολῖται ἐλευθέρων πόλεων. Ἦξερον διατὶ πολεμοῦν καὶ ἐνεπνέοντο ἀπὸ θεορμῆν φιλοπατορίαν.

Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων εἶχε κοσμοϊστορικὴν σημασίαν. Ἔσωσαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν, ἢ ὅποια ἔμελλε νὰ ἐκτελέσῃ θαυμάσια ἔργα καὶ νὰ γίνῃ διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι ἦσαν χρόνοι μεγάλου ἥρωισμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἄτομον ἐθυσίασθη προθύμως, διὰ νὰ σώσῃ τὸ ἔθνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

ΤΟ ΑΘΗΝΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ο ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ

Οἱ Ἕλληνες ἀφοῦ ἐνίκησαν καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Πέρσας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀνέλαβον ἐπιθετικὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης καὶ διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ ἠνωμένος στόλος τῶν Ἑλλήνων ἀνέπλευσε τὸ Αἰγαῖον, ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Θράκης τοὺς Πέρσας, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Προποντίδα καὶ κατέλαβε τὸ Βυζάντιον. Ἀρχηγὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Πανσανίας, ὁ νικητὴς τῶν Πλαταιῶν. Ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἦτο ὁ Ἀριστείδης.

Οἱ Σπαρτιάται εὐθύς ἔξ ἀρχῆς ἐφάνησαν ἀδέξιοι ἀρχηγοί. Ὁ Πανσανίας ἦτο ὑπεροπτικὸς καὶ μετεχειρίζετο σκαιῶς τοὺς συμμάχους. Τουναντίον ὁ ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων Ἀριστείδης ἦτο πρόθυμος καὶ περιποιητικὸς, ὥστε οἱ σύμμαχοι κατέφευγον εἰς αὐτὸν διὰ τὰς ὑποθέσεις των. Μετ' ὀλίγον ὁ Πανσανίας συνέλαβε παράδοξα σχέδια. Ἐπαρθεὶς ἀπὸ τὰς νίκας καὶ τὰς τιμὰς ἐνόμισεν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τύραννος τῆς Ἑλλάδος. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ συνεννοεῖται μὲ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας. Ἄλλ' οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης τὸν ἀνεκάλεσαν καὶ τὸν κατεδίκανον εἰς θάνατον.

Ὁ Πανσανίας παρέσυρεν εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν Θεμιστοκλέα. Οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τὸν

κατηγόρησαν ὅτι ἐμῆδιζε. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ φύγη εἰς τὴν Ἀσίαν παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΑΡΧΗΓΟΙ ΤΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν ν' ἀπομακρύνουν τοὺς Πέρσας ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ νὰ ἐλευθερώσουν τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν νήσων. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιάται ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τὴν συμμαχίαν μετὰ τὴν κακὴν συμπεριφορὰν τοῦ Πausανίου καὶ συγχρόνως διότι δὲν ἠγάπων τὰ μακρινὰ ταξίδια καὶ τὸν βίον τῶν ναυτικῶν. Ἐπίσης ἀπεχώρησαν καὶ οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι. Εἰς τὴν συμμαχίαν παρέμειναν κυρίως μόνον αἱ ἰωνικαὶ πόλεις. Οἱ Ἴωνες παρεκάλεσαν τότε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀναλάβουν τὴν ἀρχηγίαν, τὴν ἡγεμονίαν, ὡς ἔλεγον τότε, τῆς συμμαχίας.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειξαν μεγάλην ἱκανότητα ὡς ἀρχηγοί. Ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀριστείδης διοργάνωσε τὴν συμμαχίαν καὶ ὥρισε πόσα χρήματα, πόσους ἄνδρας καὶ πλοῖα ἐπρεπε νὰ δίδῃ ἐκάστη πόλις. Οὐδεὶς ἐκ τῶν συμμάχων παρεπονέθη, ὁ δὲ Ἀριστείδης ὠνομάσθη ὑπὸ πάντων δίκαιος. Κέντρον τῆς συμμαχίας ἔγινεν ἡ νῆσος Δῆλος. Ἐκεῖ εἰς τὸν περίφημον ναὸν τοῦ Ἀηλίου Ἀπόλλωνος κατέθεσαν τὸ ταμεῖόν της (478).

ΑΙ ΝΙΚΑΙ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΟΣ

Τὴν συμμαχίαν ἐδόξασε μετ' ὀλίγον ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου Κίμων. Τὸ 465 προσέβαλε τὸν περσικὸν στόλον παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμὸν, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐνίκησεν αὐτόν, ὕστερον ἀπεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἐνίκησε τὸ περσικὸν τῶν Περσῶν. Ἡ διπλῆ αὕτη νίκη κατέστησεν ἔνδοξον τὸν Κίμωνα, τὸν ὁποῖον ἠγάπων οἱ συμπολιταὶ του καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἀρετάς του. Πράγματι δὲ ὁ Κίμων ἦτο ἄξιος στρατιώτης, εἰλικρινῆς καὶ ἱπποτικὸς ἀνὴρ.

Μετὰ εἴκοσιν ἔτη ὁ Κίμων διορισθεὶς πάλιν στρατηγὸς ἔδωσεν ἔνδοξον τέλος εἰς τοὺς περσικοὺς πολέμους. Κατέδιωξε τὸν περσικὸν στόλον ἀπὸ ὅλα τὰ παραλία καὶ κατέστρεψε τὰ λείψανά του παρὰ τὴν Κύπρον. Ἐκεῖ ἀπέθανεν ὁ Κίμων πολιορκῶν τὸ Κίτιον, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι συνελπίρωσαν τὴν νίκην (449).

Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσαν οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Οἱ Πέρσαι ἐξειδιώχθησαν ἀπὸ τὰ παραλία τῆς Μ. Ἀσίας, αἱ νῆσοι καὶ αἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἔγιναν ἐλεύθεραι. Ἐπὶ πεντή-

κοντα ἔτη δὲν ἐφάνη περσικὸς στόλος εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ περσικὸς στρατὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ καταβῆ εἰς τὰ παράλια. Τοῦτο ὠνόμασαν οἱ Ἕλληνες *Κιμώνειον εἰρήνην*. Ἀλλὰ τοιαύτη εἰρήνη οὐδέποτε ἔγινε μεταξύ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν.

ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΥΠΗΚΟΟΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Μετ' ὀλίγον ἐπῆλθε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν συμμαχίαν. Ἐπειδὴ αἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν νήσων δὲν ἠγάπων τὰς ἐκστρατείας καὶ τὸν στρατιωτικὸν βίον, ἐπροτίμησαν ἀντὶ ἀνθρώπων καὶ πλοίων νὰ δίδουν μόνον χρήματα διὰ τὴν συντήρησιν τῆς συμμαχίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν τοῦτο καὶ διὰ τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐλάμβανον ἀπὸ τοὺς συμμάχους, κατεσκεύασαν ἰσχυρὸν στόλον, ἔβαλαν ἰδικούς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰ πλοῖα καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ στόλος ἔγινε καθαρῶς ἀθηναϊκός. Οἱ σύμμαχοι λοιπὸν ἔγιναν ὑπήκοοι τῶν Ἀθηναίων. Ἐλέγοντο μὲν πάντοτε εὐσχήμως σύμμαχοι, ἀλλὰ δὲν εἶχον καμμίαν δύναμιν, δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς συμμαχίας καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ὅταν δὲ μερικαὶ πόλεις ἠθέλησαν ν' ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ τὴν συμμαχίαν, οἱ Ἀθηναῖοι τὰς ὑπέταξαν διὰ τῆς βίας. Οἱ Ἀθηναῖοι μετέφεραν τότε τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον ἀπὸ τὴν Δῆλον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ ἀπέθεσαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος.

Τοιουτοτρόπως ἰδρῦθη τὸ Ἀθηναϊκὸν κράτος. Τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων ἦτο κυρίως ναυτικόν. Περιελάμβανε τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ἀπετελεῖτο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν, τὴν Εὐβοίαν, τὰς Κυκλάδας, τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τὰς νήσους τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν παραλίων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Ὑπολογίζουσι ὅτι εἶχε 2 ἑκατομ. περίπου κατοίκους. Ἦτο λοιπὸν μικρὸν κράτος, πολὺ μικρότερον ἀπὸ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ μικρὸν τοῦτο κράτος ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ ὅλα τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐδημιούργησαν τὸν ἐξαισιὸν Ἀθηναϊκὸν Πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος ἐπέδρασε πολὺ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους λαούς.

Η ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος τοῦ 5ου αἰῶνος, ὅπως ὅλα τὰ ἀρχαῖα κράτη, διαφέρει ἀπὸ τὰ σημερινὰ κράτη. Εἰς τὰ ση-

μερινά κράτη ὅλοι οἱ κάτοικοι ἔχουν ἴσα δικαιώματα καὶ τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις. Ὅλοι αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν, ἀποστέλλουν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Βουλὴν, οἱ ἀντιπρόσωποί των δύνανται νὰ γίνουιν ὑπουργοὶ καὶ πρωθυπουργοί. Τὸ σημερινὸν κράτος εἶναι ἓν σύνολον ὁμοίμορφον καὶ ὅλοι οἱ κάτοικοί του εἶναι πολῖται μὲ ἴσα δικαιώματα.

Εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ὑπῆρχον κύριοι καὶ ὑποτελεῖς. Κύριοι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῶν ἄλλων πόλεων, μολονότι Ἑλληνας, ἦσαν ὑποτελεῖς καὶ δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἐκτὸς τούτου αἱ ὑποτελεῖς πόλεις εἶχον αὐτοδιοίκησιν ὅσον ἀφορᾷ τὰς τοπικὰς ὑποθέσεις, διετήρησαν τὴν ἐκκλησίαν των, τὰς βουλὰς καὶ τοὺς ἄρχοντάς των.

Τὸ ἀρχαῖον κράτος λοιπὸν δὲν ἦτο σύνολον ὁμοίμορφον, ἀλλὰ πολλὰ κράτη, τὰ ὁποῖα συνήνωσε διὰ τῆς βίας ἓν κράτος ἰσχυρότερον. Ἡ συνένωσις δὲν ἔγινε μὲ τὴν θέλησιν των καὶ θὰ ἐχωρίζοντο, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ πίεσις τοῦ ἰσχυροτέρου κράτους. Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων βαρέως ἔφερον τὴν ὑποταγὴν, διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ αὐτοτέλεια τῶν πόλεων ἐθεωροεῖτο ὡς τὸ ὑψιστον ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐπεχείρησαν ν' ἀνακτῆσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Οἱ δὲ Σπαρτιαῖται, οἱ ὁποῖοι ἐμίσουν καὶ ἐφοβοῦντο τοὺς Ἀθηναίους, ὑπεκίνηουν διαρκῶς τοὺς συμμαχοὺς των εἰς ἀποστασίαν.

Αἱ ἀρχαῖαι πόλεις ἦσαν πολὺ ἀποκλειστικαί. Ὁ πολίτης τῆς Χίου π. χ. ἢ τῆς Μυτιλήνης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ πολίτης Ἀθηναῖος. Ἐπίσης ὁ Μυτιληναῖος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ πολίτης τῆς Χίου, μολονότι καὶ οἱ δύο ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες δὲν κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν εὐρυτέραν ἀντίληψιν τῆς πατρίδος. Δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐννοήσουν ὅτι ἦτο δυνατόν ν' ἀποτελέσουν ὅλοι μαζὶ ἓν κράτος καὶ νὰ γίνουιν ὅλοι μαζὶ ὑπῆκοοι τοῦ κράτους αὐτοῦ. Τοῦτο ἀποτελεῖ μεγάλην ἀδυναμίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ - ΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

Τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ἐκυβέρνηων, καθὼς εἴπομεν, μόνον οἱ **Ἀθηναῖοι πολῖται**. Τὸ μεγαλύτερον μέρος λοιπὸν τῶν κατοίκων τοῦ κράτους δὲν ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν διοίκησίν του.

Ἀθηναῖοι πολῖται ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς, ἀλλὰ μόνον οἱ ἐλεύθεροι πολῖται, οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους τῆς χώρας. Κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους, δηλαδὴ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, εἰς τὴν Ἀττικὴν ἔξω περιῖπου 400 χιλ. ἀνθρώποι. Ἐκ τούτων μόνον τὸ ἕν τέταρτον, δηλαδὴ 100 χιλ., ἦσαν πολῖται Ἀθηναῖοι. Οἱ ἄλλοι ἦσαν **δοῦλοι**, αἰχμάλωτοι πολέμων καὶ κυρίως Ἀσιαταὶ ἠγορασμένοι διὰ χρημάτων, οἱ ὅποιοι ἐργάζοντο εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ἐργαστήρια τῶν Ἀθηναίων. Ἐκτὸς τούτων ὑπῆρχον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀρκετοὶ ξένοι, Ἕλληνες δηλαδὴ, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις χάριν ἐμπορίου. Οὗτοι ἐλέγοντο **μέτοικοι**. Οἱ μέτοικοι ἦσαν ὅπως οἱ ξένοι ὑπήκοοι σήμερον. Δὲν εἶχον πολιτικὰ δικαιώματα καὶ δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς ν' ἀγοράσουν κτῆμα εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπλήρωνον φόρον, ὁ ὅποιος ὠνομάζετο *μετοίκιον*.

Εἰς τὰς Ἀθήνας λοιπὸν ὑπῆρχον τρεῖς κοινωνικαὶ τάξεις, οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, οἱ δοῦλοι καὶ οἱ μέτοικοι. Οἱ πρῶτοι ἀπετέλουν τὴν προνομιούχον τάξιν, ἡ ὅποια εἶχεν ὅλην τὴν ἐξουσίαν. Οἱ δοῦλοι δὲν εἶχον κανὲν ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Οἱ μέτοικοι ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι, ἀλλὰ δὲν εἶχον πολιτικὰ δικαιώματα.

Διὰ νὰ εἶναι τις ἀθηναῖος πολίτης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἔπρεπε νὰ γεννηθῆ ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα Ἀθηναίους. Τοιοῦτοι ἀθηναῖοι πολῖται ὑπῆρχον εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους 100 χιλ. Ἐὰν δὲ ἀφαιρέσωμεν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά, μένουσιν τὸ πολὺ 20—25 χιλ. ἀνθρώποι, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνηων τὴν πολιτείαν καὶ τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Μεταξὺ τῆς κυβερνώσης τάξεως ὑπῆρχε μεγάλη ἰσότης.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρόντισαν νὰ θέσουν τοιοῦτους νόμους, ὥστε ὅλοι οἱ πολῖται ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Τοῦτο ἦτο τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα. Ἡ δὲ ζωηροτέρα ἐκδήλωσις τῆς δημοκρατικῆς τάσεως ἦτο ἡ διὰ κλήρου ἐκλογή εἰς τὰ διάφορα ἀξιώματα τῆς πολιτείας. Κατὰ τὴν ἀκμὴν δηλαδὴ τῆς δημοκρατίας αἱ κυριώτεραι ἀρχαὶ τῶν Ἀθηναίων ἦσαν, ὅπως ἔλεγον, *κληρωταί*.

Τὸ κυρίαρχον σῶμα τῆς πολιτείας ἦτο ἡ **Ἐκκλησία τοῦ δήμου** δηλαδὴ ἡ συνάθροισις ὅλων τῶν πολιτῶν. Διὰ τὸ ἀποφασίζον περὶ τῶν σπουδαίων ζητημάτων, οἱ Ἀθηναῖοι συνηθροῦζοντο καὶ ἐλάμβανον ἀπὸ κοινοῦ τὰς ἀποφάσεις. Ἡ ἐκκλησία εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους συνήρχετο εἰς τὴν ἀγορὰν, βραδύτερον εἰς τὴν Πνύκα καὶ κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα εἰς τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη τότε. Ὅλοι οἱ πολῖται εἶχον δικαίωμα ν' ἀγορεύσουν κατὰ σειρὰν ἡλικίας. Ἡ ἐκκλησία ἤκουε τὴν γνώμην τῶν ῥητόρων ἢ δημαγωγῶν, δηλαδὴ τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων, καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν σπουδαιοτάτων ζητημάτων, περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἐπήφιζε τοὺς νόμους καὶ ἐξέλεγε τοὺς στρατηγούς. Ἡ ἐκκλησία τῶν ἀρχαίων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν σημερινὴν Βουλὴν. Ἐπειδὴ τὰ σημερινὰ κράτη εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ εἶναι ἀδύνατον ὅλοι νὰ συνέλθουν, ἀποστέλλουν ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν Βουλὴν.

Σήμερον ὅμως ἐκτὸς τῆς Βουλῆς ἔχομεν καὶ τὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία φροντίζει διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ ἐκτελεῖ τὰς ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς. Τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς κυβερνήσεως εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχεν ἡ **Βουλὴ**. Κατ' ἔτος δηλαδὴ ἐξέλεγον διὰ κλήρου 500 βουλευτάς, 50 ἕξ ἐκάστης τῶν 10 φυλῶν. Ἐπειδὴ ὅμως 500 ἄνθρωποι μαζί δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κυβερνήσουν τὸ κράτος, διήρσαν τὸ ἔτος εἰς 10 μέρη ἀνὰ 35 ἡμέρας. Κατὰ τὴν διάρκειαν λοιπὸν 35 ἡμερῶν εἶχον τὴν κυβέρνησιν οἱ 50 βουλευταὶ μιᾶς φυλῆς καὶ ὠνομάζοντο τότε *Πρυτάνεις*. Οἱ βουλευταὶ οὗτοι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς τῶν ἔμμενον εἰς ἓν κτίριον, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο *Πρυτανεῖον*. Οἱ Πρυτάνεις συνεδρίαζον καθ' ἑκάστην καὶ ἐξέλεγον ἐκάστην πρωΐαν ἓνα πρόεδρον, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο *Ἐπιστάτης τῶν Πρυτάνεων*. Ὁ ἐπιστάτης ἐκράτει τὴν σφραγίδα καὶ τὰς κλεῖδας τοῦ ταμείου τοῦ κράτους, ἦτο δηλαδὴ ἐπὶ 24 ὥρας πρόεδρος τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

Ἡ Βουλὴ ἐμελέτα τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐμέλλον νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ κατήριττε τὰ νομοσχέδια, τὰ ὁποῖα θὰ ἐβήριττε, καὶ ἐξετέλει τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας, τὰ *ψηφίσματα*, ὅπως ἔλεγον.

Ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς πολιτείας εἰς τοὺς δημοκρατικούς χρόνους ἦσαν οἱ **Δέκα Στρατηγοί**, τοὺς ὁποίους ἐξελέγε δι' ἐν ἔτος ἡ ἐκκλησία διὰ χειροτονίας. Οἱ Στρατηγοὶ ἐν καιρῷ πολέμου ἦσαν ἀρχηγοὶ τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐν εἰρήνῃ δὲ εἶχον πολλὰ τῶν καθηκόντων τῶν σημερινῶν ὑπουργῶν. Ἡ ἐξουσία τῶν ἐννέα ἀρχόντων εἶχε περιορισθῆ πολὺ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἰδίως ἦσαν πρόεδροι τῶν δικαστηρίων, ἀρχηγοὶ τελετῶν κλπ. Ἐπίσης ὁ Ἄρειος Πάγος δὲν εἶχε πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ ἦτο ἀνώτατον δικαστήριον. Τὰς κοινὰς ὅμως ὑποθέσεις ἐδίκαζον τὰ *Ἡλιαστικά δικαστήρια*, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν ἐπὶ τῆς δημοκρατίας.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Τὸ πολίτευμα τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι ὠνόμασαν **Δημοκρατίαν**, διότι ὅλοι οἱ πολῖται, ὁ *δῆμος* δηλαδή, λαμβάνει μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, καὶ συνήθως θεωροῦν τὴν ἀθηναϊκὴν δημοκρατίαν ὡς τὸ πρότυπον φιλελευθέρου πολιτεύματος. Κατὰ βάθος ὅμως ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία τοῦ 5ου αἰῶνος ἦτο ὀλιγαρχία μιᾶς προνομιούχου τάξεως, τῆς τάξεως τῶν ἀθηναίων πολιτῶν. Κράτος ἀπὸ 2 ἑκατομ. ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ 20-25 χιλ. γαιοκτῆμονας καὶ βιομηχάνους τῶν Ἀθηνῶν.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Ἡ Ἀττικὴ δὲν ἦτο χώρα αὐτάρκης. Τὰ προϊόντα τῆς δηλαδή δὲν ἐξήρκουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ γίνῃ εἰσαγωγὴ ἔξωθεν, καὶ ἰδίως σιτηρῶν, μάλιστα ὅταν ηὔξῃθῃ ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας. Ἡ Ἀττικὴ εἰσῆγε σιτηρὰ μόνον 250 ταλάντων ἑτησίως, δηλαδή 1 1/2 ἑκατομ. χρυσῶν δραχμῶν, ποσὸν σημαντικώτατον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀπέναντι τούτου ὅμως εἶχε μεγάλην ἐξαγωγὴν βιομηχανικῶν προϊόντων καὶ μετᾶλλων. Εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους ἡ ἐξαγωγὴ τῶν Ἀθηναίων ἦτο πολὺ μεγάλη καὶ διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι ἐπλούτησαν.

Τὸ δημόσιον ταμεῖον τῶν Ἀθηνῶν εἶχε πολλὰς δαπάνας. Ὁ στρατὸς καὶ ἰδίως ὁ στόλος ἀπῆτουν μεγάλα ποσά. Ἐπίσης σὺν τῷ χρόνῳ ηὔξῃθησαν τὰ ἔξοδα διὰ μισθοῦς,

διότι οἱ Ἀθηναῖοι εἰσήγαγον τὸ σύστημα τῶν μισθωτῶν ὑπαλλήλων. Ἐπλήρωνον τοὺς δικαστὰς, τοὺς βουλευτὰς, καὶ βραδύτερον ἔδιδον ἀποζημίωσιν εἰς τοὺς πολίτας, τοὺς προσεχομένους εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ θέατρον. Ἐπίσης σημαντικὰ ποσὰ ἔδαπανῶντο εἰς τὰς ἐορτὰς, δημοσίας θυσίας, διὰ τὴν κατασκευὴν ναῶν, διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ὄρφανῶν, τῶν ἀναπήρων κτλ.

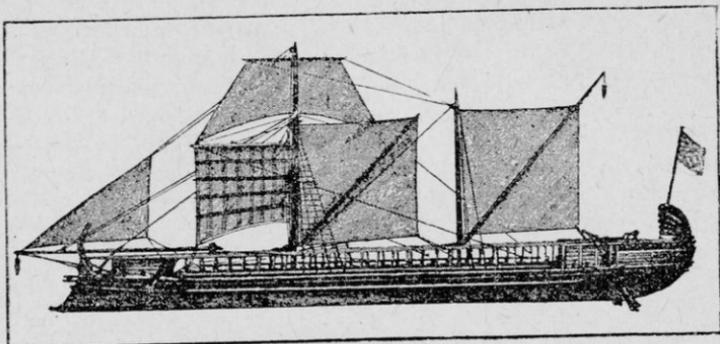
Μόνιμοι πόροι τοῦ κράτους ἦσαν τὰ ἐνοίκια τῶν δημοσίων κτημάτων καὶ αἱ πρόσοδοι τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου, οἱ φόροι τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων καὶ ὁ φόρος τῶν μετοίκων. Ἄλλ' ὁ κυριώτερος πόρος ἦτο ὁ φόρος τῶν συμμάχων, ὁ ὁποῖος ἀνήρχετο κατ' ἀρχὰς εἰς 400 τάλαντα, κατὰ δὲ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἀνῆλθεν εἰς 600 καὶ πλέον.

Οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται δὲν ἐφορολογοῦντο, ἀλλ' οἱ εὐποροῦντες ἔξ αὐτῶν εἶχον βαρεῖας χρηματικὰς ὑποχρεώσεις εἰς τὴν πολιτείαν. Ἡ πολιτεία δηλαδὴ ἀνέθετεν εἰς πλουσίους πολίτας τὰ ἔξοδα διαφόρων κοινωφελῶν ἔργων. Αἱ ὑποχρεώσεις αὐταὶ ὠνομάζοντο *Λειτουργίαι*. Πλούσιοι Ἀθηναῖοι διωργάνωνον δι' ἰδίων ἐξόδων τὰς δραματικὰς παραστάσεις ἢ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας. Τοῦτο ἦτο ἡ *Χορηγία*. Ἄλλοτε διωργάνωνον ἀγῶνας καὶ τελετὰς. Τοῦτο ἐλέγετο *Γυμνασιαρχία*. Τέλος ἀνελάμβανον τὴν συντήρησιν τῶν πολεμικῶν πλοίων κατὰ τὰς ἐκστρατείας. Τοῦτο ἐλέγετο *Τριηραρχία*.

ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΛΟΣ

Ἡ κυρία δύναμις τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, καθὼς καὶ τοῦ στρατοῦ ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ἦσαν πάντοτε οἱ *δολῖται*, ἀποτελούμενοι ἀπὸ τοὺς ἀθηναίους πολίτας. Ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων εἰσήχθη τὸ σύστημα ἐλαφρότερον ὀπλισμένων στρατιωτῶν, ὅπως ἦσαν οἱ *Σφενδοῖται* καὶ οἱ *Ἀκοντισταί*, ὀνομαζόμενοι μὲν ἐν ὄνομα *Ψιλοί*. Ἀλλὰ τὰ σώματα τῶν ψιλῶν δὲν εἶχον πολὺ μεγάλην ἐκτίμησιν καὶ ὑπερέβαινον εἰς αὐτὰ εἰς μὲν τὴν Σπάρτην οἱ Εἰλωτες, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας οἱ πτωχότεροι κάτοικοι, οἱ ὀνομαζόμενοι Θῆτες. Οἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίζοντο καὶ μισθοφόρους Σκύθας. Ἄξιόλογον μέρος τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἀπετέλει τὸ *Ἴππικόν*, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο πολυάριθμον, ἀλλ' ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς νέους τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν καὶ εἶχε φήμην διὰ τὴν τόλμην καὶ τὴν ὀρμητικότητα. Ἀρχηγοὶ τοῦ ἵππικοῦ

ἦσαν οἱ **Ἴκπαρχοι**, ἀρχιστράτηγοι δὲ τοῦ ὅλου στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, καθὼς εἶπομεν, ἦσαν οἱ Στρατηγοί.

Ἀθηναϊκὴ τριήρης (ἀναπαράστασις).

Ἡ Ἀθηναϊκὴ τριήρης εἶχε μῆκος περίπου 40 μ., εἶχε πλήρωμα 200 ἀνδρῶν καὶ ταχύτητα πολλάκις 18 μιλίων τὴν ὥραν.

Ἄλλ' ἡ κυρία μαχητικὴ δύναμις τῶν Ἀθηναίων ἦτο ὁ στόλος. Οἱ Ἀθηναῖοι κατεσκεύασαν τελειότερα πολεμικὰ πλοῖα, δηλαδή τὰς **τριήρεις**, καὶ ἀνέπτυξαν πολὺ τὴν κατὰ θάλασσαν πολεμικὴν τέχνην. Τὴν κυβέρνησιν τοῦ πολεμικοῦ πλοίου, τὴν παράταξιν καὶ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, εἶχον ἐξουσίαν εἰς ἀληθῆ ἐπιστήμην οἱ Ἀθηναῖοι. Τὸ πλήρωμα τοῦ πολεμικοῦ ἀπετελεῖτο ἀπὸ 200 ἀνδρας. Ἐκτὸς τούτων ἐπέβαινον περίπου 100 ὀπλίται ἐπὶ τοῦ καταστρώματος διὰ τὴν ἐπίθεσιν καὶ τὴν ἄμυναν. Οἱ τριήραρχοι, πλούσιοι δηλαδή Ἀθηναῖοι, ἀνελάμβανον τὴν συντήρησιν τοῦ πολεμικοῦ καὶ ἠμιλλῶντο νὰ ἐξαρτύσουν καλύτερον τὸ πλοῖον καὶ νὰ διακριθοῦν εἰς τὰς συμπλοκάς. Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἦτο σπουδαία μαχητικὴ μηχανὴ καὶ ἐπὶ 50 ἔτη ἐξουσίασε τὴν θάλασσαν.

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ—Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑνὸς αἰῶνος. Κατὰ τὰς ἐπομένους δεκαετίας ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Ὁ μικρὸς λαὸς τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν εἶχε πλήρη αὐτοδιοίκησιν καὶ ἐκυβέρνησε μόνος του καὶ ἀπ' ἐνθείας τὰς ὑποθέσεις του. Διὰ τῆς λεπτῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐξασκήσεως ἀπέκτησεν ἀξιόλογον

διοικητικήν ικανότητα, ἠκολούθει δὲ τοὺς ἄνδρας, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ὑπεροχῆς των ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτόν.

Ἐπὶ μακρὰ ἔτη οἱ Ἀθηναῖοι σύμβουλον καὶ ὄδηγόν εἶχον τὸν Περικλέα. Ὁ Περικλῆς κατήγετο ἀπὸ ἀρχαίαν εὐγενῆ οἰκογένειαν καὶ ὁ πατὴρ του Ξάνθιππος εἶχε δοξασθῆ κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Ἐπεβλήθη εἰς τὸν ἀθηναϊκὸν λαὸν ὄχι διὰ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ πλούτου του, ἀλλὰ διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προσωπικότητός του. Ἦτο ἄνθρωπος μὲ σπάνια χαρίσματα. Τὸ πρόσωπόν του ἦτο ἐπιβλητικὸν καὶ ἡ ὁμιλία του σοβαρὰ καὶ πειστική. Ἦτο χαρακτήρ ἀρχοντικός, ἀλλὰ συγχρόνως γενναίος καὶ μὲ ὑψηλὰ φρονήματα καὶ μεγάλα σχέδια. Οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ὀνόμαζον **Ὁλύμπιον** καὶ ἔλεγον ὅτι ἡ ὁμιλία του ἐβρόντα καὶ συνεκλόνηζε τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ ἐξαιρετα φυσικὰ χαρίσματά του συνεπλήρωναν ἡ μεγάλη μόρφωσις του. Ὁ Περικλῆς ἠγάπα νὰ συνάναστρέφεται μὲ τοὺς σοφοὺς καὶ συνεζήτει μὲ αὐτοὺς τὰ σοβαρώτερα ἐπιστημονικὰ ζητήματα. Ἦγάπα καὶ ἐπροστάτενε τοὺς καλλιτέχνας. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνεχῆ ἐξελέγετο στρατηγός. Διὰ τοῦτο εἰς τοὺς ἀνδριάντας του εἰκονίζεται φέρων τὴν περικεφαλαίαν. Ἄλλ' ἀπέκτησε σχεδὸν μοναρχικὴν δύναμιν εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Περικλέους ἦτο εὐεργετική. Προήγαγε τὴν δημοκρατίαν καὶ ἀνύψωσε τὸ φρόνημα τῶν συμπολιτῶν

Ὁ Περικλῆς

του. Ἐπροστάτευσε τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα καὶ ἐκόσμησε τὴν πόλιν μὲ ἀθάνατα ἔργα. Διὰ τοῦτο τὸ ὄνομά του συνεδέθη μὲ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ χρόνοι οὗτοι ὀνομάζονται **Αἰὼν τοῦ Περικλέους**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ο ΠΕΜΠΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΑΙΩΝ

Μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἔθνος ἀπέκτησεν ὑψηλὸν φρόνημα μετὰ τὴν νίκην, τὰ οἰκονομικά του εὐρίσκοντο εἰς ἀκμαίαν κατάστασιν, αἱ πόλεις ἐπλούτησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν. Σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη παρατηρεῖται αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ νοῦς τῶν Ἑλλήνων λεπτύνεται, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχνη φθάνουν εἰς ἀξιοθαύμαστον τελειότητα. Ἡ ἀνθησις αὕτη εἶναι γενικὴ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἰδίως ὅμως ἀκμάζουν αἱ Ἀθῆναι, αἱ ὁποῖαι τὸν 5ον αἰῶνα γίνονται τὸ πνευματικὸν κέντρον τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἑλλάδος δὲν διήρκεσε πολὺ. Ἦρξιεν ἀμέσως μετὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους καὶ ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος, ὁπότε οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἤρξιαν νὰ ὑποσκάπτουν τὴν δυνάμιν της. Ἐξηκολούθησεν ὅμως καὶ κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα. Διὰ τοῦτο ὁ 5ος καὶ ὁ 4ος αἰὼν εἶναι οἱ χρόνοι τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ΦΥΛΗ ΚΑΙ Ὁ ΠΛΟΥΤΟΣ

Ἡ ἀκμὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐστηρίχθη ἐπὶ δύο βάσεων, τῆς ἰδιοφυΐας τῆς φυλῆς καὶ τοῦ πλούτου, τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι πρὸς ἀνάπτυξιν μεγάλου πολιτισμοῦ.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν μία ἐξαιρετικὴ φυλὴ μὲ σπάνια προσόντα. Εἶχον φαντασίαν ζωηράν καὶ λεπτὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ. Ἠγάπων τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ εἰς τὰ κοινότερα προδιδόντα τῆς τέχνης ἔδιδον πνοὴν καλλιτεχνίας. Ἡ δὲ θρησκεία καὶ τὸ πολίτευμά των διευκόλυναν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας καὶ τῶν ἄλλων δεξιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνη, ἠγάπα τὴν ζωὴν καὶ τὸ ὥραϊον. Ἐφαντάζετο ὥραϊους τοὺς θεοὺς καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς μορφὴν ἀνθρώπου. Τὸ πολί-

τευμα ἐπέτρεπε τὴν ἀνετον ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου. «Εἰς τὰς Ἀθήνας, λέγει ὁ περίφημος ἱστορικός Θουκυδίδης, ἐκτιμοῦν τὸν ἀνθρώπον ἀναλόγως τῶν ὑπηρεσιῶν του εἰς τὸ δημόσιον, ὀλιγώτερον διὰ τὴν κοινωνικὴν του θέσιν καὶ περισσότερον διὰ τὴν προσωπικὴν του ἀξίαν».

Διὰ τὰ προοδεύση ὅμως λαός τις, χρειάζεται ἐκτὸς τῆς ἰδιοφυΐας καὶ οικονομικὴ ἀκμή. Τὴν στερεὰν βάσιν τῆς οικονομικῆς ἰσχύος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀπετέλεσαν ἡ ναυτιλία, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία.

ΤΟ ΑΘΗΝΑΪΚΟΝ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων ἔκαμε, καθὼς εἶδομεν, μεγάλας προόδους κατὰ τὸν 7ον καὶ 6ον αἰῶνα. Τὸν 6ον αἰῶνα οἱ Ἕλληνες ἐξουσίαζον κατὰ μέγα μέρος τὴν Μεσόγειον. Αἱ ἀποικίαι, αἱ ὁποῖαι ἰδρυθήσαν εἰς μακρινὰς χώρας, τὸ Παντικαίαιον καὶ ἡ Σινώπη εἰς τὸν Εὐξεινον Πόντον, ἡ Σαλαμίς εἰς τὴν Κύπρον, ἡ Ναύκρατις ἐπὶ τοῦ Νείλου, ἡ Κυρήνη εἰς τὴν Λιβύην, ὁ Τάρας καὶ ἡ Κύμη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἡ Μασσαλία εἰς τὴν Γαλατίαν, ἤνοιξαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀγοράς, εἰς τὰς ὁποίας συνηλλάσσοντο μὲ διαφόρους λαούς, Σαρμάτας, Σκύθας, Ἀρμενίους, Σύρους, Αἰγυπτίους, Ἀφρικανούς, λαούς τῆς Ἰταλίας Ἐτρούσκους, Λίγυρας, Λατίνους, Γαλάτας κτλ.

Τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, κοσμήματα, ὄπλα, σκευῆ, ἀγγεῖα, εἰσδύον εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐκεῖνας χώρας μέχρι τῆς Γαλατίας καὶ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀφρικῆς. Εἰς τοὺς τάφους τῶν Ἐτρούσκων τῆς Ἰταλίας εὐρίσκομεν ἑλληνικὰ ἀγγεῖα καὶ εἰς τὴν Κορμαίαν ἀνεκαλύφθησαν χρυσὰ κοσμήματα ἐξαιρέτου ἑλληνικῆς τέχνης.

Τὸν 5ον αἰῶνα κυριαρχεῖ τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον. Οἱ

Οἱ λιμένες τοῦ Πειραιῶς

Τὸν 5ον αἰῶνα κυριαρχεῖ τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον. Οἱ

Ἄθηναῖοι τότε ἀπέκτησαν μέγαν πολεμικὸν καὶ ἐμπορικὸν
στόλον καὶ ὁ Πειραιεὺς ἐγένεν ὁ μέγιστος λιμὴν τῆς Μεσο-

Κρατὴ

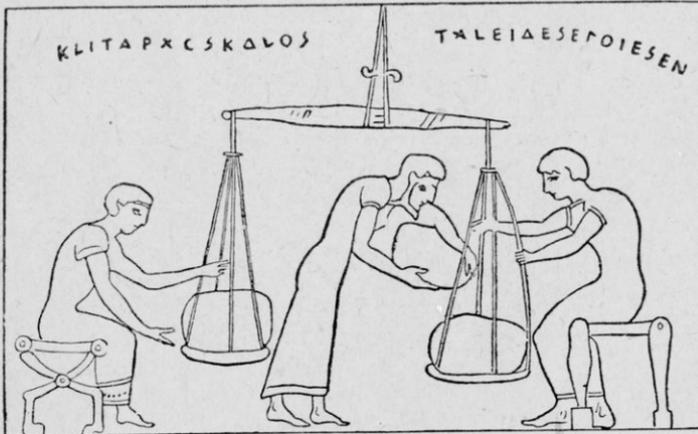
Ἄγγειον μεγάλων διαστάσεων μὲ ἀνοικτὰ χεῖλη καὶ δύο λαβάς.
Ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ἀνάμειξιν τοῦ οἴνου μὲ ὕδωρ.

γείου. Οἱ Ἄθηναῖοι ἐτείχισαν τὴν πόλιν καὶ τὸν Πειραιᾶ
καὶ συνήνωσαν τὰς δύο πόλεις διὰ τῶν *Μακρῶν τειχῶν*.
Τοιουτοτρόπως ἡ πόλις ἔλαβε χαρακτῆρα νησιωτικόν. Δὲν
ἐφοβεῖτο ἐπίθεσιν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς καὶ ἠσθάνετο
μεγάλην ἀσφάλειαν, ἐφόσον ἐχυριάζοι εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἡ θέσις τοῦ Πειραιῶς ἦτο ἐπικαιροτάτη διὰ τὴν τότε
ναυτιλίαν. Κατὰ τὸ σύστημα τῆς τότε ναυτιλίας, ἡ ὁποία
ἦτο κυρίως ἀκτοπλοῖα, ὅσα πλοῖα κατήρχοντο ἀπὸ τὸν Εὐ-
ξείνον Πόντον καὶ ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν
Ἑλλάδα, ἢ παρέπλεον διὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἦσαν
ὑποχρεωμένα νὰ προσεγγίζουσιν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἐπειδὴ δὲ

εις τὸ Αἰγαῖον οἱ ἄνεμοι πνέουν τακτικῶς εἰς ὠρισμένας ὥρας τοῦ ἔτους (ἐτησίαι), ἢ ἄφιξις καὶ ἡ ἀναχώρησις τῶν ἱστιοφόρων ἐγένετο εἰς ὠρισμένον χρόνον καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἀθηναίων εἶχε μεγάλην κανονικότητα.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἰσήγον πρῶτον τρόφιμα, σίτον, λαχανικά, κτήνη, ἀλίπαστα, διότι ἡ Ἀττικὴ εἶχε πολὺν πληθυσμὸν καὶ ὀλίγην παραγωγὴν εἰς τὰ εἶδη ταῦτα. Δεύτερον ἐπρομηθεύ-

Σκηνὴ ἐμπορίου

Ζωγραφία ἐπὶ ἀμφορέως τοῦ ἐργοστασίου Ταλείδου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι γραμμένον δεξιᾷ. Τρεῖς ἄνθρωποι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ζύγισιν ἐμπορικῶν δεμάτων.

οντο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν πολλὰς πρώτας ὕλας διὰ τὴν βιομηχανίαν τῶν, ξύλα διὰ τὴν ναυπηγίαν, κάρναβιν διὰ τὰ σχοινία, πίσσαν, λινᾶ, πάπυρον τῆς Αἰγύπτου, ἔρια, δέρματα, σίδηρον, χαλκόν, κασσίτερον καὶ χρυσόν.

Ἀπέναντι τούτων ἐξῆγον πλῆθος προϊόντων τῆς ἀνεπτυγμένης βιομηχανίας τῶν. Τὰ βυρσοδεφεῖά τῶν παρῆγον κατεργασμένα δέρματα, τὰ ὑποδηματοποιεῖα ὑποδήματα. Σπουδαιότατα εἶδη ἐξαγωγῆς ἦσαν τὰ μέταλλα σκεύη καὶ τὰ ὄπλα, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν πολυαριθμοὺς ἐργάτας. Πρὸ πάντων ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι διεκρίνοντο εἰς τὴν κατασκευὴν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Εἰς τὴν ὠραίαν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ὁ ἀσημότερος τεχνίτης ἐφιλοδοξεῖ νὰ φθάσῃ τὴν τελειότητα. Ἡ κεραμευτικὴ κατέχει τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν καλλιτε-

χνικήν βιομηχανίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ὀλόκληρος συνοικία τῆς πόλεως, ὁ λεγόμενος *Κεραμεικός*, κατοικεῖτο ἀπὸ κεραμεῖς, ἀγγειοπλάστας καὶ τεχνίτας ἐργαλείων. Ἦτο μεγάλη ἡ ποι-

Ἀμφορεὺς

Ἀγγεῖον μεγάλων διαστάσεων χρησιμοποιούμενον εἰς διαφόρους οἰκιακὰς χρήσεις, πρὸς διατήρησιν οἴνου, ἐλαίου, μέλιτος κλπ. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοῦς ἐκοσμοῦντο ἐξόχως, ὥστε ἐχρησίμευον ὡς κόσμημα τῶν οἰκιῶν καὶ ἐδίδοντο πολλάκις ὡς νυμφικὰ δῶρα.

κιλία καὶ ἀξιοθαύμαστος ἡ λεπτὴ ἐπεξεργασία τῶν ἀθηναϊκῶν ἀγγείων. Οἱ ἀμφορεῖς των, αἱ οἰνοχόοι, οἱ κρατῆρες, τὰ κύπελλα, εἶναι πολλάκις ἐξαίρετα καλλιτεχνήματα, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα καὶ τὴν κομψότητα προσπαθοῦν νὰ μιμη-

θοῦν καὶ σήμερον. Τὰ ἐλληνικὰ ἀγγεῖα εἶναι εἰκονογραφημένα μὲ λεπτὰς καὶ καλλιτεχνικὰς πολλάκις παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν περὶ τῆς ζωγραφικῆς τῶν ἀρχαίων, διότι τὰ καθ' αὐτὸ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς ἐχάθησαν. Συγχρόνως αἱ παραστάσεις αὐταὶ διασώζουσι σικηνὰς ἐκ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων.

Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ οἰκονομικά των συμφέροντα οἱ Ἄθηναῖοι, κατέλαβον ἐπικαίρους θέσεις ἢ ἔκαμαν συμβάσεις μὲ ξένους ἡγεμόνας. Εἰς τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατέλαμβανον, ἐγκαθίστων ἀποίκους, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον *Κληρούχους*. Οἱ κληρούχοι διαφέρουν τῶν ἀποίκων, διότι ἀποστελλόμενοι εἰς ξένας χώρας ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι ἄθηναῖοι πολῖται καὶ ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς Ἄθηννας εἶχον ὅλα τὰ πολιτικά των δικαιώματα.

Τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον εἶχε διαφόρους κατευθύνσεις. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ ἐμπόριον τοῦ Εὐξείνου, ὁπόθεν εἰσήγον τὸν σῖτον, κατέλαβον τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον καὶ ἐγκατέστησαν ἐκεῖ κληρούχους. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξουσίαζον τὸν Ἑλλήσποντον. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν δὲ τὸν πλοῦν διὰ τοῦ Βοσπόρου, συνεννοήθησαν μὲ τὸν βασιλέα τῶν Σκυθῶν, οἱ ὁποῖοι κατέφκουν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην. Ὁ Εὐξείνος ἔδιδεν ἐκτὸς τοῦ σίτου ἀφθότους πρώτας ὕλας παντὸς εἴδους. Ἀπὸ τὴν Χαλκιδικὴν ἐπρομηθεύοντο ναυπηγήσιμον ξυλείαν.

Πρὸς ἀνατολὰς τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων κατηνθύνοντο εἰς τοὺς λιμένας τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς τὴν Ἐφεσον, Φώκαιαν, Σμύρνην, Μίλητον. Ἐκεῖθεν παρελάμβανον ἔρια καὶ τάπητας τῆς Μιλήτου καὶ διὰ τῶν λιμένων ἐκείνων ἤρχοντο εἰς

Γυναῖκες κοπανίζουν σῖτον
(ἀγγειογραφία).

Δύο γυναῖκες ἐφοδιασμένα μὲ κοπάνους κοπανίζουν σῖτον ἐντὸς ὄλμου (ἰγδίου). Ἡ μία ἐπῆρε ὀλίγον εἰς τὴν παλάμην τῆς καὶ τὸν ἐξετάζει.

ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Φοίνικας.

Ἄλλὰ τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα ἔφθανον καὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τοὺς λιμένας τῆς Φοινίκης, εἰς τὴν Τύρον, εἰς τὴν Σιδῶνα, εἰς τὴν Βύβλον. Ἐκεῖθεν ἐφόρτωνον ξυλείαν τοῦ Λιβάνου καὶ πορφυρᾶ ὑφάσματα. Ἀπὸ τοὺς λιμένας τῆς Αἰγύπτου παρελάμβανον ὄχι μόνον τὰ προϊόντα τῆς εὐφοροτάτης αὐτῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ προϊόντα τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἰνδικοῦ

Παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς

Ἐχρησιμοποιεῖτο κυρίως διὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων καὶ ἦτο πολυτελέστατα κεκοσμημένος.

Λήκυθος

Ἄγγειον κατασκευαζόμενον μόνον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν. Αἱ λήκυθοι ἦσαν κομρῶτατα ἀγγεῖα μὲ ὄραιότητας παραστάσεις.

Ὀκεανοῦ, ἀρωματικὰ δηλαδή, κανέλλαν, γαρύφαλλον, μο-

σχοκάρυδον, καθώς και λιβανωτὸν τῆς Ἀραβίας.

Πρὸς δυσμάς οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα. Ἐκεῖ συνήντησαν ἰσχυρὸν συναγωνιστὴν τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία εἶχε προσηγηθῆ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ἐπειδὴ δὲ αἱ περισσότεραι πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἦσαν δωρικά, ἐπρωτίμων νὰ ἐμπορευῶνται μὲ τοὺς Κορινθίους. Βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέστησαν κληρούχους εἰς τοὺς Θουρίους καὶ εἰσέδυσαν διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον δὲν ἔκαμαν με-

Σκηναὶ ἐκ τοῦ γεωργικοῦ βίου (ἀγγειογραφίαι).

Εἰς τὸ μέσον τῆς πρώτης εἰκόνας εἰς γεωργὸς ὀδηγεῖ τὸ ἄροτρον, ἀριστερὰ αὐτοῦ εἰς ἐργάτης θραύει τοὺς βόλους καὶ δεξιὰ δύο σπορεῖς. Εἰς τὴν δευτέραν εἰκόνα ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ὁ ἐπόπτης τῆς ἐργασίας, πιθανὸν ὁ ἰδιοκτήτης, ἄμαξα μὲ δύο ἀμφορεῖς, ὁ σπορευὴς καὶ τὸ ἄροτρον.

γάλας προόδους, διότι ἐκεῖ ἐπεκράτουν οἱ Καρχηδόνιοι, οἱ κάτοικοι τῆς περιφήμου φοινικικῆς ἀποικίας. Οὐχ ἦττον τὰ πλοῖα τῶν ἐφθανον εἰς τὴν Μασσαλίαν καὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὰ παράλια τῆς Ἰσπανίας.

Ο ἸΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔζων κατ' ἀρχὰς βίον πολὺ λίτον. Ἡ κατοικία τῶν, ἡ ἐνδυμασία καὶ γενικῶς ὁ ἰδιωτικὸς τῶν βίος ἦτο πολὺ ἀπλοῦς. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ὅταν ἐπλούτησαν, οὐδέποτε ὁ βίος τῶν ἐφθασεν εἰς τὴν λαμπρότητα τοῦ βίου τῶν σημερινῶν πολιτισμένων λαῶν. Τὰ λαμπρότερα κτίρια τῶν ἀρχαίων ἦσαν τὰ δημόσια καὶ οἱ πολῖται καύχημά τῶν εἶχον νὰ ἐπιδεικνύουν εἰς τοὺς ξένους τοὺς γαούς τῶν, τὰ ἀγάλματα καὶ ἄλλα δημόσια ἔργα. Γενικῶς ὅμως οἱ Ἕλληνες εἶχον μεγάλην λεπτότητα εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους συναναστροφὴν, προσεπάθουν νὰ κάμουν τὴν

ζωὴν εὐχάριστον, ἐμοίραζον τὸν καιρὸν τῶν μεταξὺ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ψυχαγωγίας καὶ ἦσαν πολὺ περισσότερον εὐθυμοὶ ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ καθημερινὸς βίος τῶν Ἀθηναίων ἰδίως ἐλεπύνθη τὸν

Στάμνος

Ὁ στάμνος ἔχει ὀλιγότερον ἀνοιχτὸν στόμα καὶ δύο λαβὰς. Ἐχρησίμευεν εἰς τὰς οἰκίας ὅπως καὶ ὁ ἀμφορεύς.

Ἦν αἰῶνα καὶ ἐμφανίζεται ὡς πρότυπον χάριτος καὶ ἀπλότητος.

ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐφρόντιζον πολὺ διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδῶν, ἰδίως τῶν ἀρρένων. Μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους

οἱ παῖδες ἔμενον εἰς τὴν οἰκίαν μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ εἶχον τὴν ἐλευθερίαν νὰ παίζουσι ὅσον ἤθελον. Ἐπὶ τῶν ἀγγείων βλέπομεν μικρὰ παιδιὰ νὰ παίζουσι μετὰ τὰ χῶματα, νὰ κατασκευάζουσι διάφορα πράγματα μετὰ λάσπην, νὰ ζυγνύουσι εἰς τὰ ἀμάξια σκύλους καὶ πάπιες.

Μετὰ τὸ ἑβδομοῦν ἔτος ἡ ζωὴ τῶν γίνεται σοβαρωτέρα. Μανθάνουσι νὰ διαβάζουσι καὶ νὰ γράφουσι καὶ νὰ κάμνουσι

Ἐνδυμασία γυναικῶν

Ἡ ἐνδυμασία καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ τὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον. Ἡ κομφοῦτης συνίστατο εἰς τὸν τρόπον τῆς περιβολῆς τοῦ ἱματίου, τὸ ὁποῖον ἐσχηματίζεν ὠραίας πτυχάς. Αἱ δύο γυναῖκες δεξιὰ φοροῦν χιτῶνα, ἡ δὲ ἄλλη ἀριστερὰ καὶ τὸ ἱμάτιον.

λογαριασμούς. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον σχολεῖα ὅπως σήμερον, ἀλλὰ μερικοὶ πτωχοὶ γραμματοδιδάσκαλοι συνήθροίζον τὰ παιδιὰ τῆς συνοικίας εἰς τὴν οἰκίαν των καὶ τὰ ἐδίδασκον τὰ πρῶτα γράμματα, συγχρόνως ὅμως μουσικὴν καὶ ποιήματα. Ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας οἱ ἀρχαῖοι ἐμάνθανον τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ τὰ ἀπήγγελλον ἐν συνοδείᾳ λύρας ἢ αὐλοῦ. Ἐδίδον μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν μουσικὴν, διότι

ἐφρόνουν ὅτι ἡ μουσικὴ ἀνυψώνει καὶ ἐξευγενίζει τὰ συναισθήματα.

Ἐκ τῆς δωδεκάτου ἔτους τὰ παιδιά ἀρχίζουν τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις. Ἀσκοῦνται εἰς τὴν πάλην, εἰς τὴν πυγ-

Ἀσκήσεις ἐφήδων (ἀγγειογραφία)

Εἰς τὴν πρώτην εἰκόνα δύο ἐφηβοὶ ἀσκοῦνται εἰς τὴν πυγμαχίαν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ παιδοτρέβου (γυμναστοῦ). Ἀριστερὰ ἄλλος ἐφηβος μαζεύει ἐν σχοινίῳ, δεξιὰ δὲ ἄλλος τρέχει κρατῶν ἀλτήρας. Εἰς τὴν δευτέραν δύο ἐφηβοὶ ἀσκοῦνται εἰς τὴν πάλην. Δεξιὰ ὁ παιδοτρέβης καὶ δεξιὰ αὐτοῦ εἰς νέος θέλει νὰ χαράξῃ ἐν σημείῳ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

μῆν, εἰς τὸν δρόμον, μανθάνουν νὰ ρίπτουν τὸν δίσκον καὶ τὸ ἀκόντιον. Τώρα οἱ πατέρες λαμβάνουν τοὺς υἱοὺς των μαζί καὶ τοὺς εἰσάγουν εἰς τὰς συναναστροφὰς μετὰ τῶν ἀνδρῶν, διὰ νὰ συνηθίσουν εἰς τὴν σοβαρωτέραν σκέψιν καὶ συμπεριφορὰν.

Ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἔτους ἐνεγράφοντο εἰς τὸν κατάλογον τῶν πολιτῶν καὶ ὀνομάζοντο ἀπὸ τότε *ἐφηβοί*. Ἐλάμβανον ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἄρχοντος τὰ ὄπλα καὶ ἔδιδον τὸν περιφημον ὄρκον τῶν ἐφήβων «ὅτι δὲν θὰ καταισχύρουν τὰ ὄπλα καὶ δὲν θὰ ἐγκαταλείβουν τὴν θέσιν των εἰς τὴν μάχην». Ἐξεσκοῦντο εἰς τὰ πολεμικὰ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν

Γυναῖκες παίζουν λύραν καὶ αὐλὸν (ἀγγειογραφία)

Ἡ λύρα καὶ ὁ αὐλὸς ἦσαν τὰ συνηθέστερα ὄργανα τῶν ἀρχαίων. Ἡ εἰκὼν μᾶς δίδει μίαν ἰδέαν τῶν ὀργάνων τούτων καὶ μᾶς δείκνυει ὅτι καὶ γυναῖκες ἐμάνθανον μουσικὴν.

τοῦ στρατηγοῦ, ἐμάνθανον τὴν τακτικὴν τοῦ πολέμου, τὴν τέχνην τῆς στρατοπεδεύσεως, τὴν χρῆσιν τῶν πολεμικῶν μηχανῶν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πολεμικῶν πλοίων.

Συγχρόνως συνεπλήρωνον τὴν πνευματικὴν μόρφωσίν των. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον ἀνώτερα σχολεῖα, ἀλλ' ἡ πόλις, ἰδίως αἱ Ἀθῆναι, ἦτο εὐρύτατον παιδευτήριον. Ὁ νέος ἀνεπύσσεται συναναστροφόμενος μετὰ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς παλαίστρας καὶ συγνάκας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ θεάτρα. Αἱ Ἀθῆναι τότε ἦσαν μέγα πνευματικὸν κέντρον καὶ οἱ νέοι εὗρισκον πρόχειρα τὰ βιβλία εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ εἶχον πολλὰς εὐκαιρίας διὰ ν' ἀναπτυχθοῦν. Καὶ βλέπομεν ὅτι μέχρι γεροντικῆς ἡλικίας οἱ Ἀθηναῖοι προσπαθοῦν νὰ μάθουν νέον τι καὶ νὰ προαγάγουν τὰς γνώσεις των.

Τὰ τέκνα τῶν πλουσιωτέρων ἐδιδάσκοντο ὀητορικὴν καὶ

πολιτικὴν ἀπὸ εἰδικοὺς διδασκάλους, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο σοφισταί. Κατὰ τὴν ἀκμὴν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν πόλιν οἱ σοφώτεροι ἄνδρες καὶ οἱ ἐπιδειξιώτεροι τεχνίται ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐμάνθανον πολλὰ γράμματα εἰς τὰς γυ-

Σχολεῖον (ἀγγειογραφία)

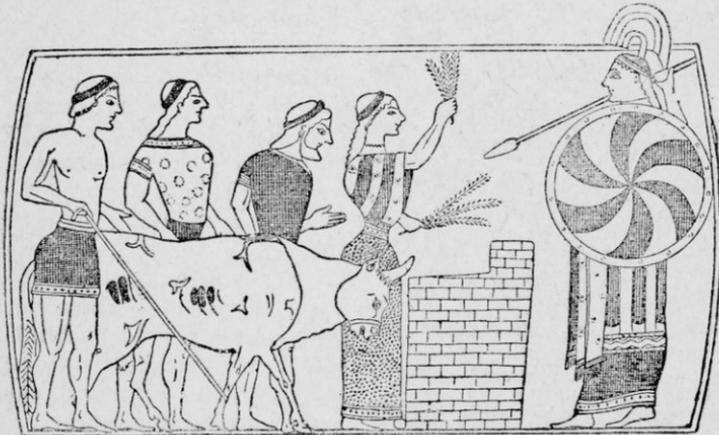
Δεξιὰ ὁ παιδαγωγὸς ὀδηγεῖ ἓνα μαθητὴν, ὁ ὁποῖος ἴσταται ὄρθιος πρὸ τοῦ διδασκάλου. Ὁ διδάσκαλος τῆς ποιήσεως κρατεῖ χειρὸς γραφον, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀναγινώσκει ὁ μαθητής. Ἀριστερὰ μάθημα μουσικῆς. Εἰς τὸν τοῖχον κρέμονται διάφορα μουσικὰ ὄργανα.

ναϊκας. Ἦθελον τὰ κοράσια νὰ εἶναι πρὸ πάντων καλαὶ οἰκοδέσποινα, νὰ γνωρίζουν τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, νὰ εἶναι σεμναί, νὰ ὁμιλοῦν ὀλίγον καὶ νὰ μὴ γίνεται θόρυβος περὶ τὸ ὄνομά των. Ἡ καλύτερα γυνὴ ἐθεωρεῖτο ἐκείνη, διὰ τὴν ὁποῖαν δὲν ἔλεγον οὔτε καλὸν οὔτε κακόν. Γενικῶς ὅμως ἡ θέσις τῆς γυναικὸς τότε ἦτο πολὺ ὑποδεεστέρα ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς γυναικὸς. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἦτο περιορισμένη ἐντὸς τῆς οἰκίας, δὲν παρουσιάζετο εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν ἀνδρῶν καί, ὅταν ἐξήρχετο τῆς οἰκίας, ἔπρεπε νὰ καλύπτῃ τὸ πρόσωπον. Ἦτο ὅμως κυρία εἰς τὴν οἰκίαν τῆς καὶ ὁ ἀνὴρ ἐδείκνυε σεβασμὸν εἰς αὐτήν.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἡ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων ἀρχικῶς ἦτο λατρεία τῶν νεκρῶν. Ἐκάστη οἰκογένεια ἐλάτρευε τοὺς ἀποθανόντας συγγενεῖς καὶ ἰδίως τὸν ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας. Τοὺς νεκροὺς τῶν οἱ ἀρχαῖοι ἔθαπτον ἐντὸς τῶν κτημάτων καὶ πολλάκις ὑπὸ τὴν ἐστίαν, καὶ ἀπέδιδον εἰς αὐτοὺς διαρκῆ λατρείαν. Ὁ ναὸς τῆς λατρείας ταύτης ἦτο τὸ δωμάτιον τῆς ἐστίας

καὶ ἱερεὺς ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος υἱός. Ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς ἐστίας διετήρουν τὰ εἰδώλια τῶν νεκρῶν καὶ προσέφερον εἰς αὐτοὺς σπονδὰς καὶ φαγητά. Τοιοῦτοτρόπως ὁ νεκρὸς ἐφαίνετο μετέχων εἰς τὴν ζωὴν τῆς οἰκογενείας. Οἱ ἀρχαῖοι ἠσθάνοντο πολὺ ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην ν' ἀποκτήσουν τέκνα, πρὸ πάντων υἱούς, διότι αὐτοὶ θὰ ἐξηκολούθουν τὴν λατρείαν

Θυσία (ἀγγειογραφία)

Λεξιὰ ἴσαται ἡ Ἄθηνᾶ πάνοπλος. Πρὸ τοῦ βομοῦ ἡ ἱέρεια ὀαντίζει με ὕδωρ καθαρτήριο. Ὅπισθεν αὐτῆς τὸ θῆμα, τὸ ὁποῖον κρατεῖ ὑπέρτης με σχοινίον ἀπὸ τὸν ἐμπρόσθιον πόδα. Τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα εἶναι οἱ προσφέροντες τὴν θυσίαν. Ὅλα τὰ πρόσωπα φέρουν στεφάνους καὶ ἐορτάσιμα ἐνδύματα.

τῶν νεκρῶν, ἐνῶ ἡ κόρη νυμφευομένη εἰσήρχετο εἰς ἄλλην οἰκογενεῖαν καὶ ἐλάτρευε τοὺς προγόνους τοῦ συζύγου της.

Ἰδιαιτέρως ἐκάστη φυλὴ ἐλάτρευε τὸν ἀρχηγέτην της. Ὅταν δὲ βραδύτερον ἠνώθησαν αἱ φυλαὶ καὶ ἴδρυσαν τὰς πόλεις καὶ τὰ κράτη, ἐτίμησαν ἰδιαζόντως τοὺς ἰδρυτὰς τῶν πόλεων καὶ τῶν κρατῶν καὶ ἐλάτρευσαν αὐτοὺς ὡς ἥρωας καὶ ἡμιθέους. Ἐκάστη πόλις εἶχε τοὺς ἥρωάς της. Πολλοὶ ὅμως ἐξ αὐτῶν ἔγιναν εὐρύτερον γνωστοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν ζωηρὰν φαντασίαν των ἐσχέτισαν αὐτοὺς καὶ κατήρτισαν πραγματικὰς οἰκογενείας ἡμιθέων καὶ διηγήθησαν περὶ αὐτῶν διαφόρους μύθους. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη ἡ ἑλλη-

νική μυθολογία, ἡ ὁποία εἶναι θαυμαστή διὰ τὴν καλαι-
σθησίαν τῶν μορφῶν καὶ τῶν διηγήσεων.

Τινὲς ἐκ τῶν ἡρώων ἐγίναν πανελλήνιοι καὶ ἐξυψώθησαν
εἰς θεούς. Οἱ Ἕλληνες ἐλάτρευον πρὸ πάντων τοὺς 12 θε-
οὺς τοῦ Ὀλύμπου, τὸν Δία, τὸν Ποσειδῶνα, τὸν Ἀπόλ-
λωνα, τὴν Ἥραν, τὴν Ἀθηνᾶν κλπ. Ἀρχικῶς λοιπὸν οἱ
θεοὶ προῆλθον ἀπὸ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν. Ταχέως ὁμως
οἱ Ἕλληνες συνέδεσαν αὐτοὺς μὲ τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Τοι-

Ἄρτεμις κυνηγός

*Ἀγάλμα εὐδοκίμενον εἰς τὸ
Μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Ἡ Ἄρ-
τεμις φέρει βραχὺν χιτῶνα ὅπως
αἱ νεάνιδες τῆς Σπάρτης.

τοῦ χάρισμα τῆς μουσικῆς, ἡ ἀδελφή του Ἄρτεμις τὴν παρ-
θενικὴν σεμνότητα, ἡ Ἀφροδίτη τὸ κάλλος τῆς γυναικός,
ἡ Ἀθηνᾶ τὴν σοφίαν. Τότε οἱ Ἕλληνες ἐφαντάσθησαν
τοὺς θεοὺς τῶν ὡς ἀνθρώπους. Ἡ θρησκεία τῶν λοιπῶν
ἦτο ἀνθρωπομορφική. Οἱ θεοὶ ὁμως δὲν εἶχον ἀσθενείας
καὶ λύπας, οὔτε γηράσκουν ὅπως οἱ ἀνθρώποι. Διατηροῦν
πάντοτε τὴν αὐτὴν ἡλικίαν καὶ εἶναι πάντοτε ὑγιεῖς, εὐθυ-
μοι καὶ ὠραῖοι. Οὐδὲν ἔθνος ἐφαντάσθη τοὺς θεοὺς του

ουτοτρόπως ὁ Ζεὺς, ὁ ἀνώ-
τατος τῶν θεῶν, παρίστανε
τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ οὐράνια
φαινόμενα, τὴν ἀστραπήν,
τὴν βροντήν. Ὁ Ποσειδῶν
ἐκπροσωπεῖ τὴν θάλασσαν
καὶ διὰ τῆς τριαίνης του ὑ-
ψώνει τὰ κύματα καὶ σείει
τὴν γῆν. Ὁ ἀδελφός του
Πλούτων εἶναι βασιλεὺς τοῦ
κάτω κόσμου. Ὁ Ἥφαιστος
ἐκπροσωπεῖ τὸ πῦρ, ὁ Ἀπόλ-
λων τὸν ἥλιον, ἡ Ἄρτεμις
τὴν σελήνην, ὁ Ἄρης τὴν
ἀγρίαν πολεμικὴν ὁρμήν.

Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ὁμως
τοῦ ἔθνους ἀνεπτύχθη καὶ ἡ
θρησκεία. Οἱ Ἕλληνες ἀπέ-
δωσαν εἰς τοὺς θεοὺς τῶν
τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα ἐξετί-
μων εἰς τὸν ἀνθρώπον. Ὁ
Ζεὺς λοιπὸν ἤρχισε νὰ ση-
μαίνῃ τὴν σύνεσιν, ὁ Ἀπόλ-
λων τὸ ἀνδρικὸν κάλλος καὶ

ώρασιότερους και οὐδὲν ἔθνος διηγῆθη χαριέστερα πράγμα-
τα διὰ τοὺς θεοὺς του. Οἱ ποιηταὶ ἐξύμνησαν τὴν μακα-
ρίαν ζωὴν των και οἱ γλύπται ἀπετύπωσαν τὸ ἀνέφικτον
κάλλος των, ὥστε, ἀφοῦ παρῆλθον οἱ ἀρχαῖοι και ἡ θρη-
σκεία των, ὁ Ἄπολλων, ἡ Ἀφροδίτη και ἡ Ἀθηνᾶ ἐξακο-
λουθοῦν νὰ λατρεύονται ἀπὸ ὅλους, ὅσοι ἔχουν αἴσθησιν
τοῦ ὄραίου.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Τὸν ἕκτον αἰῶνα κέντρον τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ
ἐλληνικοῦ ἔθνους ἔγιναν αἱ Ἀθῆναι. Ὅτι ὄραϊον ἢ σοφὸν
εἶχε παραχθῆ εἰς τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς πόλεις συνεκεντρώθη
εἰς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος. Οἱ Ἀθηναῖοι παρέλαβον τὰ
πνευματικὰ προϊόντα τῶν ἄλλων Ἑλλήνων και τὰ ἐτελειο-
ποίησαν μὲ τὴν σπανίαν ἰδιοφυΐαν των.

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ

Εἶδομεν ὅτι ὁ περὶ λόγος ἀνεπτύχθη εἰς τὰς ἀποικίας.
Ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσὸν τῆς Μ. Ἀσίας κατήγετο ὁ πρῶ-
τος μέγας ἱστοριογράφος τοῦ ἕκτου αἰῶνος **Ἡρόδοτος**. Εἶχε
γεννηθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων, οἱ
ὁποῖοι ἐξήσχασαν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὸ πνεῦμά του.
Διὰ τοῦτο περιέγραψε τὴν ἐκστρατείαν τῶν Περσῶν κατὰ
τῆς Ἑλλάδος. Συγχρόνως ὅμως ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ εἰς
τοὺς Ἕλληνας ὅλους τοὺς λαοὺς, Αἰγυπτίους, Βαβυλωνίους,
Ἀσσυρίου, Λυδοὺς, Πέρσας κλπ., οἱ ὁποῖοι μετὰ τοῦ Ξέρ-
ξου ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστο-
ρία τοῦ Ἡροδότου περιέχει πολυτίμους πληροφορίας περὶ
τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν. Τὸ βιβλίον τοῦ Ἡροδότου εἶναι
γρᾶμμένον εἰς ἰωνικὴν διάλεκτον.

Ἄλλ' ὁ βαθυνότερος τῶν ἐλλήνων ἱστορικῶν, ὁ **Θου-
κυδίδης**, ἦτο ἀθηναῖος. Κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν οἰκογέ-
νειαν, ἔζησεν ὡς εὐπατριδῆς, ἀνῆκεν εἰς τὸν κύκλον τῶν
φίλων τοῦ Περικλέους και εἶναι ὁ τελειότερος ἀντιπρόσωπος
τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον φθάσει
οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Ὁ
Θουκυδίδης περιέγραψε τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Ἡ
βαθεῖα γνώσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ εὐρύτης τῶν βλέψεῶν του
και ἐν γένει τὸ ὅλον πνεῦμά του καθιστοῦν τὸ βιβλίον του
πραγματικῶς κτῆμα «ἐς αἰὲν», ὅπως ἔγραψεν ὁ ἴδιος.

Ὁ τρίτος ἱστοριογράφος τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ
Ξενοφῶν. Καὶ αὐτὸς ἦτο ἀθηναῖος και ἔλαβε καλὴν μόρ-

φωσιν. Ἄλλ' ἡ νεότης του συνέπεσε μετὰ τὰ σκληρὰ ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Διὰ τοῦτο δὲν εἶχεν οὔτε τὴν διανοητικὴν δύναμιν οὔτε τὴν εὐρύτητα τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Θουκυδίδου. Ἀποστρέφεται τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῆς πατρίδος του, ἀγαπᾷ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ θαυμάζῃ τοὺς Πέρσας. Συνέγραψε τὰ γεγονότα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου, τὴν *Κύρου Ἀνάβασιν*, ὡς λέγει, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἴδιος. Ἄλλὰ τὸ κύριον ἱστορικὸν ἔργον του εἶναι τὰ *Ἑλληνικά*, δηλαδὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης (411—362).

ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Κατὰ τὸν ὄν αἰῶνα ἀποκτᾷ νέαν λαμπρότητα ἡ ἑλληνικὴ ποίησις. Ἡ ἐπικὴ ποίησις ἐξηφανίσθη, ἀλλ' ἡ λυρική φθάνει εἰς μεγάλην τελειότητα. Τὰ κατορθώματα τῶν περσικῶν πολέμων ἐμπνέουν τὸν *Σιμωνίδην*, ὁ ὁποῖος εἰς τὰ περίφημα ἐπιγράμματά του ἐξυμνεῖ τοὺς ἥρωας τοῦ πολέμου. Αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ καὶ ἡ συγκίνησις τῶν μεγάλων πανελληνίων ἀγώνων ἐμπνέουν τὸν μέγιστον λυρικὸν ποιητὴν τῆς ἀρχαιότητος, τὸν *Πίνδαρον*, ὁ ὁποῖος εἰς τὰς ᾠδὰς του ἀπαθανάτιζει τοὺς νικητὰς τῶν μεγάλων ἀγώνων. Ὁ Πίνδαρος ἔγραψε πολλὰ ἄλλα ἀξιόλογα ποιήματα, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς δὲν ἐσώθησαν.

ΤΟ ΔΡΑΜΑ

Τὸ πρωτοτυπώτερον ὅμως προῖον τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ *Δραματικὴ ποίησις*. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνεπτύχθη πρώτην φορὰν τὸ θέατρον, προῆλθε δὲ ἀπὸ τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς, ἰδίως ἀπὸ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου. Τὸ ἀθηναϊκὸν θέατρον διέφερεν ἀπὸ τὸ θέατρον τῶν χρόνων μας, διότι ἐπαίζετο εἰς τὸ ὑπαίθριον καὶ οἱ ἠθοποιοὶ ἦσαν ὅλοι ἄνδρες μετῃμφισμένοι. Ἡ θεατρικὴ παράστασις ἦτο πάνδημος θρησκευτικὴ ἑορτή, τὴν ὁποίαν διωργάνωνε τὸ δημόσιον καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ λάβουν μέρος ὅλοι οἱ πολῖται. Ἐκτὸς τούτου εἶχε πάντοτε μουσικὴν, ἕνα χορὸν δηλαδὴ, ὁ ὁποῖος ἔψαλλε ἔξοχα λυρικά τεμάχια. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πρόχειρα θεάτρα, ἀλλὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἔκτισαν ἔξοχον θέατρον, τὸ λεγόμενον *Θέατρον τοῦ Διονύσου*.

Παρίστανον δὲ κυρίως δύο εἶδη δραμάτων, ἢ σοβαρὰ

καί συγκινητικά, ἢ ἀστεῖα καὶ σατιρικά. Τὸ πρῶτον εἶδος ἐλέγετο *Τραγωδία*, τὸ δεύτερον *Κωμωδία*. Τὸ θέατρον ἐφθάσεν εἰς μεγάλην τελειότητα ἀμέσως μετὰ τὰ Μηδικά. Αἱ Ἀθῆναι ἀνέδειξαν μέγαν ἀριθμὸν τραγικῶν συγγραφέων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἔγραψε πολλὰς δεκάδας δραμάτων. Τρεῖς ὅμως ἦσαν οἱ μεγαλύτεροι μετὰ τῶν καὶ τούτων διετηρήθησαν τὰ ἔργα μέχρι σήμερον.

Ὁ ἀρχαιότερος ἀπὸ τοὺς τραγικούς ἦτο ὁ *Αἰσχύλος*, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τοὺς περσικούς πολέμους καὶ ἦτο ποιητὴς μὲ φρόνημα ὑψηλὸν καὶ ἔγραφε τραγωδίας μὲ ἀπλὰς ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ὅμως φθάνουν εἰς μέγα λυρικὸν ὕψος. Ὁ *Προμηθεύς*, οἱ *Πέρσαι*, ἡ *Τριλογία* Ὁρέστεια, εἶναι τὰ δυνατώτερα δημιουργήματά του. Λεπτὴ καλλιτεχνικὴ φύσις ἦτο ὁ *Σοφοκλῆς*, ὁ γνησιώτερος ἴσως ἀντιπρόσωπος τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἀρμονίας, τὰ ὁποῖα διέκρινον τοὺς Ἀθηναίους τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τὰ περίφημα δράματά του, ὁ *Οἰδίπους Τύραννος*, ἡ *Ἀντιγόνη*, ἡ *Ἡλέκτρα* κλπ., εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἔργα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀφησεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς. Φιλόσοφος καὶ βαθὺς γνώστης τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ὁ τρίτος τραγικὸς ποιητὴς *Εὐριπίδης*. Πνεῦμα ἀνήσυχον, γεωτεριστὴς, ὀλίγον εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἔγραψε τραγωδίας, ὅπως ἡ *Μήδεια*, ὁ *Ἰππόλυτος*, ἡ *Ἰφιγένεια*, αἱ *Φοίνισσαι* κλπ.

Ἀπὸ τοὺς κωμικούς μόνον τοῦ *Ἀριστοφάνους* ἐσώθησαν ἀκέραια ἔργα. Αἱ κωμωδίαί του εἶναι πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ σάτιραι. Ἔχουν δηλαδὴ ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν σύγχρονον ζωὴν καὶ σατιρίζουν συγχρόνους πολιτικούς καὶ ἄλλους ἐξέχοντας ἀνδρας τῆς ἐποχῆς, ὅπως π. χ. τὸν Κλέωνα, τὸν φιλόσοφον Σωκράτην, τὸν ποιητὴν Εὐριπίδην κτλ. Ὁ Ἀριστοφάνης εἶναι ἐξοχος καλλιτέχνης καὶ φθάνει πολλάκις εἰς μέγα λυρικὸν ὕψος, μολονότι αἱ κωμωδίαί του περιέχουν μέρος πολλὰκις ἀκαλαίσθητα καὶ χονδροειδῆ.

Βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι ἔθεσαν περιορισμὸν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν κωμικῶν. Δὲν ἐπετρέπετο πλέον νὰ σατιρίζουν πρόσωπα ζῶντα καὶ πολιτικὰ γεγονότα. Διὰ τοῦτο οἱ ποιηταὶ ἤρχισαν νὰ σατιρίζουν ἀνθρώπινα ἐλαττώματα καὶ τὰ κοινωνικὰ ἥθη, ὅπως π. χ. τοὺς φιλαργίρους γέροντας, τοὺς σπατάλους υἱούς, τοὺς πονηροὺς καὶ λαιμάργους δούλους κλπ. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη *Νέα Κωμωδία*, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη τὸν 4ον αἰῶνα.

ΟΙ ΡΗΤΟΡΕΣ

Ἡ ρητορική ἀνεπτύχθη πολὺ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ὑπῆρχε πλήρης ἐλευθερία λόγου καὶ οἱ δυνάμενοι νὰ ὀμιλοῦν καλῶς ἐπεβάλλοντο εἰς τὸν δῆμον. Πρῶτοι οἱ σοφισταὶ ἐδίδαξαν ρητορικὴν. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἰδίως ἀνεπτύξαν αὐτὴν μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ ἰδίως τὸν 4ον αἰῶνα. Εἰς τὰ δικαστήρια οἱ διάδικοι πολλάκις ἀπήγγελλον λόγους, τοὺς ὁποίους ἔγραφον ἔμπειροι ρήτορες ὀνομαζόμενοι *λογογράφοι*. Διεσώθησαν πολλοὶ τοιοῦτοι λόγοι. Ἀξιολογώτερος δὲ μετὰξὺ τῶν λογογράφων εἶναι ὁ *Δυσίας*. Τὸν 4ον αἰῶνα ἔζησαν οἱ ἀξιολογώτεροι ὄητορες. Τὴν πρώτην θέσιν μετὰξὺ αὐτῶν κατέχει ὁ *Δημοσθένης*, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου ἔγραψεν ἀπαραιμίλλους ὀητορικοὺς λόγους, καὶ ὁ ἀντίπαλός του *Αἰσχίνης*.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Τὴν φιλοσοφίαν ἔφερον εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ σοφοὶ τῶν ἀποικιῶν. Οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Ἀναξαγόρας π.χ., τὸν ὁποῖον ἐτίμα πολὺ ὁ Περικλῆς, ἦσαν *φυσικοὶ* καὶ *ἀστρονόμοι*. Ἐδίδασκον ὅτι ἡ σελήνη εἶναι χῶμα καὶ ὁ ἥλιος βροχὸς πεπυρακτωμένος. Ἡ νεωτέρα ὁμως γενεὰ τῶν φιλοσόφων, τοὺς ὁποίους ἔλεγον *Σοφιστὰς*, ἐνδιεφέρετο κυρίως διὰ τὰ κοινωνικὰ ζητήματα. Ἐξήταζον τί εἶναι δίκαιον, τί ἀξίαν ἔχουν οἱ νόμοι κτλ.

Δὲν ἤρογησεν ὁμως ν' ἀναπτυχθῇ γνησίᾳ ἀθηναϊκῇ φιλοσοφίᾳ. Εἰσηγητὴς αὐτῆς ἦτο ὁ Σωκράτης, εἰς ἀπὸ τοὺς ἰδιορρυθμοτέρους καὶ πρωτοτυπωτέρους ἀνθρώπους τῆς Ἑλλάδος. Ἦθελε κυρίως νὰ μελετήσῃ τὸν ἄνθρωπον, διότι ἐθεώρει ματαιοπονίαν νὰ καταγίνεται τις μὲ τὰ οὐράνια φαινόμενα. Ὁ Σωκράτης οὐδὲν ἔγραψεν, ἀλλ' ἡ ὀμιλία του ἦτο πολὺ ἐλκυστικὴ καὶ πολλοὶ νέοι τῶν ἀρίστων οἰκογενειῶν τὸν ἠκολούθησαν καὶ ἔγιναν μαθηταὶ του. Ὁ ἄπλοὺς ὁμως λαὸς τὸν παρεξήγησε. Κατηγορήθη ὅτι δὲν πιστεύει εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ὅτι διαφθείρει τοὺς νέους καὶ τὸ δικαστήριον τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον (399).

Ἄλλ' ἡ διδασκαλία του ἀπέδωκε πλουσίους καρπούς, διότι ἀπὸ τὸν Σωκράτην ὡς ἀπὸ ἰσχυρὸν κορμὸν ἐβλάστησαν ὅλη ἡ φιλοσοφία τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του ἦτο ὁ *Πλάτων*, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τοὺς περὶ φήμους διαλόγους.

Τοῦ Πλάτωνος μαθητῆς ἦτο ὁ **Ἀριστοτέλης**, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὰ Στάγαιρα τῆς Μακεδονίας, ἤκουσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸν Πλάτωνα καὶ ἔγινεν ὁ πολυμαθέστερος σοφὸς τῆς ἀρχαιότητος. Κατώρθωσε ν' ἀποταμιεύσῃ ὅλας τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του εἰς τὰ μεγάλα συγγράμματά του, τὰ ὁποῖα εἶναι εἶδος Ἐγκυκλοπαιδείας τῶν χρόνων του. Τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους ἐμελετήθησαν πολὺ καὶ εἶχον μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ἡ φιλοσοφία ἐξηκολούθησε νὰ καλλιιεργεῖται εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καὶ μέχρι τῶν μέσων χρόνων ὑπῆρχον φιλοσοφικαὶ σχολαὶ εἰς Ἀθήνας. Τὸν 3ον αἰῶνα ἤκμασαν δύο μεγάλαι σχολαί, ἡ *Σχολὴ τοῦ Ἐπικουροῦ* καὶ ἡ *Στωικὴ*.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Μετὰ τοὺς μηδικούς πολέμους ἀναπτύσσεται ταχέως ἡ ἑλληνικὴ τέχνη καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος εὐρισκόμεθα πρὸ μεγάλης ἀνθήσεως τῆς καλλιτεχνίας ἐν Ἑλλάδι. Μετὰ τὰς νίκας οἱ Ἕλληνες ἠσθάνθησαν δύναμιν καὶ ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν, αἱ πόλεις ἀνακαινίζονται καὶ κτίζονται νέοι ναοὶ καὶ κατασκευάζονται νέα ἀγάλματα εἰς τὸν τόπον τῆς καταστροφῆς. Περὶ τὸ 480—470 π. Χ. ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς Ἀφέας εἰς τὴν Αἴγιναν, περὶ τὸ 460 ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ὀλίγον βραδύτερον ἀρχίζουσι τὰ περιφανεῖα οἰκοδομήματα τῆς Ἀκροπόλεως.

Οἱ Ἕλληνες διεκρίθησαν εἰς τὴν **Ἀρχιτεκτονικὴν**, εἰς τὴν **Γλυπτικὴν** καὶ εἰς τὴν **Ζωγραφικὴν**. Ἰδίως ὅμως ἡ Γλυπτικὴ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Οἱ Ἕλληνες γλύπται εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των ἐξαιρετόν ὕλικόν, τὸ μάρμαρον, τὸ ὁποῖον ἀφθονεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὑπάρχουσι νῆσοι, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὄγκοι μαρμάρων, ὅπως π. χ. ἡ Πάρος. Ἐπίσης τὸ μάρμαρον εἶναι ἀφθονόν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου τὰ λατομεῖα τῆς Πεντέλης καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ εἶναι περίφημα. Ἐκτὸς τούτου ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας εἶχεν ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουσι τὴν ἀνάπτυξιν μεγάλης καλλιτεχνίας, δηλαδὴ λεπτὴν ἀντίληψιν τοῦ ὠραίου, δημιουργικὴν ὁρμὴν, ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν τάσιν πρὸς ἀλλαγὴν καὶ πρόοδον. Δὲν προσεκολλᾶτο εἰς τὸ παρελθόν, ὅπως οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου οἱ ἀπολυταρχικοὶ δε-

σπόται καὶ φανατικὴ τάξις ἱερέων κρατεῖ τὸν ἄνθρωπον προσηλωμένον εἰς τοὺς ἀρχαίους τύπους.

ΓΑΥΠΤΙΚΗ

Εἶναι, ὅπως εἶπομεν, ἡ κατ' ἑξοχὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Ἀκόμη

Ἡ νίκη τοῦ Παιωνίου

Εἶναι ἀναπαράστασις. Τοῦ πρωτοτύπου εἶναι κατεστραμμένη ἡ μορφή.

Οἱ ἑξοχώτεροι γλύπται τοῦ 5ου αἰῶνος εἶναι ὁ *Μύρων*, ὁ *Πολύκλειτος* καὶ ὁ *Φειδίας*. Ὁ Μύρων ἦτο ἀθηναῖος καὶ κατεσκεύασε τὸν περίφημον *Δισκοβόλον*, τοῦ ὁποῖου ἀντίγραφον σφίζεται εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ Πολύκλειτος κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἄργος καὶ κατεσκεύασε κυρίως ἀνδριάντας ἀθλητῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εἰκονίζεται ἡ σωματικὴ ὥμη. Ὁ *Δορυφόρος* καὶ ὁ *Διαδοῦμενος* εἶναι τὰ ὀνομαστότερα ἔργα του.

καὶ εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τὸ σημαντικώτερον μέρος εἶναι ὁ γλυπτικὸς διάκοσμος. Κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς λαμβάνουν κίνησιν καὶ ζωὴν, οἱ ἀγαματοποιοὶ κατεργάζονται μὲ ἑξαιρετικὴν λεπτότητα τὸ μάρμαρον καὶ δίδουν τολμηρὰς στάσεις εἰς τὰ ἔργα των. Τὸ 454 π.χ. ὁ *Παιώνιος*, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὀλυμπίας, κατεσκεύασε τὴν *Νίκην*, ἡ ὁποία ὡς πτερωτὴ θεὰ καταβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ ὁ ἄνεμος σχηματίζει κομψὰς πτυχωσεις εἰς τὴν ἐσθῆτά της.

Ὁ ἀθηναῖος Φειδίας κατεσκεύασε τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο εἰς τὸν Παρθενῶνα, κα-

Ὁ Δισκοβόλος τοῦ Μύρωνος

Ἀντίγραφον τοῦ ἔργου τοῦ Μύρωνος εὐρισκόμενον εἰς τὸ Βατικανὸν τῆς Ῥώμης. Εἶναι ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς.

Θὰς καὶ τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Τὸ ὄνομά του εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὰ ἔργα τῆς Ἀκροπό-

λεως, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τοῦ Περικλέους.

Ἡ γλυπτικὴ τοῦ 5ου αἰῶνος εἰκονίζει τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἡρεμον ἐξύψωσιν τοῦ πνεύματος. Οἱ Θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους εἰκονίζει, φαίνονται ὑγιεῖς, ἡρεμοὶ, εὐχαριστημένοι καὶ ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ τὴν ταραχὴν

Ζεὺς τοῦ 5ου αἰῶνος

Νόμισμα Ἡλείων, τὸ ὁποῖον παριστάνει τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τοῦ Φειδίου. Εἶναι σοβαρὰ, ἡρεμὸς καὶ ἐπιβλητικὴ.

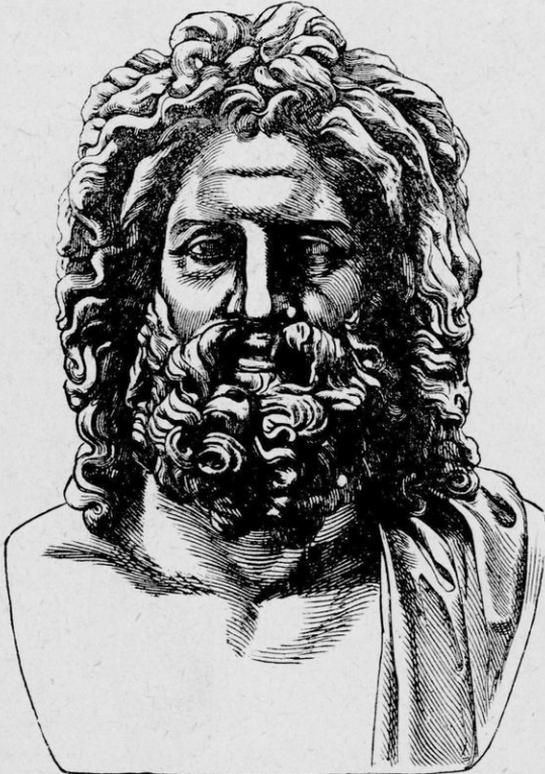
τῆς ζωῆς, ὥστε ν' ἀφιερώνουν τὸ πνεῦμά των εἰς ὑψηλὰ διανοήματα. Τὸν 4ον αἰῶνα ὁμως ἐταράχθη ἡ γαλήνη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, ἡ ζωὴ ἔγινε δυσκολωτέρα καὶ οἱ ἄνθρωποι κατήντησαν νευρικοὶ καὶ συναισθηματικοί. Ἐγεννήθη τότε νέα γενεὰ καλλιτεχνῶν, ἡ ὁποία ἀπεικόνισε τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Τὰ ἀγάλματα τώρα ἔχουν τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐνασχολήσεως. Θεοὶ καὶ ἄνθρωποι τώρα φαίνονται

συλλογισμένοι καὶ εὐερέθιστοι.

Τὸν 4ον αἰῶνα ἤκμασαν τρεῖς μεγάλοι καλλιτέχναι, ὁ **Πραξιτέλης**, ὁ **Σκόπας** καὶ ὁ **Λύσιππος**. Τοῦ Πραξιτέλους ἔχομεν πρωτότυπον ἔργον τὸν *Ἑρμῆν*, ὁ ὁποῖος εὐρέθη εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Εἶναι ἀπὸ τὰ τελειότερα ἔργα τῆς ἀρχαιότητος. Ἐκτὸς τούτου σφύζονται ἀντίγραφα τοῦ *Σειληροῦ*, τοῦ *Σατύρου* κλπ. Ὁ Σκόπας παρέστησεν εἰς τὰ ἔργα του τὸ πάθος. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ἀγαλμάτων του εἶναι βυθισμένοι ἐντὸς τῆς κόγχης, τὰ χεῖλη ἔχουν ἓνα κυματισμὸν, ὁ ὁποῖος δεικνύει τὸν πόνον τῆς ψυχῆς. Σφύζονται μερικαὶ κεφαλαὶ ἀπὸ τὰ ἀετώματα τοῦ ναοῦ τῆς Τεγέας, τὸν ὁποῖον κατεσκεύασεν ὁ Σκόπας. Μὲ τὴν σχολὴν τοῦ Σκόπα σχετίζεται τὸ *Σύμπλεγμα τῶν Νεοβιδῶν*. Ὁ Λύσιππος ἦτο νεώτερος, ὁ ἐκλεκτὸς καλλιτέχνης τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Σικυῶνα καὶ ἦτο κυρίως χύτης ὀρειχαλκίνων ἀγαλμάτων. Ὁ *Ἀποξυόμενός* του δίδει νέον τύπον

ἀθλητοῦ με νευρώδη καὶ λεπτὰ μέλη.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος ἀνήκει ἡ περίφημος *Νίκη* τῆς *Σαμοθράκης*. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν σφύζονται

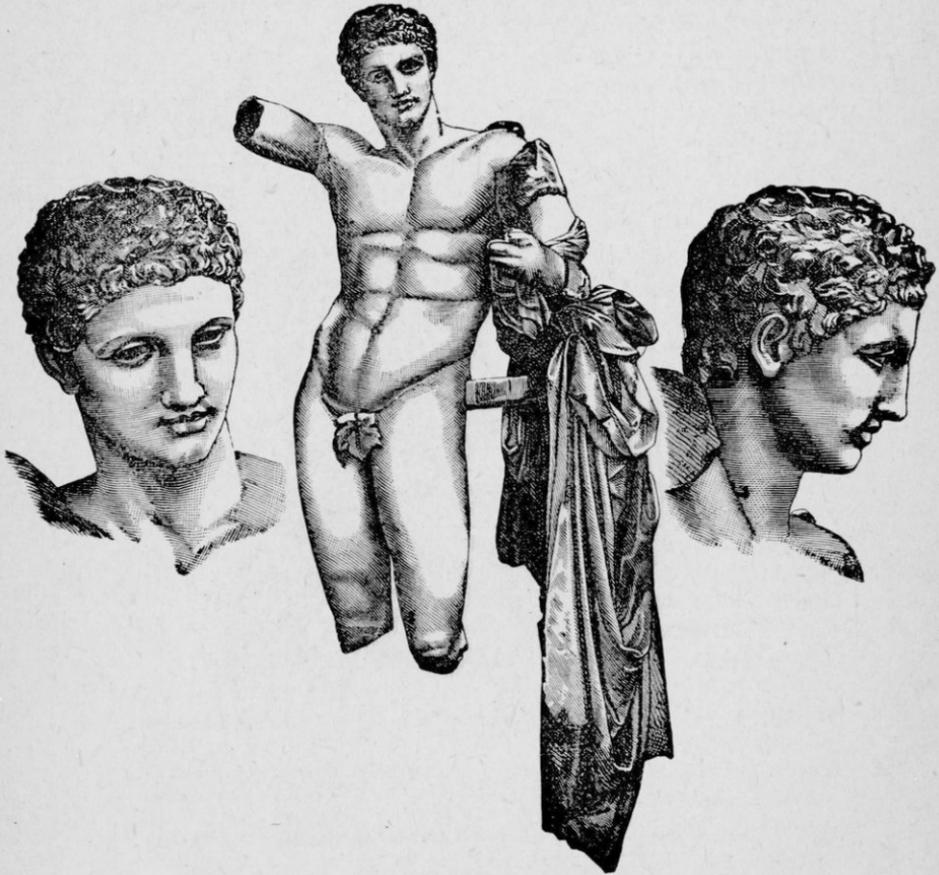
Ζεὺς τοῦ 4ου αἰῶνος

Εἶναι ὁ τύπος τοῦ συναισθηματικοῦ καὶ εὐερεθίστου Θεοῦ.

πολλὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα τῆς Ἀττικῆς, ἰδίως οἱ περίφημοι τάφοι τοῦ Κεραμεικοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους με λεπτὴν εὐγένειαν εἰκονίζεται τὸ πένθος (Ἡγησώ, Δεξιλέως κλπ.).

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ—Ο ΝΑΟΣ

Οἱ Ἕλληνες ἔκτιζον τὰ οἰκοδομήματά των με μεγάλην

Ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλου

Ἡ καταργασία τοῦ μαρμάρου εἶναι θαυμασία. Τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ ἔχει χάριν σχεδὸν γυναικεῖαν καὶ δεικνύει εὐφυΐαν καὶ ἔντονον πνευματικὴν ζωὴν.

συμμετρίαν. Ἐπροτίμων τὰς εὐθείας γραμμὰς καὶ ἐστόλιζον τὰ οἰκοδομήματά των μὲ κίονας. Οἱ κίονες εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ. Ὁ ἀρχαιότερος καὶ ὁ πλέον διαδεδομένος εἶναι ὁ **Δωρικὸς κίων**. Στηρίζεται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, δὲν ἔχει δηλαδὴ βάσιν, καὶ τὸ κιονόκρανόν του εἶναι πολὺ ἀπλοῦν. Εἶναι ὁ ἀπλούστερος καὶ ἴσως ὀραϊότερος κίων καὶ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς σοβαρότητος. Ὅταν ἤθελον ὑψηλοτέρους καὶ λεπιοτέρους κίονας, κατεσκεύαζον βάσιν καὶ εἰς τὸ κιονόκρανον προσέθετον κοσμήματα, τὰ ὁποῖα ἔλεγον ἔλικας. Αὐτὸς εἶναι ὁ **Ἰωνικὸς κίων**. Πολὺ βραδυτέρου εἰσήχθη ὁ **Κορινθιακὸς κίων**, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπίσης βάσιν καὶ περίκοσμον κιονόκρανον μὲ σχῆμα ἀκάνθης. Ὁ κίων οὗτος δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰ οἰκοδομήματα τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἐπεκράτησε δὲ κατὰ τοὺς ὀωμαϊκοὺς χρόνους καὶ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν. Ἐπίσης τὸ οἰκοδόμημα ὑφίσταται τροποποιήσεις ἀναλόγως τοῦ κίονος. Διὰ τοῦτο διακρίνομεν τρεῖς ὁυθμοὺς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸν **Δωρικόν**, τὸν **Ἰωνικόν** καὶ τὸν **Κορινθιακόν**.

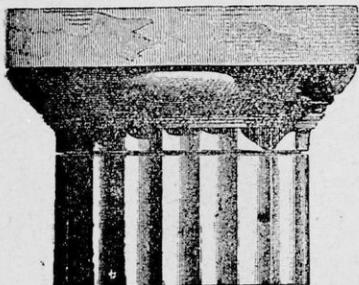

Ἡ Νιόβη

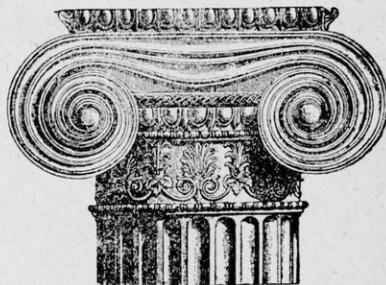
Ἀπὸ τὸ περίφημον σύμπλεγμα τῶν Νεοβιδῶν. Ἡ Νιόβη προσπαθεῖ νὰ προφυλάξῃ τὸ τελευταῖον τέκνον της ἀπὸ τὰ βέλη τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος.

Τὸ ἐξοχώτερον προῖόν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς

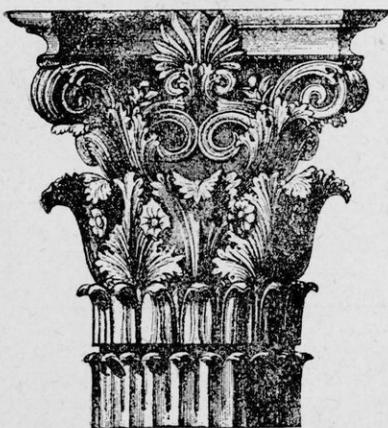
εἶναι ὁ ναός. Ὁ ἑλληνικὸς ναὸς εἶναι τετράγωνον δωμά-
τιον, τοῦ ὁποῖου ἡ στέγη ἐκτείνεται καὶ στηρίζεται εἰς κί-
ωνας.

Δωρικὸς κίων

Ἴωνικὸς κίων

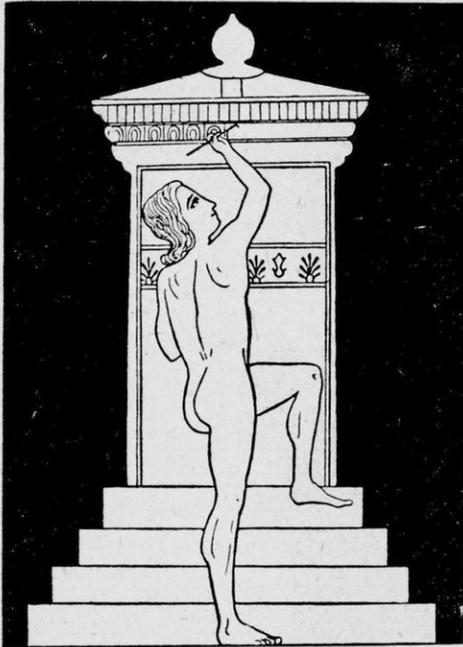

Κορινθιακὸς κίων

νας. Τοιοῦτοτρόπως σχη-
ματίζεται στοὰ περὶ τὸν
ναόν. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ
εἶναι ἐπικλινῆς πρὸς τὰς
δύο πλευρὰς καὶ σχημα-
τίζει δύο τρίγωνα εἰς τὴν
ἐμπροσθίαν καὶ ὀπισθίαν
ᾄψιν. Τὰ τρίγωνα ταῦτα
ὀνομάζονται *ἀετώματα*
καὶ κοσμοῦνται μὲ ἀνάγ-
λυφα. Τὸ ἀέτωμα εἶναι
ὁ κατ' ἐξοχὴν γλυπτικὸς
διάκοσμος τοῦ ναοῦ. Ἄλλ'
ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ ναὸς ἔχει
καὶ ἄλλα κοσμήματα γλυ-
πτικά ἀνωθεν τῶν κί-
ωνων. Καὶ αὐτὸς ὁ κίων
εἶναι μᾶλλον ἔργον γλυ-
πτικῆς καὶ φέρει θραβδώσεις, αἱ ὁποῖαι δίδουν εἰς αὐτὸν με-
γάλην χάριν. Ἐκτὸς τούτου οἱ ἀρχαῖοι ἐκόσμουσαν τὰ γλυ-
πτικά τοῦ ναοῦ καθὼς καὶ τὰ ἀγάλματα διὰ ποικίλων καὶ
ζωηρῶν χρωμάτων.

Ὅλος ὁ διάκοσμος τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ εἶναι ἐξωτερι-
κός. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ δὲν ὑπάρχει διάκοσμος.

Πολλάκις καὶ οἱ λίθοι δὲν εἶναι καλῶς ἐξειργασμένοι ἔσωθεν, διότι ὁ λαὸς δὲν εἰσήρχετο ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὅπως σήμερον. Αἱ τελεταὶ ἐγίνοντο πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅπου ἦτο καὶ ὁ

Τεχνίτης χρωματίζων στήλην

Οἱ ἀρχαῖοι ἐποίκιλον τὸ μάρμαρον μὲ ζωγραφικὴν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξωγράφιζον τοὺς ναοὺς, ἐχρωμάτιζον τὰ ἀγάλματα, τὰς ἐπιτυμβίους στήλας κλπ. Ἡ εἰκὼν μᾶς δίδει μίαν ἰδέαν τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ μαρμάρου.

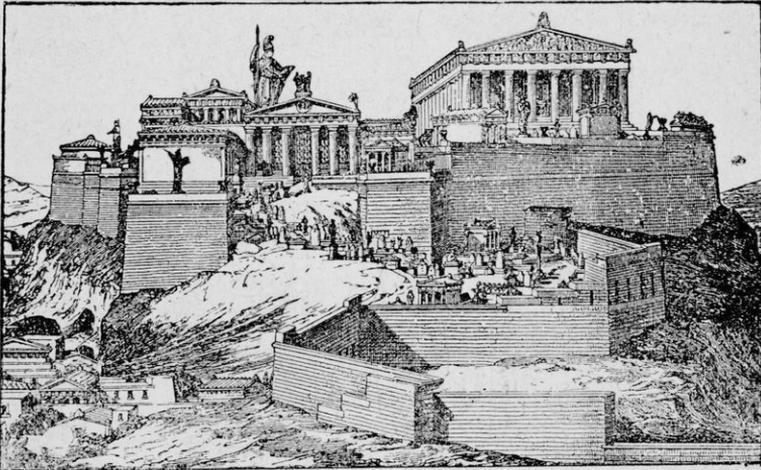
βωμός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτελοῦντο αἱ θυσίαι. Τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι ἡ κατοικία τοῦ θεοῦ. Ἐκεῖ ἦτο τὸ ἄγαλμά του καὶ μόνον οἱ ἱερεῖς εἰσήρχοντο εἰς αὐτό.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ὁ Περικλῆς καὶ ὁ φίλος του Φειδιάς ἐχρησιμοποίησαν ἐπὶ 25 ἔτη τοὺς πόρους τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους καὶ τὰ μάρμαρα τῆς Πεντέλης, διὰ νὰ στήσουν ἐπὶ τῆς Ἀκροπό-

λεως τὸ ὠραιότερον καλλιτεχνικὸν σύμπλεγμα τῆς ἀρχαιότητος.

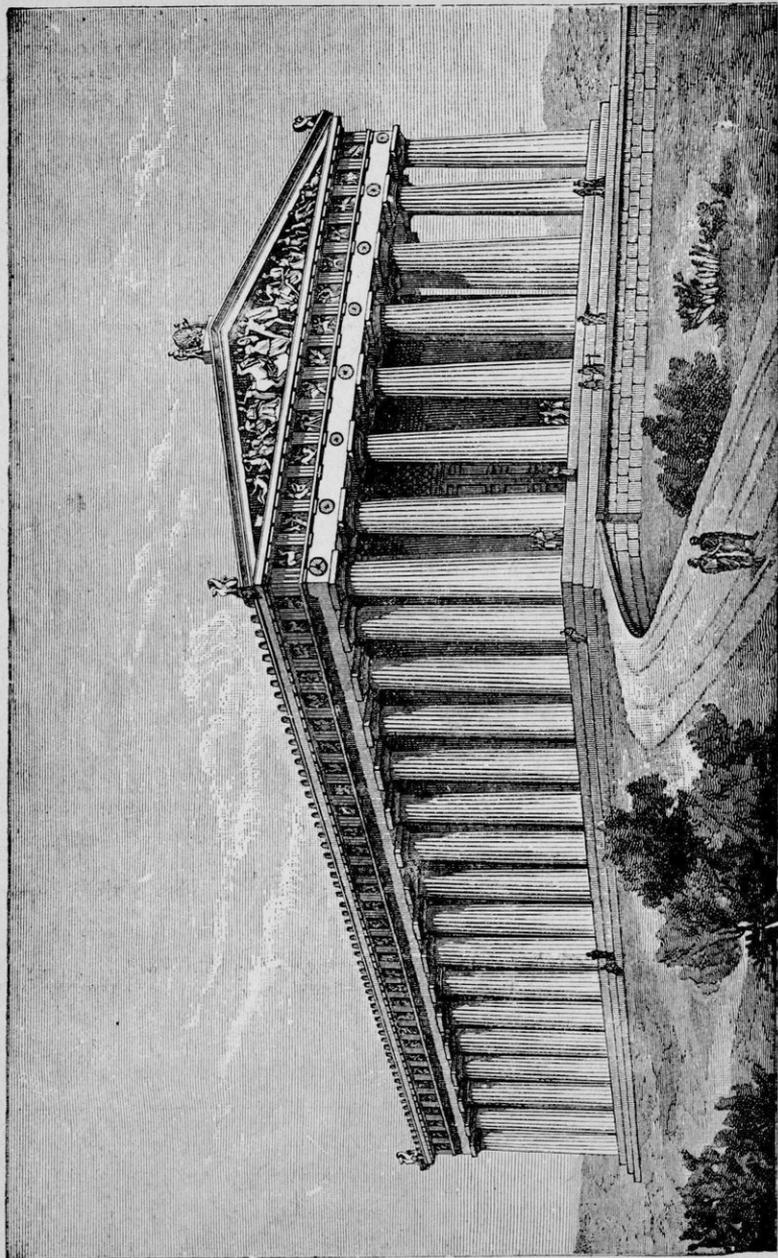
Ἀναβαίνομεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν διὰ μεγαλοπρεποῦς εἰσόδου, τὴν ὁποίαν ὀνόμαζον *Προπύλαια*. Τὰ προπύλαια ἦσαν ὑψηλὴ μαρμαρινή στοά, ἣ ὁποία ἐστηρίζετο ἐπὶ δω-

Ἀκρόπολις (ἀναπαράστασις)

ρικῶν καὶ ἰωνικῶν κίονων. Δεξιὰ, εἰς τὸ δυτικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, ἦτο ὁ *Ναὸς τῆς Ἀπτερόν Νίκης*. Προχωρῶν δλίγον ὁ ἐπισκέπτης εἶχεν εἰς τὰ ἀριστερὰ τὸ κολοσσαῖον ὄρειχάλκινον ἄγαλμα τῆς *Προμάχου Ἀθηναῖς*, ὕψους 12 μέτρων, ἔργον τοῦ Φειδίου, τοῦ ὁποίου διέκρινον οἱ περιπλέοντες τὸ Σούνιον τὴν αἰχμὴν τοῦ δόρατος. Δεξιὰ ὑψοῦτο τὸ σεβαστότερον τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ὁ *Παρθενῶν*, καὶ ὅπισθεν εἶχε τὸ *Ἐρέχθειον*, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη βραδύτερον.

Ὁ Παρθενῶν εἶναι τὸ ὀνομαστότερον τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, διὰ πολλοὺς ἢ τελειοτάτη ἔκφρασις τοῦ ὠραίου, «τὸ ὠραιότερον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον», γράφει ὁ γάλλος ἀρχαιολόγος Reinach. Εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ναῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἔχει μῆκος 68 μ., πλάτος 30 καὶ ὕψος 20 μ. Εἶναι δηλαδὴ ἀσυγκρίτως μι-

Ὁ Παρθενών

κρότερος ἀπὸ τοὺς μεγάλους χριστιανικοὺς ναοὺς. Αἱ διαστάσεις εἶναι ὑπολογισμένα μετὰ τὴν δυνατὴν ἀκριβείαν. Ἡ σχέσης τοῦ πάχους καὶ τοῦ ὕψους τοῦ κίονος, τὸ ὕψος τοῦ αἰτώματος καὶ τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ ναοῦ ὑπελογίσθησαν μετὰ τόσῃ τέχνῃ, ὥστε δὲν φαίνεται οὔτε πολὺ βαρὺς οὔτε πολὺ ἐλαφρὸς. Αἱ γραμμαὶ ἔχουν τοιαύτην ἁρμονίαν, ὥστε δίδουν τὴν ἐντύπωσιν τῆς κομψότητος καὶ τῆς δυνάμεως. Μὲ ἀνυπέβλητον τέχνῃ εἶναι ἐπίσης κατεσκευασμένα τὰ γλυπτικὰ ἔργα τοῦ ναοῦ. Σήμερον ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος τοῦ ὠραίου εἶναι θλιβερὰ ἐρεΐπια.

ΣΩΓΡΑΦΙΚΗ—ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς ἐχάθησαν. Τοὺς ὀνομαστοὺς ζωγράφους τῆς ἀρχαιότητος *Πολύγνωτον, Ζεῦ-*

Τρυγητὸς (ἀγγειογραφία)

Ἡ εἰκὼν παριστάνει ἄμπελον, τὴν ὁποίαν τρυγοῦν Σειληνοί, ἀκόλουθοι τοῦ προστάτου τῆς ἀμπέλου Διονύσου. Ἄλλοι κόπτουν τὰς σταφυλάς, ἄλλοι τὰς μεταφέρουν ἐντὸς καλάθων. Εἰς τὸ μέσον εἰς Σειληνὸς πατεῖ ἐντὸς δοχείου σταφυλάς καὶ ὁ οἶνος ῥέει εἰς ἐν βαθύ δοχεῖον.

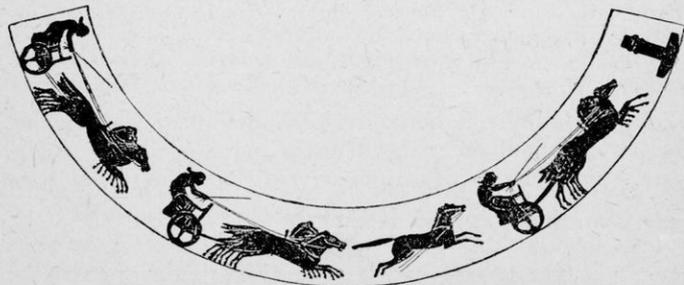
ξιν, Παρθάσιον, Ἀπελλῆν, γνωρίζομεν μόνον ἐξ ὀνόματος. Ἄλλὰ δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἔννοιαν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα καὶ ἀπὸ ἄλλα μικροτεχνήματα σφραγίδας, νομίσματα κτλ.). Ἐσώθησαν χιλιάδες ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα πληροῦν τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι προϊόντα μεγάλης τέχνης. Οἱ Ἕλληνες ἔδιδον εἰς τὰ ἀγγεῖα τὸν ποικιλώτατα καὶ κομψότατα σχήματα καὶ τὰ ἐκόσμουσαν μετὰ εἰκόνας ἐκ τῆς μυθο-

λογίας ἢ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου. Περίφημα ἦσαν κατ' ἀρχὰς τὰ Κορινθιακὰ ἀγγεῖα. Βραδύτερον εἰς μεγάλην τελειότητα

Σιδηρουργεῖον (ἀγγειογραφία)

Ἄριστερά ὁ φοῦνος. Εἰς ἐργάτης κρατεῖ τεμάχιον σιδήρου, τὸ ὁποῖον ἄλλος εἶναι ἔτοιμος νὰ κτυπήσῃ με σφυραν. Εἰς τὸν τοῖχον κρέμονται διάφορα ἐργαλεῖα. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων προσώπων ὁ εἰς φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ κύριος τοῦ ἐργοστασίου, ὁ δὲ ἄλλος ἐπισκέπτης. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ἄεργοι Ἀθηναῖοι ἠύχαριστοῦντο νὰ ἐπισκέπτονται τὰ διάφορα καταστήματα καὶ ἐργαστήρια καὶ ἐκεῖ νὰ διατρίβουν ὥρας ὀλοκλήρους. Συνήθως ἐσύχναζον εἰς τὰ κουρεῖα, κοιμωτήρια, ὑποδηματοποιεῖα καὶ σιδηρουργεῖα.

Ἄρματοδρομία (ἀγγειογραφία)

Τὸ ἀγαπητὸν ἀγώνισμα τῶν ἀρχαίων. Τὸ πρῶτον τέθριππον πλησιάζει εἰς τὸ τέμα, τὸ ὁποῖον δεικνύεται ὑπὸ στήλης. Εἰς ἵππος, διαφυγὼν τοῦ ἄρματος, τρέχει κατόπιν.

ἔφθασεν ἡ ἀγγειοπλαστικὴ εἰς τὰς Ἀθήνας. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ἔμενει ἐρυθρὰ καὶ αἱ μορφαὶ ἦσαν

Ἵποδηματοποιός

Ζωγραφία εἰς τὸν πυθμένα κυπέλλου. Εἰς ὑπόδηματοποιός πρὸ τῆς τραπέζης του κόπτει τεμάχιον δέρματος. Εἰς τὸν τοῖχον κρέμονται κατὰ σειρὰν εἰς τομεύς, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκοπτον τὰ δέρματα, ἐν ὑπόδημα ἔτοιμον, ἐν καλαπόδι, ἐν σφυρίον, τεμάχιον δέρματος καὶ ἐν ἄλλο ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι δύσκολον νὰ ὀρισθῇ.

μέλαινα. Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἀφήνουν τὰς μορφὰς ἐρυθρὰς καὶ νὰ μαυρίζουν τὴν ἄλλην ἐπιφάνειαν. Διὰ τοῦτο τὰ ἀθηναϊκὰ ἀγγεῖα διακρίνονται εἰς μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἑλλάδος δὲν διήρκεσε πολὺ. Πεντήκοντα περίπου ἔτη μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους αἱ κυριώτεραι πόλεις τῆς Ἑλλάδος, αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, καθὼς καὶ οἱ σύμμαχοί των, περιεπλάκησαν εἰς καταστρεπτικὸν πόλεμον, ὃ ὁποῖος διήρκεσεν 27 ἔτη καὶ ἐσώφρευσεν ἐρείπια εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πόλεμος οὗτος ὠνομάσθη Πελοποννησιακός.

Διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κατεστράφη τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐκυριόχησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Σπαρτιάται. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἦσαν ἐξητλημένοι, ὥστε δὲν κατώρθωσαν ν' ἀνθέξουν, ὅταν ἐναντίον των συνησπίσθησαν διάφοροι πόλεις. Τότε ἤρχισε νέα περίοδος ἐμφυλίων πολέμων, ἡ ὁποία διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ 30 ἔτη (395-362). Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπάλαισαν ἰδίως αἱ Θηβαίαι καὶ ἡ Σπάρτη.

Μετ' ὀλίγον ὅμως παρουσιάσθη ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος, ὃ ὁποῖος ἐπεχείρησε νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ἑλλάδος. Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, ἐξητλημέναι ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν, δὲν κατώρθωσαν ν' ἀποκρούσουν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Μετὰ μακροὺς πολέμους ὁ Φίλιππος συνέτριψε τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων τελειωτικῶς εἰς τὴν Χαιρώνειαν τὸ 338 π. Χ. καὶ ἀπὸ τότε οἱ Μακεδόνες ἐκυριόχησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τοῦ 431 — 338, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἐκρηξέως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν Χαιρώνειᾳ μάχης, ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα ἡ Ἑλλὰς διῆλθε περίοδον ἐμφυλίων πολέμων, ἡ ὁποία ἐξησθένισε καὶ κατέστρεψε τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (431—404)

ΑΙΤΙΑ

Μετὰ τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηναίων ἡ Ἑλλὰς εὐρέθη διηρημένη εἰς δύο στρατόπεδα. Ἀφ' ἑνὸς ἦτο τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος, ἀφ' ἑτέρου οἱ Σπαρτιάται μὲ τοὺς συμμάχους των, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτεροι ἦσαν οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι. Μεταξὺ τῶν δύο συνασπισμῶν ὑπῆρχε μέγα μῖσος, τοῦ ὁποίου βαθυτέρα αἰτία ἦσαν τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κύριοι τῆς θα-

λάσσης και περιέσφιγγον διαρκῶς στενότερον τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ κράτη τῆς ξηρᾶς, ἐνῶ συγχρόνως ἢ ἀνωτέρα βιομηχανία των ἐξετόπιζεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν παγκόσμιον ἀγορὰν τὰς ἄλλας πόλεις. Βαρύτερον ἠσθάνοντο τοῦτο οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Αἰγινῆται. Γενικῶς δὲ μετὰ τὴν καταπληκτικὴν αὔξησιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους ὅλοι ἦσαν ἀνήσυχτοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι ἐνόμιζον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον σχέδιον νὰ ὑποτάξουν ὅλας τὰς πόλεις καὶ νὰ ἐνώσουν ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των.

Ἐκπὸς τούτου ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀντιθέσεις μετὰξὺ τῶν δύο συνασπισμῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν Ἴωνες, δημοκρατικοὶ καὶ νεωτερισταί, οἱ Σπαρτιᾶται Δωριεῖς, ἀριστοκρατικοὶ καὶ συντηρητικοί. Διὰ τοῦτο ὁ πόλεμος ἐξερράγη μόλις ἐδόθη ἀφορμή.

ΑΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος διήρκεσεν 27 ἔτη, ἀπὸ τοῦ 431—404, καὶ παρουσίασε τὰς ἑξῆς τρεῖς φάσεις.

α) Κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο μάλλον ὅτι θὰ ἐπιζορήσουν οἱ Ἀθηναῖοι, διότι διέθετον ἀφθονώτερα οἰκονομικὰ μέσα, ἐξουσίαζον τὴν θάλασσαν, ἦσαν εὐφρέστεροι καὶ δραστηριώτεροι. Εἶχον ἐνιαίαν ἀρχὴν καὶ ὠδηγοῦντο ἀπὸ ἰσχυρὰν προσωπικότητα, τὸν Περικλέα, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι δυσκόλως συνεννοοῦντο μετὰξὺ των. Ὁ πόλεμος κατ' ἀρχὰς διεξήγετο ὡς ἐξῆς. Ἐκαστον θέρος οἱ Σπαρτιᾶται εἰσέβαλλον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ κατέστρεφον τὴν χώραν. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ συμβουλήν τοῦ Περικλέους ἐγκατέλειψαν τοὺς ἀγρούς των καὶ ἐκλείσθησαν ἐντὸς τῶν τειχῶν. Ἀλλὰ μετ' ὅσον τὸν στόλον των περιέπλεον τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐβλαπτον αὐτήν. Τὸ δεῦτερον ἔτος τοῦ πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι προσεβλήθησαν ἀπὸ μίαν φοβερὰν ἐπιδημικὴν νόσον, τὸν *λοιμὸν* ὅπως ἔλεγον, ὃ ὁποῖος ἔκαμε μεγάλας καταστροφάς. Θῦμα τοῦ λοιμοῦ ἔπεσε καὶ ὁ Περικλῆς. Μολαταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι διεξήγον δραστηρίως τὸν ἀγῶνα καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἐβλάψαν καιρίως τοὺς ἐχθρούς των. Τότε ἐπεκράτησαν εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ἀδιάλλακτοι, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κλέων, βυροδοέψης ἐργοστασιάρχης, πλουτήσας κατὰ τὸν πόλεμον. Ἄλλ' ὁ Κλέων ἐφονεύθη εἰς μίαν συμπλοκὴν παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν τῆς Μακεδονίας. Συγχρόνως ὅμως ἔπεσεν ἐκεῖ καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν Σπαρτιᾶτων Βρασίδης, ὁ μόνος ἀξιόλογος ἀνὴρ,

τὸν ὁποῖον παρήγαγεν ἡ Σπάρτη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὁ ὁποῖος μὲ ἀποφασιστικότητα εἶχε μεταφέρει τὸν πόλεμον εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς κτήσεις τῆς Χαλκιδικῆς. Τότε ὑπερίσχυσαν οἱ φίλοι τῆς εἰρήνης, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ **Νικίας**, ἠθικώτατος καὶ σεμνὸς πολιτευόμενος. Τὰ ἀντίπαλα μέρη συνεννοήθησαν καὶ ἔγινε τὸ 421 ἡ *Νικίειος εἰρήνη*.

β) Ἡ εἰρήνη ἦτο βραχείας διαρκείας. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπεκράτησε μετ' ὀλίγον νέα γενεὰ πολιτικῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐνθουσιαστικὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ ἐθεώρουν τὸν πόλεμον ὡς φυσικὴν κατάστασιν καὶ ὡς μέσον διὰ νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὁρέξεις των. Ἀρχηγὸς αὐτῶν ἦτο ὁ **Ἀλκιβιάδης**, νέος ἀπὸ μεγάλῃν οἰκογένειαν, πλούσιος καὶ κομπῶς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀκούσει τοὺς σοφιστὰς καὶ τὸν Σωκράτη. Ἄλλ' οὐδέποτε εἶχεν ἀντιληφθῆ τὴν ζωὴν μὲ σοβαρότητα. Εἶχε γίνε δημοτικὸς περισσότερον μὲ τὰς ἐκκεντρικότητάς του, παρὰ μὲ πραγματικὰς ὑπηρεσίας. Ἐπεισε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀναλάβουν παράτολμον ἐπιχειρήσιν παρουσιάσων εἰς αὐτοὺς μεγάλα σχέδια. Παρεκίνησε δηλαδὴ αὐτοὺς νὰ κυριεύσουν τὰς δωρικὰς πόλεις τῆς Σικελίας, καὶ ἀφοῦ γίνουν κύριοι τῆς Δυτικῆς Μεσογείου, ν' ἀποκλείσουν καὶ ἐκ δυσμῶν τὴν Πελοπόννησον. Τοιοῦτοτρόπως θὰ ἦτο εὔκολον νὰ καταβάλουν τὴν Σπάρτην. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέισθησαν παρὰ τὴν σφοδρὰν ἀντίρροσιν τοῦ Νικίου καὶ τὸ 415 π.χ. 134 πλοῖα καὶ 10 χιλ. ἄνδρες, δηλαδὴ τὸ σημαντικώτερον μέρος τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων, ἀνεχώρησεν ἐν μέσῳ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ. Ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Νικίας διωρίσθησαν ἀρχηγοὶ τῆς ἐκστρατείας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεβίβάσθησαν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐπολιοῦρησαν τὴν μεγαλυτέραν δωρικὴν πόλιν, τὰς Συρακούσας. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλκιβιάδης ἦλθεν εἰς ὀῦξιν πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηναίων, ἔφυγεν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἐπρόδωσε τὰ σχέδια τῶν Ἀθηναίων. Ἡ μεγάλη ἐκστρατεία τῆς Σικελίας κατέληξεν εἰς τρομερὰν καταστροφὴν. Ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων κατεστράφη καὶ ὁ στρατὸς ὀλόκληρος ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ εἰς τοὺς Συρακοσίους καὶ τοὺς Σπαρτιατάς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἔλθει εἰς βοήθειάν των κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἀλκιβιάδου (414).

γ) Μετὰ τὴν φοβερὰν καταστροφὴν τῆς Σικελίας ὁ πόλεμος εἰσῆλθεν εἰς τρίτην φάσιν. Οἱ Σπαρτιατὰι κατὰ

συμβουλήν πάντοτε τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀνέλαβον δύο ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν καταστρεπτικαὶ διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Πρῶτον ἔκτισαν φρούριον εἰς τὴν Ἀττικὴν παρὰ τὴν Δεκλείαν. Πλήθος Ἀθηναίων δούλων κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον τοῦτο καὶ ἡ βιομηχανία παρέλυσε. Δεύτερον ἔστειλαν στόλον εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ ὁποῖος ἐκίνησεν εἰς στάσιν τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Σπαρτιάται συνεννοήθησαν μὲ τοὺς Πέρσας καὶ ἔλαβον χρήματα παρὰ τοῦ βασιλέως των, διὰ νὰ βλάψουν ἀποτελεσματικώτερον τοὺς Ἀθηναίους. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειξαν μεγάλην δραστηριότητα, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀδύνατον νὰ ὑπερισχύσουν. Τὸ 402 π. Χ. ὁ περσικὸς ναύαρχος **Δύσανδρος** κατέστρεψε τὸν τελευταῖον ἀθηναϊκὸν στόλον ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου παρὰ τοὺς Ἀγροὺς Ποταμοῦς. Κατόπιν ἀπέκλεισε τὸν Πειραιᾶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἐνῶ ὁ στρατὸς τῶν συμμάχων ἀπέκλειε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὴν ξηράν. Ἐντὸς τῆς πόλεως ἐγίνε πολιτικὴ μεταβολή. Ἐπεκρατήσαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ ἐσυνθηκολόγησαν μὲ τοὺς Σπαρτιάτας. Οἱ Ἀθηναῖοι παρέδωσαν τὸν στόλον καὶ ἀνεγνώρισαν τοὺς Σπαρτιάτας ὡς ἡγεμόνας. Οἱ σύμμαχοι τότε ὑπὸ τὸν ἦγον αὐλῶν κατέρριψαν τὰ Μακρὰ τείχη καὶ τὰ τείχη τοῦ Πειραιῶς (404).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἦτο μεγάλη συμφορὰ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐσχυσεν ἄφθονον αἶμα καὶ ἄφησε σωροὺς ἔρειπίων. Μέγα μέρος τῆς χώρας κατεστράφη, ὀλόκληροι πόλεις ἐξηφανίσθησαν, οἱ ἄγροὶ ἠρημώθησαν, ἐκόπησαν τὰ δένδρα, ἐκάησαν τὰ δάση, ἀπεδεκατίσθησαν τὰ ποίμνια.

Ἀκόμη μεγαλυτέρα ἦτο ἡ ἠθικὴ ζημία. Ὁ πόλεμος ἐξηγρίωσε τοὺς Ἕλληνας. Καὶ τὰ δύο μέρη διέπραξαν μεγάλας βιαιοτήτας. Οἱ Σπαρτιάται κατέσφαζαν τοὺς ὑπερασπιστὰς τῶν Πλαταιῶν παρὰ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας οἱ πρόγονοὶ των εἶχον προσφέρει κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν κατ' εἰσήγησιν τοῦ Κλέωνος νὰ σφάξουν ὅλους τοὺς ἐν ἡλικίᾳ κατοίκους τῆς Μυτιλήνης, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποστατήσει. Ἡ ἀπόφασις αὕτη δὲν ἐξετελέσθη, ἀλλ' ἔσφαξαν μόνον 1000, τοὺς πρωταιτίους. Βραδύτερον ἀπεφάσισαν νὰ κόπτουν τὰ δάκτυλα τῶν ἐχθρῶν, τοὺς ὁποίους συνελάμβανον εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Δύσανδρος διέταξε νὰ σφάξουν 3 χιλ. Ἀθηναίους αἰχμα-

λώτους τῆς ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς μάχης καὶ ὁ ἴδιος ἔδωσε τὸ παράδειγμα φονεύσας τὸν στρατηγόν.

ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἠκολούθησε χάος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Φαινομενικῶς ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος ἦσαν Σπαρτιάται, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ εἶχον ἑξασθενήσει πολύ. Ἐδειξαν δὲ χειρόστην συμπεριφορὰν καὶ ἀπεδείχθη ὅτι πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀπολεσθῆ ἡ παλαιὰ σπαρτιατικὴ ἀρετὴ. Εἰς τὰς πόλεις, τὰς ὁποίας ἀφῆρεσαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, διώρισαν Σπαρτιάτας διοικητάς, τοὺς Ἀρμοστὰς, οἱ ὁποιοὶ ἐφάνησαν τυραννικοὶ καὶ φιλοχρήματοι. Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πόλεις ἐπεκράτησαν οἱ ἀριστοκρατικοί, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ καὶ οἱ ἀντίθετοι τῶν Σπαρτιατῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπατριστοῦν καὶ ἔζησαν τυχοδιωκτικὸν βίον. Πολλοὶ εἰσῆλθον ὡς μισθοφόροι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν σατραπῶν τῆς Περσίας. Σημαντικὴν δυνάμιν συνέλεξεν ἀπὸ τοὺς φυγάδας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μεγάλου Βασιλέως Κῦρος καὶ ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του. Αὕτη εἶναι ἡ Κύρου Ἀράβιας (401-400).

Μετ' ὀλίγον αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἠσθάνθησαν τὰς συνεπειὰς τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Οἱ Πέρσαι κατῆλθον εἰς τὴν παρὰ τὴν καὶ ἔζησαν νὰ φορολογήσουν τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Σπαρτιάται τότε ἠναγκάσθησαν νὰ στείλουν στρατὸν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ περίφημος βασιλεὺς τῶν Ἀγησίλαος, χωλὸς καὶ μικροσωμὸς, ἀλλὰ γενναῖος καὶ μεγαλοπράγμων, ἐνίκησε πολλάκις τοὺς Πέρσας καὶ συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι οἱ Πέρσαι μὲ χρήματα ἐσχμάτισαν συνασπισμὸν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τῆς Σπάρτης. Ὁ ἀθηναῖος στρατηγὸς Κόνων κατήρτισε στόλον μὲ χρήματα περσικά, ἐπεβίβασεν εἰς τὰ πλοῖα του ἕνα πέρσην σατράπην καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας. Προσέβαλε τὰ παρὰ τῆς Πελοποννήσου, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἔκτισε πάλιν τὰ μακρὰ τείχη. Ἀπὸ τότε ἤρχισε ν' ἀνασυγκροτεῖται τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος καὶ μετ' ὀλίγον ἐφάνη ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον μεγαλυτέραν ζωτικότητα ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας.

ΠΑΛΗ ΘΗΒΩΝ ΚΑΙ ΣΠΑΡΤΗΣ

Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἡ Ἑλλάς δὲν ἠσύχασεν. ἠκολούθησε περίοδος 30 περίπου ἐτῶν ἐμφυλίου

πολέμου. Κατ' ἀρχὰς συνησπίσθησαν αἱ Ἀθηναίαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θηβαίαι καὶ ἄλλαι πόλεις ἐναντίον τῆς Σπάρτης, διότι ἔδειξε τυραννικὴν συμπεριφορὰν. Βραδύτερον ἤρχισε δεινὸς ἀγὼν μεταξὺ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν. Τὸ 383 π. Χ. οἱ Σπαρτιάται κατέλαβον τὰς Θήβας καὶ ἐγκατέστησαν φρουρὰν εἰς τὴν ἀκρόπολιν Καδμείαν. Τοῦτο ὅμως προεκάλεσε μεγάλην ἀντίδρασιν. Οἱ Θηβαῖοι φυγάδες ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Πελοπίδου ἦλθον κρυφίως εἰς τὴν πόλιν, ἐφόνησαν τοὺς ὄπαδοὺς τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἐλευθέρωσαν τὴν πατρίδα τῶν. Οἱ Θηβαῖοι ἀπὸ τότε ἔπαιξαν πρωτεύον ἄνθρωπον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ μικρὸν διάστημα, ἀνέδειξαν δὲ δύο ἀξιολόγους ἄνδρας, τὸν **Πελοπίδαν** καὶ τὸν **Ἐπαμεινώνδαν**.

Τὸ 371 οἱ Θηβαῖοι συνεκρούσθησαν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας παρὰ τὰ **Δεῦκτρα** τῆς Βοιωτίας. Ἡ σπαρτιατικὴ φάλαγξ συνετρίβη, ὁ βασιλεὺς τῶν ἐφορευθῆ καὶ χίλιοι νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἦτο ἡ πρώτη φορὰ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνίκηθη ὁ σπαρτιατικὸς στρατός. Τὸ πρῶγμα παρήγαγε μεγάλην ἐντύπωσιν.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλεν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία τώρα ὑπέστη τὰς καταστροφὰς τοῦ πολέμου. Οἱ παλαιοὶ σύμμαχοι καὶ ὑπήκοοι τῶν Σπαρτιατῶν ἀπεχωρίσθησαν καὶ ἐσχημάτισαν συνασπισμοὺς κατ' αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως διελύθη κατ' οὐσίαν τὸ σπαρτιατικὸν κράτος.

Κατὰ τὴν τελευταίαν εἰσβολὴν τοῦ Ὁπαμεινώνδας ὀλίγον ἔλειπε νὰ κυριεύσῃ τὴν Σπάρτην. Καίωον τὴν χώραν ἐπροχώρησε μέχρι τῶν προθύρων τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἔως τότε δὲν εἶχεν ἰδεῖ ἐχθρόν. Παρὰ τὴν **Μαντινείαν** τῆς Ἀρκαδίας ἔγινε μεγάλη μάχη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνίκηθησαν πάλιν οἱ Σπαρτιάται καὶ ἔχασαν πολλοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλ' ἐφορευθῆ καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας (362).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

ΧΩΡΑ—ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Οἱ ἀρχαῖοι τὴν βορείως τοῦ Ὀλύμπου χώραν ὠνόμαζον Μακεδονίαν. Ἡ Μακεδονία ἔχει ὑψηλὰ ὄρη, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἦσαν κεκαλυμμένα με δάση. Μεταξὺ τῶν ὄρεων ὑπάρχουν εὐρυχώροι πεδιάδες, ἐκ τῶν ὁποίων μερι-

καὶ εἶναι πολὺ εὐφοροί. Ἡ Μακεδονία ἔχει μεγάλους ποταμούς, τὸν Ἀλιάκμονα, τὸν Ἀξιὸν καὶ τὸν Στρουμόνα.

Οἱ κάτοικοι ἦσαν εὐρωστοὶ χωρικοί, φιλοπόλεμοι, καλοὶ κυνηγοὶ καὶ ὄνομαστοὶ διὰ τὴν φιλοποσίαν των. Ἀλλὰ καθυστέρησαν πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπὶ μακρὸν δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ πολὺν καιρὸν εἶχον μόνον δύο κοινωνικὰς τάξεις, τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτῆμονας, τοὺς λεγομένους *εἰαίρους*, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρων τὴν χώραν μετὰ τοῦ βασιλέως, καὶ τοὺς δουλοπαροίκους γεωργούς. Πόλεις σπουδαίας δὲν εἶχον. Ἡ ἀρχαία πρωτεύουσά των *Ἐδεσσα* (Βοδενά) ἦτο ἀσήμαντος κωμόπολις, μεσογειακὴ καὶ ἀπόκεντρος. Ἡ Μακεδονία δὲν εἶχε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν, διότι τὰ παραλία της κατεῖχον ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, αἱ ὅποια διεξῆγον τὸ ἐμπόριον τῆς χώρας.

Τὰς ἀποικίας ταύτας ἐξουσίαζον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἀπέκλειον τοιουτοτρόπως τοὺς Μακεδόνας ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἄλλ' οἱ Μακεδόνες ἤρχισαν ν' ἀναπτύσσονται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ εὐγενεῖς των παρέλαβον τὰ ἑλληνικὰ ἥθη, ἐκάλεσαν Ἕλληνας διδασκάλους διὰ τὰ τέκνα των καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἤρχισε νὰ δημιουργεῖται ἀστική τάξις. Τότε ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ κατέλθουν εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ βασιλεῖς των ἴδρυσαν νέαν πρωτεύουσαν, τὴν *Πέλλαν* (Γιαννιτσά), ἡ ὁποία ἦτο πλησιέστερον εἰς τὴν παραλίαν.

Κατὰ τὰ μέσα λοιπὸν τοῦ 4ου αἰῶνος παρουσιάσθη ὁ βασιλεὺς Φίλιππος, ὁ ὁποῖος συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δὲ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σχέδιόν του. Ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἐξέλθει τελείως ἐξηντημένη ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Πολλαὶ πόλεις ἔχασαν τὴν σημασίαν των ἕνεκα ὀλιγανθρωπίας, ὅπως π. χ. ἡ Σπάρτη. Ἄλλαι, καὶ κυρίως αἱ Ἀθῆναι, εἶχον χάσει τὸν γεωργικὸν πληθυσμόν, ὅλοι οἱ κάτοικοι εἶχον καταντήσει ἀστοὶ καὶ ἠναγκάζοντο νὰ συντηροῦν μισθοφορικὸν στρατόν. Τὸ δὲ δημοκρατικὸν πολίτευμα εὗρίσκετο εἰς ἀποσύνθεσιν ἕνεκα τῆς σφοδρᾶς πάλης μεταξὺ τῶν ὀλίγων πλουσίων καὶ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν πτωχῶν κατοίκων.

0 ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ὁ Φίλιππος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας τὸ 359 π. Χ.

καὶ ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 336. Κατὰ τὴν νεότητά του εἶχε μείνει ὡς ὄμηρος εἰς τὰς Θήβας, ὅπου ἐγνώρισε τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ συγχρόνως ἐνόησε τὴν ἀδυναμίαν τῶν ἐλληνικῶν πόλεων.

Μακεδῶν ὀπλίτης

Ὅταν ἐγίνε βασιλεὺς, ἐφρόντισε νὰ διοργανώσῃ τὸν μακεδονικὸν στρατόν. Εἰσήγαγε σπουδαιότατον νεωτερισμὸν εἰς τὴν παράταξιν τοῦ στρατοῦ. Κατήρτισε δηλαδὴ τὴν λεγομένην **Μακεδονικὴν φάλαγγα**, ἡ ὁποία εἶχε βάθος 16 ἀνδρῶν καὶ μέτωπον 256. Ὅλη ἡ φάλαγξ λοιπὸν ἦτο συμπαγὴς ὄγκος ἐκ 4096 ἀνδρῶν. Ἐκαστος στρατιώτης ἔφερε ξίφος καὶ ἰδίως δόρυ μήκους 6,30 μ., τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο *σάρισσα*.

Ὁ Φίλιππος εἶχε καλὸν ὕλικὸν διὰ τὴν φάλαγγα ἀπὸ τοῦς χωρικοὺς τῆς Μακεδονίας. Οἱ δὲ εὐγενεῖς ἀπετέλεσαν τὸ ἱππικὸν του. Ἐκτὸς τούτου παρεσκεύασεν ὀλόκληρον σύστημα πολιορκητικῶν μηχανῶν.

Τοιοιτοτρόπως ὁ Φίλιππος ἐδημιούργησεν ἰσχυρὰν μαχητικὴν δύναμιν, διὰ τῆς ὁποίας κατέβαλε τὴν ἤδη ἐξηντημένην Ἑλλάδα.

Ο ΑΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Ὁ Φίλιππος ἠθέλησε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἄλλὰ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ σύγκρουσις λοιπὸν ἦτο ἀναπόφευκτος. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα εἶχον συνέλθει ὀλωσθήποτε ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ εἶχον σχηματίσει νέον ναυτικὸν κράτος. Ἄλλ' ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνταγωνισθοῦν πρὸς τὸν ἰσχυρὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας. Ὁ Φίλιππος ἔδειξεν ἱκανότητα διπλωματικὴν καὶ στρατιωτικὴν, ἐνῶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπεκράτει μεγίστη ἀταξία καὶ ἀδιαφορία διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους. Ὁ Δημοσθένης τότε ἐπεχείρησε ν' ἀφηνίση τὴν παλαιὰν πολεμικὴν ὁρμὴν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' οἱ χρόνοι εἶχον μεταβληθῆ. Ἡ εὐκαιρία

ὅμως αὐτὴ ἐνέπνευσεν εἰς τὸν μέγαν ῥήτορα τοὺς περιφήμους κατὰ Φίλιππον λόγους, τοὺς *Φιλιππικούς*. Ὁ Φίλιππος ἐπεκράτησε καὶ ἔγινε κύριος τῆς παραλίας τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Χαλκιδικῆς.

Μετ' ὀλίγον ἀνεμίχθη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Κατέλαβε τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις. Ἐκεῖ τὸν ἐσταμάτησαν μίαν φορὰν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἄλλ' ἐπανέλαβε τὴν ἀπόπειράν του. Κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν *Ἐλάτειαν* τῆς Βοιωτίας. Ἡ ὁδὸς πρὸς τὰς Ἀθήνας ἦτο ἀνοικτὴ. Μεγίστη ταραχὴ ἐπεκράτησε τότε εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς Θήβας. Ὁ Δημοσθένης ἐνεμαίχωσε πάλιν τοὺς συμπολίτας του, οἱ ὁποῖοι συγγνωσθήσαν μετὰ τοὺς Θηβαίους. Ὁ ἠνωμένος στρατὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων ἐπροχώρησε πρὸς συνάντησιν τοῦ Φιλίππου. Ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν *Χαιρώνειαν* τῆς Βοιωτίας. Ὁ στρατὸς τῶν συμμάχων συνετρίβη. Χίλιοι Ἀθηναῖοι ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ 2 χιλ. συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι (338).

Ὁ Φίλιππος ἦτο κύριος τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἔδειξε καλὴν συμπεριφορὰν, ἰδίως πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀπέλυσε τοὺς αἰχμαλώτους των καὶ συνομολόγησε εἰρήνην μὲ πολλὰ ἐπιεικεῖς ὅρους. Μετὰ ταῦτα συνεκάλεσε συνέδριον εἰς τὴν Κόρινθον ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Εἰς αὐτὸ ἐκηρύχθη ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καὶ εἰς τὸν Φίλιππον ἀνετέθη ἡ ἀρχηγία τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ Φίλιππος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἤρτισε νὰ προετοιμάζεται διὰ τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν, ἀλλ' ἔδολοφονήθη τὸ 336 π. Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (356—323)

Τὸ σῆδιον τοῦ Φιλίππου ἐπραγματοποίησεν ὁ υἱὸς του Ἀλέξανδρος. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἀπὸ τὰς καταληκτικωτέρας μορφὰς τῆς ἱστορίας. Ἀνέβη εἴκοσι ἐτῶν τὸν θρόνον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας του εἶχε δώσει δείγματα τῆς θεομῆς ψυχῆς του καὶ τῆς ἀκρατήτου ὁρμῆς πρὸς τὴν δόξαν. Εἶχεν ἔξτακτα χαρίσματα σωματικὰ καὶ πνευματικά. Ἦτο δυνατὸς καὶ ὠραῖος. Ἡ κεφαλὴ του μὲ τὴν ξανθὴν

καὶ βοστρυχωτὴν κόμην εἶχεν ὁμοιότητα μὲ κεφαλὴν λέοντος. Ὅταν ἤκουε πολεμικοὺς ὕμνους, ἀνεπήδα ἐκ τῆς θέσεώς του ὡς νὰ ἤθελε νὰ ῥιφθῆ εἰς τὴν μάχην. Αὐτὸς μόνος κατώρθωσε νὰ δαμάσῃ τὸν περιφημον ἄγριον ἵππον *Βου-*

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος

Προτομὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εὐρισκομένη εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Ἡ κεφαλὴ του ἔκλινε ἐλαφρῶς δεξιᾶ. Ἡ κόμη του, ξανθὴ καὶ βοστρυχωμένη, τοῦ ἔδιδε κάτι ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ λέοντος. Τὸ στόμα του εἶναι πολὺ μικρὸν.

λήνων. Μεταξὺ ἄλλων ἐδίδαξεν εἰς αὐτὸν τὸν Ὅμηρον, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξανδρος ἠγάπησε πολὺ καὶ ἤθελε νὰ μιμηθῆ τὸν ἥρωα τῆς Ἰλιάδος Ἀχιλλεῖα.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ παλαιὸν ὄνειρον τῶν Ἑλλήνων, νὰ καταλύσῃ τὸ Περσικὸν κράτος. Ἐπρεπεν ὅμως πρῶτον ν' ἀσφαλίσῃ τὰ νῶτά του ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἦτο δυνατόν νὰ ἐξεγερθοῦν κατὰ τὴν ἀπουσίαν του. Διὰ τοῦτο αὐστηρῶς ἐτιμώρησε

κεφάλαν, ὁ ὁποῖος τὸν ἔφερε βραδύτερον μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Ἦτο πολὺ ἀπλοῦς εἰς τοὺς τρόπους καὶ πολὺ εἰλικρινής. Ἡνάπα τοὺς φίλους του μὲ τρυφερότητα καὶ συναναστρέφετο μὲ αὐτοὺς μὲ μεγάλην οἰκειότητα ὡς νὰ μὴ ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως. Ἐνίοτε ὅμως εἶχε στιγμὰς παραφορᾶς καὶ προέβαινε εἰς πράξεις, διὰ τὰς ὁποίας κατόπιν μετενόει.

Κατὰ τὴν νεότητά του ἔμαθεν ὅσα ἐμάνθανον οἱ εὐγενεῖς Μακεδόνες, νὰ ἱππεύῃ, νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὄπλα καὶ νὰ ὀδηγῆ στρατόν. Ἀλλ' ὁ πατήρ του διὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν ἄνωτέραν μόρφωσιν, προσεκάλεσεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τὸν περιφημον φιλόσοφον Ἀριστοτέλην, ὁ ὁποῖος τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὰς ὑψηλὰς ἰδέας τῶν Ἑλ-

τοὺς Θηβαίους, οἱ ὅποιοι ἐστασίασαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐκυρίευσε καὶ κατέστρεψε τὴν πόλιν των. Ἀπὸ τότε αἱ Θῆβαι περιῆλθον εἰς τελείαν ἀφάνειαν.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

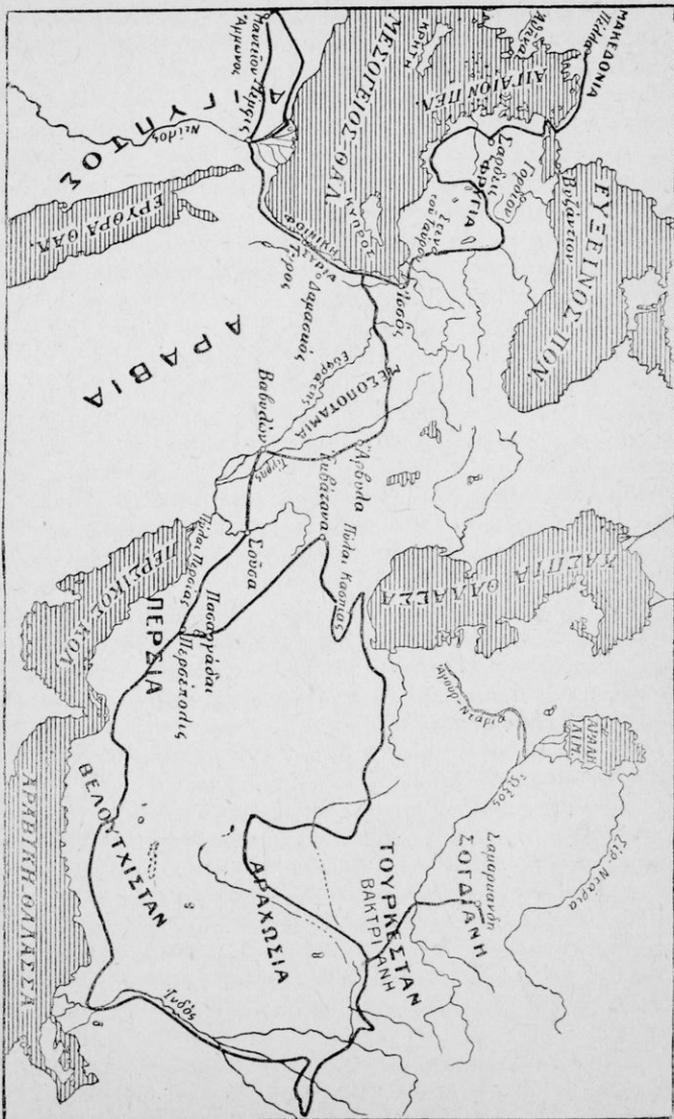
Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Πέλλαν τὴν ἀνοίξιν τοῦ 334 π. Χ. μὲ 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 5 χιλ. ἵππεις, διήλθε τὸν Ἑλλήσποντον, ἐπεσκέφθη τὰ ἑρείπια τῆς Τροίας καὶ ἐστεφάνωσε τὸν τάφον τοῦ Ἀχιλλέως, ἐνῶ ὁ φίλος του Ἡφαιστίων ἀπέδιδε τὴν αὐτὴν τιμὴν εἰς τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου. Παρὰ τὸν *Φρανικὸν* ποταμὸν ἠθέλησαν νὰ τὸν ἀναχαιτίσουν οἱ σατραπαὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Εἶχον ἐκτὸς τοῦ περσικοῦ ἀξιόλογον στρατὸν μισθοφορικὸν ἀπὸ Ἑλλήνας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐκινδύνευσε εἰς τὴν μάχην, τέλος ὅμως οἱ Μακεδόνες συνέτριψαν τοὺς Πέρσας (334 π. Χ.). Ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθεν εἰς τὰς Σάρδεϊς, τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τοῦ Κροίσου. Εἰς τὸ *Γόρδιον* τῆς Φρυγίας ἔκοψε τὸν περιφθιμον δεσμὸν.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠκολούθησε τὴν μεγάλην βασιλικὴν ὁδόν, ἣ ὅποια ἔφερεν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὸν Εὐφράτην. Κατέβη εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐβάδισε κατὰ μῆκος τῆς θαλάσσης, διὰ νὰ διατηρῇ ἐπαφὴν μετὰ τοῦ στόλου του. Ὁ Δαρεῖος Γ', ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ἀνέμενεν αὐτὸν παρὰ τὰς Πύλας τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Συρίας. Ἐκεῖ παρὰ τὴν πόλιν *Ἰσοδὸν* (333) ἔγινεν ἡ δευτέρα μάχη. Οἱ Μακεδόνες ἐνίκησαν καὶ οἱ Πέρσαι ἔφυγον διὰ μέσου τῆς ἐρήμου εἰς τὴν Μεσοποταμίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν τοὺς κατεδίωξε. Κατῆλθεν εἰς τὴν Φοινίκην κατευθυνόμενος πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Ἄλλ' ἡ περιφθιμος ἐμπορικὴ πόλις τῆς Φοινίκης, ἡ *Τύρος*, ἐσταμάτησεν ἐπὶ 7 μῆνας τὸν μακεδόνα κατακτητὴν. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ἐπὶ τέλους τὴν ἐκυρίευσε καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Οἱ Αἰγύπτιοι τὸν ἐδέχθησαν ὡς ἐλευθερωτὴν, διότι ἐμίσησαν τοὺς Πέρσας. Οἱ ἱερεῖς τῶν Θηβῶν τὸν ὠνόμασαν υἱὸν τοῦ Ἀμμῶν *Ῥά*. Ἀπὸ τὴν Μέμφιν κατῆλθε μὲ πλοῖα τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου καὶ ἐπὶ μίᾳς τῶν ἐκβολῶν του ἔκτισε τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἣ ὅποια ἐμέλλε νὰ ἔξῃ ἔνδοξον μέλλον.

Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον ἐπέστρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος, διὰ νὰ καταδιώξῃ τὸν Δαρεῖον. Ἐβάδισεν ἐπὶ τι διάστημα τὴν αὐτὴν ὁδόν, κατόπιν ἐστράφη πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἔφθασεν

Χάρτης ἐπιτομῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου

εις τὸν Εὐφράτην ποταμόν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Δαρεῖος εἶχε συναθροίσει ἀναρίθμητον στρατὸν ἐκεῖθεν τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Γαυγαμήλων πλησίον τῆς πόλεως **Ἄρβηλα**. Ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθε τὸ 331 π. Χ. Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ εἰσεχώρησε πάλιν εἰς τὸν ἄτακτον ὄγκον τοῦ περσικοῦ στρατεύματος, τὸν διέσπασε καὶ ἔκαμε μεγάλην σφαγὴν. Ἡ τρίτη αὐτῆ νίκη συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ὁ Δαρεῖος ἔφυγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας του, ἀλλ' εἰς ἓκ τῶν σατραπῶν του ἔστασίασε καὶ τὸν ἐφόρευσε. Ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθεν εἰς

τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, τὴν Βαβυλῶνα. Ἐκεῖθεν ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὰς ὀνομαστικὰς πόλεις τῶν Περσῶν, τὰ Σούσα, τοὺς Πασαργάδας καὶ τὴν Περ-

Νόμισμα Μ. Ἀλεξάνδρου

σέπολιν. Εἰς τὰς πόλεις ταύτας εὗρεν ἀμυθήτους θησαυροὺς, διότι οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας εἶχον συσσωρεύσει ἐκεῖ ὅλον τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν ὑπῆρχον μεγάλοι ὄγκοι χρυσοῦ ἀχρησιμοποίητοι. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔκοψε νομίσματα ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς ἐκείνους καὶ τὰ ἐσκόρπισεν εἰς τὸν κόσμον. Τοιούτοτρόπως ἔδωσε νέαν ζωὴν εἰς τὸ ἐμπόριον.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ Εἰς τὰς Ἰνδίας

Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο κύριος τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ἄλλ' ἢ νεαρὰ ψυχὴ του τὸν ὤθησεν εἰς νέας ἐπιχειρήσεις. Ἦθελε νὰ φθάσῃ εἰς τὰς Ἰνδίας, τῶν ὁποίων οἱ μυθικοὶ θησαυροὶ ἐγοῦνεν τὸ πνεῦμά του. Ἄλλως τε μετὰ τὰς καταπληκτικὰς ἐπιτυχίας εἶχε γίνεи μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὴν ψυχὴν του. Ὁ Ἀλέξανδρος ἤλλαξε τρόπους. Ἐλησιμόνησε τὰ ἀπλᾶ ἦθη του καὶ ἠγάπησε τὴν πολυτέλειαν τῶν Ἀσιατῶν βασιλέων. Ἐνεδύθη χρυσὸν καὶ πορφύραν, ἐφόρεσε τὸ βασιλικὸν διάδημα καὶ ἠθέλε νὰ τὸν λατρεύουν ὡς θεόν. Ἀπὸ τότε ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας εἶχε γίνεи Μέγας Βασιλεὺς. Ἐλαβε σύζυγον μίαν περσίδα, τὴν Ῥωξάνην, καὶ παρεκίνει τοὺς ἀξιωματικούς του νὰ συζευχθῶν περσίδας.

Τοῦτο ἐσκανδάλισε τὴν συνείδησιν τῶν Μακεδόνων καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐφόνευσε τὸν ἰκανώτερον τῶν στρατηγῶν τοῦ Παρμενίωνα καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Φιλώταν, διότι εἶχε τὴν ὑπόνοιαν ὅτι συνωμοτοῦν ἐναντίον του. Βραδύτερον εἰς τὴν Σαμαρκανδὴν τῆς Βακτριανῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ συμποσίου παρεφέρθη τόσον πολὺ, ὥστε ἐφόνευσε ἰδιοχείρως ἓνα ἐκ τῶν καλυτέρων φίλων του, τὸν Κλείτον, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε σώσει τὴν ζωὴν εἰς τὴν μάχην τοῦ Γρανικοῦ.

Τὸ 330 π. χ., δηλαδὴ ἓν ἔτος μετὰ τὴν παρὰ τὰ Ἄρβηλα μάχην, ἐξεκίνησε διὰ τὰς Ἰνδίας. Διῆλθε κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὰ βόρεια τοῦ ὄροπέδιου τοῦ Ἰράν, εἰσῆλθεν εἰς τὰ Ἐκβάτανα, διέβη τὰς πύλας τῆς Κασπίας, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Βακτριανὴν καὶ ἐφθασεν εἰς τὸ σημερινὸν Τουρκεστάν, εἰς τὰς κοιλάδας τῶν δύο ποταμῶν Ὠξου καὶ Ἰαξάρτου, οἱ ὁποῖοι ἐκβάλλουν εἰς τὴν Ἀράλην λίμνην καὶ ὀνομάζονται σήμερον Ἀμούρ-Ντάρια καὶ Σίρ-Ντάρια. Ἐπανῆλθε κατόπιν εἰς τὸ ὄρος Παροπάμισον (Ἰνδοκοῖχ) καὶ τὸ 327 εἰσῆλθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰνδοῦ. Κατὰ τὴν πορείαν του ἐκτίσσε πολλὰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἔδωκε τὸ ὄνομά του. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰς σφίζονται, μερικαὶ εἶναι ἀκμαῖαι, διατηροῦν μακρινὴν ἀνάμνησιν τοῦ ὀνόματός του καὶ μαρτυροῦν τὴν διορατικότητά τῆς ἐκλογῆς τῶν θέσεων (Χεράτ, Κανταχάρ κλπ.)

Ἐκ τῶν Ἰνδῶν ἡγεμόνων μόνον ὁ **Πῶρος** ἀντέταξεν ἀντίστασιν εἰς τοὺς Μακεδόνας. Τέλος ὁ Ἀλέξανδρος κατέβαλεν αὐτὸν καί, ὅταν παρεδόθη, μετεχειρίσθη αὐτὸν γενναιοφρόνως. Ἄλλ' οἱ στρατιῶταί του δὲν ἤθελον νὰ τὸν ἀκολουθήσουν περαιτέρω. Εἶχον ἀποκάμει ἐκ τῆς ἀκατασχέτου πορείας τόσων ἐτῶν καὶ εἶχον κορεσθῆ ἀπὸ λάφυρα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε τότε νὰ ἐπιστρέψῃ. Κατῆλθεν ὅμως τὸν Ἰνδὸν μέγρον τοῦ Ὠκεανοῦ. Ἐκεῖ κατεσκευάσε στόλον καὶ διέταξε τὸν ναύαρχόν του **Νέαρχον** νὰ ἐρευνήσῃ τὴν παραλίαν μέχρι τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Ὁ ἴδιος ὠδήγησε τὸν στρατὸν του διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ Ἰράν καὶ ἀφοῦ διῆλθεν ἀπὸ τὴν Περσέπολιν καὶ τὰ Σοῦσα, ἐφθασεν εἰς τὴν Βαβυλώνα. Ἐκεῖ ἐφθασε καὶ ὁ Νέαρχος ἀναπλεύσας τὸν Περσικὸν κόλπον καὶ τὸν Εὐφράτην.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Βαβυλώνα καὶ ἀμέ-

σως ἤρχισε μεγάλα ἔργα. Εἶχε μεγάλα σχέδια. Πρωτίστως ἤθελε νὰ κατασκευάσῃ μέγαν λιμένα ἐπὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀποθήκη τῶν ἐμπορευμάτων τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἀσίας. Συγχρόνως ἤθελε νὰ συνδέσῃ τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴν Δύσιν καὶ νὰ συγχωνεύσῃ τοὺς Ἀσιάτας μὲ τοὺς Ἕλληνας. Ἦθελε ν' ἀναγεννήσῃ καὶ ν' ἀνυψώσῃ τοὺς Ἀσιάτας διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Διὰ τοῦτο ἴδρυσε σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα εἰσήγαγε χιλιάδας τέκνων τῶν Ἀσιατῶν, διὰ νὰ τὰ διδάξῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν. Ἄλλ' οὐδὲν κατώρθωσε νὰ φέρῃ εἰς πέρας. Ἀπέθανε τὴν 19 Αὐγούστου τοῦ 323 π. χ. ἀπὸ ὄξυν πυρετὸν εἰς ἡλικίαν 33 ἐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

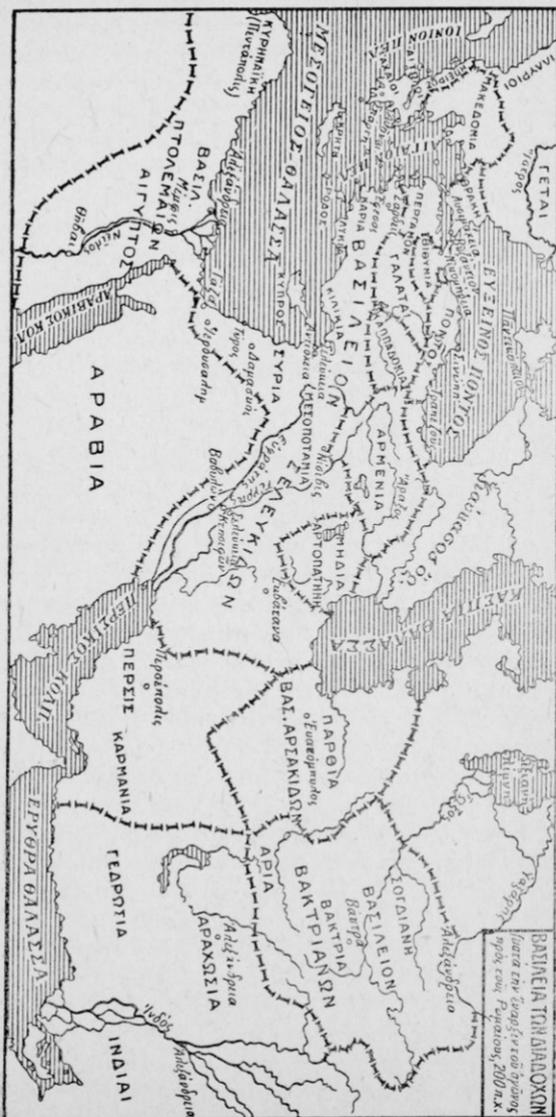
ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ὅσον ταχεῖα καὶ ἄν ἦτο ἡ διάβασις τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἄφησε βαθύτατα ἴχνη εἰς τὸν κόσμον. Διὰ τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποῖαν ἤνοιξε μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ μέχρι τῶν Ἰνδιῶν, ἐξεχύθη ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀποναρκωθῆ ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, ἤρχισαν ν' ἀφυπνίζονται. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ παιδεία εἰσέδυσαν εἰς τὰς ἀπωτάτας χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἰδρύθησαν κράτη ἑλληνικά. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ βαρβαρικά κράτη, τὰ ὁποῖα ἴδρυσαν ἐγχώριοι ἡγεμόνες, εἰσῆλθον τὰ ἑλληνικά ἦθη καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία. Οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἤρχισαν λοιπὸν νὰ ἐξελληνίζονται. Διὰ τοῦτο τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς ἱστορίας, δηλ. τὸν 3ον καὶ 2ον π. Χ. αἰῶνα, ὠνόμασαν **Ἑλληνιστικοὺς χρόνους**.

ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ στρατηγοὶ του περιεπλάκησαν εἰς μακροὺς πολέμους, οἱ ὁποῖοι διήρκεσαν περὶ τὰ 20 ἔτη. Τέλος τὸ 301 π. Χ. ἔγινε μία μεγάλη μάχη εἰς τὴν *Γιρὸν* τῆς Φρυγίας, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὸν ὀριστικὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Οἱ στρατηγοὶ διμεμοιράσθησαν τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποτάξει. Ἐκ τῆς διανομῆς ταύτης προῆλθον πολλὰ κράτη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁμως τὰ μεγαλύτερα ἦσαν τρία.

α) Τὸ **Βασίλειον τῆς Αἰγύπτου**, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ

Πτολεμαῖος. Τὸ κράτος τοῦτο πρωτεύουσαν εἶχε τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ οἱ βασιλεῖς του ὀνομάζοντο Πτολεμαῖοι.

β) Τὸ **Βασίλειον τῆς Συρίας**, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Σέλευκος. Πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου τῆς Συρίας ἦτο ἡ Σελευκεία καὶ βραδύτερον ἡ Ἀντιόχεια, οἱ δὲ βασιλεῖς του ἐλέγοντο Σελευκίδαι καὶ εἶχον συνήθως τὸ ὄνομα Ἀντιόχος.

γ) Τὸ **Βασίλειον τῆς Μακεδονίας**, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Κάσσανδρος ἰδρύσας ἰδίαν δυναστείαν.

Ἀπὸ τὰ μικρότερα κράτη ἀξιόλογον ἦτο τὸ **Βασίλειον τῆς Περγᾶμου**, τὸ ὁποῖον ἔκειτο εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν βορείως τῆς Σμύρνης καὶ ἔγινεν ὀνομαστὸν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Περγᾶμου, Ἀτταλίδαι καλούμενοι, ἐπροστάτευσαν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Ἐπίσης πρέπει ν' ἀναφέρωμεν τὸ **Βασίλειον τοῦ Πόντου**, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἔγχωριούς ἡγεμόνας καὶ ἔγινεν ὀνομαστὸν εἰς τοὺς ὁωμαϊκοὺς χρόνους, διότι ὁ περίφημος βασιλεὺς τοῦ κράτους τούτου **Μιθριδάτης** διεξήγαγεν ἐπίμονον πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαίων.

ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἡ ἐξστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἤνοιξε νέαν περίοδον εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ κόσμου. Διὰ τῆς προελάσεώς του εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας συνέδεσε στενότερον τὴν Κίνα καὶ ἰδίως τὰς Ἰνδίας μετὰ τῆς Μεσογείου. Αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας κατέκτησεν, ἀπετέλεσαν ἐν συνόλῳ οἰκονομικὸν καὶ τὸ χρῆμα, τὸ ὁποῖον ἐσκόρπισε, διευκόλυνε σημαντικῶς τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς. Ἀλλὰ τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου μετετέθη τώρα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔγινεν ὁ μέγιστος λιμὴν τῆς Μεσογείου καὶ κατέλαβε τὴν θέσιν τῆς Τύρου καὶ τοῦ Πειραιῶς. Κειμένη εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἀπέβη ταχέως ἡ παγκόσμιος ἀποθήκη. Εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀλεξανδρείας συνηγνῶντο οἱ ἔμποροι πάσης χώρας καὶ πάσης ἐθνικότητος. Τὰ καραβάνια ἔφερον ἐκεῖ τὰ δέρματα τῶν λεόντων, τὸν ἔλεφαντόδοντα καὶ τοὺς μαύρους δούλους τῆς Ἀφρικῆς. Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἔφθανον τὰ προΐοντα τῶν Ἰνδιῶν, τὰ φαρμακευτικὰ εἶδη, τὸ πιπέρι καὶ ἡ κανέλλα, ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἀδάμας, ἀπὸ τὴν Κίνα ἴσχυον τὰ μεταξωτὰ καὶ ἡ πορσελάνη, ἡ Ἀραβία ἔστειλε λιβανωτὸν καὶ ἄλλα ἀρωματικά. Ἀξιολογώτατον ἦτο τὸ ἐμπόριον με

τὰς Ἰνδίας, τὸ ὁποῖον ἐγένετο διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ διὰ τῆς ξηρᾶς. Οἱ Σελευκίδαι διετήρησαν καλὰς σχέσεις μὲ τοὺς ἡγεμόνας τῆς κοιλάδος τοῦ Γάγγου καὶ τὰ παραβάγια διετήρησαν τὴν συγκοινωνίαν τῶν Ἰνδιῶν μετὰ τῆς Μεσογείου σχεδὸν μέχρι τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως.

Ἡ μετατροπὴ αὕτη τῆς κατευθύνσεως τοῦ ἐμπορίου ἔδωσε ζωὴν εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἔβλαψε τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ἤδη εἶχον ἐξαντλήσει οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Οἱ ἑλληνικοὶ λιμένες ἐνεκρώθησαν, ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία κατεστράφη ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ αἱ πόλεις ἤρχισαν νὰ φθίνουν ἡμέρα τῆ ἡμέρα.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Κατὰ τὸν 3ον καὶ 2ον π. Χ. αἰῶνα ἐξηκολούθησεν ἡ διοχέτεσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Μικρασιάται, οἱ Σύροι, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ Αἰγύπτιοι ἐγνώρισαν τὰ ἑλληνικὰ ἦθη καὶ ἔλαβον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν. Εἰς τὰ κράτη τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στρατός, ἀξιοματικοὶ καὶ ὅλη ἡ κυβερνώσα τάξις ἦσαν Ἕλληνες. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐγχώριοι ἡγεμόνες εἶχον στρατὸν καὶ ἀξιοματικούς Ἕλληνας, εἰσήγαγον τὰς ἑλληνικὰς συνηθείας εἰς τὴν αὐτὴν τὸν καὶ ἡ ἀνωτέρα τάξις ἠθέλησε νὰ μάθῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα.

Ἀλλ' οἱ Ἀνατολίται δὲν εἶχον οὔτε τὴν δεξιότητα τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἀντίληψιν οὔτε τὴν καλαισθητικὴν λεπτότητα. Διὰ τοῦτο παρεξήγησαν καὶ παρεμόρφωσαν τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς μεταφυτευθεὶς εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς ἔλαβεν ἐπιτόπιον χρωματισμὸν καὶ ἔγινε πολλακίς ἀγνώριστος.

Ἡ ἀνάμιξις αὕτη μὲ τοὺς Ἀνατολίτας ἐνόθευσε πολὺ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐντοπίων. Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου κατ' οὐσίαν ὠφέλησε τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἔβλαψε τὴν Ἑλλάδα.

Μολαταῦτα ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη διετηρήθη ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους σφύζονται ἔργα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ παραβληθοῦν ἐπαξίως πρὸς τὰ ἔργα τῶν κλασικῶν χρόνων. Τοῦτο φαίνεται ἰδίως εἰς τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς. Οἱ ἀγαματοποιοὶ

τοῦ 5ου αἰῶνος ἠθέλησαν, καθὼς εἶδομεν, νὰ παραστήσουν τὴν ὑψηλὴν σκέψιν, τὸν δὲ 4ον αἰῶνα τὰ συναισθήματα

Ἄπόλλων τοῦ Belvedere

Ἡ μορφή, ἡ στάσις, τὰ ἀπεικονιζόμενα συναισθήματα μαρτυροῦν τεχνοτροπίαν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων.

καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς. Οἱ καλλιτέχναι τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ζητοῦν νὰ παραστήσουν τὴν ἰσχυρὰν ταραχὴν τῆς

ψυχῆς, τὸν φυσικὸν πόνον, τὴν ἀνησυχίαν, τὰς ἀκανονίστους κινήσεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Περίφημος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι τὸ *Σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος*, ἐπίσης ὁ *Θνήσκων Γαλάτης* ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων τοῦ βασιλέως Ἀττάλου μετὰ τὴν κατὰ τῶν Γαλατῶν νίκη. Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκει ἐπίσης ὁ περίφημος *Ἀπόλλων τοῦ Belvedere*.

Ἡ γενναιοδωρία τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν μεγιστάνων ἀνεξωογόνησε τὴν καλλιτεχνίαν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Περγάμου μετὰ σφοδρὸς πολέμους ἐνίκησαν τοὺς Γαλάτας, οἱ ὁποῖοι ἀναχωρήσαντες ἐκ τῆς Γαλλίας περιεπλανήθησαν εἰς διάφορους χώρας, ἔφθασαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περὶ τὴν Ἀγκυραν χώραν. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ἐκόσμησαν τὴν πρωτεύουσάν των δι' ἀξιολόγων ἔργων τέχνης. Ἐκ τούτων σφύζονται πλὴν ἄλλων ὁ περίφημος μέγας βωμός. Οἱ Ἀιταλίδαι ἐπροστάτευσαν ἐπίσης τὰ γράμματα.

Ἄλλ' ἡ πνευματικὴ πρωτεύουσα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἦτο ἡ Ἀλεξάνδρεια. Οἱ Πτολεμαῖοι βασιλεῖς ἐδαπάνησαν μεγάλα ποσὰ διὰ τὴν πρόοδον τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἰδρυσαν τὸ περίφημον *Μουσεῖον*, τὸ ὁποῖον ἦτο εἶδος πανεπιστημίου τῶν χρόνων μας. Εἶχε βιβλιοθήκην, ἀστεροσκοπεῖον, βοτανικὸν καὶ ζωολογικὸν κῆπον καὶ ἑκατοντάδα σοφῶν διδασκάλων. Περίφημος εἶναι ἡ *Βιβλιοθήκη* τῆς Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία συνεχέντροσεν ἀντίγραφα ὅλων τῶν ἑλληνικῶν συγγραμμάτων καὶ πολλῶν ξένων λαῶν. Ὁ διαπρεπὴς γεωμέτρης *Εὐκλείδης* ἔζησεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ ὁ *Ἀρχιμήδης* ἦλθεν ἐκεῖ διὰ νὰ σπουδάσῃ.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ χρόνοι εἶναι χρόνοι πολυμαθείας. Οἱ σοφοὶ κυρίως δὲν παράγουν νέα ἔργα, ἀλλὰ μελετοῦν, ἀντιγράφουν καὶ ἐρμηνεύουν τὰ συγγράμματα τῶν παλαιότερων χρόνων. Τοὺς σοφοὺς τούτους ὠνόμασαν *Γραμματικούς*. Δὲν ἐξηντλήθη ὅμως ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Πτολεμαίων ἔζησαν μερικοὶ ἀληθινοὶ ποιηταί. Τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ αὐτῶν κατέχει ὁ περίφημος βουκολικὸς ποιητὴς *Θεόκριτος*, ὁ ὁποῖος περιέγραψε τὴν ζωὴν τῶν ποιμένων καὶ ἔδωσε δροσερωτάτην περιγραφὴν τῆς ἔσοχῆς εἰς τὰ ὀνομαστά *Εἰδυλλία* του.

ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ (146)

Μ' ὄλην τὴν ἔξωτερικὴν λαμπρότητα τὰ κράτη τῶν Διαδόχων δὲν εἶχον στερεὰν βᾶσιν. Ἦσαν ἰδρυμένα εἰς ξένας χώρας, ὅπου οἱ Ἕλληνες ἀπετέλουν μικρὰν μειοψηφίαν, οἱ δ' ἐντόπιοι δὲν εἶχον λόγους ν' ἀγαποῦν τοὺς ξένους κυριαρχοῦς των. Ἐκτὸς τούτου δὲν ἔπαυσαν νὰ πολεμοῦν μετὰ τῶν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου εἶχον διαρκῶς προστριβὰς καὶ πολέμους.

Ἡ κατάστασις εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα ἦτο χειροτέρα. Οἱ πόλεμοι τῶν Διαδόχων συνεπλήρωσαν τὴν ἐρήμωσιν, ἣ ὅποια εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἡ δὲ δημιουργία τῶν λιμένων τῆς Ἀνατολῆς εἶχε καταστρέψει τὸν πλοῦτον τῆς Ἑλλάδος. Αἱ παλαιαὶ ὀνομασταὶ πόλεις, Σπάρτη, Θῆβαι, Ἀθῆναι, δὲν εἶχον σημασίαν.

Ἀκμαιότεραι ἦσαν μερικαὶ πόλεις τῆς Ἀχαΐας εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τῆς Αἰτωλίας εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεάν, αἱ ὅποια δὲν εἶχον λάβει μέρος εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Αἱ πόλεις αὗται συνηώθησαν εἰς ὁμοσπονδιακὸν κράτος ἢ Συμπολιτείαν, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δηλ. ἐπεκράτησε νέα ἀρχή. Ἐσχηματίσθησαν συμμαχία, εἰς τὰς ὁποίας αἱ πόλεις εἶχον ἴσα δικαιώματα. Δὲν ὑπῆρχε δηλαδὴ πόλις ἡγεμονεύουσα ὅπως ἦσαν εἰς τοὺς κλασικοὺς χρόνους ἡ Σπάρτη ἢ αἱ Ἀθῆναι.

Τοιοῦτοτρόπως ἐσχηματίσθησαν ὁμοσπονδιακὰ κράτη, ἡ *Ἀχαϊκὴ καὶ Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία*. Αἱ συμπολιτεῖαι εἶχον σχηματισθῆ, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Μακεδόνων. Ἀλλὰ δὲν ἤργησαν νὰ φιλονικήσουν μετὰ τῶν καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ἐγιναν λοιπὸν νέοι ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ἡ Ἑλλάς ἔχασε καὶ τὰς τελευταίας δυνάμεις της. Διὰ τοῦτο δὲν κατώρθωσε νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ὅταν παρουσιάσθησαν οἱ Ρωμαῖοι.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐνίκησαν εἰς τὰς *Κυνὸς Κεφαλὰς* τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον. Μετὰ τοῦτο ἦτο πολὺ εὐκόλον νὰ ὑποτάξουν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλλάς ἐγινε Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τὸ 146 π.Χ.

III. ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ

Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, δηλ. τὸν 3ον καὶ 2ον π. Χ. αἰῶνα, αἱ πόλεις τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἦσαν τελείως ἐξηντλημένοι. Ἀλλὰ καὶ τὰ κράτη τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυμένα εἰς ξένας χώρας, δὲν εἶχον μεγάλην ζωτικότητα. Τότε ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν νέαν περίοδον τῆς ἱστορίας. Τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν διαιροῦν συνήθως εἰς τρεῖς περιόδους, εἰς τὴν *Περίοδον τῆς Βασιλείας* (753—510), τῆς *Δημοκρατίας* (510—31 π. Χ.) καὶ τῆς *Αὐτοκρατορίας* (31 π. Χ.—476 μ. Χ.).

Α'. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἡ ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Ἡ Ἰταλία

Ἡ Ἰταλία εἶναι χώρα ὄρεινή. Μία μεγάλη ὄροσειρά, τὰ Ἀπέννινα, διέρχονται ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ὅλον τὸ μήκος τῆς χερσονήσου καὶ τὴν χωρίζουν εἰς δύο ἄνισα μέρη. Πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀδριατικῆς κατέρχονται ἀποτόμως τὰ ὄρη καὶ ἀφίρουν μικρὰς κοιλάδας καὶ στενὴν χαμηλὴν χώραν παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἡ πεδινὴ χώρα πρὸς δυσμὰς εἶναι εὐρύτερα. Ἐκεῖ σχηματίζονται πεδιάδες, ἀπὸ τὰς ὁποίας σημαντικώτεραι εἶναι τῆς Ἐτρουρίας, τοῦ Λατίου καὶ τῆς Καμπανίας. Εἰς τὰς πεδιάδας ταύτας ῥέουν ποταμοὶ ἀρχαῖα σημαντικοί, ὅπως π. χ. ὁ Τίβερις εἰς τὸ Λάτιον. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἔζησαν οἱ σημαντικώτεροι λαοὶ τῆς Ἰταλίας. Τὴν Ἰταλίαν οἱ ἀρχαῖοι διήρουν εἰς Ἄνω, Μέσην καὶ Κάτω Ἰταλίαν. Εἰς τὴν Μέσην Ἰταλίαν, εἰς τὸ Λάτιον ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ, ἐκτίσθη ἡ Ρώμη, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ κυριεύσῃ τὸν κόσμον.

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν ἦσαν οἱ Ἐτροῦσκοι ἢ Τυρρηνοί, ὅπως τοὺς ὠνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Εἰς παλαιότερους χρόνους κατεγίνοντο εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ ἦσαν

περίφημοι πειραταί. Εἶχον σχετικὸν πολιτισμὸν καὶ σήμερον σφύρονται πολλοὶ ἐτρουσκικοὶ τάφοι καὶ ἐπιγραφαί. Ἄλλὰ δὲν κατώρθωσαν ν' ἀναγνώσουν τὴν ἐτρουσκικὴν γραφὴν καὶ δὲν γνωρίζομεν πολλὰ πράγματα περὶ αὐτῶν.

Χάρτης τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας

Ἀπὸ τοὺς Ἐτρούσκους οἱ Ῥωμαῖοι ἔλαβον τὴν θρησκείαν.

Εἰς τὴν Μέσην Ἰταλίαν, εἰς τὸ Λάτιον, ἔζων οἱ Λατῖνοι. Ἦσαν λαὸς ἰνδογερμανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁμίλουν τὴν λατινικὴν, ἣ ὅποια ἔγινε μία ἀπὸ τὰς μεγάλας ἱστορικὰς γλώσσας τοῦ κόσμου.

Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ἦσαν Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἦλθον ὡς ἀποικοὶ τὸν 7ον καὶ τὸν 6ον αἰῶνα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ἐκτισαν πολλὰς πόλεις εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Σικελίαν καὶ διέδοσαν τὴν γλῶσσάν των. Διὰ τοῦτο τὰ μέρη ταῦτα ὀνομάσθησαν *Μεγάλη Ἑλλάς*.

Η ΡΩΜΗ

Ἡ πόλις, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ κόσμου, εἶχε πολὺ ταπεινὴν ἀρχήν. Κατ' ἀρχὰς ἦτο μικρὸν χωριὸν μὲ τετράγωνον χαράκωμα. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκτίσθη διὰ τὴν χρησιμεύσῃ ὡς ἀποθήκη τῶν προϊόντων τῆς γῆς. Ἐκτισεν αὐτὴν μία λατινικὴ φυλὴ τὸ 753, ὅπως ἔλε-

Τύποι Ῥωμαίων

Δεικνύουν τὰ ἰσχυρὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς φυλῆς. Ἡ ὄψις τοῦ Ῥωμαίου εἶναι κυρτὴ καὶ ἡ κάτω σιαγὼν προεξέχει. Ἡ Ῥωμαία ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα μὲ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνίδα, ἐκτὸς τῆς κάτω σιαγόνος.

γεν ἢ παράδοσις, παρὰ τὸν Τίβεριν ποταμὸν ἐπὶ σειρᾶς λόφων, ἐκ τῶν ὁποίων μερικοὶ ἔγιναν ὀνομαστοί, ὅπως π.χ. τὸ Καπιτώλιον, ὁ Παλατῖνος κτλ.

Ἡ τοποθεσία τῆς Ῥώμης ἦτο ἀξιόλογος. Ἐκείτο εἰς 20 χιλιόμετρον ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως, ὁ ὁποῖος διευκολύνει τὴν μεταφορὰν τῶν προϊόντων τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἐνῶ εὐκόλως λαμβάνει τὰ προϊόντα τὰ ἐρχόμενα διὰ θαλάσσης. Ἡ πεδιάς τοῦ Λατίου ἦτο ἀρκετὰ εὐφρορ, αἱ δὲ εὐφρορτέροι πεδιάδες τῆς Ἐτροουρίας δὲν ἀπέιχον πολὺ ἀπὸ τὴν Ῥώμην. Διὰ τοῦτο εἶχεν ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, διὰ τὴν γίνῃ μεγάλη καὶ νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν Ἰταλίαν.

ΟΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΜΥΘΟΙ

Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐγνώριζον τὴν παλαιότεραν ἱστορίαν

των καὶ διηγούντο διαφοροὺς μύθους, διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας των, τὴν ὀνομασίαν τῆς πόλεως των καὶ ἄλλας παλαιὰς συνηθείας. Διηγούντο π.χ. ὅτι τὴν Ῥώμην ἐκτίσεν ὁ Ῥωμύλος, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Τρωᾶς. Ὁ μέγας ποιητὴς τῆς Ῥώμης Βιργίλιος, ὁ Ὅμηρος τῶν Ῥωμαίων, διηγείται ὅτι ὁ Αἰνεΐας μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀπὸ τὴν γενεὰν αὐτὴν κατήγετο ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ ἀδελφός του Ῥώμος.

Ὁ Ῥωμύλος διὰ ν' αὐξήσῃ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως του, ἐκήρυσεν αὐτὴν ἄστυον. Τότε κατέφυγον εἰς αὐτὴν πολλοὶ τυχοδιωκταὶ καὶ λησταί. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον ἀρχετὰς γυναῖκας, εἰς μίαν πανήγυριν ἤρπασαν τὰς θυγατέρας τῶν Σαβίνων. Ἐκ τούτου προεκλήθη πόλεμος, ἀλλ' ἐμεσολάβησαν αἱ θυγατέρες τῶν Σαβίνων καὶ κατέπαυσεν ὁ πόλεμος ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ βασιλεύουν εἰς τὴν Ῥώμην ἐναλλάξ εἰς Ῥωμαῖος καὶ εἰς Σαβίνος.

ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

Ὅλαι αὐτὰ αἱ διηγήσεις εἶναι μῦθοι, ἀλλὰ μᾶς διδάσκουν τὰ παλαιὰ ἦθη τῶν Ῥωμαίων. Εἶναι βέβαιοι ὅτι κατ' ἀρχὰς τὴν Ῥώμην ἐκυβέρνησαν βασιλεῖς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔλεγον ὅτι ἀπὸ τῆς κτήσεως τῆς πόλεως, δηλ. ἀπὸ τοῦ 753—510, ἐβασίλευσαν ἑπτὰ βασιλεῖς, ὁ Ῥωμύλος, ὁ Νουμάς Πομπήλιος, ὁ Τύλλος Ὅστιλιος κ.τ.λ. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν πολεμικοὶ καὶ ἄλλοι ἐπεδόθησαν εἰς ἔργα εἰρηνικά, ἐμεγάλωσαν τὴν πόλιν καὶ ἔθεσαν νόμους. Καὶ αἱ διηγήσεις περὶ τῶν βασιλέων εἶναι ἀπλῆ παραδόσις. Πιθανὸν νὰ ὑπῆρξαν πολὺ περισσότεροὶ βασιλεῖς.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ὁ βασιλεὺς ἐκυβέρνηε τὸ κράτος μετὰ τῶν γαιοκτημόνων εὐγενῶν. Οὗτοι ἀπετέλουν τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως, τὴν **Σύγκλητον** (Senatus), ὅπως ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι. Οἱ εὐγενεῖς ἀπέκτησαν σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλην ἰσχὴν καὶ ἠθέλησαν νὰ περιορίσουν τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως. Ὁ βασιλεὺς τότε ἐζήτησε νὰ στηριχθῆ εἰς τὸν λαόν. Ἄλλ' οἱ εὐγενεῖς ἐξηγέροντο καὶ κατήργησαν τὴν βασιλείαν (509). Βραδύτερον διηγήθησαν ὅτι ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Ῥώμης **Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος** ἦτο ἄδικος καὶ τυραννικὸς ἡγεμὼν καὶ διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη.

Τὸ 510 λοιπὸν κατελύθη ἡ βασιλεία εἰς τὴν Ῥώμην,

κατὰ τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεδίωξαν τὸν τύραννόν των Ἴππιαν, τὸν υἱὸν τοῦ Πεισιστράτου. Ἀπὸ τότε τὴν πολιτείαν ἐκυβέρνησαν οἱ εὐγενεῖς, δηλ. ἡ Σύγκλητος. Ἀντὶ τοῦ βασιλέως οἱ εὐγενεῖς ἐξέλεγον δύο ἀνωτάτους ἄρχοντας, τοὺς **Ῥπάτους**, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνηον τὸ κράτος ἐπὶ ἓν ἔτος. Εἰς ἐκτάκτους μόνον περιστάσεις οἱ Ῥωμαῖοι παραδίδουν τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν εἰς ἓνα ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται **Δικτάτωρ**. Τὸ νέον τοῦτο πολίτευμα ὠνόμασαν **Δημοκρατίαν**, Res publica εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Ῥωμαίων.

Β'. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

510—31 Π. Χ.

Τὸ 510 κατελύθη, καθὼς εἶδομεν, ἡ βασιλεία εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐγκαθιδρύθη ἡ Δημοκρατία. Ἀπὸ τότε ἡ Ῥώμη ἐπροόδευσε πολὺ. Ἐγίνε μεγάλη πόλις, κατέκτησε πολλὰς χώρας καὶ ἵδρυσε μέγα κράτος.

Κατ' ἀρχὰς ὅμως ἔγιναν πολλὰ ἑσωτερικὰ ταραχὰ εἰς τὴν Ῥώμην, διότι ὁ λαὸς ἤθελε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ ἤρρισε σφοδρὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἕως τότε ὅλην τὴν ἐξουσίαν. Ὁ βίος τῆς Ῥώμης λοιπὸν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναπτύξεώς της παρουσιάζει δύο ὄψεις. Κατ' ἀρχὰς ἔχομεν τὰς ἐμφυλίους ἔριδας. Βραδύτερον ὅμως παύουν αἱ ἔριδες διὰ τῆς ἐξισώσεως τῶν τάξεων καὶ ἡ Ῥώμη ἠνωμένη χωρεῖ πρὸς τὰς μεγάλας κατακτήσεις.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἱστορία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς δημοκρατίας διαιρεῖται εἰς δύο:

- 1) *Ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ῥώμης: Πάλη τῶν τάξεων.*
- 2) *Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ῥώμης: Κατακτήσεις.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ἐσωτερικὴ Πολιτικὴ τῆς Ῥώμης—Ἡ Πάλη τῶν Τάξεων

Αἱ Κοινωνικαὶ Τάξεις

Κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως καὶ εἰς ὅλα τὰ πρωτόγονα ἔθνη, ὑπῆρχον δύο κοινωνικαὶ τάξεις, οἱ γαιοκτῆμονες εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἰδιοκτῆται ὅλης τῆς γῆς, καὶ οἱ

δουλοπάροικοι χωρικοί, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον καμμίαν περιουσίαν. Οἱ πρῶτοι ἐλέγοντο **Πατριῖκοι**, οἱ ἄλλοι **Πληβεῖοι**.

Ἐπὶ μακρὸν τὸ κράτος ἐκυβέρνησαν οἱ πατριῖκοι. Κατ' ἄρχας αὐτοὶ μόνοι ἀπετέλουν τὸν ρωμαϊκὸν λαόν, τὸν *populus*, αὐτοὶ εἶχον ὅλα τὰ δικαιώματα. Οἱ πατριῖκοι διηροῦντο εἰς γένη. Ἐκαστον γένος περιελάμβανεν ὅλας τὰς οἰκογενεΐας, αἱ ὁποῖαι ἀνεγνώριζον καὶ ἐλάτρευον τὸν ἴδιον γενάρχην. Οἱ πατριῖκοι τῆς Ρώμης ἦσαν ὅ,τι οἱ εὐπατριδαὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ Σύγκλητος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν πατρικίων ἔζων εἰς τὴν Ρώμην πλῆθος ἀνθρώπων διαφόρου προελεύσεως, οἱ ὁποῖοι οὔτε κτήματα εἶχον οὔτε πολιτικὰ δικαιώματα. Οὗτοι ἦσαν οἱ πληβεῖοι. Οἱ πληβεῖοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνουιν πολῖται ἰσότιμοι πρὸς τοὺς πατρικίους, οὔτε νὰ διορισθοῦν ἄρχοντες οὔτε νὰ συνδεθοῦν διὰ γάμου μετὰ τῶν πατρικίων, διότι ἡ θρησκεία ἀπηγόρευε τοῦτο.

Ο ΑΓΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΙΣΤΗΣΙΝ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Ἐν τούτοις οἱ πληβεῖοι ἦσαν πολυάριθμοι καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν πλούσιοι καὶ ἀνεπτύσσοντο σὺν τῷ χρόνῳ. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ δημιουργεῖται καὶ εἰς τὴν Ρώμην *ἀσικὴ τάξις*, ἡ ὁποία, ὅπως συνέβη εἰς ὅλα τὰ κράτη, ἤλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς πατρικίους.

Οἱ πληβεῖοι ἠθέλον ν' ἀποκτήσουν πολιτικὰ δικαιώματα καὶ νὰ γίνουιν ἰσότιμοι πρὸς τοὺς πατρικίους. Οἱ πατριῖκοι ὅμως προσεπάθησαν μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῶν νὰ ἐμποδίσουν τοῦτο.

Τὸ 493 π. χ. οἱ πληβεῖοι κατήγαγον τὴν πρώτην ἀξιόλογον ἐπιτυχίαν. Ἐστασίασαν, ἀτεχώρησαν ἐκ τῆς πόλεως καὶ κατώρθωσαν νὰ λάβουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουιν δύο ἄρχηγούς, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν **Δήμαρχοι**. Οἱ δήμαρχοι δὲν ἦσαν κυρίως ἄρχοντες, δὲν ἠδύναντο νὰ διατάξουν, ἀλλ' εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκτέλεσιν πάσης ἀποφάσεως τῶν ἀρχόντων. Τοῦτο εἶναι τὸ δικαίωμα τοῦ *veto*, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ προστατεύουν τοὺς πληβεῖους.

Οἱ πληβεῖοι ὀργανωμένοι τώρα ὑπὸ τοὺς δημάρχους ἐξακολοθοῦν συστηματικώτερον τὸν ἀγῶνα. Συναθροίζονται εἰς ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν δημάρχων καὶ συζητοῦν τὰς ὑποθέσεις τῶν. Ἀπὸ τότε οἱ πληβεῖοι εἶχον σιεράν ἐπιτυχιῶν, ἕως ὅτου κατώρθωσαν νὰ ἐξισωθοῦν πρὸς

τοὺς Πατρικίους. Ἀπὸ τότε οἱ πληβεῖοι ἐκλέγονται ὑπάτοι, εἰσέρχονται εἰς τὴν Σύγκλητον, ἀποκοῦν τὸ δικαίωμα γάμου μετὰ τῶν πατρικίων καὶ τέλος αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας τῶν, τὰ *Δημοψηφίσματα* (plebiscita), ἔχουν ἰσχύν νόμου.

Τοιοιουτρόπως ἐπῆλθε πλήρης ἐξίσωσις τῶν τάξεων, τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν κατηργήθησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἠνώμενοι εἰς ἓν ἔθνος ἤρχισαν τὰς *μεγάλας κατακτήσεις*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ—ΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν περίφημοι πολεμισταί. Κατόρθωσαν νὰ νικήσουν ὅλους τοὺς στρατοὺς τῆς ἐποχῆς τῶν καὶ ἴδρυσαν μεγάλην αὐτοκρατορίαν, ἣ ὁποία ἐξετείνετο ἐπὶ τῶν τριῶν ἡπείρων.

Ἀπὸ τοῦ 510 μέχρι τοῦ 264 π. χ. οἱ Ῥωμαῖοι ἔκαμαν διαρκεῖς πολέμους κατὰ τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας καὶ κατόρθωσαν τέλος νὰ υποτάξουν ὅλην τὴν χερσόνησον. Κατ' ἀρχὰς ὑπέταξαν τοὺς λαοὺς τῆς Μέσης Ἰταλίας, τοὺς Λατίνους καὶ ἄλλας συγγενεῖς φυλάς. Μετὰ ταῦτα ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἐτρούσκων τῆς Ἄνω Ἰταλίας καί, ἀφοῦ ὑπέταξαν αὐτούς, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἐκεῖ ἦλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Ἡ σπουδαιοτάτη τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἰταλίας ἦτο ὁ *Τάρας*. Οἱ Ταραντῖνοι εἶχον ἀξιόλογον ἐμπόριον καὶ ἀνεπτυγμένην βιομηχανίαν, ἦσαν πλούσιοι, ἀλλ' ὅπως αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἦσαν ἀπόλεμοι καὶ δὲν εἶχον στρατόν. Προσεκάλεσαν λοιπὸν τὸν πολεμικὸν βασιλέα τῆς Ἠπείρου *Πύρρον*. ὁ ὁποῖος ἦλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐνίκησε τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ὑπέστη τοιαύτην ἀπώλειαν εἰς τὰς μάχας, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ βασίλειόν του. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε κατέλαβον τὸν Τάραντα καὶ ἔγειναν κύριοι ὅλης τῆς Ἰταλίας (275).

Μετὰ τὴν κατάκτησιν ἡ Σύγκλητος διωργάνωσε τὴν Ἰταλίαν μὲ πολλὴν σύνεσιν καὶ διπλωματικὴν διορατικότητα. Εἰς τὰς πλησιεστέρας πόλεις ἔδωσε τὸ δικαίωμα τῆς Ῥωμα-

ἰκῆς πολιτείας. Οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων τούτων ἐξισώθησαν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Ἄλλας πόλεις ὠνόμασαν *συμμάχους*.

Αἱ πόλεις αὗται εἶχον αὐτοδιοίκησιν καὶ ἐξέλεγον αἱ ἴδιαι τοὺς ἄρχοντας. Μόνον οἱ ἄρχοντές των ἐξερχόμενοι τῆς ἀρχῆς ἐλάμβανον τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Τέλος ὑπῆρχε τρίτη κατηγορία πόλεων, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον αὐτοδιοίκησιν, ἀλλ' ἐκυβερνῶντο ὑπὸ διοικητοῦ διοριζομένου ὑπὸ τῆς Συγκλήτου. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ῥωμαῖοι ἐφήρμοσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν περίφημον ἀρχὴν *διαίρει καὶ βασιλεύει*.

Τὴν ὁργανώσιν συνεπλήρωσε τὸ σύστημα τῶν ἀποικιῶν. Αἱ Ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι (coloniae) ἦσαν θέσεις ὠχυρωμέναι, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Ῥωμαῖοι ἐγκαθίδρουν φρουρὰς ἀπὸ παλαιμάχους στρατιώτας καὶ πολίτας, διὰ νὰ φυλάττουν τὴν τάξιν. Αἱ ἀποικίαι ἐξησφάλισαν τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἰταλίας καὶ συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὸν ἐκλατινισμόν τῶν κατοίκων, διότι μετέδωκαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἥθη τῶν Ῥωμαίων εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς.

Ἡ Ἰταλία τοιοῦτοτρόπως ὁργανωθείσα ἔγινεν ἡ βᾶσις τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

Ἡ Ρώμη ἀφοῦ κατέκτησε τὴν Ἰταλίαν, ἔγινε μεγάλη δύναμις καὶ μετ' ὀλίγον συνεκρούσθη πρὸς τὰς μεγάλας δυνάμεις τῶν χρόνων ἐκείνων. Αἱ μεγάλαι δυνάμεις τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ἡ Καρχηδών, ἡ Μακεδονία, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς δύο αἰῶνων ἐνίκησαν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς δυνάμεις ταύτας, ὑπέταξαν τὰς χώρας αὐτῶν καὶ ἴδρυσαν μέγα καὶ ἐκτέταμένον κράτος.

ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ἡ Ρώμη ἔγινε κυρία τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου. Ἄλλα τὴν θάλασσαν ἐξουσίαζον οἱ Καρχηδόνιοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπεκτείνει τὸ ναυτικὸν κράτος των μέχρι τῆς Σικελίας καὶ εἶχον σπουδαῖα ἐμπορικὰ συμφέροντα εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας. Ὁ πόλεμος μεταξύ τῶν δύο κρατῶν ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἦρχισε λοιπὸν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνος σφοδρὰ πάλη μεταξύ τῆς Ρώμης καὶ τῆς Καρχηδόνος, ἡ ὁποία διήρκεσεν 120 ἔτη περίπου (264—146) καὶ κατέληξεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος. Ὁ πόλεμος μεταξύ Καρχηδόνος καὶ Ρώμης εἶναι τυπικὸν παράδειγμα οἰκονομικοῦ πολέμου.

Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Ἡ Καρχηδὼν ἦτο ἀποικία τῆς Τύρου κειμένη εἰς τὰ βόρεια τῆς σημερινῆς Τύνιδος. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Φοινίκης εἰς τοὺς Πέρσας καὶ ἰδίως μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τύρου ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀπέκτησε τὴν ἡγεμονίαν τῶν φοινικικῶν ἀποικιῶν τῆς Δυτικῆς Μεσογείου καὶ ὠνεύετο τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης.

Ἡ περὶ τὴν Καρχηδόνα χώρα ἦτο εὐφορὸς τότε καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἔγιναν ὅπως οἱ Τύριοι ναυτικοί, ἔμποροι καὶ βιομήχανοι. Τὰ καραβάνια τῶν ἔφθανον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς. Κατὰ θάλασσαν εἶχον ἐπεκτείνει τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν μέχρι τῆς Ἀγγλίας πρὸς βορρᾶν καὶ τῆς Σενεγάλης πρὸς νότον. Τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰσπανίας ἦσαν πλήρη ἀπὸ ἐμπορικῶν σταθμῶν καὶ ἀπὸ λογιστήρια τῶν Καρχηδονίων.

Ἄλλ' ὅπως συνέβαιναν εἰς ὅλα τὰ ναυτικά κράτη τῆς ἀρχαιότητος, ὡς π.χ. εἰς τὰς φοινικικὰς πόλεις καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ἡγεμονία τῶν Καρχηδονίων δὲν εἶχε στερεὰς βάσεις. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲν εἶχον γεωργικὸν πληθυσμὸν, διότι ὅλοι οἱ πολῖται εἶχον καταντήσει ἀστοί, ναυτικοί, ἔμποροι, καὶ βιομήχανοι. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲν εἶχον ἐθνικὸν στρατόν, διότι δὲν ἐστρατεύοντο οἱ πολῖται. Ὁ στρατὸς τῶν ἦτο μισθοφορικός, Ἰσπανοί, Γαλάται, Νουμίδαι, καὶ μόνον οἱ ἀξιωματικοί ἦσαν Καρχηδόνιοι.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (264-241)

Ἀφορμὴν εἰς τὸν πρῶτον πόλεμον ἔδωκεν ἡ κυριαρχία τῆς Σικελίας. Οἱ Ρωμαῖοι διεπεραίωσαν ἓνα στρατόν εἰς τὴν νῆσον καὶ ἐνίκησαν πολλάκις τοὺς Καρχηδονίους καὶ τὸν σύμμαχόν τῶν Ἰέρωνα, τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν. Ἄλλ' ὁ πόλεμος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τελειώσῃ, ἐφόσον οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν κύριοι τῆς θαλάσσης. Οἱ Ρωμαῖοι διὰ τοῦτο κατεσκεύασαν πλοῖα καὶ κατώρθωσαν νὰ νικήσουν τὸν Καρχηδονικὸν στόλον. Τότε διεβίβασαν ἓνα στρατόν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, διὰ νὰ ἐξαναγκάσουν τὴν Καρχηδόνα εἰς ὑποταγὴν. Ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχε, διότι ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς κατεστράφη, καὶ ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἀκόμη 14 ἔτη. Τέλος οἱ Καρχηδόνιοι ἔμποροι φοβούμενοι ἐσωτερικὰς ταραχὰς ἐδέχθησαν τὴν εἰρήνην παραχωρήσαντες εἰς τοὺς Ρωμαίους τὴν Σικελίαν.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (218-201)

Ἡ εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Οἱ δύο ἀντίπαλοι συνεχροῦσθησαν πάλιν μετὰ εἴκοσι περιῖπου ἔτη. Κατὰ τὸν δεῦτερον Καρχηδονικὸν πόλεμον ἐξεδηλώθη ἡ μεγάλη στρατηγικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Καρχηδονίων Ἀννίβα, ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν καὶ θεωρεῖται ὡς εἷς ἐκ τῶν μεγάλων στρατηγῶν τοῦ κόσμου.

Μόλις ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, ὁ Ἀννίβας ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν μετὰ τὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον αὐτὸς εἶχε διοργανώσει εἰς τὴν Καρχηδονικὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἰσπανίας καὶ ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ 50 χιλ. πεζούς, 9 χιλ. ἵππεις καὶ 9 ἐλέφαντας. Διέβη τὰ Πυρηναῖα καὶ τὸν Ροδανόν, ἔφθασεν εἰς τὰς Ἄλπεις, τὰς ὁποίας διήλθεν ἐν μέσῳ μυρίων δυσκολιῶν, καὶ κατέβη εἰς τὴν Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλιτίας. Ὁ στρατός του εἶχεν ἀποδεκατισθῆ κατὰ τὴν πορείαν. Ὑπελείποντο μόνον 20 χιλ. πεζοὶ καὶ 6 χιλ. ἵππεις. Ἀλλὰ συνέβη ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶχε προῖδει. Οἴλαοι τῆς Ἰταλίας, τοὺς ὁποίους οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ὑποτάξαι διὰ τῆς βίας, ἤρχισαν νὰ ἐγείρονται κατ' αὐτῶν. Οἱ Γαλάται συνέτρεξαν ἀήροοι ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ καρχηδονίου στρατηγοῦ.

Ἀναπληρώσας τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ του συνέτριψεν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τρεῖς μάχας τοὺς Ῥωμαίους ὑπάτους, οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν προέλασίν του. Ὁ Ἀννίβας ἔφθασεν εἰς τὴν Μέσην Ἰταλίαν. Ἀλλὰ δὲν ἀπεφάσισε νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης. Παρέκαμψε τὴν πόλιν καὶ κατῆλθεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς. Ἐκεῖ ἐδόθη ἡ μεγαλυτέρα μάχη. Εἰς τὰς **Κάννας** ἡ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀννίβα παρεσκεύασε θλιβεράν ἡμέραν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀπὸ τοὺς 80 χιλ. πολεμιστὰς οἱ 70 χιλ. ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Εἰς ὑπατος, πολυαριθμοὶ συγκλητικοὶ ἐφρονεύθησαν, τὸ δὲ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον ἐκυριεύθη (216).

Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἔδειξαν μεγάλην ἀντοχὴν. Ἐχρειάζετο λοιπὸν μεγάλη ἐπιμονὴ καὶ νέα ἐνισχύσεις εἰς τὸν Ἀννίβαν. Ἄλλ' ἡ Καρχηδὼν δὲν ὑπεστήριξε τὸν στρατηγόν της. Ὁ Ἀννίβας ἔμεινε 13 ἔτη ἀκόμη εἰς τὴν Ἰταλίαν δημιουργῶν ὁ ἴδιος πόρους, στρατιώτας καὶ συμμάχους. Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἦτο μονομαχία μετὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἀννίβα καὶ τῆς καρτερίας τῆς Συγκλήτου. Τέλος ὑπερίσχυεν ἡ Ῥώμη. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλουν

ἀπ' εὐθείας τὸν Ἀννίβαν, ἀλλ' ἔπραξαν πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ τὸν στενοχωρήσῃ. Εἰς τὴν Σικελίαν ἐνίκησαν τὸν καρχηδονικὸν στρατὸν, ὁ ὁποῖος εἶχε σταλῆ πρὸς βοήθειαν τῶν Συρακουσῶν, ἐπολιορκήσαν τὴν πόλιν καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν μετὰ τριετῆ πολιορκίαν (212). Κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἐφρονεῦθη ὁ διαπρεπὴς μαθηματικός, ὁ Ἀρχιμήδης, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἐπιστήμης του εἶχε παρατείνει τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως.

Τέλος ὁ νεαρὸς Ῥωμαῖος στρατηγὸς **Σκιπίων** ἀπεβιβάσθη μὲ στρατὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἠπέλπει τὴν Καρχηδόνα. Οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀνακαλέσων τὸν Ἀννίβαν, ὁ ὁποῖος ἐλθὼν εἰς τὴν Καρχηδόνα διωργάνωσε τὴν ἄμυναν. Ἀλλ' εἰς τὴν παρὰ τὴν **Ζάμαν** μάχην (202) ἐνίκηθη ὁ καρχηδονικὸς στρατὸς καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐδέχθησαν τοὺς ὅρους τοῦ νικητοῦ. Παρέδωσαν τὸν στόλον των εἰς τοὺς Ῥωμαῖους, ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρῶνουν 200 τάλαντα ἑτησίως ἐπὶ 50 ἔτη, ἐγκατέλειψαν ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς κτήσεις των καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ μὴ προσβοῦν εἰς πολεμικὴν ἐνέργειαν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Συγκλήτου. Οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμασαν τὸν Σκιπίωνα **Ἀφρικιστὸν**.

ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (149-146)

Μετὰ τὴν ἦταν ἡ Καρχηδὼν ἔπαισε νὰ εἶναι μεγάλη δύναμις καὶ ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς Ῥωμαῖους. Παρέμεινεν ὅμως πάντοτε ἀξιόλογος λιμὴν καὶ πλουσία ἐμπορικὴ πόλις καὶ ὡς τοιαύτη ἔζησεν ἀκόμη 50 ἔτη. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐζήτησαν εὐκαιρίαν νὰ καταστρέψουν τὴν Καρχηδόνα. Ἀφοῦ λοιπὸν ὑπερίσχυσαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ἔδωσαν τὸ τελευταῖον κτύπημα εἰς τὴν παλαιὰν ἀντίπαλόν των. Ἐδείχθησαν δόλιοι καὶ σκληροὶ πρὸς αὐτὴν. Ἡ Καρχηδὼν ἐπολιορκήθη ἐπὶ τρία ἔτη, ὑπέστη σκληρὰν δοκιμασίαν καὶ τέλος ἐκυριεύθη καὶ κατεστράφη τὸ 146 π. χ. Τὰς ἐπιχειρήσεις διηύθυνεν ὁ θετὸς υἱὸς τοῦ Σκιπίωνος, τοῦ νικητοῦ τῆς Ζάμας, **Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανός**, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Ἀφρικιστὸς νεώτερος**.

Ἡ φοινικικὴ φυλὴ ἐξέλιπε καὶ ἡ χώρα τῆς Καρχηδόνας ἐγίνε Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφρικὴ.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (200-197)

Ἀφοῦ οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκησαν τοὺς Καρχηδόνιους, προσέβαλον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιπον, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου εἶχε συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ Ἀν-

νίβα, διὰ τὴν ἐπιτεθοῦν μαζί κατὰ τῆς Ῥώμης. Κατ' ἀρχὰς ὁ πόλεμος διεξήχθη κακῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἐξηντλημένοι καὶ ὁ πόλεμος εἰς τὴν πτωχὴν καὶ ὀρεινὴν Ἑλλάδα δὲν εἶχε πολὺ θάλαστρον διὰ τοὺς στρατιώτας. Ὁ μικρὸς Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὁ ἀποβιβασθεὶς εἰς τὰ παραλία τῆς Ἰλλυρίας ἐπὶ δύο ἔτη προσεπάθησε ν' ἀνοίξῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν.

Ἄλλὰ τὰ πράγματα ἤλλαξαν ὅταν ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ ὁ **Κοῖντος Φλαμινῖος**. Τότε ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἀπέκρουσε τὸν Φίλιππον καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον συμμάχους τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ τοὺς Ἀθηναίους. Μετὰ τὴν προέλασιν ὅμως τοῦ Φλαμινίου ὅλοι σχεδὸν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις προσεχώρησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἐδόθη εἰς τὰς **Κυνὸς Κεφαλὰς** (τὰ σημερινὰ Φάρσαλα) τὸ 197 π. Χ. Ἐκεῖ αἱ Ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες συνέτριψαν τὴν Μακεδονικὴν φάλαγγα. Τὸ ἥμισυ τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη.

Μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην ὁ Φίλιππος ἐζήτησεν εἰρήνην. Παρεχώρησε τὸν πολεμικὸν στόλον του, ἐπλήρωσεν ἀποζημιώσεις χίλια τάλαντα, ἐγκατέλειπεν ὅλας τὰς ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας κτήσεις του καὶ ὑπεχρεώθη νὰ μὴ συνάπῃ συμμαχίας καὶ νὰ μὴ κηρύττῃ πολέμους ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ῥώμης.

Ο ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΠΟΛΕΜΟΣ (192-189)

Μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Φιλίππου ἐπεκράτησεν ἀναρχία εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Φλαμινῖος προσελθὼν εἰς τὰ Ἴσθμια ἐνῶ ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες, ἐκήρυξεν ὅτι ἀφίνονται αὐτόνομοι καὶ ανεξάρτητοι ὅλοι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις. Ἄλλὰ τοῦτο ἐξήγειρε πανταχοῦ τὰ παλαιὰ πάθη καὶ ἀτελευτήτους ταραχάς.

Μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ Φιλίππου μόνον ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀντίοχος κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἦτο ὁ ἰσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου καὶ εἶχε κτήσεις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Θράκην. Ἄλλ' ἡ ἐπικράτησις τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔβαλεν αὐτὸν εἰς ἀνησυχίαν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχε καταφύγει εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀντιόχου ὁ Ἀννίβας, διότι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ζητήσει ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους τὴν παράδοσίν του. Ὁ

Ἀννίβας παρεκίνηει τὸν βασιλέα τῆς Συρίας ν' ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸν εὐρύτατον σχέδιον πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν. Ἄλλ' ἀπὸ τὰ μεγάλα σχέδια τοῦ Καρχηδονίου στρατηγοῦ μέρος μόνον ἐξετέλεσεν ὁ Ἀντίοχος. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 192 ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ στρατόν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἐκινήθησαν. Τουναντίον ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἑλληνικῶν πόλεων συνεντάχθησαν μὲ τοὺς Ῥωμαίους.

Τὸ 191 ἔφθασεν ἰσχυρὸς ρωμαϊκὸς στρατὸς καὶ παρὰ τὰς Θερμοπύλας κατέστρεψε τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀντιόχου, ὁ ὁποῖος ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἐφεσον. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεφάσισαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν εἰς τὴν Ἀσίαν, παρηκολούθησαν δ' αὐτοὺς ὡς σύμμαχοι οἱ Ἀχαιοί, οἱ Μακεδόνες καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ ἦτο προστατευόμενος τῆς Συγκλήτου. Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη κατὰ τοῦ Ἀντιόχου ἐδόθη παρὰ τὴν *Μαγνησίαν*. Ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἀνερχόμενος εἰς 40 χιλ. ἐνίκησε τὸν ὑπερδιπλάσιον στρατὸν τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας καὶ κατέκοψε 50 χιλ. ἐξ αὐτοῦ. Μετὰ τὴν παρὰ τὴν Μαγνησίαν μάχην ἡ Συρία ἔπαυσε νὰ εἶναι μεγάλη δύναμις καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεκράτησαν τελειωτικῶς εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ Ἀντίοχος ἐδέχθη ὅλους τοὺς ὅρους τῶν Ῥωμαίων, μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ παράδοσις τοῦ Ἀννίβα. Ἐκεῖνος τότε ἔφυγεν ἀπὸ τὸ βασίλειον τοῦ Ἀντιόχου. Ἄλλ' ἐπειδὴ κατεδίωκεν αὐτὸν πανταχοῦ τὸ μῖσος καὶ ἡ δύναμις τῶν Ῥωμαίων, ἔλαβε δηλητήριον καὶ ἀπέθανεν.

Ο ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΡΣΕΩΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (171-168)

Τὸν Φίλιππον διαδέχθη ὁ υἱὸς του Περσεύς, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄνθρωπος μὲ χαρακτῆρα καὶ σθένος, ἀθλητικὸς καὶ τολμηρός. Ἐμίσει τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἔφερε βαρέως τὴν ταπεινωσιν τῆς πατρίδος του. Παρεσκεύασε λοιπὸν κρυφίως στρατὸν καὶ προσεπάθησε ν' ἀφυπνίσῃ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων. Τότε ἡ Ἑλλὰς ἀνέδωσε τελευταίαν λάμψιν. Ὁ Περσεύς ἔγινε τὸ εἶδωλον τῶν φίλων τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ὅλοι οἱ ἰκανώτεροι καὶ τιμιώτεροι Ἕλληνες ἐτάχθησαν μετ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὑπῆρχον πολλοὶ ταπεινοὶ ἄνθρωποι τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὀφελήματα ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ῥωμαίων. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Εὐμένης ἐπρόδωσε τὰ σχέδια τοῦ Περσεύς εἰς τὴν Σύγκλητον. Οἱ

Ρωμαῖοι ἐκήρυσαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὁ ὁποῖος σχεδὸν ἀπειμονώθη. Οἱ Ἀχαιοὶ ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος κατ' αὐτοῦ. Μολαταῦτα κατ' ἀρχὰς εἶχε σημαντικὰς ἐπιτυχίας καὶ ἐπὶ τρία ἔτη ἀνεχαίτισε τοὺς Ρωμαίους. Τέλος ὅμως τὸ 168 ὁ **Δεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος** ἐνίκησεν αὐτὸν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην παρὰ τὴν **Πύδναν**. Ἡ ἥττα αὕτη ἐσήμεινε τὸ τέλος τῆς Μακεδονίας. Ἡ χώρα ὑπετάγη εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὁ δὲ Περσεὺς παραδοθεὶς μετὰ τῶν θησαυρῶν του ὠδηγήθη εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ Αἰμιλίου Παύλου.

Οἱ Ρωμαῖοι μετὰ τὴν νίκην μετεχειρίσθησαν τρομοκρατικὰς μεθόδους. Αἱ πόλεις τῆς Βοιωτίας, ὅσαι εἶχον ταχθῆ μετὰ τοῦ Περσέως, ἐκυριεύθησαν καὶ οἱ κάτοικοί των ἐπώληθησαν ὡς δούλοι. Οἱ Ρωμαῖοι κατέστρεψαν ἐβδομήκοντι πόλεις τῆς Ἰλλυρίας, διότι ὁ βασιλεὺς των εἶχε βοηθήσει δραστηρίως τὸν Περσέα, καὶ ἐπώλησαν 150 χιλιάδες κατοίκους ὡς δούλους. Οἱ ὄπαδοι τῆς φιλομακεδονικῆς μεριδος εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἐθανατώθησαν. Ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς ἔλαβον οἱ Ρωμαῖοι χιλίους ἄνδρας ὡς ὀμήρους, τοὺς ὁποίους περιώρισαν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας. Μεταξὺ τούτων ἦτο ὁ περίφημος ἱστορικὸς Πολύβιος.

Ἡ Μακεδονία ἐδοκίμασε δύο ἐξεγέρσεις κατὰ τῶν Ρωμαίων. αἱ ὁποῖοι ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὴν ὑποδουλώσουν τελείως. Τὸ 148 π. χ. ἡ Μακεδονία ἔγινε Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία.

ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Μετὰ τὴν συντριβὴν τῆς Μακεδονίας ἦτο εὐχερὴς ἡ ὑποδούλωσις τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἀχαιοὶ εἶχον ἔριδας πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, οἱ ὁποῖοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ρωμαίων. Οἱ δὲ ὄμηροι, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπιστρέψει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐξήγειραν τοὺς συμπολίτας των κατὰ τῶν Ρωμαίων. Τότε ἡ Σύγκλητος διέταξε τὸν στρατηγὸν Μέτελλον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑποτάξει τὴν Μακεδονίαν, νὰ βαδίσῃ κατὰ τῶν Ἀχαιῶν. Ὁ Μέτελλος ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς τὴν Λοκρίδα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐφάνη ὅτι ἕνεκα τῶν φιλελληνικῶν αἰσθημάτων του δὲν ἐφέρετο ἀρκετὰ αὐστηρὸς πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἡ Σύγκλητος ἔστειλεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Μόμμιον. Οὗτος ἐνίκησε τὸν τελευταῖον Ἀχαιῶν στρατὸν παρὰ τὴν *Λευκόπετραν* τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ ἐκυριεύσε τὴν Κόρινθον.

Ἐκτοτε ἡ μεσημβρινὴ Ἑλλάς ἔγινε ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Τοιοῦτοτρόπως συνεπληρώθη ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους (146 π. χ.).

Ἡ ῬΩΜΑΪΚΗ ΚΟΣΜΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέταξαν καὶ ἄλλας ἀξιολόγους χώρας. Μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Ἀννίβα ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Γαλατῶν τῆς Ἐντευθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας καὶ μετὰ σκληρὰν καταστροφὴν τῶν κατοίκων ὑπέταξαν τὴν χώραν. Βραδύτερον ὑπέταξαν τὴν Ἰσπανίαν (133 π. Χ.) καὶ ἀπέκτησαν μίαν ἀξιόλογον ἐπαρχίαν εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, ἡ ὁποία ἐξετείνεται ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τῶν Πυρρηναίων καὶ ὀνομάσθη *Provincia* (ἐπαρχία, ἐκ τούτου τὸ σημερινὸν *Provence*). Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἤρρησαν νὰ διαβοῦν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Περγάμου ἀποθηνήσκων ἄφησε τὴν Ῥωμαϊκὴν Σύγκλητον κληρονόμον τοῦ κράτους του. Πράγματι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατέλαβον τὴν χώραν του καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐσηματίσθη ἡ πρώτη ἀσιατικὴ ἐπαρχία τῆς Ῥώμης, μία ἀπὸ τὰς πλουσιωτάτας ἐπαρχίας τοῦ κράτους, ἡ ὁποία ὀνομάσθη *Asia*.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ῥώμη ἐκυριαρχήσεν ἐπὶ τῆς Μεσογείου. Ὅλη ἡ Ἰταλία, ἡ Νότιος Γαλλία, ἡ Ἰσπανία, σημαντικὸν μέρος τῆς Βορείου Ἀφρικῆς, ἡ Ἑλλάς, ἡ Μακεδονία, σημαντικὸν τμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας ἦσαν ἐπαρχίαι τῆς Ῥώμης καὶ δὲν ὑπῆρχε πλέον δύναμις δυναμένη νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς αὐτὴν τὴν κυριαρχίαν. Ἦδη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 2ου π. χ. αἰῶνος ἡ Ῥώμη εἶχεν ἐξουσιάσει τὸν τότε κόσμον, ἡ Μεσόγειος ἔγινε κυριολεκτικῶς *Ῥωμαϊκὴ Θάλασσα*, *Mare nostrum* (ἡ θάλασσά μας), ὅπως ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ οἱ ἐκτὸς τοῦ κράτους ζῶντες λαοὶ ἠσθάνοντο τὴν μεγάλην ὑπεροχὴν τῆς Ῥώμης.

Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι σημαντικώτατον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ θὰ δώσῃ μίαν νέαν μορφήν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Ἡ δύναμις τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀρχὰς βάσιν εἶχε τὸ Λάτιον καὶ τὴν περὶ αὐτὸ χώραν, ἣ ὅποια τὸν 3ον καὶ 2ον αἰῶνα ἦτο εὐφορος καὶ πολυάνθρωπος. Ἀφοῦ δὲ οἱ πληβεῖοι ὑπερίσχυσαν εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν πατριζίων, ἡ Ῥωμαϊκὴ αὕτη γῆ διηρέθη εἰς πολλὰ μικρὰ κτήματα, τὰ ὅποια ἐκαλλιέργουν οἱ ἰδιοκτῆται τῶν. Τὸ κύριον μέρος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ λοιπὸν ἦσαν ἀγρόται μικροκτηματῖαι, ἀνθρώποι σκληραγωγημένοι, ἐργατικοί, ὀλιγαρχεῖς καὶ οἰκονόμοι. Αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὰς μεγάλας κατακτήσεις. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περιόδον τὸ ἐμπόριον δὲν εἶχε μεγάλας διαστάσεις, ἡ δὲ βιομηχανία περιορίζετο εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς οἰκογενείας ἢ τοῦ μικροῦ ἐργαστηρίου.

Αἱ κατακτήσεις ὅμως ἐδημιούργησαν τάξιν μεγάλῃν κεφαλαιούχων, οἱ ὅποιοι ἐξώθηον τὸ κράτος εἰς νέους πολέμους καὶ νέας κατακτήσεις, διότι ἐπορίζοντο μεγάλα κέρδη ἀπὸ τὰς κατακτήσεις. Αὐτοὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὰ πλούτη τῶν ἐπαρχιῶν, τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰ τελωνεῖα καὶ ἐξέτεινον διαρκῶς τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν. Ἐντὸς ὀλίγου χρόνου λοιπὸν εἰσέρορυσσε μέγας πλοῦτος εἰς τὴν Ῥώμην, τὸ χοῦμα ἔχασε τὴν ἀξίαν του καὶ ἦτο δυνατόν νὰ δανείζεται τις εἰς τὴν Ῥώμην μὲ τόκον 4 ἢ 5 ο/ο. Τὸ ἐμπόριον τῶν Ῥωμαίων ἀνεπτύχθη μεγάλως καὶ ἡ βιομηχανία μετέβαλε μορφήν. Ἡ Ῥωμαϊκὴ βιομηχανία καθὼς καὶ ἡ βιομηχανία τῶν Ἀθηναίων ἐσθηόριζετο εἰς τοὺς δοῦλους.

Ἡ οἰκονομικὴ αὕτη μεταβολὴ ἐπέφερον, ὅπως εἶναι ἐπόμενον, μεγάλῃν μεταβολὴν εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ κράτους.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ἡ Ῥωμαϊκὴ κοινωνία ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἀριστοκρατικὴ καὶ μετὰ τὴν ἐξίσωσιν τῶν τάξεων. Ἡ ἰσότης ἦτο μόνον θεωρητικὴ, ἰσότης πρὸ τῶν νόμων, ἐνῶ κατ' οὐσίαν τὸ κράτος ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾶται ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας. Μετὰ τὴν ἐξίσωσιν δηλονότι τῶν τάξεων ἐδημιουργήθη *νέα τάξις ἐθγερῶν*, τὴν ὁποίαν ἀπετέλεσαν οἱ παλαιοὶ

εὐγενεῖς καὶ πολλοὶ πληβεῖοι, οἱ ὅποιοι ἀπέκτησαν σὺν τῷ χρόνῳ τίτλους εὐγενείας. Ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν ἀπετελεῖτο συνήθως ἡ Σύγκλητος, ἡ τάξις αὕτη ὠνομάσθη **Συγκλητικὴ τάξις**. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ κατεγίνοντο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἐλάμβανον τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα, ἀπέφευγον τὰ βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα, καὶ μετὰ ζήλοτυπίας ἀπέκλειον τοὺς ἄλλους πολίτας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Ἡ νέα αὕτη εὐγένεια ἐπλούτησεν ἐκ τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν καὶ συνεκέντρωσεν εἰς χεῖράς της ὅλην τὴν ἐξουσίαν.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς συγκλητικῆς τάξεως ἐσηματίσθη μία *ἀριστοκρατία τοῦ πλούτου*, ἡ ὁποία ἐπεδίδeto εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τὰς χρηματιστικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ συνεσώρευσε μεγάλας περιουσίας. Αὕτη ἦτο ἡ λεγομένη **Τάξις τῶν ἱππέων**.

Ἡ τρίτη καὶ πολυπληθεστέρα τάξις ἦτο ὁ **Δῆμος**. Αὕτη ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ μικροκτηματίας, τοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου, οἱ ὅποιοι ἐκαλλιέργουν, καθὼς εἶπομεν, οἱ ἴδιοι τὰ κτήματα τῶν καὶ ἦσαν οἰκονομικῶς αὐτάρχεις. Αὕτη ἦτο ἡ μέση τάξις, ἡ ὁποία ὅπως εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἀπετελεῖ τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ ὁωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὸν δῆμον ὑπῆρχον ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον οὔτε κτῆμα οὔτε περιουσίαν καὶ ἔζων μετὰ πολλὰς στερήσεις καὶ δυσκολίας εἰς τὴν Ρώμην. Τὴν τάξιν ταύτην ὠνόμασαν οἱ Ρωμαῖοι γλευαστικῶς **Προλεταρίους** (proletarii=ἄνθρωποι ἔχοντες ὡς μόνην περιουσίαν τὰ τέκνα τῶν). Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει τώρα τοὺς ἀνθρώπους χωρὶς περιουσίαν, κυρίως τὴν ἐργατικὴν τάξιν.

Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Τὸ κυριώτατον ὄργανον τῶν μεγάλων κατακτήσεων καὶ τῆς κοσμοκρατορίας τῆς Ρώμης ἦτο ὁ στρατός. Ὁ ὁωμαϊκὸς στρατὸς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς του ἦτο ὁ ἀνώτερος στρατὸς τῶν χρόνων του. Ὁ ὁωμαῖος στρατιώτης προερχεται ἰδίως ἀπὸ τὴν μέσην τάξιν. Εἶναι ὁ κάτοικος τῆς ὑπαίθρου χώρας, μέσου ἀναστήματος, μελαχροινὸς ὀλίγον, μετὰ πλατεῖς καὶ ἰσχυροὺς ὄμους, τὸν ὅποιον αἱ ἐργασίαι τῶν ἀγρῶν ἐσκληραγώγησαν καὶ κατέστησαν ρωμαλέον. Ἡ ἀντοχὴ του εἶναι παραδειγματικὴ. Ἐκτελεῖ πορείας 28-30 χιλιομέτρων φέρων βάρος 20 χιλιογράμμων. Ἡ ζωὴ τοῦ στρατοῦ εἶναι διαφορῆς ἐργασία. Ὁχυρώνει τὸ στρατόπεδόν του καὶ κατασκευάζει ὁδοὺς καὶ φρούρια. Ὁ ὁωμαῖος στρατι-

ώτης γνωρίζει να μεταχειρίζεται επίσης καλῶς τὸ πύον
καὶ τὴν σκαπάνην ὅσον τὸ δόρυ καὶ τὸ ξίφος.

Ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς εἶναι διηρημένος εἰς *Λεγεῶνας*.

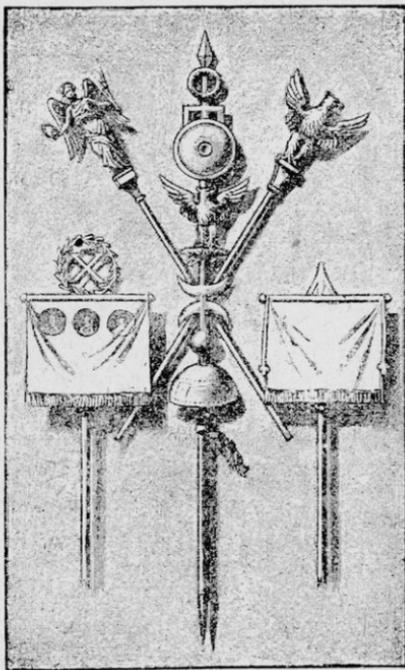

Ῥωμαῖος λεγιονάριος—Ἐκατόνταρχος

Ὁ *λεγιονάριος* φορεῖ τὴν συνήθη ἐνδυμασίαν καὶ τὸν ὄπλιμον τοῦ ῥωμαίου στρατιώτου. Εἰς τὸ στήθος καὶ εἰς τοὺς ὄμους ἔχει τὸν θώρακα, δηλαδὴ ἐλάσματα ἐκ χάλυβος. Εἰς τὴν κεφαλὴν φορεῖ μεταλλίνην περικεφαλαίαν, ἣ ὅποια προστατεύει τὸν τράχηλον καὶ τὰς παρεΐας. Εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα κρατεῖ ἀκόντιον. Πλὴν τούτου εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν του κρέμαται βραχὺ ξίφος. Εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κρατεῖ τὴν τετράγωνον ἀσπίδα. Ὁ *εκατόνταρχος* φορεῖ χιτῶνα ἐφωδιασμένον μὲ ἐλάσματα μετάλλινα. Εἰς τὸ στήθος ἔχει παράσημα καὶ εἰς τὴν χεῖρα κρατεῖ ῥάβδον, τὸ ἔμβλημα τοῦ βαθμοῦ του.

Ἐκάστη λεγεὼν ἀποτελεῖ ἰδιαιτέρον σῶμα στρατοῦ. Περιλαμβάνει 3 χιλ. πεζοὺς βαρέως ὄπλισμένους, 1200 ἐλαφρῶς ὄπλισμένους καὶ σῶμα ἵπλικῶ ἀπὸ 300 ἵππεϊς. Ἐνίοτε

ὅμως ἡ λεγεὼν περιέχει περισσότερους στρατιώτας, μέχρι 6 χιλιάδων. Ἡ παράταξις τῆς λεγεῶνος διαφέρει ἀπὸ τὴν

Σήματα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ

Εἰς τὴν εἰκόνα βλέπομεν συγκεντρωμένα τὰ σήματα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸ μέσον σημά σπολισμένον μὲ τὸν ἀετὸν καὶ φέρον ἄνω παράσημον. Ὁ κοντὸς κάτω ἀπολήγει εἰς αἰχμὴν, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει νὰ ἐμπήγεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Δεξιά δὲ ἀετός, ὁ ὁποῖος ἦτο ἔμβλημα τῆς λεγεῶνος, καὶ κάτω ἡ σημαία τοῦ ἱπποκτοῦ. Ἀριστερὰ ἡ Νίκη καὶ κάτω τὸ λάβαρον, φέρον ἄνω τὸν σταυρόν. Τοῦτο ἦτο ἡ σημαία τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

γάλην ἀκρίβειαν, ὥστε τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον, ὅπου καὶ ἂν ἦτο, παρουσίαζε τὴν αὐτὴν ὄψιν. Τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατό-

πεδονικῆς φάλαγγος. Ἐνῶ ἐκεῖνη ἀποτελεῖ ἐν σῶμα συμπαγές, ἡ Ῥωμαϊκὴ λεγεὼν χωρίζεται εἰς μικρὰ σώματα, τὰ ὁποῖα δίδουν εἰς αὐτὴν μεγάλην εὐκινήσιαν καὶ ἔλαστικότητα.

Κατὰ τὰς πορείας ὅταν εἶναι ἀνάγκη ἡ λεγεὼν νὰ διανυκτερεύσῃ εἰς ἀνοικτὴν πεδιάδα, κατασκευάζει πρόχειρον ὄχυρωμα, τὸ **Στρατόπεδον** (castra). Τὸ στρατόπεδον εἶχε σχῆμα τετράγωνον. Περὶ τὸ τετράγωνον τοῦτο ἔσκαπτον τάφρον (3 μ. πλάτους, 2.50 βάθους) καὶ ἔρριπτον τὰ χῶματα πρὸς τὰ μέσα, οὕτως ὥστε ἐσηματίζετο περίξ τοῦ στρατοπέδου πρόχυμα, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐκάρφονον πασσάλους καὶ συνέδεον αὐτοὺς στερεῶς. Ἡ θέσις τῶν σκηνῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐγκαταστάσεων ἦτο ὀρισμένη μὲ με-

πεδον ἔγινε περίφημον. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν μακρῶν πολέμων σπανιώτατα ὁ ἔχθρος κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὸ ρωμαϊκὸν στρατόπεδον.

Οἱ ῥωμαῖοι ἀνεδείχθησαν μεγάλοι ὄργανοι καὶ μεγάλοι στρατιωτικοί. Ἐπὶ μακρὸν τὰς ῥωμαϊκὰς στρατιάς ἐκυβέρνησαν οἱ ὑπάτοι, οἱ ὁποῖοι τὰς ὠδήγησαν ἀπὸ νίκης εἰς νίκην. Κατὰ τὸν 3ον καὶ 2ον αἰῶνα ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης διέρχεται περίοδον ἀκμῆς. Ἔχει μεγάλην καὶ θερμὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος. Ὅταν ἡ Σύγκλητος τὸν στέλλει εἰς τοὺς πολέμους, πιστεύει ὅτι πολεμεῖ διὰ τὴν χώραν του, διὰ τοὺς ἀγρούς καὶ τὰ κτήματά του. Εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν ἐπικρατεῖ αὐστηρὰ πειθαρχία. Ὁ ἀρχιστρατήγος εἶναι ἀπόλυτος κύριος εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ὁ στρατιώτης οἰκιοθελῶς ὑποτάσσεται εἰς τὴν πειθαρχίαν, ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει τὴν νίκην.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Τὸ πολίτευμα τῆς Ῥώμης ἔμεινε κατ' οὐσίαν ἀριστοκρατικὸν παρὰ τὴν ἐξίσωσιν τῶν τάξεων. Ἡ Σύγκλητος παρέμεινε τὸ κυρίαρχον σῶμα, ἀποτελουμένη ἀπὸ 300-600 μέλη, τὰ ὁποῖα ἐξελέγοντο μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον διέλθει ἀπὸ τὰς ἀνωτάτας ἰσχάς. Ὅπως εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τὴν Ῥώμην οἱ πολῖται συνήρχοντο εἰς Ἐκκλησίας, ἐξέλεγον τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀπεφάσιζον περὶ σπουδαίων ζητημάτων. Αἱ ἐκκλησίαι τῶν Ῥωμαίων ἦσαν τριῶν εἰδῶν ἀναλόγως τῆς συνθέσεώς των. Ὑπῆρχε μία ἐκκλησία τῶν εὐγενῶν, μία τῶν πληβείων καὶ μία μικτή. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἐπεκρατήσαν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ εὐγενεῖς. Κέντρον τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων ἦτο ἡ Ἀγορά, τὸ Forum ὅπως ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐκεῖ ἦτο τὸ μέγαρον τῆς Συγκλήτου, ὁ τόπος τῆς συγκεντρώσεως τοῦ λαοῦ καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα μνημεῖα τῆς Ῥώμης.

Οἱ δύο Ὑπάτοι ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς δημοκρατίας. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ὑπᾶτων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἄρχοντες, οἱ **Πραιτωρες**, δηλαδὴ πρόεδροι τῶν δικαστηρίων, οἱ ὁποῖοι ἐξερχόμενοι τῆς ἀρχῆς ἐγίνοντο συνήθως διοικητὰ τῶν ἐπαρχιών. Μεγάλῃν σημασίαν ἔλαβον σὺν τῷ χρόνῳ οἱ **Τιμηταί**, οἱ ὁποῖοι ἐξελέγοντο κατὰ πενταετίαν, κατέτασσαν τοὺς πολῖτας εἰς τάξεις ἀναλόγως τῆς περιουσίας καὶ κατήρτιζον κα-

τάλογον τῶν συγκλητικῶν. Οἱ **Δήμαρχοι** διετήρησαν πάντοτε τὸ δικαίωμα τοῦ *veto*, ἀλλ' ἀφοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ εἰσῆλθον πολλοὶ εὐγενεῖς, πολλάκις ἐξελέγοντο δήμαρχοι ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν, οἱ ὁποῖοι ἐιογάσθησαν ὑπὲρ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος.

Ἡ Σύγκλητος τὰς κατακτηθείσας χώρας διήρθεσεν εἰς ἐπαρχίας καὶ διώριζεν εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν ἓνα διοικητὴν, συνήθως τοὺς πραιτῶρας καὶ τοὺς ὑπάτους, τῶν ὁποίων ἔληγεν ἡ ἀρχή. Οὗτοι ὠνομάζοντο **Ἀντιπραιτῶρες** καὶ **Ἀνθύπατοι** καὶ εἶχον μεγίστην ἐξουσίαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας οἱ Ῥωμαῖοι διοικηταὶ κακῶς ἐκυβέρνησαν τὰς ἐπαρχίας. Οἱ συγκλητικοὶ ἔδιδον τὰς ἐπαρχίας εἰς τοὺς φίλους των, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν νὰ πλουτήσουν ταχέως καὶ νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ νὰ πολιτευθῶν. Διὰ τοῦτο ἐφορολόγουν ἀγρίως τοὺς κατοίκους, ἐπίεζον αὐτοὺς ἢ κατεδίκαζον εἰς θάνατον ἐξ ἰδιοτροπίας.

Ἡ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Οἱ παλαιότεροι Ῥωμαῖοι ἦσαν θρησκευτικώτατοι. Πᾶσαν δημοσίαν πράξιν καὶ τὰς σημαντικωτέρας ἰδιωτικὰς των ἐπιχειρήσεις ἤρχιζον διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Αἱ προσευχαὶ καὶ αἱ τελεταὶ των ἦσαν μακρόταται.

Ἡ κυριωτάτη θρησκεία τῶν Ῥωμαίων ὅπως καὶ τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν. Οἱ νεκροὶ πρόγονοι, οἱ **Ἐφέστιοι θεοί**, οἱ *Lares* ὅπως ὠνόμαζον αὐτοὺς, ἐλάτρευοντο εἰς τὴν ἐστίαν τῆς οἰκίας ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πλὴν τούτων ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι ὡς γεωργικὸς λαὸς ἐλάτρευον τοὺς ἀγροτικούς θεοὺς, τοὺς προστάτας τῶν ποιμνίων καὶ τῶν σπαρτῶν. Συγχρόνως ὅμως ἐλάτρευον καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα.

Σὺν τῷ χρόνῳ οἱ θεοί, οἱ ὁποῖοι ἀντεπροσώπευσαν τὰς φυσικὰς δυνάμεις, κατέλαβον τὴν πρώτην θέσιν καὶ ἔγιναν τὸ ἀντικείμενον τῆς δημοσίας λατρείας. Οἱ θεοὶ οὗτοι ἦσαν ὁ *Jupiter*, θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς Θυέλλης, ἡ *Juno*, θεὰ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ γάμου, ἡ *Minerva*, θεὰ τῆς φρονήσεως, ὁ *Mars*, τοῦ πολέμου, ἡ *Vesta*, θεὰ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς κτλ. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ζωηρὰν φαντασίαν. Διὰ τοῦτο δὲν κατώρθωσαν νὰ δώσουν ὀρισμένας μορφὰς εἰς τοὺς θεοὺς των καὶ νὰ συνδέσουν αὐτὰς διὰ μυθικῶν διηγήσεων. Ὅταν ὅμως ἐγνώρισαν τοὺς Ἕλληνας, μεγάλην

ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία. Τότε συνεταῦτισαν ἀσυναίσθητως τοὺς θεοὺς τῶν μὲ τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων, ὁ Jupiter ἔγινεν ὁ Ζεὺς, ἡ Juno ἡ Ἥρα, ἡ Minerva, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Vesta ἡ Ἑστία, ὁ Neptunus ἔγινεν ὁ Ποσειδῶν, ἐδέχθησαν τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ γενικῶς τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ὅταν ἐκυρίευσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, οἱ Ῥωμαῖοι ἐγνώρισαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Ἐδιδάχθησαν πολλὰ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ γενικῶς ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἐπροξένησε βαθεῖαν μεταβολὴν εἰς τὴν Ῥώμην. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ῥωμαῖοι ἐγοητεύθησαν ἀπὸ τὸν λεπτότερον καὶ ἀνετώτερον βίον τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐλληνιζόντων ἀσιατῶν. Ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων ἕως τότε ἦτο πολὺ ἀπλοῦς. Ἀφού ὁμως ἐπλούτησαν ἀπὸ τοὺς πολέμους, ἤρχισαν νὰ κατασκευάζουν οἰκίας καὶ ἐπιπλα κατὰ τὸ ἑλληνικὸν σύστημα, νὰ ἐνδύονται ὅπως οἱ Ἕλληνες καὶ νὰ ἀπομιμοῦνται τὰς ἑλληνικὰς συνηθείας. Ἠγόραζον εἰς μεγάλας τιμὰς τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἀνέθετον εἰς τεχνίτας Ἑλληνας νὰ κατασκευάζουν δι' αὐτοὺς ἀντίγραφα ὀνομαστῶν ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐσώθησαν τὰ ἀντίγραφα πολλῶν ἔργων, τῶν ὁποίων τὰ πρωτότυπα κατεστράφησαν. Πολλάκις ὁμως οἱ Ῥωμαῖοι ἔδειξαν συμπεριφορὰν νεοπλούτου. Ἐξώδευον ἀφειδῶς διὰ τὴν πολυτέλειαν, ἠγάπων νὰ ἐπιδεικνύουν τὰ πλοῦτη των, τὰ ἐπιπλα καὶ τὰ κοσμήματά των, κατασκεύασαν μέγαρον πολυτελῆ, ἠγόρασαν μέγα πλῆθος δούλων, ἐκομίζοντο ἐπὶ φορεῖων καὶ ἐπεδόθησαν εἰς χυδαίας διασκεδάσεις καὶ εἰς ἀσωτεῖαν.

Πολὺ περισσότερον ὠφελήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν. Ἐμαθον τὰ γράμματα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας καὶ ὡς φυλὴ ἀνωτέρα κατώρθωσαν ὅ,τι δὲν εἶχον κατορθώσει οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Κατενόησαν δηλαδὴ βαθύτερον τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα. Κατώρθωσαν ν' ἀναπτύξουν τὴν γλῶσσάν των καὶ νὰ τὴν καταστήσουν ἐφάμιλλον τῆς ἑλληνικῆς. Βραδύτερον ἢ Ῥώμη ἀπέκτησε λογίους, συγγραφεῖς, ποιητάς, ῥήτορας καὶ ιστοριογράφους ἀνταξίους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Α'. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ—ΓΡΑΚΧΟΙ

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΤΑΞΕΩΣ

Αἱ κατακτήσεις ἔφερον βοθυτάτην μεταβολὴν εἰς τὴν Ρώμην. Ἡ μέση τάξις, ἡ τάξις δηλ. τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων, κατεστράφη κυριολεκτικῶς ἀπὸ τοὺς μακροὺς πολέμους. Αἱ λεγεῶνες, αἱ ὁποῖαι κατέκτησαν τὸν κόσμον, ἐστρατολογοῦντο κατ' ἔξοχὴν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς μέσης τάξεως. Οἱ διαρκεῖς πόλεμοι ἐκράτησαν αὐτοὺς μακρὰν τῆς πατρίδος καὶ τῶν κτημάτων τῶν εἰς ξένας χώρας. Πολλοὶ ἐφρονεῦθησαν, ἄλλοι εἶχον καταστήσει ἀνίκανοι δι' ἐργασίαν. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν ἢ οἰκογενεῶν τῶν εἶχε χρεωθῆ, ὅταν δὲ ἐπέστρεφον, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐργασθοῦν, διότι εἶχον ἀπομάθει τὴν ἐργασίαν. Ἦναγκάσθησαν λοιπὸν νὰ πωλήσουν τὰ κτήματά τῶν καὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἔζων συσσωρευμένοι εἰς τὰς πτωχικὰς συνοικίας καὶ ἀπετέλεσαν τὸν *αστικὸν ὄχλον*. Τουναντίον οἱ πόλεμοι εἶχον ὠφελῆσει ὀλίγους, οἱ ὁποῖοι ἐσημάτισαν μεγάλας περιουσίας, ἠγόρασαν τὰ κτήματα τῶν πτωχῶν, συνήψωσαν πολλὰ ἔξ αὐτῶν καὶ ἐσημάτισαν τὰ μεγάλα κτήματα, τὰ λεγόμενα *Latifundia*. Εἰς τὰ κτήματα ταῦτα ἐγκατέστησαν δούλους, κυρίως Ἀσιάτας, αἰχμαλώτους τῶν πολέμων. Τοιοῦτοτρόπως συνέβη κατὶ περίεργον. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἱ γνήσιοι Ρωμαῖοι, ἐξεβλήθησαν ἀπὸ τὰ κτήματά τῶν καὶ ἡ Ἰταλία ἐγένετο ξένους.

Ἡ καταστροφὴ τῆς μέσης τάξεως εἶχε σοβαρωτάτας συνεπειάς.

1) Ἐπῆλθε μεγάλη κοινωνικὴ μεταβολή. Ὁ ὄμοιαϊκὸς λαὸς διηρέθη εἰς δύο τάξεις, μίαν μικρὰν μειοψηφίαν πολλῶν πλουσίων κεφαλαιοκρατῶν καὶ μεγαλοκτηματιῶν, ἀφ' ἑτέρου μίαν μεγάλην μάζαν προλεταρίων.

2) Ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πλουσίων, ὁ πτωχὸς λαὸς κατέπεσεν ἠθικῶς καὶ ἐπώλεε τὴν ψῆφόν του εἰς ἐκείνον, ὁ ὁποῖος προσέφερε περισσότερα.

3) Ἐξηφανίσθη ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος. Οἱ στρατιῶται τώρα δὲν ἐπολέμουν διὰ τὴν πατρίδα, ἀλλὰ διὰ τὸν μισθόν. Ὑπῆρχε δηλ. μέγα πλῆθος ἀέργων, οἱ ὁποῖοι εὔρισκον

καταφύγιον εἰς τὸν στρατὸν καὶ παρεμένον στρατιῶται δι' ὅλης τῆς ζωῆς των. Ἦτο δὲ φυσικὸν νὰ προτιμοῦν τοὺς στρατιηγούς, οἱ ὅποιοι ἔδιδον περισσότερον μισθὸν ἢ ἐπέτρεπον νὰ λεηλατοῦν τὴν χώραν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ στρατὸς ἔπαυσε νὰ εἶναι στρατὸς τῆς Ρώμης καὶ ἔγινεν ὄργανον τῶν στρατηγῶν.

ΟΙ ΓΡΑΚΧΟΙ

Τὴν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως κατενόησαν πολλοὶ Ῥωμαῖοι. Οὗτοι ἔβλεπον ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ προλάβουν τὴν τελειωτικὴν μεταβολὴν τῆς μέσης τάξεως εἰς δυστυχεῖς προλεταρίους, τὴν παρακμὴν τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἐλευθέρου ἐργασίας.

Κατὰ τὰ μέσα λοιπὸν τοῦ 2ου π. χ. αἰῶνος οἱ δύο ἀδελφοὶ Γράκχοι ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλης μεταρροθμιστικῆς κινήσεως. Κατήγοντο ἀπὸ μίαν τῶν εὐγενεστέρων οἰκογενειῶν τῆς Ρώμης. Ὁ πατὴρ των εἶχε διακριθῆ ὡς διοικητῆς τῆς Ἰσπανίας, ἡ δὲ μήτηρ των Κορνηλία ἦτο κόρη τοῦ Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ.

Ὁ πρεσβύτερος ἀπὸ τοὺς Γράκχους Τιβέριος ἦτο ἄνθρωπος γλυκύς, ἀγαθὸς καὶ καλὸς ρήτωρ. Διεκρίθη ὡς ἀξιωματικὸς εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἄλλ' ἐνῶ ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Ρώμην, παρετήρησεν ὅτι ἡ Ἐτρουρία εἶχεν ἐρημωθῆ σχεδὸν τελείως ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους της. Ἡ γῆ ἔμενεν ἀκαλλιέργητος καὶ δούλοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἔζησαν ἄλλοτε εὐτυχεῖς καὶ φιλόπονοι οἰκογένειαι. Εἰς τὴν Ρώμην εἶδε πλῆθος προλεταρίων, οἱ ὅποιοι ἔζων ἄεργοι, δυστυχεῖς καὶ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβοῦν ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν πολιτείαν. Ἐλυπήθη τὴν κατάστασίν των καὶ συνέλαβε τὸ σχέδιον ν' ἀναδημιουργήσῃ τὴν μέσων τάξιν διανεμῶν εἰς αὐτοὺς γῆν πρὸς καλλιέργειαν. «Τὰ ἄγρια θηρία, ἔλεγεν, ἔχουν τὴν τρώγλην των καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἔχουν οὔτε ἓνα οἰκογενειακὸν τάφον. Τοὺς ὀνομάζουν κυρίους τοῦ κόσμου καὶ αὐτοὶ δὲν ἔχουν οὔτε ἓνα βῶλον χώματος». Τὸ 134 ὁ Τιβέριος ἔγινε δήμαρχος καὶ ἐπρότεινε ἀμέσως τὸν ἀγροτικὸν νόμον. Δι' αὐτοῦ ἐξήτει ν' ἀποδώσῃ μέρος τῆς ἰταλικῆς γῆς εἰς τοὺς ἀκτήμονας κατοίκους τῆς Ρώμης. Ἐκαστος πολίτης ἐδικαιούτο νὰ ἔχῃ μόνον ὄρισμαμένην ἔκτασιν γῆς. Τὸ ὑπόλοιπον ἔπρεπε ν' ἀπαλλοτριωθῆ, νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους καὶ νὰ διανεμηθῆ εἰς τοὺς πτωχοὺς κατοίκους.

Ὁ ἀγροτικὸς νόμος ἤγειρε θύελλαν εἰς τὴν Ῥώμην. Οἱ πλούσιοι, οἱ μεγαλοκτηματῆαι καὶ ἡ Σύγκλητος συνησπίσθησαν κατὰ τοῦ Τιβερίου καὶ ἐκίνησαν ταραχάς. Ὁ Τιβερίος ἐφρονεῦθη κατὰ τὰς ἐκλογάς τοῦ 132 ὑπὸ τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ὀπίσει πολλοὺς μισθωτοὺς καὶ δούλους. Τριακόσιοι ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς ἔπесαν μαζί του.

Τὰ σχέδια τοῦ Τιβερίου ἐπεχείρησε νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ νεώτερος ἀδελφός του **Γάιος**. Ὁ Γάιος ἦτο θερμόαιμος, τολμηρότερος τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ῥήτωρ ὀρμητικός. Ἄλλὰ μετὰ τὰς ἀρχικὰς ἐπιτυχίας καὶ ὁ Γάιος ἐφρονεῦθη ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ προσπάθεια πρὸς μεταρρύθμισιν ἀπέτυχε καὶ ἡ Ῥώμη παρεδίδοτο εἰς τοὺς φιλοδοξοῦς στρατηγούς καὶ εἰς τοὺς δημοκόπους πολιτενομένους. Ἡ ἀριστοκρατία ἔδωσε τὸ σύνθημα τῶν αἱματηρῶν συγκρούσεων καὶ τὸ κράτος θὰ ταραχθῇ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα καὶ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους.

Β'. ΛΓΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΩΜΗΝ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΗΘΩΝ

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Γράκων ἐπεκράτησαν εἰς τὴν Ῥώμην οἱ ἀριστοκρατικοὶ καὶ ὅλη ἡ γῆ τῆς Ἰταλίας καὶ ὅλος ὁ πλοῦτος περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν ὀλίγων. Εἰς τὴν Ῥώμην ὑπῆρχον μόνον δύο τάξεις, οἱ πολὺ πλούσιοι καὶ οἱ πολὺ πτωχοί.

Ἡ παλαιὰ τάξις καὶ αὐστηρότης τῶν Ῥωμαίων διατηρήθη τότε, διότι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐκολία τῆς ζωῆς ἔφερον μεγάλην διαφθορὰν εἰς τὰς τάξεις τῶν εὐγενῶν. Οἱ πλούσιοι κατελήφθησαν ἀπὸ τὴν μαυρίαν τῆς σπατάλης καὶ ἀπὸ τὸ πάθος ν' ἀποκτήσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα. Κατεσκεύασαν πολυτελεστάτας ἐξοχικὰς κατοικίας, αἱ ὁποῖαι ἀπῆστοραπτον ἀπὸ χρυσόν, ἄργυρον καὶ μάρμαρον. Ἔδιδον δαίψνα, τὰ ὁποῖα ἐστοίχιζον πολλὰς χιλιάδας δραχμῶν. Διὰ ν' αὐξήσουν τὰ πλούτη των οἱ Ῥωμαῖοι, ἐθεώρουν ὅλα τὰ μέσα θεμιτά. Τὰ δημόσια ἀξιώματα ἔγιναν μέσα πρὸς ἀρπαγὴν τῶν χρημάτων τοῦ κράτους ἢ πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ὑπηκόων.

Τουναντίον ἡ ζωὴ τοῦ ὄχλου ἦτο θλιβερά. Ἡ μέση τάξις κατεστράφη τελείως καὶ οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι εἶχον κυριεύσει τὸν κόσμον, συνωθοῦντο πειναλέοι καὶ ῥακένδυτοι εἰς τὰς πτωχὰς συνοικίας τῆς πόλεως, πρόθυμοι νὰ

προσφέρουν τὴν ψῆφον καὶ τὸν βραχίονά των εἰς ἐκείνον, ὁ ὁποῖος ἔδιδε περισσότερα.

Τοῦτο ἐσήμαινεν ἤδη τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς δημοκρατίας. Τότε φιλόδοξοι στρατηγοὶ καὶ πολιτευόμενοι ἠθέλησαν νὰ ἐξουσιάσουν τὴν Ῥώμην. Κατὰ τὴν διάρχειαν τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος ἐφάνησαν ἀνὰ δύο ἀντίπαλοι στρατηγοί, οἱ ὁποῖοι περιῆλθον εἰς αἱματηροὺς πολέμους, διὰ νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὴν Ῥώμην. Οἱ στρατηγοὶ οὗτοι εἶναι ὁ Μάριος καὶ ὁ Σύλλας, ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Καῖσαρ, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταβιανός.

ΜΑΡΙΟΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΣ

Ὁ Μάριος κατήγετο ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν πληβείων καὶ ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν ὡς στρατηγός. Μετὰ τὸν θάνατον τῶν Γράκχων ἐγένεν ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος καὶ ἐπέβαλε τὰς θελήσεις του εἰς τὴν Ῥώμην. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐνεφανίσθη ἰσχυρὸς ἀντίπαλός του, ὁ Σύλλας. Ὁ Σύλλας κατήγετο ἀπὸ τὴν μεγάλην ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν τῶν **Κορνηλίων** καὶ διεκρίθη ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ Μαρίου.

Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποσοβηθῆ καὶ τὸ 88 ἤρχισεν ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ ὁποῖος διήρκεσε μέχρι τοῦ 82.

Εἰς τὴν Ῥώμην ἐπεκράτησεν ὁ Μάριος καὶ διώρισεν δημοάρχους τοὺς φίλους του, οἱ ὁποῖοι διέπραξαν βιαιότητας κατὰ τῶν εὐγενῶν. Ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος εὐρίσκειτο μὲ στρατὸν εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ ἠνάγκασε τὸν Μάριον νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἀλλ' ἐνῶ ἀπουσίαζεν εἰς τὴν Ἀσίαν πολεμῶν τὸν Μιθιδράτην, τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου, ὁ Μάριος ἐπέστρεψε καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ φρουρᾶς, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν χιλιάδες δούλων, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ὅλοι οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Σύλλα ἐσφάγησαν τότε. Ὁ Μάριος ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῆς νίκης του.

Μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψεν ὁ Σύλλας νικητὴς εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐτιμώρησε τοὺς ἀντιπάλους του. Τὰ ὀνόματα τῶν φίλων τοῦ Μαρίου ἐγράφησαν ἐπὶ ξυλίνων πινακῶν καὶ πᾶς πολίτης εἶχε δικαίωμα νὰ φονεύσῃ αὐτοὺς καὶ ὡς ἀμοιβὴν ἐλάμβανε δύο τάλαντα (12.000 δρ.) Αὐταὶ ἦσαν αἱ λεγόμεναι *προγραφαί*. Ἐγένετο φοβερὰ αἱματοχυσία εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς ὅλην τὴν χώραν. Πατὴρ ἐφόνευσε τὸν υἱόν, ἀδελφὸς τὸν ἀδελφόν καὶ φίλος τὸν φίλον. Λέγεται ὅτι 50

χιλ. ἄνθρωποι ἔπεσαν θύματα τῆς μανίας τοῦ Σύλλα καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν.

Μετὰ τὰ κατορθώματα ταῦτα ὁ Σύλλας ἐκνυρίαρχησεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐκυβέρνησεν αὐτὴν ὡς δικτάτωρ. Ἠλλάξε τὸ πολίτευμα τῆς Ρώμης καὶ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ἄλλ' ἡ ἀριστοκρατικὴ αὕτη ἀντίδρασις διήρκεσε μόνον μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα δηλ. μέχρι τοῦ 79 π. Χ.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ

Τὸ κίνημα τῶν Γράκχων ἦτο ἀληθῆς κοινωνικὴ ἐπανάστασις, ὅπως παρατηροῦμεν εἰς τὰς νεωτέρας κοινωνίας καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἡμέρας μας. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συνέβησαν καὶ ἄλλαι ἀξιοσημείωτοι ἐξεγέρσεις, ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης κοινωνικῆς ἀναστατώσεως, τὴν ὁποίαν ἐπροκέλεσεν ἡ ὁωμαϊκὴ κατάκτησις. Ἐνῶ τὸ κίνημα τῶν Γράκχων ἦτο ἐξεγέρσις τοῦ ὁωμαϊκοῦ λαοῦ, βραδύτερον ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς ὁωμαϊκῆς κυβερνήσεως οἱ σύμμαχοι, οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπῆκοοι.

Αἱ Ἰταλικαὶ πόλεις ἐξηγέρθησαν τὸ 91 π. Χ. διὰ νὰ λάβουν τὸ δικαίωμα τῆς ἰσοπολιτείας, διότι ἕως τότε οἱ Ρωμαῖοι μετεχειρίζοντο αὐτὰς ὡς ὑπῆκοους. Κατήρτισαν ἴδιον στρατὸν καὶ κυβέρνησιν καὶ ἤρχισαν τὸν λεγόμενον *Συμμαχικὸν πόλεμον*, ὁ ὁποῖος ἀνησύχησε καὶ ἐκούρασε πολλοὺς Ρωμαίους. Εἰς τὸ τέλος ἐπεκράτησεν ἡ Ρώμη, ἀλλ' ἡ Σύγκλητος ἠναγκάσθη νὰ κηρύξη ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς ρωμαίους πολίτας (87 π. Χ.).

Πολὺ σημαντικωτέρα ἦτο ἡ ἐξεγέρσις τῶν δούλων. Τὸ πλῆθος τῶν δούλων εἶχεν ἐξογκωθῆ σὺν τῷ χρόνῳ. Ἐπειδὴ δὲ κατέπεσαν εἰς τὴν τάξιν ταύτην καὶ ἄνθρωποι μεγαλυτέρας ἀναπτύξεως ἕνεκα τῶν πολέμων, οἱ δοῦλοι ἐξύπνησαν καὶ ἀπέκτησαν συνείδησιν τῆς δυνάμεώς των. Ἐγίναν λοιπὸν πολλοὶ ἐξεγέρσεις τῶν δούλων. Ἀλλὰ σημαντικωτάτη ἦτο ἡ ἐπανάστασις, τὴν ὁποίαν ἐκίνησεν ὁ περιφρηνὸς δούλος *Σπάρτακος* (73-71). Ἡ ἐξεγέρσις ὅμως κατεστάλη παρὰ τὰς στρατιωτικὰς ἀρετάς, τὰς ὁποίας ἔδειξε ὁ ἀρχηγός των καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ὁπαδῶν του. Οἱ Ρωμαῖοι ἐσταύρωσαν τότε χιλιάδας δούλων.

Τέλος εἰς πολλὰ μέρη οἱ ὑπῆκοοι τῆς Ρώμης καταπιεζόμενοι ὑπὸ τῶν διοικητῶν καὶ τῶν ρωμαίων χρηματιστῶν ἐπεχείρησαν ν' ἀνακτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Τὴν κα-

τάστασιν ταύτην τῶν πνευμάτων ἐπωφελήθη ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου **Μιθριδάτης** καὶ παρεσκευάσεν μεγάλην ἐξέγερσιν εἰς τὸν Μ. Ἀσίαν κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ Μιθριδάτης ἦτο ἀνὴρ ἐπιτήδειος, πονηρὸς καὶ δραστήριος καὶ ἀνεδείχθη ὁ ἐπικινδυνωδέστερος ἐχθρὸς τῆς Ρώμης μετὰ τὸν Ἀννίβαν. Ἀφοῦ παρεσκευάσεν στρατὸν καὶ στόλον καὶ συνεννοήθη μὲ πολλοὺς λαοὺς, προσέβαλεν αἰφνυδιαστικῶς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας. Τότε ἐγένετο μεγάλη ἐξέγερσις κατὰ τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ λέγεται ὅτι ἐσφάγησαν 80 χιλ. ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ (88). Κατόπιν ὁ Μιθριδάτης μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐπιτήδειοι δημοζόποι εἶχον ἐξεγείρει τοὺς κατοικοὺς κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ὁ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμος διήρκεσε πολλὰ ἔτη. Τρεῖς ῥωμαῖοι στρατηγοί, ὁ Σύλλας, ὁ Λούκουλλος καὶ ὁ Πομπήϊος, ἐστάλησαν κατ' αὐτοῦ καὶ τέλος συνέτριψαν τὴν δυνάμιν του. Ὁ Μιθριδάτης ἠναγκάσθη ν' αὐτοκτονήσῃ, ἐνῶ ἀκόμη ἐσχεδιάζε νὰ ἐτοιμάσῃ μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἰταλίας (63).

ΠΟΜΠΗΙΟΣ ΚΑΙ ΚΑΙΣΑΡ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἐπεκράτησε τελεία ἀναρχία εἰς τὴν Ῥώμην. Τὸ παλαιὸν πολίτευμα εἶχε καταργηθῆ, τὸ δὲ νέον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπιβάλλει ὁ δικτάτωρ, δὲν εἶχε πλέον κῦρος. Αἱ ταραχαὶ λοιπὸν ἐξηκολούθησαν. Κατ' ἀρχὰς ἐπεκράτησαν οἱ ἀριστοκρατικοί. Ὁ Ἀρχηγὸς τῶν **Πομπήϊος** ἐγένετο ὁ ἀνθρώπος τῆς ἡμέρας. Ὁ Πομπήϊος ἦτο πλούσιος νέος, εὐγενής, ὠραῖος καὶ τολμηρὸς. Προσείλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ Σύλλα καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἐγένετο ἀρχηγὸς τοῦ κόμματός του. Ὁ Πομπήϊος διεκρίθη εἰς πολλοὺς πολέμους. Ἐνίκησε τοὺς δοῦλους, τοὺς πειρατὰς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὸν Μιθριδάτην. Ἄλλ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀνεδείχθησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἄλλοι ἰσχυροὶ ἄνδρες, ὁ **Κράσος**, ὑπέρπλοτος εὐγενής, καὶ ὁ **Ίούλιος Καῖσαρ**, ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ εὐφυής, εἰς τῶν διαπρεπεστέρων ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης. Ὁ Καῖσαρ ἦτο ἀνεμὸς τοῦ Μαρίου καὶ ἐχθρὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος.

Κατ' ἀρχὰς συνεννοήθησαν οἱ τρεῖς ἄνδρες καὶ ἐσημάτισαν τὴν λεγομένην **Τριαρχίαν**. Βραδύτερον ὁ μὲν Κράσος ἐφρονεῦθη ἐκστρατεύσας ἐναντίον τῶν Πάρθων, τῶν ἀπογόνων δηλ. τῶν ἀρχαίων Περσῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἰδρύσει ἰσχυρὸν κράτος πέραν τοῦ Εὐφράτου. Ὁ δὲ Καῖσαρ γενόμενος διοικητὴς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας ἐν Γαλατία

ἔξετέλεσε σπουδαιότατον ἔργον. Πολεμήσας ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη (58-51) ὑπέταξεν ὅλην τὴν Γαλατίαν, δηλ. τὴν σημερινὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνετο τότε καὶ τὸ Βέλγιον. Τοιοῦτοτρόπως τὸ βόρειον σύνορον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους ἔγινεν ὁ Ῥῆνος, ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπέκτησε τὴν φήμην

Ἰούλιος Καῖσαρ

μεγάλου στρατηλάτου καὶ οἱ ἀρχαῖοι τὸν ἐθεώρησαν ἰσοτίμον τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀννίβα.

Δὲν ἤργησαν ὁμοῦ νὰ συγκρουσθοῦν ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Καῖσαρ. Ὁ Καῖσαρ ἐβάδισε μετὰ τῶν στρατευμάτων του κατὰ τῆς Ῥώμης, τὴν ὁποίαν ἐγκατέλειπεν ὁ Πομπήϊος καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου παρεσκεύασε στρατόν. Ὁ Καῖσαρ τὸν ἠκολούθησεν ἐκεῖ. Ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν **Φάρσαλον** τῆς Θεσσαλίας (48). Ὁ Πομπήϊος ἐνίκηθη καὶ

κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου τὸν ἐφόρευσεν ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Καῖσαρα. Μετὰ τὴν νίκην ὁ Καῖσαρ ἐφθασεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχε σκοπὸν νὰ ὑποτάξῃ τὴν χώραν. Ἄλλ' ἡ ἀδελφὴ τοῦ Πτολεμαίου **Κλεοπάτρα** ἐγοήτευσεν διὰ τοῦ κάλλους τῆς τὸν Ῥωμαῖον στρατηλάτην. Ὁ Καῖσαρ διέμεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔδωκε τὸν θρόνον εἰς τὴν εὐνοουμένην του.

Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Καῖσαρ ἔγινεν ὅπως ὁ Σύλλας ἰσόβιος δικτάτωρ. Ἔλαβεν αὐτὸς ὅλας τὰς ἀνωτέρας ἀρχὰς καὶ ἀπέκτησε δύναμιν βασιλείως. Ἡ δύναμις τῆς Συγκλήτου ἔξεμνηδενίσθη. Ἄλλ' ὁ Καῖσαρ δὲν προέβη εἰς προγραφάς. Τουναντίον ἐφάνη ἐπιεικὴς εἰς τοὺς ἀντιπά-

λους του και ειργάσθη δια ν' αποκαταστήση τὴν εἰρήνην και τὴν ἀσφάλειαν. Διὰ τοῦτο ὁ πολὺς κόσμος ἦτο εὐχαριστημένος ἐκ τῆς ἀρχῆς του. Ἄλλ' οἱ εὐγενεῖς και οἱ ἀνεπτυγμένοι ἐθεώρησαν αὐτὸν πάντοτε ὡς τύραννον και ἐμίσουν αὐτὸν, διότι ἦτο πράγματι ὑπερόπτης και περιφρονητῆς τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο διοργανώθη συνωμοσία κατ' αὐτοῦ, τῆς ὁποίας ἀρχηγοὶ ἦσαν δύο διακεκριμένοι ἄνδρες, ὁ **Βροῦτος** και ὁ **Κάσιος**, και μίαν ἐπίσημον ἡμέραν οἱ συνωμόται ἐδολοφόνησαν αὐτὸν ἐντὸς τοῦ Βουλευτηρίου.

Ο ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ

Οἱ δολοφόνοι τοῦ Καίσαρος ἐκήρυξαν ὅτι θὰ ἐπαναφέρουν τοὺς ἀρχαίους νόμους και ὅτι θὰ ἀναστηλώσουν τὴν δημοκρατίαν. Ἄλλ' ἡ δημοκρατία εἶχεν ἀποθάνει πρὸ πολιοῦ και ἡ Ῥώμη ἐξήτει μονάρχην.

Εἷς φιλόδοξος ἀξιωματικός, ὁ **Ἀντώνιος**, κατώρθωσε νὰ ἐξεγείρῃ τὸν λαὸν τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας τοῦ Καίσαρος ἐναντίον τῶν δολοφόνων, οἱ ὁποῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τότε ἔφθασεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐσπούδαζεν, ὁ ἀνεπιὸς τοῦ Καίσαρος **Ὀκταβιανός**. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἦτο μόλις 19 ἐτῶν, μικρόσωμος και καχεκτικός, ἀλλ' ἐντὸς αὐτοῦ ἐκρούπητο φωτεινὸς και διορατικὸς πολιτικός. Ὁ Ἀντώνιος, ὁ Ὀκταβιανὸς και τρίτος πολιτευόμενος, ὁ Λέπιδος, κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν και ἐσχημάτισαν νέαν **Τριαρχίαν**, ἡ ὁποία προέβη εἰς φοβερὰς προγραφάς.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀντώνιος και ὁ Ὀκταβιανὸς ἀπῆλθον μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ καταδιώξουν τοὺς δολοφόνους. Ἡ σύγκρουσις ἐγένεν εἰς τοὺς **Φιλίππους** τῆς Χαλκιδικῆς (42). Ὁ Βροῦτος και ὁ Κάσιος ἐνικήθησαν και κατὰ τὸ ὁμοαιὸν ἔθιμον ἠττοκτόνησαν.

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψε τότε εἰς τὴν Ῥώμην, ὁ δὲ Ἀντώνιος μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν, διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν Συρίαν και τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλὰ γοητευθεὶς και οὗτος ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας ἔμεινε παρ' αὐτῇ και παρεδόθη εἰς ἡδονὰς και διασκεδάσεις. Ὁ Ὀκταβιανὸς κατώρθωσε νὰ ἐξεγείρῃ κατ' αὐτοῦ τὴν κοινὴν γνώμην εἰς τὴν Ῥώμην και μετ' ὀλίγον ἠρχισεν ὁ τρίτος ἐμφύλιος πόλεμος.

Τὴν φορὰν ταύτην οἱ ἀντίπαλοι συνεκρούσθησαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Τὸ 31 π. χ. ἐγένεν ἡ περιφημὸς **παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία**, εἰς τὴν εἴσοδον δηλ. τοῦ Ἀμβρακικοῦ

κόλπου. Τὰ 50 αἰγυπτιακὰ πλοῖα μὲ τὴν βασίλισσάν των ἐτρόπησαν εἰς φυγὴν καὶ ὁ στόλος τοῦ Ἄντωνίου ἐνίκηθη. Ὁ Ὀκταβιανὸς τοὺς κατεδίωξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ ὁ Ἄντωνίος νικηθεὶς εἰς δευτέραν συμπλοκὴν ἠττοκτόνησεν. Ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἀφοῦ ματαίως προσεπάθησε νὰ σαγηνεύσῃ τὸν Ὀκταβιανόν, ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ Ἄντωνίου.

Ἡ Αἴγυπτος ἔγινεν ἐπαρχία ῥωμαϊκὴ καὶ ὁ Αὔγουστος ἔμεινεν ὁ μόνος κύριος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἔληξαν οἱ χρόνοι τῆς δημοκρατίας καὶ ἤρχιζεν ἡ αὐτοκρατορία.

Γ. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Ἡ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

Μετὰ τὴν νίκην παρὰ τὸ Ἄκτιον ὁ Ὀκταβιανὸς ἔγινεν ὁ μόνος κυρίαρχος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀπὸ τότε καταλύεται ἡ **Δημοκρατία** καὶ ἐγκαθιδρύεται ἡ **Αὐτοκρατορία** εἰς τὴν Ῥώμην. Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἐγεννήθη ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ ἐγκαθίδρυσις λοιπὸν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ῥώμην συμπίπτει μὲ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τοὺς ἐπομένους πέντε αἰῶνας τὸ ἀχανὲς ῥωμαϊκὸν κράτος κυβερνοῦν οἱ αὐτοκράτορες. Διὰ τοῦτο οἱ αἰῶνες οὗτοι ὀνομάζονται *Χρόνοι τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας*. Ἀρχίζουν τὸ 31 π. Χ. καὶ τελειῶνουν τὸ 476 μ. Χ., ὅποτε κατεστράφη ἡ αὐτοκρατορία.

Ἡ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀφοῦ ἔγινε κύριος τοῦ κράτους, ἐγκαθίδρυσεν νέον πολίτευμα καὶ διωργάνωσεν ἐπὶ νέων βάσεων τὴν διοίκησιν τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Πολὺ φρονιμώτερος ἀπὸ τὸν Καίσαρα ἀπέφυγε πᾶσαν προᾶξιν, ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ ἐγεῖρη μῖσος ἐναντίον του. Ἐκυβέρονησε λοιπὸν χωρὶς νὰ φαίνεται. Κατὰ τύπους τίποτε δὲν ἤλλαξεν ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα τῆς Ῥώμης. Διετήρησε τὴν Σύγκλητον, τοὺς ὑπάτους, τὰς ἐκκλησίας. Κατ' οὐσίαν ὅμως συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖράς του.

Ἔλαβεν ὁ ἴδιος ὄλα τὰ ἀξιώματα. Ἐξελέγετο συγχρόνως *Δήμαρχος, Τιμητῆς ἢ Ἐπόπιτῆς τῶν ἡθῶν καὶ Μέγας*

Ἀρχιερέυς, δηλ. ἀρχηγός τῆς θρησκείας. Ἐπίσης ἦτο *Πρόκροτος τῆς Συγκλήτου* καὶ *Ὑπάτος*. Τὰ ἀξιώματα ταῦτα ἔλαβεν ἰσοβίως. Ὁ μέγιστος ὅμως τῶν τίτλων τοῦ αὐτοκράτορος, *Ἀδιοκράτωρ* (*imperator*), ἐσήμαινε νικητῆς στρατηγός καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν τοῦ στρατοῦ. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀπέφυγε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀντιπαθητικὸς εἰς τοὺς Ρωμαίους, καὶ τοῦ δικτάτορος, τὸν ὁποῖον εἶχε λάβει ὁ Σύλλας καὶ ὁ Καῖσαρ. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἦτο ὁ μόνος ἡγεμὼν μεγίστου κράτους. Διὰ τοῦτο αὐτοκράτωρ κατήντησε νὰ εἶναι τίτλος ἀνώτερος τοῦ βασιλέως. Ἐπίσης ἡ Σύγκλητος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἓνα ἐξαιρετικὸν τίτλον, τὸν τίτλον *Αὔγουστος*, δηλαδή *Σεβαστός*, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο συνεδέθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται καὶ *Αὔγουστος*.

Κατ' οὐσίαν ὁ *Αὔγουστος* ἐγκαθίδρυσεν τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν. Τὸ κράτος ἐκυβέρινα τὸ ἰδιαιτέρον συμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος, εἶχεν ἰδίαν φρουράν, τὴν λεγομένην *Πραιτωριανὴν φρουράν*, τὸν διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας, τὸν διοικητὴν τῆς πόλεως. Ἐγκατέστησε δὲ ὀλόκληρον σύστημα γραφειοκρατίας. Αὐτὸς κατ' οὐσίαν διώριζε τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ *Αὔγουστου* ἦτο εὐεργετικὴ διὰ τὴν *Ῥώμην*, ἣ ὁποία ἀνέκτησε τὴν γαλήνην καὶ ἤρρισε νέαν περίοδον ἀκμῆς. Τὸ ὄνομα τοῦ *Αὔγουστου* συνεδέθη μὲ τὴν λαμπροτέραν περίοδον τῶν Ῥωμαϊκῶν γραμμάτων.

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΕΚ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα δὲν ἦτο κυρίως κληρονομικὸν καὶ ἔπρεπε νὰ παύσῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός.

Αὔγουστος

Τὸ ἄνω μέρος ἀνδριάντος, ὁ ὁποῖος εὐρίσκειται εἰς τὸ Βατικανὸν τῆς *Ῥώμης*. Παριστάνει τὸν *Αὔγουστον* φοροῦντα θώρακα.

εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε δώσει ἡ Σύγκλητος τὸν τίτλον τοῦτον. Ἐπίσης ἦτο δυνατόν ἡ Σύγκλητος νὰ δώσει αὐτὸν εἰς ἄλλον. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεωρήθη εἰς τὴν Ῥώμην πάντοτε ὡς αἰρετὸς καὶ ὄχι κληρονομικός. Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν δὲν εἶχον βασιλεύουσαν δυναστείαν ὅπως τὰ νεώτερα κράτη. Ἄλλ' οἱ αὐτοκράτορες ἐφρόντιζον πάντοτε νὰ λαμβάνῃ τὴν ἀρχὴν ὁ κληρονόμος ἢ ὁ εὐνοούμενός των.

Οἱ τέσσαρες διάδοχοι λοιπὸν τοῦ Αὐγούστου ἀνῆκον εἰς τὴν οἰκογένειάν του. Οὗτοι ἦσαν ὁ **Τιβέριος** (14-37), ὁ **Καλιγούλας** (37-41), ὁ **Κλαύδιος** (41-54) καὶ ὁ **Νέρων** (58-68). Ἐκ τούτων ὁ Τιβέριος ἦτο σοβαρὸς ἡγεμὼν, ἀλλ' ἐφάνη σκληρὸς καὶ ἰδίως κατὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἐγίνετο καχύποπτος καὶ ἔχυσε πολὺ αἷμα. Οἱ ἄλλοι ἦσαν ἢ ἀνίκανοι ἢ μανιακοί. Περιβόητος μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ Νέρων, ὁ ὁποῖος ἐπλήρωσε τὴν Ῥώμην μὲ τὰς ἐκκεντρικότητας καὶ τὰ κακοῦργήματά του. Ἐνόμιζεν ὅτι ἔχει καλλιτεχνικὸν τάλαντον καὶ ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς ὑπηκόους του νὰ θανατῶνται τοὺς στίχους καὶ τὴν φωνὴν του. Ἐφόνευσε τὴν μητέρα του Ἀγριππίναν καὶ τὸν διδάσκαλόν του, τὸν φιλόσοφον *Σενέκαν*. Τέλος οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων καὶ οἱ πραιτωριανοὶ ἐστασίασαν καὶ ὁ Νέρων ἠναγκάσθη ν' αὐτοκτονήσῃ λέγων «Οἷον καλλιτέχνην στερεῖται ὁ κόσμος». (68).

ΟΙ ΦΛΑΒΙΟΙ

Τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος ἠκολούθησεν ἀναρχία καὶ αἱματηραὶ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν στρατηγῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξήττων νὰ λάβουν τὸν θρόνον. Τέλος ἐπεκράτησεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς Βεσπασιανός, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Φλαβίων.

Ὁ **Βεσπασιανός** (69-79) ἀποκατέστησε τὴν τάξιν καὶ ἐκνέβρῃσεν καλῶς. Ὁ υἱὸς του **Τίτος** (79-81) ἦτο παράδειγμα καλωσύνης καὶ γλυκύτητος. Ἐλυπεῖτο ἐὰν παρήρχετο ἡμέρα χωρὶς νὰ πράξῃ ἀγαθὴν τινα πράξιν. Ἄλλ' ὡς στρατηγὸς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς του σκληρότατα ἐτιμώρησε τοὺς ἑβραίους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπαναστατήσῃ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναρχίας. Ὁ Τίτος ἐκυρίευσεν τὸ 70 τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν κατέστρεφεν οἰκτρῶς. Οἱ κάτοικοι ἢ ἐσφάγησαν ἢ διεσκορπίσθησαν καὶ ἡ λεγεῶν, ἡ ὁποία ἦτο ἐπιφορητισμένη νὰ καταλάβῃ τὴν χώραν, ἐστρατοπέδευσε μεταξὺ τῶν ἑρειπίων τῆς Ἱερουσαλὴμ.

Ἐπὶ τοῦ Τίτου ἐγένετο ἡ περίφημος ἔκρηξις τοῦ Βεζου-

βίου, ἣ ὁποία ἔθαψε τρεῖς πόλεις τὸ Ἡράκλειον, τὴν Πομπηϊάν καὶ τὴν Σταβίαν.

Ῥωμαία δέσποινα

Ἡ Ἀγριππίνα, σύζυγος τοῦ Γερμανικοῦ, μήτηρ τῆς δευτέρας Ἀγριππίνας, τῆς μητρὸς τοῦ Νέρωνος (1ος μ. χ. αἰών). Φορεῖ τὸν συνηθῆ χιτῶνα τῶν πλουσίων γυναικῶν. Ἐνδυμασία καὶ κόμωσις εἶναι ἑλληνικά.

ΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΙ

Κατὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα τὴν Ῥώμην ἐκυβέρνησαν ἀξιόλογοι ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται διὰ κοινοῦ ὀνόματος Ἀντωνῖνοι. Οἱ σημαντικώτατοι ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ **Τραϊανὸς** (98–117), ὁ **Ἀδριανὸς** (117–138), ὁ **Ἀντωνίνος** (138–161) καὶ ὁ **Μάρκος Ἀυρήλιος** (161–168).

Ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου ἐγένετο ἄνευ ἐξεγέρσεων καὶ ταραχῶν, διότι οἱ αὐτοκράτορες τῆς σειρᾶς ταύτης υἰοθέτησαν καὶ ὑπέδειξαν τὸν διαδοχόν των. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἄκρα ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια ἐπεκράτησεν εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν. Οἱ Ἀντωνῖνοι ἀποκατέστησαν τὴν τάξιν πανταχοῦ καὶ ἐκυβέρνησαν μὲ φρόνησιν τὸ κράτος. Κατεσκευάσαν ὁδοὺς, γεφύρας καὶ ἄλλα δημόσια ἔργα, τὰ ὁποῖα ὄφελησαν τοῖς κατοίκους. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἀπήλαν-

σαν τόσην εὐτυχίαν, ὅσην δὲν εἶχον γνωρίζει ἕως τότε. Τὸν αἰῶνα τοῦτον ὠνόμασαν κατ' ἐξοχὴν αἰῶνα τῆς ῥωμαϊκῆς εὐροπῆς (pax romana).

Ὁ *Τραϊανὸς* ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρίστων αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης. Εἰσγάσθη διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐξύψωσιν τοῦ κράτους, ἐξησφάλισε τὰ σύνορα τοῦ Ῥήνου καὶ ἀνέλαβε τὴν περιφέρημον ἐκστρατείαν πέραν τοῦ Δουνάβεως καὶ κατέκτησε μίαν νέαν ἐπαρχίαν, τὴν Δακίαν εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν.

Ὁ *Ἀδριανὸς* συνέδεσε τὸ ὄνομά του μετὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως μετὰ τὰς Ἀθήνας, ὅπου διέμεινε πολὺν καιρὸν καὶ ἔκτισεν ὀλόκληρον συνοικίαν καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Ὁ *Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβὴς* ἦτο ἐνάρετος καὶ γλυκὺς. Ἡ βασιλεία του διέρευσεν ἐν μέσῳ γαλήνης. Ὁ *Μάρκος Ἀνθῆλιος* ὑπῆρξεν ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς. Ἦτο μαθητὴς τῶν Στωικῶν καὶ ἔδειξε μεγάλας ἀρετὰς ὡς κυβερνήτης καὶ ὡς ἄνθρωπος. Ἀλλ' εἶχε τὸ ἀτύχημα ν' ἀφήσῃ διάδοχον τὸν υἱὸν τοῦ *Κόμμοδου*, ὁ ὁποῖος ἐδείχθη εἰς τῶν χειρίστων αὐτοκρατόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ — Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝΗ

ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπέκτησε νέας χώρας κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἐπὶ τοῦ *Τραϊανοῦ* ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην ἔκτασίν του. Περιελάμβανε τότε τὸ ἥμισυ τῆς Εὐρώπης, δηλ. τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Γαλιατίαν, τὸ νότιον μέρος τῆς Μ. Βρετανίας, τὴν Βαλκανικὴν μετὰ τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Δακίας, τὰς ἐπαρχίας τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας καὶ Αὐστρίας, τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ ὅλην τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν. Τὰ σύνορά του ἦσαν πρὸς Β. ὁ Ῥήνος καὶ ὁ Δούναβις, πρὸς Ν. ἡ ἕρημος τῆς Ἀφρικῆς, πρὸς Δ. ὁ Ἀτλαντικὸς ὠκεανὸς καὶ πρὸς Α. ὁ Εὐφράτης καὶ ἡ ἕρημος τῆς Συρίας. Τοιαύτην κολοσσιαίαν ἔκτασιν εἶχε τὸ κράτος εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς του.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝΗ

Ἐξω τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔζον βάρβαροι λαοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν ἰσχυροί. Ἐπὶ μακρὸν ἡ Ῥωμαϊκὴ αὐτο-

κρατορία δὲν εἶχεν ἐπιφόβους ἐχθρούς. Οἱ ἐπικινδυνότεροι ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἦσαν οἱ **Γερμανοὶ** ἐπὶ τοῦ Ῥήνου καὶ οἱ **Πάρθοι** ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Βραδύτερον μία μεγάλη γερμανικὴ φυλὴ, οἱ **Γότθοι**, κατῆλθον εἰς τὸν κάτω Δούναβιν.

Οἱ αὐτοκράτορες διὰ τὰ προσπατεῦσαι τὸ κράτος τῶν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, ἴδρυσαν ὀλόκληρον ζώνην ἀπὸ ὄχυράματα καὶ ἐγκατέστησαν εἰς αὐτὰ μόνιμα στρατεύματα. Οἱ βάρβαροι δὲν ἔπαυσαν νὰ προσβάλλουν τὰ σύνορα προσελκνόμενοι ἀπὸ τὰ πλούτη καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλὰ τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα εὐκόλως ἀπέκρουον αὐτούς, οὕτως ὥστε ἐνῶ αἱ λεγεῶνες ἐπολέμουν εἰς τὰ σύνορα, εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας ἐβασίλευεν εἰρήνη. Ἐπίσης οἱ αἱματηροὶ ἀγῶνες τῶν αὐτοκρατόρων περιορίζοντο εἰς τὴν Ῥώμην καὶ τὰ περὶ χωρὰ τῆς καὶ δὲν ἐτάραττον συνήθως τὴν ἡσυχίαν τῶν ἐπαρχιῶν. Πλὴν τούτου οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν ἔπαυσαν τοὺς πολέμους μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐπεκράτησεν εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια εἰς τὸ ἀχανὲς ῥωμαϊκὸν κράτος. Συγχρόνως οἱ αὐτοκράτορες ἐκινέβρηνσαν μὲ δικαιοσύνην τὰς ἐπαρχίας, ἔπαυσε δηλαδὴ ἡ σκληρὰ ἐκμετάλλευσίς τῶν ἐπαρχιῶν, ἡ ὁποία ἐγένετο ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Τὸ κράτος λοιπὸν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἀπῆλυσεν εἰρήνην καὶ εὐνομίαν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Ῥωμαϊκὴ εἰρήνη.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Ἡ μακροχρόνιος εἰρήνη ὠφέλησεν ἑξαιρετικῶς τὸ ἐμπόριον. Ἐκτὸς τούτου οἱ Ῥωμαῖοι κατεσκεύασαν ὁδοὺς εἰς ὅλον τὸ κράτος τῶν. Αἱ ῥωμαϊκαὶ ὁδοὶ ἦσαν ἀρκετὰ πλατεῖαι καὶ πολὺ στερεαί, ὥστε πολλαὶ ἀπ' αὐτὰς διετηρήθησαν μέχρι σήμερον. Ἦσαν κυρίως στρατιωτικαὶ ὁδοὶ καὶ εἶχον κύριον σκοπὸν νὰ διευκολύνουν τὴν κίνησιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Συγχρόνως ὅμως ὑπρέτησαν τὸ ἐμπόριον, διευκόλυναν μεγάλως τὰς μεταφορὰς καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν πτώσιν τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, προσέφεραν δηλ. τὴν ὑπηρεσίαν τῶν σημερινῶν σιδηροδρόμων. Αἱ ὁδοὶ διέσχίζον ἀπὸ τὸ ἐν ἄκρον εἰς τὸ ἄλλο τὸ κράτος. Ἡ *via Appia* (Ἀππία ὁδὸς) συνέδεε τὴν Ῥώμην μετὰ τῆς Καπύης καὶ τοῦ Τάραντος. Ἄλλη ὁδὸς ἔφερεν ἀπὸ τῆς Ῥώμης διὰ τῆς παραλίας εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν μέχρι

τῶν Γαδείρων. Ἡ ὄνομαστὴ Ἐγνατία ὁδὸς συνέδεε τὰ παρῶν τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐκεῖθεν ἔφθανεν εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον πάλιν συνεδέετο μετὰ τῆς Ἀντιοχείας. Ἐκεῖθεν ἡ λεγομένη ὁδὸς τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ἔφθανε μέχρι τῆς Βακτριανῆς καὶ συνεδέετο μετὰ τῆς ὁδοῦ τῶν Σινῶν ἐμπόρων, ἡ ὁποία πάλιν ἔφθανε μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς Κίνας. Τὸ δίκτυον τοῦτο τῶν ὁδῶν συνεπλήρωνον αἱ γέφυραι, τὰ πανδοχεῖα καὶ τὰ φρουρία, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσαν εἰς ὠρισμένα σημεῖα. Οἱ αὐτοκράτορες ἐγκατέστησαν τακτικὴν συγκοινωνίαν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη τὸ πρῶτον Ταχυδρομεῖον.

Ἐπίσης οἱ αὐτοκράτορες ἐφρόντισαν περὶ τῆς συγκοινωνίας διὰ θαλάσσης. Εἰς τὴν Μεσόγειον ἦτο τακτικωτάτη ἡ ναυσιπλοῖα, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἶχον ὁμαλὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν Ἰνδιῶν.

Πολλὰ πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας εἶχον μεγάλην κίνησιν καὶ ζωὴν, ἀλλὰ τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῶν ὁμαϊκῶν χρόνων ἦτο ἡ Ῥώμη. Ἐκάστη ἐπαρχία ἔφερεν ἐκεῖ τὰ προϊόντα της. Ἀπὸ τὴν Μαυριτανίαν (τὸ σημερινὸν Μαρόκκον) ἤρχοντο ὁ ἔβρος, ἀπὸ τὴν Τύνιδα σίτος, ἔλαιον καὶ σπύργοι. Ἡ Αἴγυπτος ἔστειλε τὸν σιτόν της, τὸν πάπυρον καὶ τὰ ὑαλικά της, ἡ Ζανζιβάρη καὶ ἡ Αἰθιοπία δούλους καὶ ζῶα. Ἀπὸ τὴν Ἀραβίαν ἤρχοντο ἀρώματα, ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν οἶνος καὶ ἐγχρωμα ὑφάσματα.

Τὸ ἐμπόριον καὶ αἱ μεγάλαι χηματοστικαὶ ἐργασίαι εὐρίσκοντο εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἱππέων, οἱ ὁποῖοι συνειργάζοντο μετὰ τῶν πλουσίων ἀστῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ ἱππεῖς ἠγόραζον χονδρικῶς τοὺς τελωνειακοὺς φόρους τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοὺς μετεπώλουν τμηματικῶς εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν νὰ ὠφεληθοῦν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον. Οὗτοι ἦσαν οἱ τελῶναι, περὶ τῶν ὁποίων τὸ Εὐαγγέλιον λέγει, ὅτι δὲν δύνανται νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ θέσις τῶν μικροτέρων ἐμπόρων καὶ τεχνιτῶν ἐβελτιώθη. Οὗτοι διὰ νὰ ὑπηρετήσουν καλύτερον τὰ συμφέροντά των συνεδέθησαν εἰς σωματεῖα (συντεχνίας), τὰ ὁποῖα εἶχον ἰδίους κανονισμοὺς καὶ ἴδια προνόμια.

Συγχρόνως ἀνεπτύχθη ἡ γεωργία καὶ πολλὰ χωρὰ τοῦ κράτους ἠετύχησαν ἐκ τῆς παραγωγῆς τῆς γῆς. Ἐπί-

σης ή βιομηχανία έλαβε μεγάλην ζώήν. Κατειργάζοντο μέ πολλήν δεξιότητα τὰ μάγμαρα τής Νουμιδίας και τής Έλλάδος, τήν πορφύραν τής Αιγύπτου και τὰ πολύτιμα μέταλλα. Οί κάτοικοι τής αυτοκρατορίας ηντύχησαν όσον ουδέποτε έως τότε και παρετηρήθη σημαντική αύξησις πληθυσμού και χῶραι σχεδόν έρημοι άλλοτε έγέμισαν από άνθηράς πόλεις και κωμοπόλεις, ώστε ό Έλλην ήήτωρ Άριστείδης, ό όποίος έζησεν εις τούς χρόνους τών Άντωνίνων, παρέβαλλε τήν αυτοκρατορίαν προς «άπέραντον και θαυμάσιον κήπον, τόν όποϊον εκάλυπτον τόσαι πόλεις, όσαι άλλοτε κατοικίαί».

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Οί Έρωμαίοι είναι ό δεύτερος μετά τούς Έλληνας λαός, ό όποίος κατώρθωσε ν' αναπτύξη άνωτέραν λογοτεχνίαν. Ός υπόδειγμα έλαβον τὰ έργα τών αρχαίων Έλλήνων, αλλά έφάνησαν άξιοι μιμηται και έδημιούργησαν μερικά έργα αξιόλογα δια τὸ βάθος και τήν τελειότητα τής μορφής.

Η Έρώμη ειχε μεγάλους συγγραφείς ήδη επί τής δημοκρατίας. Κατά τούς χρόνους τών έμφυλίων πολέμων ό ιστοριογράφος **Σαλλούστιος**, τόν όποϊον παραβάλλον προς τόν Θουκυδίδην, συνέγραψε τήν αξιόλογον *Ιστορίαν τής συνωμοσίας του Κατιλίνα*, εις τήν όποϊαν δεικνύει περιγραφικήν δύναμιν και ψυχολογικήν ικανότητα. Ο **Ίούλιος Καίσαρ** συνέγραψε τὰ *Άπομνημονεύματα του Γαλιαικού πολέμου*, τόν όποϊον ό ίδιος διεξήγαγε. Το βιβλίον είναι πρότυπον εις τὸ είδος του δια τήν έναργειαν τής διηγήσεως και τήν καθαρότητα του ύφους. Ο μεγαλύτερος όμως συγγραφεύς τών χρόνων τής δημοκρατίας είναι ό περίφημος ήήτωρ **Κικέρων**, του όποϊου σφίζονται πολλοί ήητορικοί λόγοι, φιλοσοφικάι πραγματεΐαι και επιστολαί, τὰ όποια θεωροϋνται ως τὸ πρότυπον του λατινικού λόγου. Κατά τήν περίοδον ταύτην έπίσης έζησεν ό μέγας ποιητής **Λουκρήτιος**, ό όποίος με άσυνήθιστον εις τούς ρωμαίους πρωτοτυπίαν και δύναμιν έψαλε τās φιλοσοφικάς του θεωρίας περι του κόσμου, περι τών θεών και τής ανθρωπίνης ψυχής εις τὸ ποιημά του *Περί τής φύσεως τών όντων*.

Άλλ' ή άκμή τών λατινικών γραμμάτων συμπίπτει μετά τής βασιλείας του Αυγούστου. Οί συγγραφείς τής περιόδου ταύτης δέν έχουν τήν όρμην και τήν πρωτοτυπίαν τών προγενεστέρων, άλλ' ή μορφή τών έργων των είναι καθαρότερα, διότι τὰ έργα των κατοπτρίζουν τήν γαλήνην

καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς ἐποχῆς των. Τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἀκμῆς τῶν ῥωμαϊκῶν γραμμάτων ὠνόμασαν *Αἰῶνα τοῦ Αὐγούστου*, ὅπως εἶχον ὀνομάσει τοὺς καλοὺς χρόνους τῶν Ἀθηνῶν αἰῶνα τοῦ Περικλέους. Ἄλλ' ἡ ὀνομασία αὕτη δὲν ἔχει μεγάλην σημασίαν. Πράγματι ὁ Αὐγούστος ἐφάνη εὐνοϊκὸς ἐνίοτε εἰς τοὺς λογοτέχνας καὶ ὁ φίλος του Μαικήνας ἐπροστάτευσεν πολλοὺς λογίους. Ἄλλ' ἡ ἀκμὴ ἰδίως ἀφείλεται εἰς τὴν εἰρήνην, τὴν ὁποίαν ἀποκατέστησεν ὁ Αὐγούστος.

Ὁ μεγαλύτερος πεζογράφος τοῦ αἰῶνος τοῦ Αὐγούστου εἶναι ὁ ἱστορικὸς **Τίτος Λίδιος**, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία εἶναι εἶδος ἐποποιίας πρὸς ἐξύμνησιν τῆς Ῥώμης. Ὁ ποιητὴς **Ὁράτιος**, φίλος καὶ προστάτενόμενος τοῦ Μαικήνα, ἔψαλεν εἰς τὰς ᾠδὰς του τὴν ἀγάπην τῆς ζωῆς καὶ τὰς διασκεδάσεις τοῦ δείπνου, ἀλλ' αἱ *Σάτιραι* του, εἰς τὰς ὁποίας ἠθέλησε νὰ περιγράψῃ τὸν βίον τῶν συγχρόνων του, δὲν ἔχουν πολὺ βάθος.

Ὁ πολυῦμνος ποιητὴς τῆς Ῥώμης εἶναι ὁ **Βιργίλιος**, τὸν ὁποῖον παραβάλλουν πρὸς τὸν Ὅμηρον. Κατὰ τὴν νεότητά του ἔγραψε τὰ *Βουκολικά*, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπομιμῆται τὸν Θεόκριτον, καὶ τὸ ὠραῖον πεῖγμα *Γεωργικά*, τὸ ὁποῖον περιγράφει τὴν ζωὴν τῶν γεωργῶν καὶ τὰς ἀπολαύσεις τοῦ βίου τῶν ἀγρῶν. Ἀλλὰ τὸ κύριον ἔργον τοῦ Βιργιλίου εἶναι ἡ *Αἰνείας*, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ φθάσῃ τὸν Ὅμηρον. Δι' αὐτοῦ ἤθελε νὰ ὑμνήσῃ τὴν Ῥώμην καὶ συγχρόνως τὸν Αὐγούστον. Διὰ τοῦτο ὡς ἥρσα ἔλαβε τὸν Αἰνείαν, τὸν γενάρχη τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου, καὶ περιέγραψε τὰς περιπετείας του εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς ἀγῶνάς του εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος τῶν Ἀντωνίνων τὰ ῥωμαϊκὰ γράμματα ἔχουν ἀκόμη δύο μεγάλους ἀντιπροσώπους. Ἐκ τούτων ὁ μὲν **Τάκιτος** εἶναι μέγας ἱστορικὸς, ὁ δὲ **Ἰουβενάλης**, εἶναι ἔξοχος σατιρικὸς. Καὶ οἱ δύο καυτηριάζουν πικρῶς τὴν διαφθορὰν καὶ τὰς βδελυρὰς πράξεις, τῶν ὁποίων θέατρον ἔγινεν ἡ ῥωμαϊκὴ αὐτὴ ἐπὶ τοῦ Νέρωνος καὶ τῶν ἄλλων ἀναξίων αὐτοκρατόρων.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπαλλιεργήθησαν καὶ τὰ ἐλληρικὰ γράμματα εἴτε ὑπὸ ἑλλήνων εἴτε ὑπὸ ἑξελληνισθέντων ἀνατολιτῶν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰου αἰῶνος ἤκμασεν ὁ σεμνὸς καὶ πράγματι φιλοσοφικὸς συγγραφεὺς **Πλού-**

ταρχος, καταγόμενος ἐκ τῆς Χαιρωνείας τῆς Βοιωτίας. Ὁ Πλούταρχος συνέγραψε τοὺς *Παραλλήλους βίους*, δηλ. βιογραφίας ἐξόχων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης, καθὼς καὶ πολλὰς φιλοσοφικὰς πραγματείας. Ἀπὸ τὰ Σαμόσατα (πλησίον τοῦ Εὐφράτου) κατήγετο ὁ ἔξοχος σατιρικός λογογράφος **Δουκιανός**, ὁ ὁποῖος μὲ ἀπαράμιλλον χάριν ἐκαυτηρίασε τὰς παλαιὰς προλήψεις καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν συγχρόνων του. Ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἔγραψαν πολλοὶ λόγιοι συγγραφεῖς ἀπομιμούμενοι τὸ ἀρχαῖον ἀττικὸν ὕφος, οἱ ὀνομασθέντες νέοι σοφισταί. Ἄλλὰ τὰ ἔργα τῶν εἶναι σχολαστικά, μετὰ δοκησιοφίας καὶ ἀνυπόφορα (Ἀρριανός, Ἀππιανός, Δίων Κάσσιος κλπ.).

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

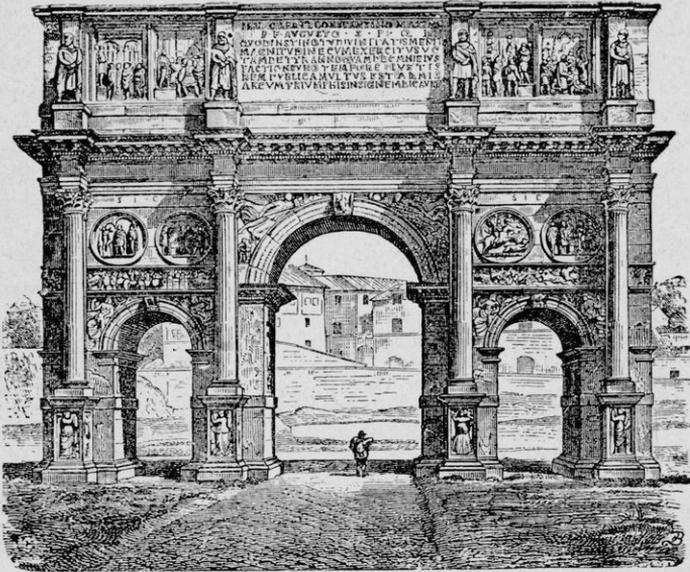
Τὸ τελειότερον δημιούργημα τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος δὲν εἶναι τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα. Ἀκόμη καὶ οἱ καλύτεροι ποιηταὶ τῆς Ρώμης δὲν φθάνουν τὰ ἑλληνικὰ πρότυπά των. Τὸ ἀξιολογώτερον δημιούργημα τῶν Ρωμαίων εἶναι ἡ **νομοθεσία**. Ἦδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων οἱ Ρωμαῖοι ἐφάνησαν ἀξιῶσι νομοθέται. Μέρος τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας εἶχε δημιουργηθῆ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' ἐτελειοποιήθη καὶ συνεπληρώθη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἔζησαν πολλοὶ ἔξοχοι νομομαθεῖς τῆς Ρώμης, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον κατ' ἐντολήν τῶν αὐτοκρατόρων νὰ συστηματοποιήσουν τὴν νομοθεσίαν. Τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἤρchiσε τότε, συνεπληρώθη τελειωτικῶς μετὰ τρεῖς αἰῶνας ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τοιοῦτοτρόπως προήλθε τὸ *Ρωμαϊκὸν Δίκαιον*, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν.

Ἡ ΤΕΧΝΗ

Οἱ Ρωμαῖοι δὲν διεκρίθησαν οὔτε εἰς τὴν γλυπτικὴν οὔτε εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Τὰ ἀγάλματα παρήγγελλον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνέθετον εἰς Ἑλληνας τὴν γραφικὴν διακόσμησιν τῶν μεγάρων των. Ἀντάξια ὅμως τοῦ μεγαλείου τῆς Ρώμης εἶναι τὰ **Μνημεῖα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς**.

Οἱ Ρωμαῖοι τὰ πρότυπα τῶν οἰκοδομημάτων παρέλαβον ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, ἀλλ' ἔφερον εἰς αὐτὰ τοιαύτας τροποποιήσεις, ὥστε ἐδημιούργησαν ἴδιον *ρῶθμόν*. Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας παρέλαβον τοὺς κίονας, τὴν στοάν, τὰ ἀετώματα. Οἱ ἴδιοι ἀνεκάλυψαν τὰ τόξα, διὰ τῶν ὁποίων συνέδεον τοὺς κίονας, τὰς ἀψίδας καὶ τὸν στρογγύλον θόλον, διὰ

τοῦ ὁποίου σκεπάζουν τὰς οἰκοδομάς. Τὰ μνημεῖά των εἶναι ναοί, θριαμβευτικά ἄψιδες καὶ στήλαι. Ὑπερτεροῦν τοὺς

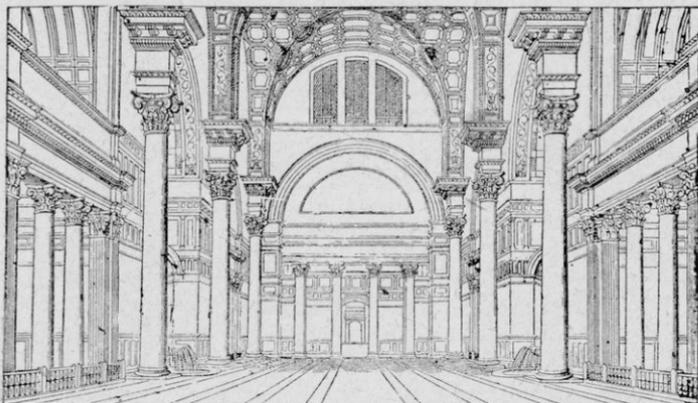
Ἄψις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου

Χαρακτηριστικὸν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι αἱ θριαμβευτικά ἄψιδες, τὰς ὁποίας κατεσκεύαζον οἱ αὐτοκράτορες μετὰ τὰς νίκας. Ἐκοσμοῦντο μὲ πολλὰ ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφάς. Ἡ ἄψις τοῦ Κωνσταντίνου ἔχει τέσσαρας κορινθιακοὺς κίονας καὶ τρία τόξα, τὰ ὁποία χαρακτηρίζουν τὴν ῥωμαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Ἕλληνας εἰς τὴν πρακτικότητά. Κατεσκεύασαν γεφύρας, αἱ ὁποῖαι στηρίζονται ἐπὶ ἑνὸς ἢ περισσοτέρων τόξων, ὁμοίως ὕδραγωγεῖα, θέατρα, θέματα, δηλ. λουτρά, τὰ ὁποῖα ἦσαν πολὺ διαδεδομένα εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα μνημεῖα τῆς Ρώμης.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰρήνης ὁ ῥωμαϊκὸς κόσμος ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἐστολίσθη μὲ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα. Ἀπὸ τῆς Γαλατίας μέχρι τῶν ἐρημῶν τῆς Συρίας σφύζονται μνημεῖα

τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ μαρτυροῦν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν οἰκονομικὴν εὐφροσύνην τῶν κατοίκων.

Αἱ θέρμαι τοῦ Καρακάλλα

Αἱ θέρμαι, δηλαδὴ τὸ λουτρό, εἶχον σπουδαιότατην θέσιν εἰς τὸν βίον τῶν Ῥωμαίων. Οἱ πλούσιοι κατεσκεύαζον πολυτελεῖς ἰδιωτικὰς θέρμας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν μόνον λουτρά, ἀλλὰ καὶ ἐντευκτήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγάλουν πολλάκις τοὺς φίλους τῶν καὶ διέμενον πολλὰς ὥρας συνομιλοῦντες. Πολλοὶ αὐτοκράτορες ἐζόσμησαν τὴν Ῥώμην μὲ πολυτελεστάτας θέρμας, ἐκ τῶν ὁποίων ὀνομασταὶ εἶναι αἱ θέρμαι τοῦ Καρακάλλα. Ἀνωτέρω ἔχομεν τὴν μεσαιάν αἰθούσαν, ἣ ὁποία μᾶς παρουσιάζει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, κορινθιακοὺς κίονας ἄνευ ῥαβδώσεων, παραστάδας, τόξα καὶ θολωτὴν στέγην.

Ο ΕΚΛΑΤΙΣΜΟΣ

Οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέταξαν δύο εἰδῶν λαούς. Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον ἦσαν οἱ παλαιοὶ λαοί, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατ' ἀρχὰς πολιτισμὸν ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ἐπὶ τούτων ἡ ἐπίδρασις τῶν Ῥωμαίων δὲν ἦτο πολὺ μεγάλη. Εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον ὅμως ὑπέταξαν λαοὺς πρωτογόνους καὶ νεαροὺς, τοὺς Γαλάτας, τοὺς Ἰσπανοὺς, τοὺς κατοίκους τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Ἡ ἐπίδρασις τῶν Ῥωμαίων εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ἦτο σημαντικωτάτη. Μετ' ὀλίγον οἱ λαοὶ οὗτοι ἔλησμονήσαν τὴν παλαιὰν γλῶσσάν των, ἔμαθον τὴν λατινικὴν καὶ παρέλαβον τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν Ῥωμαίων.

Κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς λοιπὸν χρόνους ὅλον τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλατία, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Β. Ἀφρική ὁμίλησαν τὴν λατινικήν. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐξελατινίσθησαν, ὅπως λέγουν.

Η ΑΦΟΜΟΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Τὸ γεγονός τοῦτο εἶχε σοβαρωτάτας συνεπείας. Μετὰ τὸν ἐκλατινισμόν ὅλης τῆς Δύσεως δὲν ἦτο πλέον εὐκόλον νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ τῶν παλαιῶν ῥωμαίων καὶ τῶν ρεολατινων. Πολλοὶ πλούσιοι τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰσπανίας ἔλαβον τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου καὶ ἔγιναν δεκτοὶ εἰς τὴν Σύγκλητον. Εἰς τοὺς νεήλυδας τούτους οἱ αὐτοκράτορες εἶχον περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην, διότι οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι διετήρουν πάντοτε ἀνάμνησιν τῆς δημοκρατίας καὶ ἀπεστρέφοντο τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Μετ' ὀλίγον ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ αὐτοκράτορες ἦσαν ἐπαρχιώται. Ὁ Τραϊανὸς καὶ ὁ Ἀδριανὸς π. χ. ἦσαν Ἰσπανοί.

Τέλος τὸ 212 μ. Χ. ὁ αὐτοκράτωρ Καρακάλλας ἔδωκε τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐκτοτε καὶ οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους (Ῥωμιοὺς). Ὁ δὲ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἐξηφανίσθη μεταξὺ τῶν ἐκλατινισθέντων κατοίκων τῆς Δύσεως. Τοιοῦτοτρόπως ἐπῆλθεν ἰσοπέδωσις κοινωνικὴ καὶ διανοητικὴ μεταξὺ τῶν κατοίκων. Ἡ διάκρισις μεταξὺ κυριαρχοῦ λαοῦ καὶ ὑπηκόων ἐξηφανίσθη, ἡ Ῥώμη ἐπληρώθη ἀπὸ ἐπαρχιώτας, ἀπελευθέρους καὶ πάσης προελεύσεως ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἔφερον

Στήλη Τραϊανού

Περίφημος στήλη, τὴν ὁποίαν κατεσκευάσεν ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς (2ος μ. Χ. αἰὼν) εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του κατὰ τῶν Δακῶν (κατοίκων τῆς σημερινῆς Ρουμανίας). Φέρει ἐπιγραφὰς καὶ ἀνάγλυφα ἐκ μαρμάρου. Εἶναι ἀπὸ τὰ κοσμήματα τῆς περιφήμου ἀγορᾶς τοῦ Τραϊανοῦ εἰς τὴν Ῥώμην.

ἔχει τὰ ἦθη των, τὴν

θηροσκείαν των και τὰς ιδέας των. Εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν λοιπὸν συνέβη ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶχε συμβῆ εἰς τὸ κράτος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Οἱ κατακτηθέντες λαοὶ ἐξήσκησαν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τοὺς κατακτητὰς, οἱ ὁποῖοι ἤλλαξαν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν πολιτισμὸν των. Τοιοῦτο-τρόπως ἤλλαξεν ὁ χαρακτῆρ τῆς πόλεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΝΑΡΧΙΑ

Τὸν Μάρκον Αὐρήλιον διεδέχθη ὁ ἀνάξιος υἱὸς τοῦ **Κόμμοδος**, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς αἰσχροῦς πολιτείας του ἤρρισε τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐδημιουργήθη μεγάλη σύγχυσις εἰς τὸ κράτος, ἡ ὁποία ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ ἕνα περίπου αἰῶνα (192-284). Ἡ περίοδος αὕτη ὀνομάζεται *στρατιωτικὴ ἀναρχία*, διότι ἕκαστον στρατεύμα ἐξέλεγεν ἴδιον αὐτοκράτορα καὶ οἱ ἐκλεγόμενοι περιεπλέκοντο εἰς αἰματηροὺς πολέμους. Ἐκ τῆς ἀναρχίας ὄφελουμένοι οἱ βάρβαροι, Γερμανοὶ καὶ Πέρσαι, προσέβαλον τὰ σύνορα, εἰσεχώρησαν ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ἐληλάτησαν πολλὰς χώρας. Τότε ἐφάνη ὅτι τὸ κράτος ἀποσυντίθεται.

Ο ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΣ (284-305)

Εἰς τὴν ἀναρχίαν ἔθεσε τέμα ὁ **Διοκλητιανός**, τὸν ὁποῖον οἱ στρατιῶται ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸ 284. Ὁ Διοκλητιανὸς ἦτο υἱὸς δούλου καὶ κατήγετο ἀπὸ τὴν Δαλματίαν, ἦτο δηλ. Ἰλλυριὸς, δηλ. Ἀλβανός. Ἀπὸ μακροῦ ἤδη τὰ καλύτερα στρατεύματα τῆς αὐτοκρατορίας ἐστρατολογοῦντο ἀπὸ τοὺς σκληραγωγημένους ὄρεινους τῆς Ἰλλυρίας, αἱ Ἰλλυρικαὶ λεγεῶνες ἀπετέλουν τὸ ὑγιέστερον μέρος τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτοὶ ἀνηγόρευον αὐτοκράτορας τοὺς στρατηγούς των. Διὰ τοῦτο ἀπὸ καιροῦ ἐκυβέρνηον τὸ κράτος αὐτοκράτορες καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Ἰλλυρίαν. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀνεδείχθη εἰς ἕκ τῶν ἀξιολογωτέρων αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης. Ἐπέβαλε τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν, ἀπέκρουσε τὰς ἐπιδρομὰς καὶ διωργάνωσεν ἐπὶ νέων βάσεων τὴν αὐτοκρατορίαν.

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία προῆλθεν ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν ἀξιωματῶν εἰς τὸ πρόσωπον ἑνὸς ἀνδρός. Ἡ δὲ Σύγκλητος κατὰ τύπους εἶχε διατηρήσει τὰ παλαιὰ δικαιώματα της. Ὁ Διοκλητιανὸς ἥλλαξε ριζικῶς τὴν τάξιν αὐτῆν τοῦ πολιτεύματος. Ἐγκαθίδρυσεν εἰς τὴν Ρώμην τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔγινε κύριος ἄνευ ὅρων εἰς τὸ κράτος του κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας, τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας π. χ. Τὴν ἐξουσίαν του ἔχει ἀπὸ τὸν Θεόν, εἶναι δηλ. Ἐλέω Θεοῦ βασιλεύς, εἶναι κύριος τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν ὑπηκόων του καὶ νόμος εἶναι ἡ θέλησίς του.

Ὁ Διοκλητιανὸς διοργάνωσεν ἐπὶ νέων βάσεων τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐχώρισε τὴν πολιτικὴν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν καὶ ἐγκαθίδρυσεν εἰς τὸ κράτος τέλειον σύστημα γραφειοκρατίας. Ἡ ἐπίδρασις λοιπὸν τῆς Ἀσίας εἶναι φανερά καὶ εἰς τὸ νέον πολίτευμα.

Η ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ Διοκλητιανὸς παρετήρησεν ὅτι εἰς ἄρχων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κυβερνήσῃ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν. Διόρισε λοιπὸν ἐνα συνάρχοντα, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωσεν ἐπίσης τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου καὶ τὰ ἴδια δικαιώματα. Ὁ Διοκλητιανὸς ἔλαβε τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Νικομήδειαν, ὁ ἄλλος αὐτοκράτωρ ἔμεινεν εἰς τὴν Δύσιν. Τοιοῦτοτρόπως ἔγινεν ἡ ἀρχὴ τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους εἰς Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν καὶ εἰς Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος. Οἱ δύο Αὐγούστοι ἐξέλεξαν καὶ ἀνὰ ἓνα βοηθόν, τοὺς ὁποῖους ὠνόμασαν **Καίσαρας**.

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχε διαδοθῆ εὐρύτατα εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὁ Χριστιανισμός. Γνωρίζομεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἰουδαίαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου. Ἡ διδασκαλία του διεδόθη ταχέως διὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὴν Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖθεν διέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ταχέως ἔφθασεν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου εἶρε θεομὴν ὑποδοχὴν ἰδίως εἰς τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ.

Οἱ Ρωμαῖοι παρὰ τὴν μεγάλην ἀνοχὴν, τὴν ὁποίαν εἶχον εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, κατεδίωξαν τὸν χριστιανισμόν.

νισμόν, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις θὰ συνενώσῃ τοὺς ἀπόρους κατοίκους καὶ θὰ τοὺς ἐξεγείρῃ ἐναντίον τῶν πλουσίων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἔγιναν πολλοὶ διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν. Ἡ ἐκκλησία ἀριθμεῖ δέκα διωγμούς, οἱ ὅποιοι ὅμως συνετέλεσαν μᾶλλον εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς νέας θρησκείας. Κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα ὁ χριστιανισμὸς ἤτο ἤδη εὐρύτατα διαδεδομένος εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς αυτοκρατορίας καὶ ἀπετέλει ἀληθινὴν δύναμιν.

Ο Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τὸ 305 παρητήθη ὁ Διοκλητιανὸς μετὰ εἴκοσι ἔτων δραστηριωτάτην βασιλείαν καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὰ Σάλωνα τῆς Δαλματίας (τὸ σημερινὸν Spalato), εἰς τὰ περίφημα ἀνάκτορά του, τῶν ὁποίων τὰ μεγαλοπρεπῆ λείψανα σφίζονται ἀκόμη σήμερον. Αὐγούστος εἰς τὴν Δύσιν ἔμεινε τώρα ὁ **Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρός**. Ὅταν δὲ ἐκεῖνος ἀπέθανε τὸ 306, ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε Καίσαρα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἄλλ' οἱ συνάρχοντες τοῦ πατρὸς δὲν ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίσουν αὐτόν. Ὁ Κωνσταντῖνος τότε ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ὁ ὁποῖος κατεῖχε τὴν Ρώμην. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν χριστιανῶν. Κατεσκεύασε τὸ περίφημον *Λάβαρον*, εἰς τὸ ὁποῖον ἔβαλε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ τὰ μονογράμματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Παρὰ τὴν *Μουλβίαν γέφυραν* πλησίον τῆς Ρώμης ἐνίκησε τὸν Μαξέντιον καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ρώμης (312). Βραδύτερον ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησε καὶ τοὺς ἄλλους ἀντιπάλους του καὶ ἔγινεν ὁ μόνος κυρίαρχος τῆς Αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπεκράτησε καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Οἱ διωγμοὶ ἔπαυσαν, οἱ χριστιανοὶ ἔγιναν δεκτοὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας θέσεις καὶ μετ' ὀλίγον ἡ νέα θρησκεία κατέκτησε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔγινεν ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους.

Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

Οἱ αὐτοκράτορες ἀπὸ μαζροῦ ἤδη δὲν ἔμενον εἰς τὴν Ρώμην. Ὁ Διοκλητιανός, καθὼς εἶδομεν, εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἀταολήν, διότι ἐκεῖθεν ἰδίως ἠπειλεῖτο ἡ αὐτοκρατορία ὑπὸ τῶν Γότθων καὶ τῶν Περσῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ νέαν πρωτεύουσαν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐξέλεξε τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον κεῖται μεταξὺ τῶν δύο ἡπείρων, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἔκτισεν ἐκεῖ νέαν πόλιν, ἡ ὁποία

ἔλαβε τὸ ὄνομά του καὶ ἔμελλε νὰ ἔχη μεγάλην ἱστορικὴν σημασίαν (330).

Μετὰ τὴν κρίσιν τῆς νέας πόλεως ἔγινεν ὀριστικωτέρα ἡ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας εἰς δύο τμήματα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐκυβέρνησεν ὡς μονάρχης τὸ κράτος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων διηρέθη πάλιν.

ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἦτο ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἰσχὴν καὶ τὴν αἴγλην τῆς παλαιᾶς Ρώμης. Τὴν αἴγλην ταύτην δὲν διετήρησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ διάδοχοί του. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ ραγδαία διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους.

Τὰ κυριώτερα αἰτία τῆς διαλύσεως τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Ἡ καταστροφὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Οἱ μακροὶ πόλεμοι τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας κατέστρεψαν, καθὼς εἶδομεν, τὴν μέσσην τάξιν, τοὺς μικροκτηματίας δηλαδὴ καὶ τοὺς ἀγρότας. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ αἱ προογραφαὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἀπεδεκάτισαν τοὺς εὐγενεῖς. Τοιοῦτοτρόπος ἔξηντήθη ἡ ῥωμαϊκὴ φυλὴ καὶ ἔξηφανίσθη ἀναμιχθεῖσα μὲ τὸς ἐκλατινισθέντας κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν.

2) Ἡ δημιουργία τῶν μεγάλων κτημάτων. Εἶδομεν ὅτι ἡ γῆ τῆς Ἰταλίας περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας ὀλίγων μεγαλοκτηματιῶν. Τὸ αὐτὸ συνέβη ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ κακὴ καλλιέργεια τῆς γῆς, τῆς ὁποίας μεγάλαι ἐκτάσεις ἔμενον ἀκαλλιέργητοι.

3) Ἀνάπτυξις τῶν γερμανικῶν λαῶν. Πέραν τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως ἔζων οἱ Γερμανικοὶ λαοί. Κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον πολιτισμόν, ἀλλ' ἦσαν λαοὶ νεαροί, φιλοπόλεμοι καὶ ὀρητικοί. Ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἐδιδάχθησαν πολλά. Ἔμαθον κυρίως τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ τὴν κατασκευὴν ὄπλων. Κατ' ἀρχὰς ἔγινεν εἰρηνικὴ διείσδυσις τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ κράτος. Οἱ αὐτοκράτορες ἤρχισαν νὰ στρατολογοῦν Γερμανούς. Μετ' ὀλίγον ἀξιοματικοί, στρατηγοὶ καὶ σύμβουλοι τῶν αὐτοκρατόρων ἦσαν Γερμανοί.

Ἡ ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

Τέλος ἦλθεν ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ στρατοὶ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὰ συνοριακὰ ὄχυράματα δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ συγκρατήσουν τοὺς βαρβάρους. Ὁ φραγμὸς λοιπὸν

ἔπεσε καὶ οἱ Γερμανικοὶ λαοὶ ἀπὸ διάφορα σημεῖα εἰσήλασαν εἰς τὰς χώρας τῆς Αὐτοκρατορίας. Τότε ἤρχισεν εἰς τὴν Εὐρώπην πρωτοφανῆς κίνησις λαῶν καὶ ἀναστάσεις, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν **Μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν**.

Τὴν πρώτην ὄθησιν εἰς τὴν μετανάστευσιν ἔδωσαν οἱ **Οὔννοι**, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μογγολικῆς καταγωγῆς καὶ ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, ἀπὸ τὰς ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ὑπὸ τὴν πίεσιν αὐτῶν οἱ Βησιγότθοι (δηλ. Δυτικοὶ Γότθοι) ἔλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος νὰ διαβοῦν τὸν Δούναβιν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ρωμαϊκῶν στρατευμάτων καὶ ἐνίκησαν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν τὸν Οὐάλεντα, ὁ ὁποῖος ἐκάη ἐντὸς τῆς σκηνῆς του (378).

Ἐκ τοῦ μεγάλου κινδύνου ἔσωσε τὸ κράτος ὁ **Θεοδόσιος**, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, κατόρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Βησιγόθων, παρέλαβεν αὐτοὺς εἰς τὸν στρατὸν του καὶ εἰργάσθη εἰς τὴν συγχώνευσιν Ρωμαίων καὶ Γόθων.

Ὁ Θεοδόσιος συνήνωσε διὰ τελευταίαν φορὰν τὰ δύο τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τῶν υἱῶν του ὄμως ἐπῆλθεν ἡ ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους (395). Ἐκ τούτων ὁ **Ὠνώριος** ἔλαβε τὴν Δύσιν, ὁ **Ἀρκαδιος** τὴν Ἀνατολήν. Κατὰ τοῦ Ἀρκαδίου ἐξηγέρθη ὁ περίφημος ἡγεμὼν τῶν Βησιγόθων **Ἀλάριχος**. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Γόθων. Εἰς βρῆθειάν του ἔσπευσε ὁ στρατηγὸς τοῦ Ὀνωρίου **Στελίχων**, γερομανικῆς καταγωγῆς καὶ οὔτος.

Ὁ Στελίχων ἀνεχάιτισε τὸν Ἀλάριχον, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν πολεμήσῃ εἶχεν ἀποσύρει τὰ στρατεύματα τοῦ Ρήνου. Τότε διήλθον τὸν ποταμὸν πολυάριθμα στίφη Γερμανῶν, Βάνδαλοι, Ἀλανοί, Σουῆβοι, καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Γαλατίαν.

Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ἡ μεγάλη μετανάστευσις. Ὁ Ἀλάριχος μετὰ τῶν Βησιγόθων διέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸ 410 μ. χ. ἐκυρίευσε καὶ ἐληλάτησε τὴν Ρώμην. Βραδύτερον οἱ Βησιγότθοι ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Ἰσπανίας, ὅπου καὶ ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Βάνδαλοι, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης εἶχον προχωρήσει εἰς τὴν Ἰσπανίαν, διέβησαν τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβραλτῆρ, ἐκυρίευσαν τὰς ἀνθηρὰς πόλεις τῆς

ρωμαϊκῆς Ἀφρικῆς καὶ ἴδρυσαν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Καρχηδόνα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἰσχυρὰ γερμανικὴ φυλὴ, οἱ Φράγκοι, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Βέλγιον, ὅθεν ὁρμώμενοι ὑπέταξαν βραδύτερον ὅλην τὴν Γαλατίαν.

Σημαντικωτάτη ἦτο ἐπίσης ἡ μετανάστευσις τῶν Ἀγ-
γλοσαξόνων Οἱτοὶ κατόικουν εἰς τὴν Βορειοδυτικὴν Γερ-
μανίαν εἰς τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς. Προσκληθέντες ὑπὸ
τῶν κατοίκων τῆς Μ. Βρετανίας μετηνάστευσαν εἰς τὴν
νῆσον ταύτην, ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν καὶ ἀναμιχθέντες
μετὰ τῶν ἐντοπίων ἐδημιούργησαν τὸν ἀγγλικὸν λαόν.

Ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης αὐτῆς κινήσεως ἦτο ὅτι ἡ Δυ-
τικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία περιορίσθη εἰς τὴν Ἰταλίαν
καὶ εἰς τὴν μέσην Γαλλίαν. Οἱ Γερμανοὶ κατέλαβον τὰς
ἄλλας ἐπαρχίας καὶ τυπικῶς μόνον ἀνεγνώριζον τὴν ἐπι-
κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ο ΑΤΤΙΛΑΣ

Ὅπισθεν τῶν Γερμανῶν ἐφάνησαν οἱ Ἀσιᾶται Οὐννοι.
Ὁ περίφημος βασιλεὺς τῶν Ἀττίλας εἶχεν ἰδρύσει μέγα
κράτος εἰς τὰς πεδιάδας τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας καὶ
Ἀυστρίας καὶ εἶχε γίνεαι ὀνομαστός διὰ τὴν σκληρότητα, διὰ
τὴν πονηρίαν καὶ τὴν διπλωματικὴν ἱκανότητα. Σύρων
ὑπισθὲν τοῦ 800 χιλ. στρατοῦ ἀποτελουμένου ἐξ Οὐννῶν καὶ
ὑποτελῶν Γερμανῶν διέβη τὸν Ρῆνον καὶ ἔπεσεν ὡς θεία
μάστιξ εἰς τὴν Γαλατίαν. Αἱ πόλεις ἐπυρπολήθησαν, οἱ
κάτοικοι ἐσφάγησαν. Εἰς τὸ Μῆτς διεσώθη μία ἐκκλησία
μόνον καὶ οἱ Παρίσιοι διέτρεχον μέγαν κίνδυνον. Τότε
ἔφθασεν ὁ στρατηγὸς τῆς Λύσεως Ἀέτιος μετὰ τῶν λογε-
ώνων, τὰς ὁποίας ἐνίσχουν Ἀλανοί, Βουργούνδιοι, Βησι-
γότθοι καὶ Φράγκοι. Τὸ 451 ἐγένεαι ἡ περίφημος σύγκρου-
σις εἰς τὰ *Καταλαννικὰ πεδία* (Châlons sur Marne). Οἱ
βάρβαροι ἐπολέμησαν μὲ μανίαν, ἡ μάχη ἔλαβεν ὄψιν φο-
βερᾶς σφαγῆς καὶ 160 χιλ. ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης.
Ὁ Ἀττίλας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Αὕτη εἶναι ἡ πε-
ρίφημος **Μάχη τῶν ἐθνῶν**.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΡΩΜ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Εἰς τὴν θύελλαν τῶν μεταναστεύσεων κατεποντίσθη τὸ
Δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος. Ἀπὸ καιροῦ ἤδη γερμανοὶ μισθο-
φόροι ὑπερήσπιζον τὸ κράτος ἀπὸ τοὺς γερμανοὺς ἐπιδρο-
μεῖς. Τὸ 476 ἐπανεστάτησεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν γερμανῶν μισ-

θοφόρων **Όδαβάκερ** κατά τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως τοῦ Ρωμίλου, ὁ ὁποῖος σκωπτικῶς ὠνομάζετο *Αὐγουστύλος*, ἐξεθρόνισεν αὐτὸν καὶ ἔλαβεν ὁ ἴδιος τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Τοιοῦτοτρόπως *κατελύθη τὸ Δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος* τὸ 476 μ. Χ. καὶ ἔληξεν ἡ πρώτη περίοδος τῆς Γενικῆς Ἱστορίας, ἡ **Ἀρχαία Ἱστορία**.

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΙΣΛΑΜΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΙ ΜΕΣΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Τὸ 476 κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος. Τὸ ἔτος τοῦτο θεωρεῖται ὡς τέλος τῆς Ἀρχαίας καὶ ἀρχὴ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας. Ἡ Μεσαιωνικὴ Ἱστορία ἢ Μέσοι χρόνοι ἀρχίζουσι ἀπὸ τοῦ 476 καὶ φθάνουσι μέχρι τοῦ 1453, δηλ. μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Γενικὸν γνῶρισμα τῶν Μέσων χρόνων εἶναι ἡ κατάπτωσις τοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, εἶναι τελείως ἐξητλημένοι καὶ φαίνεται ὅτι ἔληξεν ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ των. Εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἱστορίας εἰσέρχεται ὁ τρίτος μέγας Ἰνδοευρωπαϊκὸς λαός, οἱ **Γερμανοί**. Ἀλλ' οἱ Γερμανοὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εὐρίσκονται εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Θὰ ὀριμάσων βραδέως καὶ θὰ δημιουργήσουν εἰς μεταγενεστέροισ χρόνοις τὸν *Νεώτερον πολιτισμόν*. Κατὰ τὴν ἀρχὴν ὅμως τῶν μέσων χρόνων εἶναι ἀκόμη ἐντελῶς ἀπολίτιστοι καὶ ἡ ἐπιδρομὴ των εἰς τὰς χώρας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους κατέστρεψε τὸν παλαιὸν ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ ἔφερε τὴν βαρβάρωσιν εἰς τὰς ἄλλοτε ἀκμαζούσας ἐκεῖνας χώρας. Διὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γερμανῶν διεσπάσθη ἡ ἐνότης τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐδημιουργήθησαν πολλὰ μικρὰ κράτη. Ὅλα ὅμως αὐτὰ τὰ κράτη ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἀνεγνώρισαν ὡς θρησκευτικὸν ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν τῆς Ρώμης. Τοιοῦτοτρόπως ἔλειψε μὲν ἡ πολιτικὴ ἐνότης ἀλλ' οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἀπέκτησαν ἐνότητα θρησκευτικὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ὁ Μεσαιωνικὸς Δυτικὸς κόσμος.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ αὐτοκράτορες κατώρθωσαν νὰ σώσουν τὸ κράτος των, τὸ ὁποῖον διετηρήθη ἀκόμη *χίλια* περίπου ἔτη καὶ ὠνομάσθη **Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία**. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐκληρονόμησε καὶ διέσωσε τὰ λείψανα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐπὶ μακρὸν ἦτο τὸ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον κράτος τῶν Μέσων Χρόνων.

Παρὰ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ἐδημιουργήθη

εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ Ἀραβικὸν κράτος. Οἱ Ἀραβες, οἱ ὁποῖοι μέχρι τῶν χρόνων τούτων δὲν εἶχον λάβει μέρος εἰς τὴν ἱστορίαν, συνηνώθησαν διὰ τῆς νέας θρησκείας, τὴν ὁποίαν ἐδίδαξεν ὁ Μωάμεθ, ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν χερσόνησόν των, ὑπέταξαν ἐκτεταμένας χώρας καὶ ἴδρυσαν μέγα κράτος, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυξεν ἄξιον λόγου πολιτισμὸν. Πολλοὶ λαοὶ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν, δηλ. τὴν θρησκείαν τῶν Ἀράβων, καὶ ἤρχισαν νέαν ζωὴν. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη ὁ Ἰσλαμικὸς κόσμος.

Ἡ Μεσαιωνικὴ λοιπὸν ἱστορία περιλαμβάνει κυρίως τοὺς ἐξῆς τρεῖς κύκλους.

- 1) Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία
- 2) Ἰσλαμικὸς κόσμος
- 3) Δυτικὸι λαοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς περιελάμβανε τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, τὴν Μ. Ἀσίαν μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Ἀρμενίας, τὴν Συρίαν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κυρηναϊκὴν.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους ἡ Ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἦτο ἡ μόνη ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία. Οἱ δὲ αὐτοκράτορες τῆς Κ[ο]νσταντινουπόλεως ἐπὶ μακρὸν ἐθεώρουν ὡς προσωρινὴν τὴν κατάληψιν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Δύσεως ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ ἐπέμενον νὰ διατηρήσων τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματά των ἐπὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Πράγματι δὲ καὶ εἰς τὰ ὄμματα τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων τῆς Δύσεως διήκει ἡ αὐτοκρατορία μέγα γόητρον. Κατ' οὐσίαν ὁμως εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ πᾶσα ἀνάκτησις τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Δύσεως ἦτο πρόσκαιρος καὶ ἐπιβλαβὴς εἰς αὐτήν.

ΟΙ ΛΑΟΙ

Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο κράτος ἐθνικόν, ἀλλὰ καθολικόν, δηλ. ἀπετελεῖτο ἀπὸ πολλοὺς λαοὺς, τοὺς ὁποῖους δὲν συνέδεεν ἡ δύναμις ἑνὸς κατακτητοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία καὶ ἡ γραφειοκρατία. Διὰ τοῦτο δὲν εἶχε καὶ ἐθνικὸν στρατόν. Ὁ στρατὸς ἦτο μισθοφορικὸς καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

Τὸ ἐπικρατέστερον ἔθνος τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο τὸ ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερον ἢ σήμερον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ πολυάνθρωπος πρᾶτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ Ἑλλήνας, ἐπεκράτησεν ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν Ἑλλήνων ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἔζων πολυαριθμοὶ ξένοι λαοί, Σύροι, Αἰγύπτιοι καὶ πολλοὶ Σλαῦοι, Σέρβοι, Κροᾶται, Βούλγαροι. Οἱ Ἕλληνες ἀπετέλουν κυρίως τὸν ἀστικὸν πληθυσμὸν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἦσαν δηλ. τεχνῖται, ἔμποροι, ναυτικοὶ καὶ ἔζων συγκεντρωμένοι εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις. Ἡ γῆ δὲν εἶχεν εἰς πολλὰ μέρη ἑλληνας καλλιεργητάς. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς σλαβικοὺς πληθυσμοὺς νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν χώραν του, διότι ἦσαν γεωργοί.

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἦτο συνέχεια τῆς ὁμοεικῆς, ὅπως διεμορφώθη ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ (πρὸβλ. σελ. 171). Ἐπειδὴ δὲ περιορίσθη κυρίως εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, ἔλαβε διαρκῶς χαρακτῆρα ἀνατολικώτερον. Τὸ πολίτευμα τοῦ Βυζαντίου εἶχε τύπον ἀπεριορίστου ἀσιατικῆς δεσποτείας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔδωκε θρησκευτικὴν αἴγλην εἰς τὴν ἐξουσίαν του, παρακαθήμενος δὲ εἰς τὰς Συνόδους καὶ παρουσιαζόμενος ὡς ὕψιστος ἠνθμιστὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἐδείκνυεν ὅτι ἔχει συγχρόνως κοσμικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐξουσίαν. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία λοιπὸν ἦτο **Ἀπόλυτος Θεοκρατικὴ Μοναρχία**. Ἀπὸ τοῦ 476 ἐχρειάσθησαν δύο περίπου αἰῶνες διὰ νὰ λάβῃ τὴν τελειωτικὴν διαμόρφωσιν, ἡ ὁποία παρουσίασε τὸ κράτος ὑπὸ νέαν μορφήν ὡς Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

Κατ' ἀρχὰς διῆλθε διπλὴν κρίσιν, πρῶτον τὴν κρίσιν, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων καὶ δεύτερον τὴν κρίσιν, ἡ ὁποία προῆλθεν ἀπὸ τὰς αἰρέσεις. Διάφοροι βάρβαροι, οἱ Βησιγότθοι, ὁ Ἄτιλας, οἱ Ὀστρογότθοι ἠπείλησαν τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐπίσης αἱ αἰρέσεις ἐκλόνησαν τὸ κράτος. Αἱ αἰρέσεις δὲν ἦσαν ἀπλῶς ἔριδες καλογήρων. Εἶχον συνήθως βαθυτέρας αἰτίας, τὴν ἀντίθεσιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἢ τῶν διαφορῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλοτε πάλιν προήρχοντο ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους. Οἱ λαοὶ π. χ. τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Αἰγύπτου ἐπειδὴ ἔμεισαν τὴν

κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς Ἕλληνας, ἔγιναν φανατικοὶ *μοροφυσῖται*. Ἡ δὲ αἵρεσις προπαρεσκεύασε τὴν ὀριστικὴν ἀπώλειαν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, τὰς ὁποίας ἀπέσπασαν οἱ Ἀραβες. Ἐκτὸς τῶν αἱρέσεων τὸ κράτος ἐτάραξεν ἡ ἀντιζηλία τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀφοῦ δὲ παρῆλθεν ὁ κίνδυνος τῶν ἐπιδρομῶν καὶ εἰρηνεύσεν ὁποσδήποτε ἡ ἐκκλησία, ἐμφανίζεται τὸν βῶν αἰῶνα ὁ πρῶτος ἀξιόλογος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἰουστινιανός.

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ (527—565)

Ὁ Ἰουστινιανὸς κατήγετο ἀπὸ ταπεινὴν οἰκογένειαν, ἀλλὰ κατόρθωσε διὰ τῶν ἐξόχων προτερημάτων του ν' ἀναδειθῆ ἑξάαιρετος ἡγεμὼν. Εἶχε τὴν φιλοδοξίαν ν' ἀνασυστήσῃ τὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν καὶ πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου του εἰργάσθη ὑπερανθρώπως. Ἐνυμφεύθη τὴν Θεοδώραν, κόρην θηριομάχου τοῦ ἱπποδρόμου, διότι ἐξετίμησε τὰ προσόντα της. Πράγματι δὲ ἡ εὐφρούα, ἡ τόλμη καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς Θεοδώρας ἔσωσαν αὐτὸν κατὰ τὴν περίφημον στάσιν τοῦ λαοῦ ἐναντίον του, ἡ ὁποία ὀνομάζεται *Στάσις τοῦ Νίκα* Εἰς τὸ δύσκολον ἔργον του ὁ Ἰουστινιανὸς ἠτύχησε νὰ ἔχῃ ἐξόχους συμβούλους, στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς, ὡς ἦσαν οἱ στρατηγοὶ *Βελισσάριος* καὶ *Ναρσῆς*, ὁ νομομαθὴς *Τριβωνιανὸς* καὶ ὁ Γενικὸς Διοικητὴς *Ἰωάννης Καππαδόκης*.

ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ὁ Ἰουστινιανὸς ὠνειρεύετο ν' ἀνασυστήσῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Τὰ πράγματα ἦσαν εὐνοϊκὰ διὰ τὸν αὐτοκράτορα. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἦσαν δυσηρεστημένοι ἀπὸ τὴν κακοδιοίκησιν τῶν βαρβάρων καὶ ἠῆχοντο τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐκτὸς τούτου οἱ βάρβαροι δὲν εἶχον δύναμιν καὶ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντικρῶσουν τὸν καλῶς ὀργανωμένον στρατὸν τοῦ αὐτοκράτορος.

Τὸ 531 ὁ Βελισσάριος μὲ 10 χιλ. πεζοὺς καὶ 6 χιλ. ἵππεῖς ἦλθεν εἰς τὴν Ἀφρικήν καὶ ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων. Πολὺ δυσκολώτερον κατελύθη τὸ κράτος τῶν Ὀστρογότθων ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ στρατοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπολέμησαν ἐπὶ 20 ἔτη (534—553) καὶ τέλος ὁ Ναρσῆς ὑπέταξε τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰου-

στινιανὸς ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Βανδάλους τὸ νοτιοανατολικὸν τμήμα τῆς Ἰσπανίας καὶ τὰς Βαλεαρίδας νήσους. Ἄλλὰ τὰ ἱμπεριαλιστικὰ σχέδια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξησθένισαν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἣ ὁποία δὲν κατώρθωσε ν' ἀποκρούσῃ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόην Α' καὶ ἠναγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην.

ΤΟ ΕΙΡΗΝΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισε πολὺ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν τοῦ κράτους. Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις εἰς τὴν δικαιοσύνην, διότι ἐξηκολούθουν νὰ ἰσχύουν οἱ νόμοι τῶν παλαιότερων αὐτοκρατόρων καὶ ἐξεδίδοντο διαρκῶς νέοι, οἱ ὁποῖοι πολλάκις ἦσαν εἰς ἀντίφασιν πρὸς τοὺς παλαιούς. Ἀνέθεσε λοιπὸν εἰς τὸν ἔξοχον νομομαθῆ Τριβωνιανὸν νὰ τακτοποιήσῃ τὴν νομοθεσίαν καὶ νὰ ἐκδώσῃ τοὺς νόμους. Ὁ Τριβωνιανὸς εἰργάσθη ἐπὶ ἕξ ἔτη μὲ ἄλλους νομομαθεῖς (528-534) καὶ ἔφερεν εἰς φῶς τὸ κολοσσαῖον ἔργον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται **Ρωμαϊκὸν ἀστικὸν δίκαιον**. Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον δικαίως ἦτο ὑπερήφανος ὁ Ἰουστινιανός, χρησιμεύει καὶ μέχρι σήμερον ὡς βάσις τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων κρατῶν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς εἶναι ἐπίσης ὀνομαστὸς διὰ τὰ δημοσία ἔργα, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του. Ἠγάπα τόσον πολὺ νὰ κτίξῃ, ὥστε ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Προκόπιος ἔγραψεν ὀλόκληρον σύγγραμμα *Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ*. Τὸ ὀνομαστότερον ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων του εἶναι ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας. Μυθῶδη ποσὰ ἐδαπάνησε διὰ τὴν ἀνέγειρσιν καὶ τὴν διακόσμησιν αὐτοῦ. Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα, διότι ἐφήρμοξε νέον ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποῖου κατεσκευάζοντο ἀπὸ τότε αἱ βυζαντινὰ ἔκκλησῖαι.

ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ (610-641)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπληκολούθησαν 50 ἔτη ἐσωτερικῆς ἀναρχίας. Ὁ στρατὸς ἐκουράσθη ἀπὸ τοὺς μακροὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οἱ δὲ διάδοχοί του δὲν εἶχον τὴν ἱκανότητα ν' ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἐπικινδύνους ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Πέραν τοῦ Δουνάβεως εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἄσιν αὐτοκρατορίας λαός, οἱ ἄβαραι, οἱ ὁποῖοι ἴδρυσαν μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος καὶ ἐπεχείρουν πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Βαλκανι-

κὴν ἀπειλοῦντες ἄλλοτε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλοτε τὴν Κων)πολιν. Ἄλλα περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἦσαν οἱ **Πέρσαι**. Ὁ διάδοχος τοῦ Χοσρόη Χοσρόης Β' ἐπεχείρησε φοβερὸν πόλεμον κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχάς οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν Πεσοποταμίαν, κατόπιν ἔγιναν κύριοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης. Ἐκυρίευσαν τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπήγαγον τὸν Τίμιον Σταυρόν. Ὀλίγον βραδύτερον ἐκυρίευσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐστράφησαν κατὰ τῆς Μ. Ἀσίας. Μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κων)πόλεως, εἰς τὴν Χαλκηδόνα καὶ Χρυσούπολιν.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς τοῦ ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς **Ἡράκλειος**.

Ὁ Ἡράκλειος ἦτο στρατιώτης γενναῖος καὶ εἶχεν ἔξοχα διοικητικὰ καὶ στρατηγικὰ προσόντα. Κατώρθωσε ν' ἀφυπνίσῃ τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου **Σεργίου** καὶ τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέλαβε μακροχρόνιον πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ὁ ὁποῖος διήρκεσε περίπου 25 ἔτη. Ἐπεχείρησε πολὺς ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἠπειλήσεν αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς Περσίας. Ὁ κίνδυνος ἔγινε σοβαρότερος, ὅταν συνεινόθησαν οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ἀβαιοι, οἱ ὁποῖοι προήλασαν εἰς τὴν Εὐρώπην μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπέκλεισαν αὐτήν, ἐνῶ ὁ περσικὸς στρατὸς εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν. Ἀλλὰ τὴν πόλιν ἔσωσεν ἡ σταθερότης τοῦ Πατριάρχου Σεργίου, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος στρατολογήσας ἀπὸ τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τελειωτικῶς τὸν Χοσρόην, νὰ λάβῃ ὀπίσω τὸν Τίμιον Σταυρόν καὶ ν' ἀνακτήσῃ τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχον καταλάβει οἱ Πέρσαι. Τότε ἐξυμνήθη ὡς ἱππότης τοῦ χριστιανισμοῦ. Μετὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πρωτεύουσος ἐψάλη ὁ **Ἀκάθιστος Ὕμνος** καὶ ἡ ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν 14 Σεπτεμβρίου τὴν **Ἦμεραν τοῦ ἀνακτηθέντος Σταυροῦ**.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου συνέβη ἀξιοσημείωτον γεγονός, τὸ ὁποῖον ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν μεταγενεστέραν ἱστορίαν τῆς Βαλκανικῆς. Δύο νοτιοσλαβικοὶ λαοί, οἱ **Σέρβοι** καὶ οἱ **Κροᾶται**, οἱ ὁποῖοι ἕως τότε ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων, ἔλαβον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἄδειαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον τὸ ὄνομά των, καὶ ἔγιναν χριστιανοί.

ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου τὸ κράτος ὑπέστη μεγάλην ἀπώλειαν. Οἱ Ἀραβες, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὀργανώσει, καθὼς θὰ ἴδωμεν, ὁ Μωάμεθ, κατέλαβον τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ ὀλίγον βραδύτερον τὴν Αἴγυπτον. Τσιουτοτρόπως αἱ τρεῖς ἐπαρχίαι ἀπεσπίασθησαν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία εἰς τὴν Ἀνατολὴν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τοῦτο ἔδωσε τὴν ὀριστικὴν ἐδαφικὴν διαμόρφωσιν εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, τὰ ἀνατολικά της σύνορα δηλαδὴ ἐκτείνονται μέχρι τοῦ Εὐφράτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄.

Ο ΙΣΛΑΜΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ο ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἀραβίαν ὁ Ἰσλαμισμὸς. Οἱ Ἀραβες ἦσαν Σημίται καὶ συγγενεῖς τῶν Ἑβραίων. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων εἶχον διατηρήσει τὴν πρωτόγονον κατάστασιν των, ἦσαν διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, διετήρουν τὴν πολυθειάν καὶ ὡς ἀνώτατον θεὸν ἐλάτρευον τὸν Ἄλλάχ.

Ἰδρυτὴς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ εἶναι ὁ **Μωάμεθ**. Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη τὸ 571 μ. Χ. εἰς τὴν Μέκκαν, ἦτο ὄρφανός καὶ πτωχός καὶ κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ἔβροσκε πρόβατα. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐγένετο ἔμπορος καὶ ὠδήγηε καραβάνια εἰς τὴν Συρίαν. Ἐκεῖ ἐγνώρισε τὰς δύο μεγάλας θρησκείας, τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν ἰουδαϊσμὸν. Ὁ Μωάμεθ ἦτο θεόληπτος καὶ εὐφάνταστος. ἤρχισε λοιπὸν νὰ διδάσκη τὴν νέαν θρησκείαν. Κατ' ἀρχὰς ὀλίγους ὀπαδοὺς ἀπέκτησεν, ἐξωρίσθη ἀπὸ τὴν Μέκκαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μεδιάν. Ἐκεῖ εἶχε μεγάλην ἐπιτυχίαν, προσείλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Μέκκας, ἡ ὁποία ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῇ. Ἐντὸς ὀλίγου ὅλη ἡ Ἀραβία συνηνώθη, οἱ δὲ κάτοικοι ἀνεγνώρισαν τὸν Μωάμεθ ὡς ἀνώτατον πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἀρχηγόν.

Τὴν θρησκείαν του ὁ Μωάμεθ ὀνόμαζεν Ἰσλάμ (ἀφωσιῶσιν εἰς τὸν θεόν) καὶ τοὺς ὀπαδοὺς της *μουσλίμ* (μουσουλμάνους=ἀφωσιωμένους). Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐδίδασκεν ὅτι ὑπάρχει εἷς θεὸς καὶ προφήτης αὐτοῦ εἶναι ὁ Μωάμεθ, ὅτι

ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, ὅτι ἡ τύχη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ὀρισμένη (πεπρωμένον). Ἐπέβαλε δὲ ὡς καθήκοντα τὴν προσευχὴν, νηστείαν, ἐπίσκεψιν τῶν ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς, τὴν ἐλεημοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν. Ἐπίσης σπουδαιότατον καθήκον τοῦ πιστοῦ ἦτο νὰ ἐξαπλώσῃ μὲ πᾶν μέσον τὴν νέαν θρησκείαν. Τὸ ἱερὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὴν νέαν θρησκείαν, ἦτο τὸ *Κοράιον*.

ΑΡΑΒΙΚΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

Ἡ νέα θρησκεία ἔδωκεν ἀκατάσχετον ὄρμην εἰς τοὺς Ἄραβας, οἱ ὁποῖοι ἐξῆλθον ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς Ἀραβίας, ἐνίκησαν πολλοὺς λαοὺς καὶ ἵδρυσαν μεγάλην αὐτοκρατορίαν. Αἱ περιστάσεις τότε ἦσαν πολὺ εὐνοϊκαὶ διὰ τοὺς Ἄραβας. Τὰ δύο μεγάλα κράτη, τὸ Βυζαντινὸν καὶ τὸ Περσικόν, ἦσαν ἐξηντλημένα ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον. Εἰς δὲ τὴν Περσίαν ἐπεκράτει ἀναρχία καὶ ὅταν οἱ Ἄραβες ἐπετέθησαν, τὸ Περσικὸν κράτος ὑπετάχθη εὐκόλως καὶ οἱ Πέρσαι ἐδέχθησαν τὸν ἰσλαμισμόν (641). Ὅλοι αἱ χώραι, αἱ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Ὠξοῦ, τῆς Κασπίας, τοῦ Καρκάσου καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ ὑπετάχθησαν καὶ ἐδέχθησαν τὸν ἰσλαμισμόν.

Συγχρόνως οἱ Ἄραβες ἐπετέθησαν κατὰ τῶν δύο βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν Συρίας καὶ Παλαιστίνης. Ὁ γέρον Ἡράκλειος δὲν κατόρθωσε νὰ σώσῃ τὰς πλουσίας ἐπαρχίας καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν λύπην του. Οἱ Ἄραβες ἐκυρίευσαν μετ' ὀλίγον τὴν Αἴγυπτον (642) Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀντεστάθη ὀλίγον, ἀλλ' ἠναγκάσθη καὶ αὐτὴ νὰ παραδοθῇ. Τότε ἐκάη καὶ ἡ περίφημος βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας. Μετ' ὀλίγον οἱ Ἄραβες ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρόκκον καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανόν. Ἐκεῖθεν διέβησαν τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβραλτᾶρ καὶ ἀφοῦ ἐνίκησαν τοὺς Βησιγότθους, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τότε τὴν Ἰσπανίαν, ἔγιναν κύριοι τοῦ μεγαλυτέρου μέρους αὐτῆς. Ὀλίγον βραδύτερον προσέβαλον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ δύο σημεία. Τὸ 717 ἐπολιόρησαν μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν τὴν Κων(σταντι)νούπολιν, ἀλλ' ἐκεῖ ἀπέκρουσεν αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, καθὼς θὰ ἴδωμεν. Τὸ 732 τὸ ἀραβικὸν ἰπικὸν εἰσέδυσεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Λυῶν, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ροδανοῦ ποταμοῦ, καὶ τοῦ

Ποσιέ. Ἐκεῖ ἀνεχαίτισαν αὐτοὺς οἱ Φράγγοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καρόλου Μαρτέλλου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Εὐρώπη ἐσώθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ ἐξισλαμισμοῦ.

Εἰς διάστημα λοιπὸν ἐνὸς αἰῶνος οἱ Ἄραβες ἴδρυσαν ἀγανὴ αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἔκτασιν δὲν ἦτο μικρότερα τῆς ῥωμαϊκῆς. Ἄλλὰ τὸ ἀραβικὸν κράτος μετὰ τὸ 750 μ. χ. διηρέθη εἰς τρία μικρότερα κράτη, τῆς Ἀσίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βαγδάτην, τῆς Αἰγύπτου μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κάϊρον καὶ τῆς Ἰσπανίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Γρενάδαν. Τὰ κράτη αὐτὰ ἔζησαν πολλοὺς αἰῶνας καὶ ἤκμασεν εἰς ὅλα ὁ πολιτισμός. Ἄλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ὁ ἰσλαμισμὸς διεδόθη καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς, εἰς τὰς Ἰνδίας π. χ. καὶ εἰς τοὺς Τουρκικοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ὁ *ἰσλαμικὸς κόσμος*.

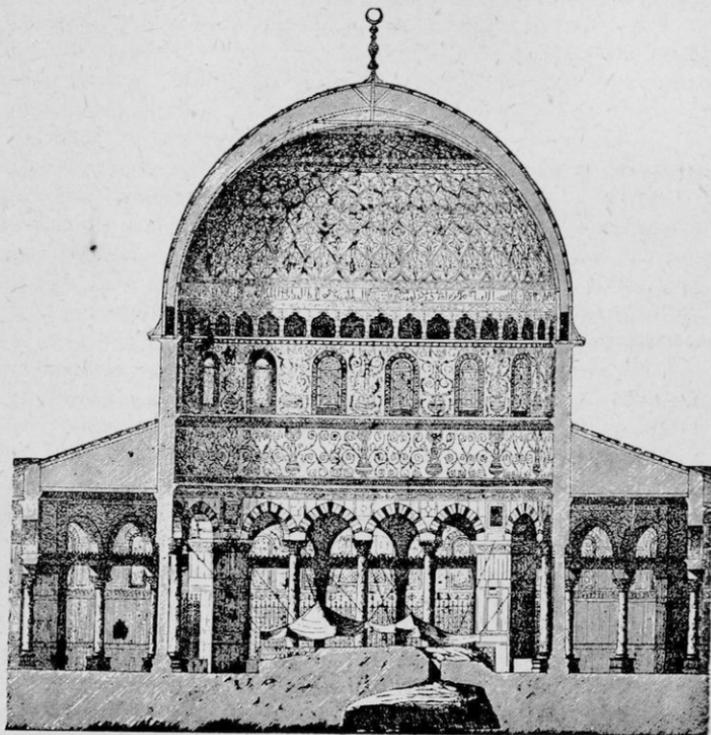
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

Οἱ Ἄραβες ἤλθον εἰς χώρας, ὅπου εὔρον πολιτισμὸν ἀχμαῖον. Τὸν πολιτισμὸν τοῦτον ὄχι μόνον δὲν κατέστρεψαν ἀλλὰ καὶ ἀνέπτυξαν περισσότερον. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐδιδάχθησαν τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἀρδευτικὴν τέχνην καὶ μετέδωσαν αὐτὰ μέχρι τῆς Ἰσπανίας. Ἐκεῖ κατεσκευάσαν περίφημα ἀρδευτικὰ ἔργα εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκιβίρ, τὰ ὁποία σώζονται μέχρι σήμερον. Εἰσήγαγον εἰς τὴν Εὐρώπην δένδρα καὶ φυτὰ ἄγνωστα, τὴν ὄρυζαν, τὸ ζακχαροκάλαιμον, τὴν βερυκοκκέαν, τὴν μωρέαν, τὰ φασόλια, τὴν κάνναβιν κλπ.

Ἐπίσης ἐτελειοποίησαν τὰς βιομηχανίας τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τὴν κατασκευὴν τῆς πορσελάνης, τὴν ταπητουργίαν καὶ τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου. Περίφημα ἦσαν τὰ ξίφη καὶ τὰ μάλλινα ὑφάσματα τῆς Λαμασκοῦ καὶ τὰ ἔργα τῆς χρυσοχοΐας, ξυλουργίας καὶ ἐλεφαντουργίας. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐτελειοποίησαν τὴν κατεργασίαν τῶν δερμάτων.

Οἱ Ἄραβες διεξήγον εὐρύτατον ἐμπόριον. Κατὰ θάλασσαν ἔφθανον μέχρι τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς καὶ διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ καραβάνια τῶν ἐπροχώρουν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἔφθανον μέχρι τῆς Κίνας. Ἄπ' ἐκεῖ παρέλαβον καὶ μετέδωκαν εἰς τὴν Εὐρώπην τρεῖς σημαντικὰς ἐφευρέσεις, τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὴν πυρίτιδα καὶ τὸν χάρτην.

Οἱ Ἄραβες προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας. Ἐκαλλιέργησαν τὰ Μαθηματικά, τὴν Ἀστρονο-

Ἀραβικὸν Τέμενος ἐν Ἱερουσαλῆμ

Ἐδοῦ παριστάνεται ἐγκαρσία τομὴ τοῦ τεμένους, ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸν θόλον κατ' ἀπομίμησιν βυζαντινοῦ ναοῦ, τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας, τοὺς ὁποίους ἐδανείσθησαν ἀπὸ τὴν περσικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν μεγάλην ποικιλίαν τόξων (στρογγύλα, γωνιώδη, πεταλοειδῆ). Διακρίνονται ἐπίσης τὰ ἀραβονορήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται ὁ ἐσωτερικὸς διάκοσμος τοῦ τεμένους.

μίαν, τὴν Γεωγραφίαν καὶ τὴν Ἱατρικὴν. Ἡ δὲ Χημεία τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς χρεωστεῖ εἰς τοὺς Ἄραβας. Ἐκ τῶν τεχνῶν ἀνέπτυξαν οἱ Ἄραβες πρὸ πάντων τὴν ἀρχιτεκτο-

νικήν. Συνδυάσαντες τὸν βυζαντινὸν καὶ περσικὸν θυμὸν κατεσκεύασαν ὠραιότατα ἀνάκτορα καὶ ἐλαφροτάτους ναοὺς. Ὅνομαστὰ ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι ἡ Ἀλάμπορα (13ος αἰὼν) ἐν Γρενάδα καὶ τὸ Ἀλκαζάρ (14ος αἰὼν) ἐν Τολέδῳ τῆς Ἰσπανίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ΄.

Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΚΜΗ

Παρ' ὅλας τὰς ἐδαφικὰς ἀπολείας, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ αὐτοκρατορία ἐκ τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων, ἐξηκολούθει νὰ εἶναι κράτος ἐκτεταμένον καὶ ἰσχυρόν. Ἀπὸ δὲ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς ἀκμῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Δύο πράγματα συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγάλην ἀκμὴν τοῦ Βυζαντίου, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ γεωργία. Ἐφ' ὅσον ἤκμαζον αὐτά, ἡ αὐτοκρατορία ἦτο πλουσία καὶ ἰσχυρά. Μόλις ἤρχισαν νὰ παρακμάζουν τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ γεωργία, παρήκμασε καὶ ἡ αὐτοκρατορία.

Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εὐρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον διεσταυροῦντο οἱ μεγάλοι δρόμοι τοῦ ἐμπορίου τοῦ τότε κόσμου. Οἱ δρόμοι οὗτοι κατέληγον εἰς τοὺς λιμένας τῆς Μεσογείου, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν, Σμύρνην, Τραπεζοῦντα, Θεσσαλονίκην κλπ. Ἐκεῖ μετεφέροντο τὰ προϊόντα ὅλου τοῦ κόσμου, ἐκεῖθεν δὲ ἑλληνικὰ πλοῖα τὰ μετέφερον εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Εἰς ὅλους τοὺς λιμένας αὐτοὺς διεξήγετο εὐρύτατον ἐμπόριον. Ἄλλ' ὁ μέγιστος λιμὴν τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἡ πρωτεύουσα συνεχέντρωνε τότε τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου, ἡ ἀγορὰ τῆς ἡτό τι ἀφάνταστον καὶ ἐμποροὶ πάσης ἐθνικότητος ἐπλημμύριζον αὐτήν. Ὁ πλοῦτος, τὸν ὁποῖον ἐσώρευε τὸ δημόσιον ταμεῖον καὶ οἱ ἰδιῶται ἐκ τοῦ μεγάλου ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη καὶ σπουδαιότητι βᾶσις τῆς ἀκμῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες ἐπροστάτευσαν αὐτὸ μὲ πάντα τρόπον. Οἱ Ἕλληνες ἐπὶ μακρὸν ἦσαν ἀσναγώνιστοι εἰς τὸ ἐμπόριον, αἱ δὲ ὠφέλεια τοῦ κράτους μέγιστα. Ἀπὸ ἐνόκια καταστημάτων, δικαιοῦματα ἀγορᾶς καὶ τελωνειακοὺς φόρους εἰσέπραττε τὸ δημόσιον 7 1/2 ἑκατομ. χρυσᾶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἰσοδυναμοῦν πρὸς 500 καὶ πλέον ἑκατομ. σημερινῶν δραχμῶν.

Ἡ γεωργία ἀπετέλει τὴν δευτέραν πηγὴν τοῦ δημοσίου πλούτου. Οἱ αὐτοκράτορες ἐφρόντισαν νὰ προστατεύσουν πολὺ τοὺς μικροὺς γεωργοὺς. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ γεωργία εἶχε τὴν προστασίαν τοῦ κράτους, ἦτο μίᾳ σημαντικῇ πηγῇ πλούτου. Ὅταν ὅμως πλούσιοι γαιοκτῆμονες ἤρχισαν νὰ συγκεντρώνουν μεγάλας ἐκτάσεις γῆς, ἡ γεωργία παρημελήθη, οἱ γεωργοὶ κατέφευγον εἰς τὰς πόλεις καὶ τὸ δημοσίον ἐστερήθη μεγάλων πόρων.

Κατὰ τοὺς καλοὺς χρόνους ἡ αὐτοκρατορία παρουσίαζεν ἐκτακτον οἰκονομικὴν εὐρωστίαν. Τὸν 11ον αἰῶνα τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους ἀνήρχοντο εἰς 650 ἐκ. χρυσοῦ, ἦτοι 5 δισεκατ. σημερινῶν δραχμῶν, τὰ δὲ περισσεύματα πωλάκις ἐφθάνον τὸ 1 δισεκατομ. δραχμῶν. Ἡ οἰκονομικὴ αὐτὴ ἀκμὴ, τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα ἦτο καὶ ἡ ἰσχύς καὶ ἡ δόξα τῆς αὐτοκρατορίας, ὄφειλετο εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν γεωργίαν.

Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ

Μετὰ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντιῦ ἐκάθησεν ἡ ἰσχυρὰ **Δυναστεία τῶν Ἰσαύρων**. Ἀρχηγὸς τῆς Δυναστείας ἦτο ὁ *Λέων Γ'*, καταγόμενος ἐκ τῆς ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ ἐπαρχίας Ἰσαυρίας. Ὁ Λέων ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς κρισιμοτάτην περίστασιν. Τὸ κράτος ἠπεῖλει ὁ ἀραβικὸς κίνδυνος. Οἱ Ἄραβες τότε ἦσαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Ὁ καλίφης τῶν μετέφερε τὴν ἔδραν του ἀπὸ τῆς Μέκκας εἰς τὴν Δαμασκόν, κατεσκεύασεν ἰσχυρὸν στόλον εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἐδέσποζε τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Προποντίδος, ἐνῶ τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἀνικάνους αὐτοκράτορας. Ὁ Λέων λοιπόν, ὁ ὁποῖος ἕως τότε ἦτο ἀρχιστράτηγος τῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς, κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ διωργάνωσε τὴν ἀμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ 717 οἱ Ἄραβες προσέβαλον μὲ μεγάλας δυνάμεις τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτὴν ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος. Ἄλλ' ὁ Λέων κατώρθωσε ν' ἀποκρούσῃ τὸν ἰσχυρὸν ἐχθρὸν.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΩΜΙΣΙΣ

Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων ὁ Λέων καὶ ὁ υἱὸς του **Κωνσταντῖνος Ε'** ἀπεφάσισαν ν' ἀναδιοργανώσουν τὸ κράτος, διὰ νὰ δώσουν εἰς αὐτὸ νέας δυνάμεις. Εἰσῆγαγον σπουδαίας διοικητικὰς καὶ δικαστικὰς μεταρρυθμίσεις. Ἰδίως ὅμως ἐπεχείρησαν ν' ἀνυψώσουν τὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος

εἶχε καταπέσει πολὺ ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν προκατόχων τῶν. Ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχε φανῆ κατώτερος τοῦ ἀραβικοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεγάλης πάλης. Οἱ αυτοκράτορες παρετήρησαν ὅτι ἡ μεγάλη ὀρμὴ τοῦ ἀραβικοῦ στρατοῦ προήρχετο ἀπὸ τὸν θεομὸν θρησκευτικὸν ζῆλον. Ἡθέλησαν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ ν' ἀναζωογονήσουν τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχε ψυχρανθῆ. Αἰτίαν τῆς ψυχρότητος ταύτης ἐθεώρησαν τὰς μεγάλας καταχορήσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶχε καταντήσει νεκρὸς τύπος καὶ δεισιδαιμονία. Οἱ ἄνθρωποι ἀπέδιδον θαυματουργὸν δύναμιν εἰς τὰς εἰκόνας, εἰς τὰ λείψανα τῶν ἁγίων καὶ εἰς ἄλλα ἱερὰ κειμήλια, ὥστε ἡ θρησκεία ἐφαίνετο ὡς εἰδωλολατρεία. Τὰ μοναστήρια ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ πλῆθος ἀκμαίων ἀνδρῶν κατέφευγον εἰς αὐτά. Τοιοῦτοτρόπως τὸ κράτος ἐξημιώνετο, διότι ἐστερεῖτο ἐργατικῶν χειρῶν καὶ στρατιωτῶν. Ἐπιδη δὲ τὰ μοναστήρια εἶχον μεγάλας ἐκτάσεις γῆς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐφορολογοῦντο, τὸ δημόσιον ἐστερεῖτο μεγάλων εἰσοδημάτων.

Ἡ τάξις τῶν μορφωμένων, οἱ ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἔβλεπον μὲ λύπην τὴν κατάστασιν καὶ ἐπεθύμουν νὰ ἐκκαθαρίσουν τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τὰς καταχορήσεις καὶ τὸν μοναχισμόν. Ἐπίσης οἱ στρατιωτικοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προήρχοντο καὶ οἱ Ἰσαυροὶ, ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τῶν μεταρρυθμιστῶν.

Τὴν μεταρρύθμισιν ἤρχισεν ὁ Λέων Γ' τὸ 726. Διὰ διατάγματος ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Οἱ καλόγηροι ἐξήγειραν τὸν λαόν, διότι ἐβλάπτοντο τὰ συμφέροντά των, ἐπειδὴ αὐτοὶ κατεσκεύαζον τὰς εἰκόνας. Αἱ δύο μερίδες ἀλληλοῦβρίζοντο καὶ οἱ μὲν μεταρρυθμισταὶ ὠνόμαζον τοὺς ἀντιπάλους των **Εἰκονολάτρας**, οὗτοι δὲ τοὺς μεταρρυθμιστὰς **Εἰκονοκλάστας** ἢ **Εἰκονομάχους**.

Ὁ διάδοχος τοῦ Λέοντος **Κωνσταντῖνος Ε'**, τὸν ὁποῖον οἱ ἐμπαθεῖς μοναχοὶ ὠνόμασαν Κοπρώνυμον, ἦτο σφοδρότερος τοῦ πατρὸς του. Κατεδίωξεν αὐστηρῶς τοὺς μοναχοὺς, διέταξε νὰ θραύωνται αἱ εἰκόνας, μετέβαλε δὲ τὰ μοναστήρια εἰς στρατώνας καὶ ἐδήμειε τὰς περιουσίας τῶν μοναχῶν.

Ἡ ἔξις ἔλαβε χαρακτῆρα ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Ἀφοῦ δὲ τὸ κράτος ἐταράχθη ἐπὶ 60 ἔτη, ἐπεκράτησαν οἱ ὁπαδοὶ τῶν εἰκόνων. Ἐπὶ τῆς βασι-

λίσεως *Ειρήνης* ἔγινεν ἡ Σύνοδος τῆς Νικαίας τὸ 787 καὶ αἱ ἔριδες κατέπαυσάν προσωρινῶς.

Μετ' ὀλίγα ὅμως ἔτη αἱ ἔριδες περὶ τῶν εἰκόνων ἐπανελήφθησαν. Ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ *Νικηφόρος Α'* (802-811) ἐφορολόγησε τὰ μοναστήρια, ἐξηγέρθησαν οἱ μοναχοὶ καὶ μάλιστα τῆς ἐν Κων]πόλει μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Στουδίτου, οἱ λεγόμενοι *Στουδίται*, καὶ ἤρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος τῆς εἰκονομαχίας. Οἱ μοναχοὶ διὰ τὰ πολέμησον τὰ μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος, ἐφανάτιζον τὸν λαὸν καὶ μὲ ἐξεγέρσεις ἐδημιούργησαν κατάστασιν ἀναρχίας. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ *Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος* τὸ 815 ἐπανάφερε τὰ παλαιὰ κατὰ τῶν εἰκόνων διατάγματα. Ὁ νέος ἀγὼν διήρκεσεν εἴκοσιν ἔτη. Τέλος ὅμως ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίδρασις. Ἡ βασίλισσα *Θεοδώρα* τὸ 843 ἔθεσεν ὀριστικὸν τέλος εἰς τὰς ἔριδας διὰ Συνόδου. Αἱ εἰκόνες ἀνεστηλώθησαν πάλιν, ἔγινε διὰ τοῦτο μεγάλη τελετὴ καὶ ἔκτοτε ἡ ἐκκλησία ἐφορτᾷ τὴν μνήμην τοῦ γεγονότος τούτου κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τοιοιτοτρόπως ἔληξεν ὁ θρησκευτικὸς ἀγὼν, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν 120 ἔτη περίπου. Ἡ μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια ἀπέτυχεν εἰς τὸ σύνολόν της, διότι οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ δεχθοῦν τόσον ὀριστικὰς μεταρρυθμίσεις. Δὲν ἔμεινεν ὅμως ἐντελῶς χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἐφερε σημαντικὰς βελτιώσεις εἰς τὴν διοίκησιν καὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ προπαρασκεύασε τὴν ἀκμὴν τῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ (867-1061)

Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων ἐβασίλευσεν 150 ἔτη. Ἡ οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ πολιτικὴ τῶν ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀκμῆς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῆς Δυναστείας τῶν Μακεδόνων ἐφθασεν εἰς τὴν μεγίστην λαμπρότητα της.

Ἡ *Μακεδονικὴ δυναστεία* ἐβασίλευσε τὸν 10ον καὶ 11ον αἰῶνα καὶ ἔδωκε σειρὰν μεγάλων βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ἐξωτερικῶς μὲν ἐπέξτειναν τὰ ὅρια τοῦ κράτους, ἐσωτερικῶς δὲ προήγαγον τὸν πολιτισμὸν. Κατὰ τοὺς δύο αὐτοὺς αἰῶνας ἡ Κων]πολις ἔγινε τὸ φωτεινότερον κέντρον τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ αὐτοκρατορία ἀπέχτησε γόητρον εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἡ ἀκμὴ αὕτη τῆς αὐτοκρατορίας ὠφείλετο εἰς τὰς με-

γάλας οικονομίας τῶν βασιλέων καὶ εἰς τὰς προσπαθείας τῶν ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. Οὐδέποτε ἡ αὐτοκρατορία ἐγνώρισεν ἡμέρας εὐτυχεστέρας. Ὁ δημόσιος πλοῦτος ἦτο τόσος, ὥστε ἐπῆρκει εἰς τοὺς μεγάλους ἐξωτερικοὺς πολέμους καὶ εἰς τὰς ἄλλας δαπάνας τοῦ κράτους καὶ ὑπῆρχον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἄφθονα περισσεύματα. Ὅλοι οἱ γείτονες λαοὶ διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Κων]πόλεως καὶ ἐφοβοῦντο τὴν δύναμιν τῶν αὐτοκρατόρων. Οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀσίας ἐπεζήτουν τὴν φιλίαν καὶ τὴν συμμαχίαν τοῦ Βυζαντίου, εἰς δὲ τὸ ἐσωτερικὸν ὁ λαὸς ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων καὶ μὲ τὰς μεγάλας διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις τῶν αὐτοκρατόρων εἶδεν ἡμέρας εὐτυχεστέρας.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Τὴν περίοδον τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας πληροῦν οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι ἐναντίον τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ἀράβων. Ὁ κατὰ τῆς Βουλγαρίας πόλεμος ἐκτὸς μικρῶν διαλειμμάτων διήρκεσεν 100 ἔτη καὶ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑποταγὴν τῆς Βουλγαρίας.

Ὁ βουλγαρικὸς λαὸς προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν δύο φυλῶν. Κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν ἦλθον σλαβικοὶ λαοί, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐπέτρειψαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν χώραν ταύτην, διότι ἦσαν ἐργατικοὶ καὶ φιλήσυχοι γεωργοί. Ἀλλὰ τὸν 7ον αἰῶνα ἦλθεν ὁ μικρὸς πολεμικὸς λαὸς τῶν Βουλγάρων, ὁ ὁποῖος ἦτο τουρανικῆς καταγωγῆς καὶ κατόκει ἄλλοτε εἰς τὸ σημερινὸν Τουρκεστάν. Οἱ Βούλγαροι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν χώραν, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ ὀνόματός των ὀνομάσθη Βουλγαρία, ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τῆς χώρας καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀφωμοιώθησαν μὲ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, ἔμαθον τὴν γλῶσσάν των καὶ ἔγιναν χριστιανοί. Ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας τοῦ Βυζαντίου ἔγιναν ἀνεξάρτητοι καὶ ἵδρυσαν κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τῆς Γερμανίας καὶ δυτικῶς μέχρι τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου.

Οἱ λόγοι τῆς συγκρούσεως Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἦσαν ἐμπορικοί. Οἱ Βούλγαροι εἶχον ἀναπτύξει ἀρκετὰ εὐρὸν ἐμπόριον ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Αἰγαίου μέχρι τῆς Γερμανίας. Ἐπειδὴ δὲ εὗρισκον πολλὰ ἐμπόδια εἰς τὴν Κων]πολιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κυρίως ἐπρο-

μηθεύοντο τὰ ἐμπορεύματα, ἤρχοντο εἰς προστριβὰς πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ὅταν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Γ' διατάξε νὰ μεταφέρουν ἀπὸ τὴν Κων)πολιν εἰς τὴν Θεσσαλονίκηνας ἐμπορικὰς ἀποθήκας τῶν Βουλγάρων, ὁ ἡγεμὼν τῶν Συμεῶν ἤρχισε τὸν πόλεμον.

Ὁ Συμεὼν, ὁ ὁποῖος τελευταίως εἶχε κατακτήσει τὴν Βλαχίαν, Μολδαβίαν, Τρανσυλβανίαν καὶ μέρος τῆς Οὐγγαρίας, ἐνίκησε τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα καὶ ἐπολιορκήσεν ἀπὸ ξηρᾶς τὴν Κων)πολιν. Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κυριεύσουν τὴν πρωτεύουσαν, διότι ἐστεροῦντο στόλου. Διὰ τοῦτο ἠρκέσθησαν εἰς ἐτησίαις χρηματικὰς δωρεὰς καὶ ἔκαμαν εἰρήνην. Βραδύτερον ὁ **Νικηφόρος Φωκᾶς** (963-969) ἀνέλαβεν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Βουλγάρων, τὴν ὁποίαν ἐξηκολούθησεν ὁ διάδοχός του **Τσιμισκῆς** (969-976). Ἡ Βουλγαρία ὑπετάχθη καὶ διηρέθη εἰς ἐπτὰ ἐπαρχίας μὲ ἰδίους διοικητάς. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των **Σαμουήλ** ἤρχισαν φοβερὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα. Ὁ Σαμουήλ ἐπωφελοῦμενος τῆς ἀναρχίας, ἣ ὁποία ἐπεκράτησεν ἐν Κων)πόλει μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ **Βασιλείου Β'** (976-1025), κατώρθωσε ν' ἀπελευθρώσῃ καὶ ν' ἀνασυγκροτήσῃ τὴν Βουλγαρίαν, ἐπέξετεινε τὸ κράτος εἰς τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον, Ἀλβανίαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Τότε ἤρχισε φοβερὰ πάλη μετὰ τὸν Βασίλειον καὶ τοῦ Σαμουήλ. Ὁ Βασίλειος εἰς δύο μεγάλας μάχας, τοῦ **Σπερχειοῦ** καὶ τοῦ **Κλειδίου** (μεταξὺ Σερῶν καὶ Μελενοίκου) κατέστρεψε τὸν στρατὸν τῶν Βουλγάρων καὶ μετέβαλε τὴν Βουλγαρίαν εἰς ἐπαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες ἔκαμαν καὶ πρὸς τοὺς Ἀραβας πολέμους καὶ κατώρθωσαν ν' ἀνακτήσουν τὴν Συρίαν καὶ ὅλας τὰς χώρας τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Ἡ αὐτοκρατορία εἶχε πρὸς ἀνατολὰς τὰ σύνορα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Ἐπίσης ἀφῆρσαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας πειρατὰς, τοὺς ὀνομαζομένους Σαρακηνοὺς, τὴν Κρήτην.

ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ

Σπουδαιότατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὸ ὀριστικὸν σχίσμα μετὰ τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχε γεννηθῆ ἐχθρότης μετὰ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ὁ λόγος τῆς

ἐχθρότητος ἦτο κυρίως οικονομικός. Οἱ Ανατολίται εἶχον εἰς χεῖράς των τὸ ἐμπόριον τῆς Δύσεως καὶ διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐφάνη ὅτι ἡ Δύσις ὑπεδουλώθη οικονομικῶς εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος ἔλαβε μορφήν θρησκευτικὴν, ὅπως συνέβαινεν εἰς τοὺς μέσους χρόνους, καὶ παρουσιάζεται ὡς ἀνταγωνισμὸς μεταξύ Πατριάρχου Κων)πόλεως καὶ Πάπα Ῥώμης περὶ πρωτεῖων. Ὁ Πάπας διῆσχυρίζετο ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἰδρῦθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καὶ ἐπομένως εἶναι ἡ πρώτη, ὃ δὲ Πατριάρχης ἐπέμενεν ὅτι ὅλαι αἱ ἐκκλησῖαι πρέπει νὰ θεωροῦνται ἴσαι. Εἰς τὸ ἀρχικὸν τοῦτο ζήτημα βραδύτερον προσετέθησαν καὶ ἄλλα καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξύ Πατριάρχου καὶ Πάπα ἐφθασεν εἰς μεγάλην ὀξύτητα. Ἡ πρώτη μεγάλη ὀξείς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἔγινε κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα (867), ὅτε πατριάρχης Κων)πόλεως ἦτο ὁ **Φώτιος** καὶ πάπας Ῥώμης ὁ **Νικόλαος Α΄**. Τότε ἔγιναν ἀπρεπεῖς ἀντεγκλήσεις μεταξύ τῶν ἀρχηγῶν τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Τὸ δὲ ὀριστικὸν σχίσμα μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐπῆλθε τὸ 1054, ὅτε πατριάρχης ἦτο ὁ **Μιχαὴλ Κηρουλάριος**.

Ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἶχε θλιβεράς συνέπειας πρὸ πάντων διὰ τὸ Βυζάντιον. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Δύσεως κατεδικάσθη εἰς ἀπομόνωσιν. Τὸ δὲ πείσμα καὶ ὁ φανατισμὸς ἐκράτησε τὸ Βυζάντιον μακρὰν τῆς μεγάλης ἐκπολιτιστικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸ τέλος τῶν Μέσων χρόνων. Ἐκτὸς τούτου οἱ Δυτικοὶ ἐθεώρησαν ἕκτοτε τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς ὡς αἰρετικούς καὶ βραδύτερον δὲν ἔδειξαν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν τύχην τοῦ Βυζαντίου, ὅταν τοῦτο ἐκινδύνευε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

Ἡ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Οἱ γερμανικοὶ λαοί, καθὼς εἶδομεν, κατέλαβον τὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἴδρυσαν διάφορα κράτη. Οἱ **Φράγκοι** ἴδρυσαν κράτος εἰς τὴν βορειο-ανατολικὴν Γαλατίαν, οἱ **Βησιγόθοι** εἰς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ

Βάνδαλοι εἰς τὴν νότιον Ἰσπανίαν καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, οἱ *Αγγλοσάξονες* εἰς τὴν Βρεττανίαν καὶ οἱ *Λομβαρδοὶ* εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν.

Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν αὐτῶν εἶχον ἑκλατινισθῆ ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὁμίλου τὴν λατινικὴν καὶ ἦσαν χριστιανοί. Οἱ γερμανοὶ λοιπὸν ἀφοῦ ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτούς, ἐδέχθησαν τὴν γλῶσσάν των, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν των. Τοιοῦτοτρόπως οἱ δύο λαοὶ μὲ τὸν καιρὸν συνεχωνεύθησαν καὶ ἐκ τῆς συγχωνεύσεως προῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἰσπανοί, οἱ Ἰταλοὶ κλπ., οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν γλώσσας προελθούσας ἀπὸ τὴν λατινικὴν. Διὰ τοῦτο αἱ γλώσσαι αὐτῶν (Γαλλικὴ, Ἰσπανικὴ, Ἰταλικὴ κλπ.) ὀνομάζονται *Νεολατινικαὶ γλώσσαι* καὶ οἱ νέοι λαοὶ *Νεολατινικοὶ λαοί*.

Ἐκτὸς τῶν κρατῶν αὐτῶν, τὰ ὁποῖα κυρίως εὗρισκοντο μεταξύ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, εἰς τὰς κυρίως γερμανικὰς χώρας ἰδρῦθησαν πολλὰ καθαρῶς γερμανικὰ κράτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα ἦσαν τῶν *Βαυαρῶν* καὶ *Σαξόνων*. Ἀκόμη βορειότερον εἰς τὰς Σκανδιναυϊκὰς χώρας ἰδρῦθησαν ἄλλα γερμανικὰ κράτη. Πέραν τούτων εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἔζον οἱ σλαυϊκοὶ λαοί.

Τοιοῦτοτρόπως διακρίνονται τρεῖς μεγάλοι οἰκογένειαι λαῶν, οἱ Νεολατινικοὶ, οἱ Γερμανικοὶ καὶ οἱ Σλαυϊκοί. Πρῶτοι εἰσέρχονται εἰς τὸν πολιτισμὸν οἱ Νεολατινικοὶ λαοί. Οἱ Γερμανικοὶ μένουν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀκόμη ἀπολίτιστοι, ἀλλὰ βραδύτερον διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Φράγκων εἰσέρχονται εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς Εὐρώπης. Οἱ Σλαυοὶ εὗρισκοντο εἰς πρωτόγονον κατάστασιν, ἔζον κατὰ κώμας ὡς γεωργοὶ καὶ δὲν εἶχον συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς τῶν ἐνότητος. Διὰ τοῦτο ἐπὶ μακρὸν δὲν κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν κράτος.

Αὕτῃ ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτ. Ῥωμαϊκοῦ κράτους (476), δηλαδὴ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων.

ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ - ΚΑΡΟΛΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

Οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ κατὰ τὴν μετανάστευσιν εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν, ἦσαν φυλὴ ἰσχυρὰ καὶ πολεμικὴ. Ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Γαλατίαν. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων *Κά-*

ρολος *Μάρτιελλος* ἔγινεν ἔνδοξος, διότι ἀπέκρουσε τοὺς Ἄραβας, ὅταν εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν, τὸ 732. Ἄλλ' ὁ περιφημότερος ὄλων τῶν βασιλείων τῶν Φραγκῶν ἦτο ὁ *Κάρολος ὁ Μέγας* (768-814), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε πράγματι μέγας ἡγεμὼν καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Εἶναι ὁ πρῶτος ἐκ τῶν βαρβάρων βασιλείων τῆς Δύσεως, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε κράτος μέγα καὶ ἰσχυρόν, ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ τὰ 56 ἔτη τῆς βασιλείας του ἐπεχείρησεν ὑπὲρ τὰς 55 ἐκστρατείας. Διέλυσε τὸ κράτος τῶν Λομβαρδῶν ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ καὶ τὰς χώρας του προσήρτησεν εἰς τὸ φραγκικὸν κράτος. Κατέκτησε μετὰ μακροὺς πολέμους πρὸς τοὺς Ἄραβας τὰς μεταξὺ Πυρηναιῶν καὶ Ἰβηρος ποταμοῦ τῆς Ἰσπανίας χώρας. Κατόπιν ἐστράφη κατὰ τῶν Γερμανῶν. Ἐπὶ 30 ἔτη διεξῆγε σκληροὺς πολέμους κατὰ τῶν ἀνυποτάκτων γερμανικῶν φυλῶν. Ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ διὰ τοῦ ξίφους τὸν χριστιανισμόν καὶ ἐβάπτισε χιλιάδας Σάξονας εἰς τοὺς μεγάλους ποταμοὺς τῆς χώρας τῶν. Τέλος ὅλη ἡ Γερμανία, ἡ μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Ἐλβα, ὑπέταχθη καὶ ἐδέχθη τὸν χριστιανισμόν. Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ.

Τοιουτοτρόπως ὁ Κάρολος ἵδρυσεν μέγα κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας καὶ εἰς μέρος τῆς Ἰσπανίας, εἰς δὲ τὸν Δούναβιν καὶ τὴν Δαλματίαν ἐσυνόρευε μὲ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Κάρολος ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἐξοχὴν προστατῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ προσωνυμία τοῦ βασιλέως ἐφαίνετο εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Δύσεως μικρὰ διὰ τὸν πανίσχυρον βασιλέα. Διὰ τοῦτο τὸ 800 μ. Χ. ὁ Κάρολος ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πάπαν τὸν τίτλον τοῦ *Ἀυτοκράτορος ἢ Ἀυγούστου*. Τοιουτοτρόπως ἐφάνη ὅτι ἀνιδρύθη ἡ Δυτικὴ Ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία.

Ὁ Κάρολος, μολοντί ὁ ἴδιος ἦτο ἀγοράμματος, ἐφρόντισε πολὺ διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν ὑπηκόων του καὶ διὰ τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ ἀρχίζει ἡ πρώτη ἀναγέννησις τῆς Δ. Εὐρώπης μετὰ τὴν ἀμάθειαν καὶ βαρβάρωσιν, ἡ ὁποία ἐπεκράτησε μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν ἐθνῶν. Ὁ Κάρολος ἀπέθανε τὸ 814 καὶ ἡ βασιλεία του εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς εἰς τὴν πρόοδον τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου τὸ ἐπεταμένον κράτος του διηρέθη ὑπὸ τῶν διαδόχων του εἰς τρία μικρότερα κράτη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ *Βερνιέν* (843). Τὸ ἐν περιέλαβε τὰς γαλλικὰς χώρας, τὸ ἄλλο τὰς ἰταλικὰς καὶ τὸ τρίτον τὰς γερμανικὰς. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων κρατῶν τὸ μὲν ἰταλικὸν διελύθη, διετηρήθησαν δὲ τὸ γαλλικὸν καὶ τὸ γερμανικόν, ἐκ τῶν ὁποίων βραδύτερον προῦλθον τὰ δύο μεγάλα κράτη τῆς Εὐρώπης, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Γερμανία.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀφοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Καρόλου, ἡ χώρα διηρέθη εἰς πολλὰ κράτη, τὰ ὅποια ἦσαν ἀνεξάρτητα. Ἀλλὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἤρχισαν αἱ μεγάλαι ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Σκανδιναυϊκὴν ἠερσάνθησαν μὲ τὰ πλοῖα, καὶ τῶν Οὐγγρων, οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ἠσθάνθησαν τότε τὴν ἀνάγκην νὰ συνενωθοῦν, διὰ ν' ἀποκρούσουν ἀποτελεσματικῶς τὰς ἐπιδρομάς. Ἐξέλεξαν λοιπὸν ἓνα ἐξ ἑαυτῶν ὡς ἀνώτατον ἄρχοντα. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὰ κράτη των. Ὁ ἀνώτατος ἄρχων δὲν ἦτο διαδοχικὸς, ἀλλ' ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν ἰσχυροτέρων ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας, οἱ ὅποιοι ὀνομάζοντο *Ἐκλέκτορες*. Τὸ σύστημα τοῦτο διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

Ἰσχυρὸς Γερμανὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ *Ῥθων Α'*, ὁ ὅποιος ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους καὶ ἔγινεν ὁ ἰσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς Δύσεως. Διὰ τοῦτο ἔλαβε παρὰ τοῦ πάπα τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος (962).

Τοιοιουτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ *Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία*, ἡ ὁποία ὀνομάσθη «*Ἅγιον Ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους*» καὶ διετηρήθη μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ-Ο ΠΑΠΑΣ

Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἶχε μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν. Ὁ κλῆρος ἐν τῷ μέσῳ τῆς μεσαιωνικῆς βαρβαρότητος περιέσωσε τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, προσεπάθησε νὰ χαλαρώσῃ τὴν τραχύτητα τῶν ἠθῶν καὶ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ μικροὺς. Οἱ δὲ μοναχοὶ ἔδωσαν τὸ παράδειγμα τῆς μεθοδικῆς καλλιέργειας τῆς γῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μοναστηριακὰ κτήματα ἐθεωροῦντο

ἀπαραβίαστα, ἔγιναν τὰ πρότυπα τῶν ἀγροτικῶν κτημάτων. Ἐκεῖ ἐσηματίζοντο μὲ τὸν καιρὸν συνοικισμοὶ χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξείλισσοντο πολλάκις εἰς πόλεις. Τοιοῦτοτρόπως ἔγιναν περισσότερα ἀπὸ 100 πόλεις εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ὁ κλῆρος εἶχε μεγάλην δύναμιν, διότι δὲν περιορίζετο μόνον εἰς τὰ καθαρῶς θρησκευτικὰ ἔργα του. Εἶχε πολιτικὴν ἐξουσίαν. Τότε δὲν ὑπῆρχε δημαρχεῖον, ἡ δὲ γέννησις, ὁ γάμος, τὸ βάπτισμα, ὁ θάνατος ἐπιστολοιοῦντο ὑπὸ τοῦ κλήρου. Ἐπίσης εἶχε δικαστικὴν ἐξουσίαν. Οἱ κληρικοὶ δὲν ἐδίκαζον μόνον τὰς θρησκευτικὰς διαφορὰς, ἀλλ' ἐπειδὴ τότε δὲν ὑπῆρχε πολιτικὴ δικαιοσύνη, ὁ λαὸς κατέφευγεν εἰς τὰ θρησκευτικὰ δικαστήρια. Ὁ κλῆρος εἶχε τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς χεῖράς του, διότι τὸ κράτος τότε δὲν εἶχε σχολεῖα, καὶ μόνον ὁ κλῆρος ἐφρόντιζε διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδῶν. Ἐκτὸς τούτων μεγάλη ἦτο ἐπιβολὴ τοῦ κλήρου, διότι εἶχεν εἰς χεῖράς του τὴν σήμερον λεγομένην *Κουρωνικὴν πρόνοιαν*. Ἡ ἐκκλησία εἶχε μεγάλην περιουσίαν καὶ αὐτὴ ἐβοήθει τοὺς πτωχοὺς, περιέθαλπε τοὺς ὀρφανούς, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ συνέστησε τὰ πρῶτα νοσοκομεῖα.

Ἡ ἐκκλησία ὡς στήριγμα τῆς δυνάμεώς της εἶχε τὰ λεγόμενα *πνευματικὰ ὄπλα*. Εἰς τοὺς ἀπειθοῦντας βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας ἐπέβαλλε διαφοροὺς ποινάς. Τὸ ἰσχυρότερον ὄπλον τῆς ἐκκλησίας ἦτο ὁ *ἀφορισμός*.

Ἀρχηγὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἦτο ὁ Πάπας. Ἡ μεγάλη αὔξησις τῆς δυνάμεως τοῦ Πάπα κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶναι σημερινώτατον γεγονός εἰς τὴν ἱστορίαν. Τὸ γόητρόν του ἠϋξήθη κυρίως, ἀφότου προσεῖλκυεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τοὺς νέους γερμανικοὺς λαούς. Ὅλοι οἱ νεοφώτιστοι λαοὶ ἐπίστευον ὅτι ὁ Πάπας ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Τοιοῦτοτρόπως ὅλος ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως ἀνεγνώριζεν ὡς ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν, ἀδιακρίτως γλώσσης καὶ κράτους. Ἡ δύναμις λοιπὸν τοῦ Πάπα ἀπέβη κολοσσιαία. Διέτασεν ἰσχυροὺς ἡγεμόνας καὶ ὑπεχρέωεν αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν. Ἀλλὰ τὴν δύναμιν αὐτὴν πολλοὶ πάπαι ἐξεμεταλλεύθησαν καὶ ἠθέλησαν νὰ ὑποτάξουν τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων εἰς τὴν πνευματικὴν. Διὰ τοῦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ διενέξεις μεταξὺ τοῦ κλήρου καὶ τῶν βασιλέων τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Κατ' ἀρχὰς ἐπεβλήθη ὁ Πάπας καὶ

ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας οἱ ἰσχυρότατοι τῶν ἡγεμόνων ἔκυπτον πρὸ αὐτοῦ. Εἰς τὸ τέλος ὅμως ἠττήθη καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐκείνο, τὸ ὁποῖον εἶχον ὄνειρευθῆ πολλοὶ πάπαι, νὰ γίνουιν δηλαδὴ κοσμοκράτορες, διελύθη.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ—ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ

Ὅταν οἱ βασιλεῖς τῶν γερμανικῶν λαῶν κατέλαβον τὰς ἐπαρχίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, διεμοίρασαν αὐτὰς εἰς τοὺς ἄρχηγούς τῶν πολεμιστῶν. Ἡ χώρα, ἣ ὁποία ἐδίδετο εἰς αὐτούς, ὠνομάζετο *φέουδον* (τιμάριον), οἱ δὲ ἄρχοντες αὐτῶν *φεουδάρχαι* (τιμαριοῦχοι). Ἐνῶ ἄλλοτε ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπόλυτος κύριος τοῦ κράτους του καὶ αὐτὸς διώριζε καὶ ἔπαυε τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν, τώρα οἱ μικροὶ ἄρχοντες εἶναι κληρονομικοὶ καὶ κυβερνοῦν τὴν χώραν τῶν ὅπως θέλουν. Διὰ τοῦτο οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἀνίσχυροι. Τὸ νέον αὐτὸ πολιτικὸν σύστημα ὠνομάσθη **φεουδαρχία**.

Τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα ἦτο ἀνάγκη τῶν μέσων χρόνων. Τότε τὰ κράτη δὲν εἶχον καλὴν διοργάνωσιν οὔτε μέσα συγκοινωνίας, ὥστε νὰ ἔχουν ἐνιαῖον σύστημα στρατολογίας. Ἐπρεπε λοιπὸν αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις νὰ διοργανῶνται τμηματικῶς εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας, ὁ δὲ ἄρχων τοῦ τμήματος ἔπρεπε νὰ λαμβάνῃ τοὺς ἀπαιτούμενους πόρους ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ. Οἱ φεουδαρχικοὶ ἄρχοντες εἶχον ἀνωτέρους ἢ κατωτέρους βαθμούς. Τοιοῦτοτρόπως μὲ τὸν καιρὸν ἀπετελέσθη ἡ ἱεραρχία τῶν φεουδαρχῶν *Δούξ, Μαρκήσιος, Κόμης, Βαρόνος*, τὰ δὲ κράτη τῶν ὠνομάζοντο *Δουκάτα, Μαρζωνίαι, Κομητεῖαι, Βαρωνίαι*. Ἐπεκράτει δὲ ἡ ἀντίληψις κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὅτι οἱ ἄρχοντες παντὸς βαθμοῦ εἶχον τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὸν θεόν, ἦσαν δηλαδὴ, ὅπως ἔλεγον, *Ἐλέω Θεοῦ ἄρχοντες*.

ΙΠΠΟΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ἡ ἀνδρεία τῶν γερμανικῶν λαῶν συνεδυσάθη μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὁ λεγόμενος *ἰπποτικὸς βίος*. Ἡ ἐκκλησία δηλαδὴ ἠύλγησε τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν καὶ προσεπάθησε νὰ κατευθύνῃ αὐτὴν εἰς ὄρισμένους σκοποὺς. Ἀπὸ τὸν 12ον αἰῶνα καθιερώθη ἡ συνήθεια νὰ ζοῦνται εἰς ἰππότης οἱ νέοι διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὑπεροεῖντο δὲ οἱ ἰππῶται νὰ υπερασπίζουιν τὸ δίκαιον, νὰ προστατεύουιν τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἀδικουμένους κατὰ τῆς βίας τῶν ἰσχυ-

ρῶν, νὰ εἶναι φιλαλήθεις, νὰ τηροῦν τὸν λόγον τῶν, νὰ εἶναι πιστοὶ εἰς τὴν φιλίαν. Αὐταὶ ἦσαν αἱ λεγόμεναι ἱπποτικά ἀρεταί.

Ὁ ἱπποτισμὸς συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν καὶ ἀπέκτησε τόσῃ λαμπρότητα, ὅσῃ ἄλλοτε ὁ ἡρωϊκὸς κόσμος τῆς ἀρχαιότητος. Βραδύτερον ὁ ἱπποτισμὸς συνεδυάσθη μὲ τὸν μοναχικὸν βίον. Ἐπειδὴ ὁ ἱππότης ἐθεωροεῖτο προστάτης τῆς θρησκείας, ἰδρῦθησαν *Τάγματα ἱπποτικά μοναχικά*, τὰ ὁποῖα εἶχον ἰδιαιτέρας στολὰς καὶ ἐπεδίωκον θρησκευτικούς σκοπούς. Διὰ τοιούτων ταγμάτων μετεδόθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς, ταῦτα δὲ βραδύτερον διωργάνωσαν τὰς Σταυροφορίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων.

ΕΜΠΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἦσαν ἄγνωστοι δύο μεγάλοι δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι σήμερον δίδουν τεραστίαν ἀνάπτυξιν εἰς τὴν βιομηχανίαν, δηλαδὴ ὁ αἰτμὸς καὶ ὁ ἤλεκτρισμός. Διὰ τοῦτο τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας τότε ἦσαν ὀλίγα καὶ ἀτελῆ. Ἡ ἐπεξεργασία τῆς πρώτης ὕλης ἐγένετο κυρίως εἰς τὴν οἰκίαν. Διὰ τοῦτο τὴν βιομηχανίαν τῶν μέσων χρόνων ὀνομάζουσι *οἰκιακὴν βιομηχανίαν*. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον καὶ μέσα συγκοινωνίας, δὲν ὑπῆρχον μεγάλα βιομηχανικὰ κέντρα, πόλεις δηλαδὴ βιομηχανικαί, καὶ ὅπου ὑπῆρχον ἐργαστήρια, ἦσαν πολὺ μικρὰ καὶ δὲν περιελάμβανον περισσότερους τῶν πέντε ἑργατῶν.

Οἱ τεχνίται τῶν χρόνων τούτων ὑπεβάλλοντο εἰς αὐστηροὺς κανονισμούς. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δηλαδὴ ὅλοι ὅσοι ἀνῆκον εἰς ἓν ἐπάγγελμα ἢ εἰς μίαν βιομηχανίαν ἀπετέλουσαν *Συντεχνίαν*. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ἐπάγγελμα, ἂν δὲν ἀνῆκεν εἰς συντεχνίαν. Εἰς τὴν Συντεχνίαν ὁ ἐργάτης διήρχετο ὀρισμένα στάδια. Ἐγένετο πρῶτον *μαθητευόμενος* (τσιράκι) καὶ κατόκει καὶ ἐτρέφετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κυρίου του. Κατόπιν ἐγένετο *βοηθὸς* (κάλφας), μόνον δὲ κατόπιν ἐξετάσεως πρὸ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς συντεχνίας προήγετο εἰς *καταστηματαρχὴν* (μάστορν). Ἡ συντεχνία εἶχεν ἰδίους κανονισμούς, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ τηροῦν πάντες. Οἱ κανονισμοὶ αὐτοὶ ἐκανόνιζον καὶ τὰς λεπτομερείας τῆς τέχνης καὶ διὰ τοῦτο κατήνησαν ἐπιβλαβεῖς εἰς τὰς διαφόρους βιομηχανίας, διότι ἔκαμνον δύσκολον πᾶσαν μεταβολὴν ἢ τελειοποίησιν αὐτῶν.

Τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους συνίστατο κυρίως εἰς τὴν μεταφορὰν διὰ τῆς Μεσογείου τῶν διαφόρων προϊόντων τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα ἦσαν τὰ μπαχαρικά (πέπερι, κανέλλα κλπ.), τὰ ἀρώματα καὶ τὰ γουναρικά. Ἄλλὰ τὸ ἐμπόριον διεξήγετο μὲ πολλοὺς κινδύνους καὶ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ὑπεβάλλετο εἰς πολλοὺς περιορισμούς. Οἱ ἔμποροι δηλαδὴ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ὁπόθεν διήρχοντο; εἰς τὰ γεφύρια, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν κλπ. Ἄλλὰ κυρίως τὸ ἐμπόριον ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν ληστείαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ τὴν πειρατείαν εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ τοῦτο οἱ ἔμποροι τότε χάριν ἀσφαλείας ἔκαμνον ὁμαδικὰ ταξίδια *μὲ καρβάνια*, ὅπως γίνεται σήμερον ἀκόμη εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικήν. Ἐπίσης πολλοὶ πόλεις συνησπίζοντο διὰ νὰ προστατεύσουν τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον. Περιφημος εἶναι ὁ σύνδεσμος τῶν πόλεων τῆς βορείου Γερμανίας (Ἀμβούργον, Βρέμη, Ντάντσιγ κλπ.), ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη *Hanse*. Ὑπῆρχον δὲ πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐγίνοντο ὀνομασταὶ ἀγοραὶ ἢ ἐμπορικαὶ πανηγύρεις, εἰς τὰς ὁποίας συνεκεντρώνοντο ἀγορασταὶ καὶ πωληταὶ ἀπὸ μακρινὰς χώρας.

Ἡ μορφή αὐτὴ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ὥρισε καὶ τὴν μορφήν τοῦ πολιτεύματος. Ἡ φεουδαρχία δηλαδὴ ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς οἰκιακῆς βιομηχανίας καί, ὅταν ἡ βιομηχανία ἤλλαξε μορφήν, δηλαδὴ ἔγινε παραγωγὴ τῶν ἐργοστασίων, κατελύθη καὶ ἡ φεουδαρχία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΤ΄.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ. —

Η ΑΝΑΒΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐπὶ 50 ἔτη ἐπεκράτησεν ἀναρχία καὶ ἀκαταστασία εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ἄλλὰ κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα εἰς τὴν Ἀσίαν ἐνίνετο μέγα γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ ἔχη ἀνυπολογίστους συνεπείας διὰ τὰς τύχας τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶδομεν ὅτι οἱ Ἀραβες, ἀφοῦ παρήλθεν ἡ πρώτη ὄρμη καὶ ἐξημίσθη ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν, διηρέθησαν εἰς τρία κράτη καὶ ἤρχισαν νὰ παραμαίζον. Τώρα

ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι καὶ τὰ κράτη τὸν ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρέλυσαν. Ἄλλὰ τότε παρουσιάσθη νέος λαός, ὁ ὁποῖος μὲ νέαν ὁρμὴν ἀνέλαβε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ὁ λαὸς αὐτὸς ἦσαν οἱ Τοῦρκοι.

Οἱ Τοῦρκοι ἦσαν μογγολικῆς καταγωγῆς καὶ ἔζων διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς εἰς τὰς χώρας ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας θαλάσσης. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν ἰσλαμισμόν καὶ τὸν 12ον αἰῶνα ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς· ἀποτελοῦντες ομάδας πολεμιστῶν ἐξεχύθησαν εἰς διαφόρους διευθύνσεις, εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν.

Μία ἐκ τῶν τουρκικῶν φυλῶν, οἱ *Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι*, ἦλθον καὶ ἔγιναν μισθοφόροι τοῦ χαλίφου τῆς Βαγδάτης. Ἄλλ' ἐντὸς ὀλίγου περιώρισαν τὸν χαλίφην μόνον εἰς τὰ θρησκευτικά του καθήκοντα καὶ ἐκυριαρχήσαν εἰς τὸ κράτος του, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῶν ἔλαβε τὸν τίτλον *Βασιλεὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀσείας*. Βραδύτερον οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐκυρίευσαν ὅλον τὸ ἀνατολικὸν τμήμα αὐτῆς καὶ κατόπιν τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην.

Εἰς τὸ Βυζάντιον τότε ἐπεκράτει δεινὴ ἀναρχία. Διὰ τοῦτο οἱ Σελτζοῦκοι ἐξηκολούθησαν τὰς κατακτήσεις των εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κατέλαβον τὸ Ἰκόνιον, τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν ἀπέναντι τῆς Κων]πόλεως. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Σελτζοῦκοι ἴδρυσαν μέγα κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ὠξου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κων]πόλεως. Οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθησαν τὰς κατακτήσεις των εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῶν δυτικῶν παραλίων αὐτῆς. Κατασκευάσαντες δὲ στόλον ἐλυμαίνοντο τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἠπέιλον τὴν πρωτεύουσαν. Κατὰ τὰς κοισίμους αὐτὰς στιγμὰς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ὁ **Ἀλέξιος Α' Κομνηνός**, μετὰ τοῦ ὁποῖου ἦλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ οἶκος τῶν Κομνηνῶν.

ΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ

Τὰ 20 ἔτη τῆς ἀναρχίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βουλγαροκτόνου μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλεξίου Α' ἐστοίχισαν πολὺ ἀκριβὰ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Οἱ Τοῦρκοι ἀφῆρσαν τὴν Μ. Ἀσίαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἀκένωτος πηγὴ καλῶν στρα-

τιωτῶν καὶ μεγάλων στρατηγῶν. Ἐκτὸς τούτου ὁ πλοῦτος τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο κυρίως ἡ Μ. Ἀσία. Μετὰ τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς ἀρχίζει ὁ οἰκονομικὸς μααρασμός. Τὰ παραγωγικώτερα μέρη τοῦ κράτους, μεγάλοι λιμένες, πόλεις μὲ ἀχμαιοτάτην βιομηχανίαν εὐρίσκοντο τώρα εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ἡ θέσις τοῦ κράτους ἦτο πολὺ δύσκολος. Εἰς τὴν Εὐρώπην νέοι ἐχθροὶ πέραν τοῦ Δουνάβειος, οἱ *Πετσενέγοι* καὶ οἱ *Οὐγγροὶ*, ἠπειλοῦν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Οἱ σλαβικοὶ λαοί, οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τὸ Βυζάντιον, Σέρβοι, Κροᾶται, Βούλγαροι, ἐζήτουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν. Τὴν κατάστασιν ἔσωσαν οἱ Κομνηνοὶ αὐτοκράτορες.

Οἱ Κομνηνοὶ διεκρίθησαν διὰ τὴν διπλωματικὴν τῶν ἱκανότητα, τὴν καλὴν διοίκησιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὰς μεγάλας στρατιωτικὰς τῶν ἀρετάς. Εἰς μὲν τὴν Εὐρώπην ἐξηφάνισαν τὸ κράτος τῶν Πετσενέγων, ἐνίκησαν τοὺς Οὐγγυγους καὶ ἐσταμάτησαν τὰς προόδους τῶν. Εἰς δὲ τὴν Μ. Ἀσίαν μὲ μεγάλας στρατιωτικὰς προσπαθείας κατόρθωσαν ν' ἀπωθήσουν τοὺς Τούρκους καὶ ν' ἀνακτήσουν πολλὰς ἀπὸ τὰς παλαιὰς κτήσεις τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἄλλ' αἱ μεγάλαι ἐπιτυχίαι τῶν Κομνηνῶν, αἱ ὁποῖαι ἔσωσαν τότε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔδωκαν τὴν τελευταίαν λάμψιν εἰς αὐτήν, ἐστοίχισαν πολὺ. Οἱ οἰκονομικοὶ πόροι ἐξηντλήθησαν. Ἡ αὐτοκρατορία δὲν διέθετε τὰ πλούτη, τὰ ὁποῖα διέθετεν ἄλλοτε. Τὴν δύσκολον ταύτην θέσιν τοῦ κράτους ἐπεδείνωσαν αἱ Σταυροφορίαι.

Τὸ 1078 οἱ Σελτζοῦκοι κατέλαβον τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ κατεδίωξαν τὸν χριστιανισμόν. Ἐληλάτησαν τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ ὑπέβαλλον εἰς μυχίας στερήσεις καὶ κακώσεις τοὺς προσκυνητάς. Οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦσαν πολὺ εὐλαβεῖς. Κατ' ἔτος χιλιάδες χριστιανοὶ μετέβαινον εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, διὰ νὰ προσκυνήσουν τοὺς Ἁγίους Τόπους, καὶ ἐπίσειεν ὅτι διὰ τοῦ προσκυνήματος συγχωροῦνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν. Ὅταν λοιπὸν ἐ πληροφορήθη τὰ παθήματα τῶν προσκυνητῶν ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, ἐταράχθη πολὺ, ὁ δὲ Πάπας, ὁ ὁποῖος εἶχε μεγάλην ἰσχὴν τότε, ἐξήγειρε τὰ πλήθη, διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς Ἁγίους Τόπους ἀπὸ τοὺς ἀπίστους. Ἦρχισε λοιπὸν μεγάλη κίνησις εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἔγιναν πολλὰ ἐκστρατεῖα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων. Τὰς ἐκστρατείας ταύτας ὀνόμασαν **Σταυρο-**

φορίας. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ἡ πίστις, ἡ ὁποία προεκάλει τὰς Σταυροφορίας Δι' αὐτῶν ὁ μὲν Πάπας εὕρισκεν εὐκαιρίαν ν' αὐξήσῃ τὴν δύναμίν του, οἱ ἔμποροι τὰ πλούτη των, οἱ δὲ ἄρχοντες ἤλπιζον νὰ πλουτήσουν ἐκ τῆς λείας. Συγχρόνως δὲ αἱ μακριναὶ ἐκεῖναι ἐκστρατεῖαι παρῆσαν ἔδαφος δράσεως εἰς τὸ πολεμικὸν πάθος καὶ εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν ἱπποτῶν.

Ἡ Πρώτη Σταυροφορία ἔγινε τὸ 1096-1099. Οἱ σταυροφόροι χωρὶς καμμίαν ἐνιαίαν ὀργάνωσιν καὶ ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς ἐξεκίνησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα καί, ἀφοῦ διῆλθον τὴν Γερμανίαν, τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Βαλκανικὴν, ἔφθασαν πρὸ τῆς Κων)πόλεως. Ἀνήρχοντο περίπου εἰς 500 χιλ. Ἐκ τούτων πόλις 300 χιλ. ἦσαν μάχιμοι, οἱ ἄλλοι ἦσαν στίφη προσκυνητῶν, γυναικῶν καὶ παιδῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου τότε Ἀλέξιος Α' διεβίβασε τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Δυστυχῶς ὅμως οἱ Ἕλληγες καὶ οἱ Φράγκοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συνεννοηθοῦν στενωτέρου, διότι τοὺς ἐχώριζε τὸ σχίσμα καὶ οἱ Λυτικοὶ ἐθεώρουν τοὺς ἡμετέρους ὡς αἰρετικούς. Ὁ χριστιανικὸς στρατὸς ἐκινδύνευσε νὰ καταστροφῇ εἰς τὸ *Δορούλαιον* (Ἐσχί-Σεχί), ἀλλ' ὑπερίσχυεν ἡ ἀνδρεία τῶν ἱπποτῶν. Οἱ σταυροφόροι μετ' ἀπεριγράπτους ταλαιπωρίας διῆλθον τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐπέρασαν τὴν ὄροσειρὰν τοῦ Ταύρου καὶ κατῆλθον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας. Ἀφοῦ δὲ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἔγιναν κύριοι τῆς Ἀντιοχείας, τέλος τὴν 1 Ἰουλίου 1099, τρία ἔτη μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των, εἶδον μακρόθεν τὴν Ἱερουσαλήμ. Πολλοὶ ἀπέθανον ἀπὸ τὴν χαρὰν των. Ὁ στρατὸς των εἶχε δεκατισθῆ, μόλις δὲ 40 χιλ. ἔφθασαν πρὸ τῆς ἁγίας πόλεως. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἐκυριεύθη δι' ἐφόδου τὴν 15 Ἰουλίου 1099, ἡμέραν Παρασκευὴν, ἡμέραν δηλαδὴ τοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος. Εἰς τὴν πόλιν ἐπηκολούθησε τρομερὰ σφαγή.

Μετὰ τὴν νίκην οἱ ἱππῶται διειμοιράσθησαν τὰς χώρας καὶ ἴδρυσαν κράτος φεουδαρχικόν, τὸ *Φραγκικὸν βασιλεῖον τῆς Ἱερουσαλήμ*, τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς εἶχε τὸν τίτλον *Προσπάτης τοῦ Ἀγίου Τάφου*.

Μετ' ὀλίγα ἔτη (1147—1149) ἔγινεν ἡ Δευτέρα Σταυροφορία πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐνὸς τμήματος τοῦ κράτους τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ ὁποῖον εἶχον κυριεύσει οἱ Τοῦρκοι. Ἀλλὰ τὸ 1187 ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου ἔγινε πάλιν κύ-

ριος τῆς Ἱερουσαλήμ. Τότε ἔγινεν ἡ Τρίτη Σταυροφορία (1189-1192). Ἄλλὰ οἱ Σταυροφόροι δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνακτήσουν τὴν Ἱερουσαλήμ, τὸ δὲ φραγκικὸν βασίλειον περικωρίσθη εἰς τὰ παρῶλια τῆς ἀρχαίας Φοινίκης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαίδα καὶ διειρηθῆ ἀκόμη ἓνα αἰῶνα.

Η ΑΛΛΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Τρίτης Σταυροφορίας ὁ δραστήριος καὶ πανίσχυρος πάπας Ἰννοκέντιος Γ' ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζῃ νέαν Σταυροφορίαν. Τὴν φορὰν αὐτὴν εἶχον σκοπὸν νὰ προσβάλουν τὸν σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος ἐξουσίαζε τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Εὐρώπην εἶχε γίνοι σημαντικὴ πρόοδος. Οἱ εὐρωπαῖοι ἀνέπτυξαν τὴν ναυτιλίαν τῶν καὶ ἔπλεον εἰς τὰ παρῶλια τῆς Συρίας, ὅπου ἦτο τὸ φραγκικὸν κράτος. Πρὸ πάντων ἀξιόλογον ναυτικὸν εἶχον μερικαὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἰδίως ἡ Βενετία. Οἱ σταυροφόροι λοιπὸν συνηθροίσθησαν εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἤρχισαν νὰ συνεννοῦνται μὲ τοὺς Βενετούς, διὰ νὰ τοὺς μεταφέρουν μὲ τὰ πλοῖα εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ κατάστασις ἦτο θλιβερά. Τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν διεδέχθη ἡ *Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων*, ἡ ὁποία ἐβασίλευσεν ὀλίγον (1185-1204), ἀλλ' ἔδωσε σειρὰν ἀνικάνων καὶ ἀναξίων βασιλέων. Ὁ Ἀλέξιος ἐξεθρόνισε τὸν ἀδελφόν του Ἰσαάκιον, τὸν ἐτύφλωσε καὶ τὸν ἔκλεισεν εἰς τὴν φυλακὴν. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ὀνομάζετο Ἀλέξιος, ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Κων-πολιν, ἔφθασεν εἰς τὴν Βενετίαν καὶ παρεκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νὰ τὸν ἐπαναφέρουν εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του καὶ ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς μεγάλας ὑποσχέσεις. Ὁ πάπας καὶ ὁ περίφημος Δόγης τῆς Βενετίας, ὁ γέρον καὶ τυφλὸς *Δάνδολος*, ἐνόησαν τι ὠφελείας ἦτο δυνατὸν νὰ καρπωθοῦν ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης. Ὁ πάπας ἔβλεπεν ὅτι ἦλθεν ἡ στιγμή νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Ανατολῆς, ὁ δὲ Δόγης νὰ κατακτήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν διὰ τὸ ἐμπόριον τῆς πατρίδος του.

Οἱ σταυροφόροι ἔπλευσαν πρὸς τὴν Κων-πολιν. Μεγάλῃ ἦτο ἡ κατάπληξις τῶν, ὅταν εἶδον μακρόθεν τὴν πολυάνθρωπον καὶ πλουσίαν πόλιν. Ἐξεθρόνισαν εὐκόλως τὸν Ἀλέξιον καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν υἱόν του. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐγεννήθη εἰς αὐτοὺς ἡ ὄρεξις νὰ γίνονιν κύριοι τῆς μεγάλης πόλεως, ἡ ὁποία ἔδιδεν ἐπι-

δας πλουσίων λαφύρων. Δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντιταχθοῦν εἰς τοὺς πολεμικοὺς ἰππώτας τῆς Δύσεως. Διὰ τοῦτο μόλις 20 χιλ. Φράγκοι κατάρθωσαν νὸ γίνουιν κύριοι τῆς πόλεως, ἡ ὁποία εἶχε τουλάχιστον 500 χιλ. κατοίκους.

Τὴν ἄλωσην ἐπιηκολούθησε φοβερὰ λεηλασία. Οἱ Φράγκοι ἐλαφρυαγώγησαν συστηματικῶς τὴν πόλιν, ἤρπασαν τοὺς θησαυροὺς τῶν ἐκκλησιῶν, κατέστρεψαν πολλὰ ἔργα τέχνης καὶ τὰ χάλκινα ἀγάλματα ἔχυσαν καὶ ἔκοψαν νομίσματα. Ὁλόκληρα πλοῖα ἐφόρτωσαν μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς πόλεως καὶ ἔστειλαν εἰς τὴν πατρίδα των.

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ **Θεόδωρος Δάσκαρης**, ὁ Πατριάρχης καὶ ὅλη ἡ ἀριστοκρατία τῆς πόλεως ἐφυγον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Νίκαιαν. Οἱ δὲ Φράγκοι ἐκυρίευσαν ἐνκόλως τὰς περισσοτέρας χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἴδρυσαν φεουδαρχικὸν κράτος, τὴν λεγομένην *Φραγκικὴν αὐτοκρατορίαν* τῆς Κων)πόλεως. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη οἱ Φράγκοι ἐκυβέρνησαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἡ περιοδὸς αὕτη τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ὀνομάζεται *Φραγκοκρατία*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τοῦ βίου της ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐξεπλήρωσε σπουδαίαν ἀποστολήν. Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο τὸ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον κράτος τοῦ κόσμου καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἀραβες, Τοῦρκοι, Βούλγαροι, Σέρβοι καὶ Ῥῶσσοι πολλὰ ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἡ κυριώτερα ὅμως ἐκδούλευσις τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὅτι διέσωσε τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκτὸς τούτου εἰς πολλὰ εἶδη δὲν ἐχρησίμευσε μόνον ὡς φύλαξ τοῦ ἀρχαίου θησαυροῦ, ἀλλὰ παρήγαγεν ἴδια πρότυπα καὶ ἀνέπτυξεν ἴδιον πολιτισμὸν.

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Οἱ Βυζαντινοὶ δὲν εἶχον τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν δημιουργικότητα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐπίσης αἱ κοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι, ἡ ἀπολυταρχία τῶν αὐτοκρατόρων καὶ οἱ περιορισμοὶ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦσαν εὐνοϊκαὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν πρωτοτύπου καὶ μεγάλου πολιτισμοῦ.

Ὁ πλοῦτος ἦτο συγκεντρωμένος εἰς ὀλίγας χεῖρας, τὴν γῆν ἔξουσίαζον ὀλίγοι μεγαλοκτηματῆαι καὶ τὸ μεγαλύτερον πλῆθος τοῦ λαοῦ εἴτε εἰργάζετο εἰς τὰ κτήματα τῶν πλουσίων, εἴτε ἔζη μὲ στερήσεις καὶ δυσκολίας εἰς τὰς πόλεις.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπεκράτησεν ἡ ἀσκητικὴ ἀντίληψις τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ, αἱ ἀπολαύσεις τῆς, ἡ ὑγίεια καὶ τὸ κάλλος δὲν εἶχον τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἄνθρωπος ἐδείκνυε περιφρόνησιν εἰς τὸ κάλλος καὶ τὰς ἀπολαύσεις ἐθεώρει ἀμαρτίαν. Μολαταῦτα ὅπου ἐδόθη εὐκαιρία ἐξεδηλώθη ἡ καλαισθητικὴ τάσις καὶ ἔχομεν ἄσματα τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀληθινὰ ποιήματα, καὶ εἰκόνας καὶ μωσαϊκά, τὰ ὁποῖα ἔχουν μεγάλην φυσικότητα καὶ χάριν.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Εἰς τὸ Βυζάντιον οὐδέποτε διεκόπη ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως π.χ. ὁ *Κλήμης* Ἀλεξανδρείας, ὁ *Μέγας Βασίλειος* ἦσαν ἔξοχοι ἑλληνισταὶ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου διετήρησαν τὴν παράδοσιν τῶν. Ἀντέγραφον τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ συγγράμματα μὲ τὴν νέαν γραφὴν, ἡ ὁποία εἰσῆχθη εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐμελέτων αὐτὰ καὶ ἐσχολίαζον. Πρὸ πάντων οἱ μοναχοὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀντιγραφὴν καὶ διάδοσιν τῶν βιβλίων καὶ πολλὰ μοναστήρια εἶχον ἀντίγραφα τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ πεζογράφων. Πολλὰ τῶν ἀντιγραφῶν τούτων διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ εἰς αὐτὰ χρεωστοῦμεν τὴν διάσωσιν τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων οἱ Βυζαντινοὶ ἔγραφαν καὶ πρωτότυπα συγγράμματα. Τὸ Βυζάντιον εἶχε τοὺς *ἱστοριογράφους* του, τοὺς *δήτορας*, καὶ τοὺς *ποιητὰς* του.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ μακροῦ βίου τῆς αυτοκρατορίας ἔχομεν σειρὰν ἱστοριογράφων, ἀλλ' οὐδεὶς ἔξ αὐτῶν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἱστοριογράφους. Ὅλοι σχεδὸν δὲν κατανοοῦν τὴν βαθύτεραν ἔννοιαν τῶν γεγονότων, παραμορφῶνουν ἢ διαστρέφονουν αὐτὰ καὶ εἶναι σχολιαστικοὶ ἢ δοκησίσοφοι εἰς τὴν ἔκφρασιν. Ὁ ἀξιολογότερος ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν εἶναι ὁ *Προκόπιος*, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ συνέγραψε τὰ γεγονότα τῆς βασιλείας του. Ἄλλ' ἐκτὸς

τῶν ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν ν' ἀπομιμηθοῦν τοὺς ἀρχαίους, τὸ Βυζάντιον εἶχε πολλοὺς **Χρονογράφους**. Οἱ χρονογράφοι εἶναι ἄνθρωποι μετρίως μορφώσεως, συνήθως ἡμιμαθεῖς μοναχοί, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν περιλήψεις ἱστορίας ἀπὸ κρίσεως κόσμον μέχρι τῶν ἡμερῶν των. Πρῶτον αὐτῶν εἶναι ὁ **Ἰωάννης Μαλαλάς**, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν περιφημον χρονογραφίαν του συγγέει πρόσωπα καὶ ἐποχὰς τῆς ἱστορίας καὶ γράφει παράδοξα τερατολογήματα.

Ῥήτορας εἶχε τὸ Βυζάντιον ἰδίως κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βίου του. ὁπότε ὑπῆρχε περισσοτέρα ἐλευθερία καὶ ζωηρὸς θρησκευτικὸς ζῆλος. Οἱ ῥήτορες τοῦ Βυζαντίου ἦσαν κυρίως ἐκκλησιαστικοὶ καὶ τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ αὐτῶν κατέχει ὁ **Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος**.

Ἡ ποίησις τοῦ Βυζαντίου ἦτο δύο εἰδῶν, ἡ *λογία ἐκκλησιαστικὴ* καὶ ἡ *δημώδης*. Ἡ ἐπίσημος ποίησις τῶν Βυζαντινῶν ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ, ἡ ὁποία ἐγράφετο εἰς τὴν *λογίαν γλῶσσαν*, δηλαδὴ ἀπειμιεῖτο τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐλευθέραν καὶ φυσικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ποιήσεως. Μολαταῦτα μεταξὺ τῶν ἁσμάτων τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχουν ὄρατα τεμάχια, τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον ἀκούομεν μὲ εὐχαρίστησιν. Μεταξὺ τῶν ἕμνογράφων διακρίνεται ὁ **Ῥωμανός**, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἔγραψεν ἕμνους μὲ ἀληθινὴν συγκίνησιν. Ὁ λαὸς ὅμως ἔψαλλε τοὺς πόθους του, τὴν λύπην καὶ τὴν χαρὰν του, ἢ ἐσατίριζε τοὺς ἀντιπάλους του εἰς τὴν ἀπλῆν ὁμιλουμένην γλῶσσαν. Εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν λοιπὸν ἀνεπτύχθη πρώτην φορὰν ἡ *δημώδης ἐλληνικὴ ποίησις*, ἡ ὁποία βραδύτερον ἐπὶ τουρκοκρατίας παρήγαγε τὰ ἔξοχα δημοτικὰ τραγούδια.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Οἱ Βυζαντινοὶ ἐκληρονόμησαν τὴν τέχνην τῶν ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων, εἶχον δὲ πολλὰς εὐκαιρίας διὰ νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν τέχνην των. Κατεσκεύαζον ναοὺς, ἀνάκτορα, τείχη, ὑδραγωγεῖα καὶ ἄλλα δημόσια ἔργα. Τοὺς ναοὺς τῶν ἐκόσμου διὰ τοιχογραφιῶν καὶ ἔξωγράφιζον εἰκόνας τῶν ἁγίων. Μόνον ἡ *Γλυπτικὴ* παρημελήθη, διότι οἱ βυζαντινοὶ ὡς χριστιανοὶ ἀπέφευγον τὰ ἀγάλματα.

Ὁ ναὸς ἐχρησίμευε, διὰ νὰ συναθροίζωνται ἐντὸς αὐτοῦ οἱ πιστοί, ἦτο δηλαδὴ ἡ *ἐκκλησία*. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοὶ

δὲν παρέλαβον τὸν τύπον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ. Αἱ
πρῶται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἐκτίσθησαν εἰς τὴν Δύσιν

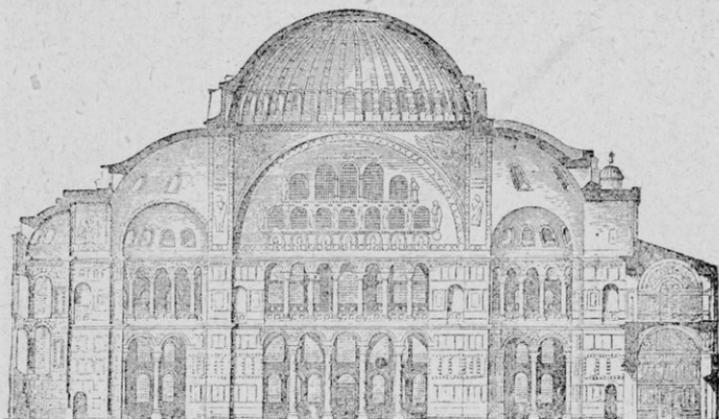

Βασιλική

Εἶναι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μεγάλης Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐν Ῥώμῃ, τοῦ λεγομένου πρὸ τῶν τειχῶν. Διακρίνεται καλῶς ἡ διπλῆ σειρὰ τῶν κιόνων (κορινθιακῶν), ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ ἐπίπεδος στέγη τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν Βασιλικῶν περίφημος ἦτο ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία ἀπετεφρώθη κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν τοῦ 1917.

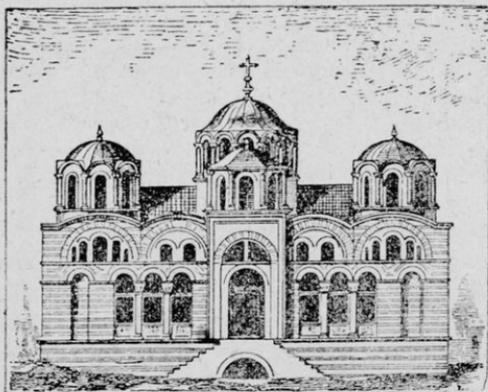
καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν δημοσίων ῥωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τῶν δικαστηρίων, τὰ ὁποῖα ὠνόμαζον *Βασιλικάς*. Ἦτο δηλαδή μία μεγάλη ὀρθογώνιος αἴθουσα, τῆς ὁποίας ἡ στέγη ὑπερβαστάζετο ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς κιόνων. Τὰς ἐκκλησίας ταύτας ὠνόμασαν *Βασιλικάς*. Βραδύτερον ὅμως οἱ Βυζαντινοὶ ἐδημιούργησαν ἴδιον ἑνθμόν, τοῦ ὁποίου πρότυπον εἶναι ὁ ναὸς τῆς *Ἁγίας Σοφίας*. Κατὰ τὸν Βυζαντινὸν ἑνθμόν ἡ ἐκκλησία ἔχει σχῆμα σταυροῦ, ἡ δὲ στέγη ἀποτελεῖται ἀπὸ ὑψηλὸν θόλον, ὁ ὁποῖος στηρίζεται εἰς τέσσαρας ἀψίδας. Τὰς δὲ ἀψίδας ὑποβασιάζουν τέσσαρες παχεῖς στύλοι ὀνομαζόμενοι πεσσοί. Ὁ τύπος τῆς Ἁγίας Σοφίας διητηρήθη καθ' ὅλην

τὴν διάρκειαν τοῦ Βυζαντίου μὲ πολλὰς ὅμως τροποποιή-
σεις. Βραδύτερον οἱ ναοὶ ἔγιναν λεπτότεροι, ὁ θόλος ἔλαφ-

Ἁγία Σοφία

Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ περιφήμου ναοῦ. Εἶναι ὁ νέος, ὁ *Βυ-
ζαντινὸς ῥυθμὸς*, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησαν οἱ δύο ἀρχιτέκτονες
Ἄνθემιος καὶ Ἰσιδωρος. Διακρίνεται τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ καὶ
ὁ θόλος.

Ναὸς τῆς Θεοτόκου ἐν Κωνσταντινουπόλει

ρότερος καὶ ἀντὶ τῶν ὀγκωδῶν στύλων ἐτέθησαν κίονες
ἔλαφροὶ καὶ ἤνοιξαν περισσότερα παράθυρα.

Ἡ ζωγραφικὴ ἐκαλλιεργήθη διαρκῶς εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ ζωγράφοι ἦσαν καλοὶ τεχνίται. Δὲν εἶχον ὅμως τὴν

Ὁ Δαυὶδ ὡς ποιμὴν (μικρογραφία)

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους συνήθιζον νὰ ζωμοῦν τὰ χειρόγραφα, ἰδίως τὰ ψαλτήρια, μὲ μικρὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται *Μικρογραφίαι*. Περιμήρους εἰκόνας ἔχει τὸ ψαλτήριον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων, ἐξ τοῦ ὁποῖου εἶναι καὶ ἡ παρούσα. Αἱ εἰκόνας τοῦ ψαλτηρίου αὐτοῦ ἔχουν πολλὴν φυσικότητα καὶ μαρτυροῦν ἐπίδρασιν τῆς κλασικῆς τέχνης.

Ἀπόλυτον ἐλευθερίαν, διότι ἡ ἐκκλησία ὥριζε τὴν θέσιν τῶν εἰκόνων καὶ τὴν παράστασιν, τὴν ὁποῖαν ἔπρεπε νὰ ἔχη

ἕκαστος ἅγιος. Ἐκτὸς τούτου οἱ Βυζαντινοὶ ἐφαντάζοντο τοὺς ἁγίους ὡς καχεκτικούς καὶ λιποσάρχους μὲ ἐπιμήκη πρόσωπα καὶ ὀφθαλμοὺς βυθισμένους ἐντὸς τῆς κόγχης. Τὸ πρότυπον τοῦτο ἦτο ἀντικαλαισθητικὸν καὶ ἠμπόδιζε τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἀνθηρᾶς καὶ σφριγώσης ζωῆς. Μολαταῦτα

Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του (μωσαϊκὸν)

Διὰ τοῦ καταλλήλου συνδυασμοῦ πολυχρῶμων λιθαρῶν οἱ Βυζαντινοὶ τεχνίται κατεσκευάζον ὄραϊας τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται **μωσαϊκά**. Ἡ ἀνωτέρω εἰκὼν εἶναι ἐκ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ ἁγίου Βιταλίου ἐν Ραβέννη τῆς Ἰταλίας καὶ παριστάνει τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν μὲ τὴν ἀκολουθίαν του. Περιφῆμα μωσαϊκὰ ὑπάρχουν εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκά ἐν Λεβαδείᾳ εἰς τὸ Λαφνί κ. ἄ.

Ἡ ἰδιοφυΐα τῶν τεχνιτῶν ὑπερεπήδησε πολλὰκις τοὺς περιορισμοὺς τούτους καὶ παρήγαγεν ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν λείπει ἡ φυσικότης καὶ ἡ χάρις.

Οἱ Βυζαντινοὶ διεκρίθησαν εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν διακόσμησιν τῶν χειρογράφων βιβλίων διὰ μικρῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας ὀνομάζουν **Μικρογραφίας**. Πολλὰ τῶν εἰκόνων τούτων ἔχουν κίνησιν καὶ ζωὴν καὶ διασφύζουν ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης.

Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἶναι τὰ λεγόμενα **Μωσαϊκὰ ἢ Ψηφιδωτά**. Διὰ τῆς ἐντέχνου δια-

τάξεως τῶν λιθαρίων, διὰ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς ἀντιθέσεως τῶν χρωμάτων αὐτῶν ἐπιτυγχάνονται εἰκόνες, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν ἐντύπωσιν εἰς τὸν θεατὴν.

Οἱ Βυζαντινοὶ διεχοίθησαν ἐπίσης εἰς τὴν *ἐλεφαντουργίαν*, *χρυσοχοίαν*, *σμαλτοργίαν* καὶ *ποικιλικήν*.

Τὸ πρῶτον καὶ μεγαλύτερον κέντρον τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Βραδύτερον εἰς τὰ μο-

Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ

Εἶναι μωσαϊκὸν ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ ζωρότης τῶν χαρακτηριστικῶν δεικνύει πόσον ἦτο προηγμένη ἡ τέχνη αὐτὴ ἐν Βυζαντίῳ.

ναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐκαλλιεργήθη ἐξαιρετικῶς ἡ βυζαντινὴ τέχνη καὶ ἐκεῖ σφύζονται τινὰ τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἔργων τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸ τέλος τῆς αὐτοκρατορίας ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἔδωσε τὴν τελευταίαν ἀναλαμπήν της εἰς τὸν Μυστρῶν τῆς *Πελοποννήσου*.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΑΤΩΝ ΓΕΓΟΝΩΤΩΝ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

I ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

<i>Περί τὸ</i>	5000	<i>π. Χ.</i>	<i>Ἀρχὴ ἱστορίας Αἰγυπτίων</i>
»	1800	»	<i>Ἀρχὴ ἱστορίας Βαβυλωνίων</i>
»	1300	»	<i>Ἀκμὴ Σιδῶνος</i>
»	1100	»	<i>Ἀκμὴ Τύρου</i>
»	814	»	<i>Κτισίς Κροχιδῶνος</i>
	604	»	<i>Ναβουχοδονόσω</i>
	587	»	<i>Ἄλωσις Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ Βαβυλωνίων</i>
	550	»	<i>Κῦρος βασιλεὺς τῆς Περσίας</i>
	538	»	<i>Ἄλωσις Βαβυλῶνος ὑπὸ Κύρου</i>
	525	»	<i>Κατάληψις Αἰγύπτου ὑπὸ Κύρου</i>

II ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

<i>Περί τὸ</i>	2000	<i>π. Χ.</i>	<i>Οἱ Ἴωνες καὶ Ἀχαιοὶ κατέρχονται</i>
»	1200	»	<i>Κάθοδος Δωριέων εἰς τὴν Ἑλλάδα</i>
»	1100—900	<i>π. Χ.</i>	<i>Πρῶτος ἐλληνικὸς ἀποικισμὸς</i>
»	900—700	»	<i>Ὀμηρικοὶ χρόνοι</i>
»	850	»	<i>Διαμόρφωσις Σπαρτιατικοῦ κράτους</i>
	594	»	<i>Νομοθεσία Λόλωνος [Δυκοῦργος</i>
	510	»	<i>Ἐξωσις Πεισιστρατιδῶν</i>
	490	»	<i>Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη</i>
	480	»	<i>Θερμοπύλαι — Σαλαμίς</i>
	479	»	<i>Μάχη Πλαταιῶν</i>
	431—404	»	<i>Πελοποννησιακὸς πόλεμος</i>
	362	»	<i>Ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη</i>
	338	»	<i>Ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη</i>
	336—323	»	<i>Μέγας Ἀλέξανδρος</i>
	301	»	<i>Ἡ ἐν Ἴψῳ μάχη</i>
	197	»	<i>Μάχη ἐν Κυνὸς Κεφαλαίς</i>
	146	»	<i>Ὑποταγὴ Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους</i>

III ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

753	<i>π. Χ.</i>	<i>Κτισίς τῆς Ῥώμης</i>
509	»	<i>Κατάλυσις τῆς βασιλείας-δημοκρατία</i>
493	»	<i>Δήμαρχοι</i>
272	»	<i>Συμπλήρωσις κατακτῆσεως τῆς Ἰταλίας</i>
266	»	<i>Ἐξισωσις τῶν τάξεων</i>

264—241	π. X.	Πρώτος Καρχηδονικός πόλεμος
218—201	» »	Δεύτερος Καρχηδονικός πόλεμος
146	» »	Καταστροφή Καρχηδόνος
133	» »	Κατάκτησις τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον χωρῶν
133	« »	Ἀγροτικὸς νόμος Τιβερίου Γράκχου
58—51	» »	Κατάκτησις τῆς Γαλατίας
31	» »	Ναυμαχία Ἀκτίου
30 π. X.—14 μ. X.		Αὐτοκρατορία Αὐγούστου
96—180	μ. X.	Οἱ Ἀντωνῖνοι
212	» »	Ἐπέκτασις τοῦ δικαιώματος τοῦ ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους
284—305	» »	Διοκλητιανὸς
306—337	» »	Μ. Κωνσταντῖνος
395	» »	Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους
476	» »	Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους

IV ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

527—565	» »	Ἰουστινιανὸς
610—641	» »	Ἡράκλειος
622	» »	Ἀρχὴ μωαμεθανικῆς χρονολογίας
711	» »	Κατάκτησις Ἰσπανίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων
717	» »	Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρὸς νικᾷ τοὺς Ἀραβας
732	» »	Κάρολος ὁ Μάρτελλος ἀποκρούει τοὺς Ἀραβας
726—843	» »	Εἰκονομαχία
800	» »	Κάρολος ὁ Μέγας στέφεται αὐτοκράτωρ
867—1081	» »	Μακεδονικὴ Δυναστεία
962	» »	Ἰδρυσις Ἀγίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους γερμανικοῦ ἔθνους (᾽Ὄθων Α΄)
1096	» »	Ἀρχὴ Σταυροφοριῶν
1204	» »	Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. <i>Χάρτης ἀρχαίας Αἰγύπτου</i>	Σελ.	10
2. Αἱ πυραμίδες καὶ ἡ Σφίγξ.....	»	11
3. Γραφὴ αἰγυπτιακὴ—τὰ ἱερογλυφικά.....	»	11
4. Ὁβελίσκος.....	»	13
5. Αἰγύπτιος (ἀρχαῖον ἄγαλμα).....	»	14
6. Ναὸς αἰγυπτιακὸς.....	»	15
7. Πάπυρος—Λωτὸς.....	»	16
8. <i>Χάρτης Χαλδαίας καὶ Ἀσσυρίας</i>	»	17
9. Ἀσσύριος βασιλεὺς ἐφ' ἄρματος.....	»	18
10. Ἀσσυριακὸν ἀνάκτορον.....	»	20
11. Πτερωτὸς ταῦρος.....	»	21
12. Ἀσσυριακὸς ναὸς.....	»	22
13. Σφρηνοειδὴς γραφὴ.....	»	23
14. <i>Χάρτης τῆς ἀρχαίας Παλαιστίνης καὶ Φοινίκης</i>	»	24
15. Ὁ ναὸς τῆς Ἱερουσαλήμ.....	»	27
16. <i>Χάρτης τοῦ Περσικοῦ κράτους</i>	»	31
17. <i>Χάρτης τῆς Ἑλλάδος</i>	»	36
18. <i>Χάρτης τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου</i>	»	42-43
19. Ἀρχαῖκον ἄγαλμα.....	»	46
20. Ἡ πεδιάς τοῦ Εὐρώτα καὶ ὁ Ταύγετος.....	»	47
21. Συγκομιδὴ ἐλαιῶν (ἀγγειογραφία).....	»	49
22. Ἑλληνες ὀπλίται.....	»	57
23. Τριήρης ἀθηναϊκὴ (ἐξ ἀναγλύφου).....	»	58
24. <i>Χάρτης Ἱεροσολυμῶν</i>	»	59
25. <i>Χάρτης Σαλαμῖνος</i>	»	60
26. Ἀθηναϊκὴ τριήρης (ἀναπαράστασις).....	»	70
27. Ὁ Περικλῆς.....	»	71
28. <i>Οἱ λιμένες τοῦ Πειραιῶς</i>	»	73
29. Κρατὴρ.....	»	74
30. Σκηνὴ ἐμπορίου (ἀγγειογραφία).....	»	75
31. Ἀμφορεὺς.....	»	76
32. Γυναῖκες κοπανίζουσι σῖτον (ἀγγειογραφία).....	»	77
33. Παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς.....	»	78
34. Λήκυθος.....	»	78

35. Σκηνή ἐκ τοῦ γεωργικοῦ βίου (ἀγγειογραφία)	Σελίς	79
36. Στάμιος	»	80
37. Ἐνδυμασία γυναικῶν (ἀγγειογραφία)	»	81
38. Ἀσκήσεις ἐφήβων (ἀγγειογραφία)	»	82
39. Γυναικες παίζουν λύραν καὶ αὐλὸν (ἀγγειογρ.)	»	83
40. Σχολεῖον (ἀγγειογραφία)	»	84
41. Θυσία (ἀγγειογραφία)	»	85
42. Ἄρτεμις κυνηγὸς (ἀγαλμα)	»	86
43. Ἡ νίκη τοῦ Παιωνίου	»	92
44. Ὁ Δισχοβόλος τοῦ Μύρωνος	»	93
45. Ζεὺς τοῦ 5ου αἰῶνος (νόμισμα)	»	94
46. Ζεὺς τοῦ 4ου αἰῶνος	»	95
47. Ὁ Ἐρμῆς τοῦ Πραξιτέλους	»	96
48. Ἡ Νιόβη	»	97
49. Δωρικὸς κίων	»	98
50. Ἰωνικὸς κίων	»	98
51. Κορινθιακὸς κίων	»	98
52. Τεχνίτης χρωματίζων στήλην (ἀγγειογραφία)	»	99
53. Ἀκρόπολις (ἀναπαράστασις)	»	100
54. Ὁ Παρθενὸν	»	101
55. Τουρητὸς (ἀγγειογραφία)	»	102
56. Σιδηρουργεῖον (ἀγγειογραφία)	»	103
57. Ἀρματοδρομία (ἀγγειογραφία)	»	103
58. Ὑποδηματοποιὸς (ἀγγειογραφία)	»	104
59. Πελασστής	»	104
60. Μακεδὼν ὀπλίτης	»	112
61. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος	»	114
62. Χάρτης ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου	»	116
63. Νόμισμα Μ. Ἀλεξάνδρου	»	117
64. Βασιλεία τῶν Διαδόχων	»	120
65. Ὁ Ἀπόλλων τοῦ Belvedere	»	123
66. Χάρτης τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας	»	127
67. Τύποι Ῥωμαίων	»	128
68. Ῥωμαῖος λεγιονάριος — Ἐκατόνταρχος	»	143
69. Σήματα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ	»	144
70. Τοῦλιος Καῖσαρ	»	154
71. Αὐγουστος	»	157
72. Ῥωμαία δεσποινά	»	159
73. Χάρτης Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας	»	161
74. Ἄψις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου	»	167

75. Αἱ θέρμαι τοῦ Καρακάλλα	Σελίς	168
76. Στήλη Τραϊανοῦ	»	169
77. Χάρτης Βυζαντινῆς ἀδιοκρατορίας ἐπὶ Ἰου- στινιανῶν	»	183
78. Ἀραβικὸν Τέμενος ἐν Ἱερουσαλήμ	»	189
79. Ἐσωτερικὸν Βασιλικὴς	»	211
80. Ἡ Ἁγία Σοφία.	»	212
81. Ναὸς τῆς Θεοτόκου	»	212
82. Ὁ Δαυὶδ καὶ τὸ ποίμνιόν του (μικρογραφία)	»	213
83. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του (μω- σαϊκὸν)	»	214
84. Ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ (μωσαϊκὸν)	»	215

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ . . . . . Σελ. 3—6

ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

I ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	1. Αιγύπτιοι . . . . . »	8—16
	2. Βαβυλώνιοι - Ἀσσύριοι . . . . . »	16—23
	3. Ἐβραῖοι . . . . . »	23—28
	4. Φοίνικες . . . . . »	28—29
	5. Μῆδοι καὶ Πέρσαι . . . . . »	30—34

II ΕΛΛΗΝΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.	Προϊστορική περίοδος . . . . . »	36—39
»	Γ΄. Ἡ Ἑλλάς τῶν Ὀμηρ. χρόνων . . . . . »	39—42
»	Δ΄. Ἡ περίοδος τῶν ἀποικιῶν . . . . . »	42—52
»	Ε΄. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸ τέλος τοῦ βου αἰῶνος . . . . . »	52—55
»	ΣΤ΄. Ἀθηναϊκή περίοδος . . . . . »	55—62
»	Ζ΄. Τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος . . . . . »	62—65
»	Η΄. Διοικήσεις τοῦ ἀθην. κράτους . . . . . »	66—72
»	Θ΄. Ἀκμὴ τοῦ ἑλλην. πολιτισμοῦ . . . . . »	72—104
»	Ι΄. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι . . . . . »	105—110
»	ΙΑ΄. Ἐπικρατήσεις τῶν Μακεδόνων . . . . . »	110—113
»	ΙΒ΄. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος . . . . . »	113—119
»	ΙΓ΄. Οἱ ἑλληνιστικοὶ χρόνοι . . . . . »	119—126

III ΡΩΜΛΙΟΙ

Α΄. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.	Ἡ παλαιοτάτη ἱστορία τῆς Ῥώμης . . . . . »	127—130
----------------	---	---------

Β΄. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

»	ΙΕ΄. Ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ῥώ- μης—ἡ πάλῃ τῶν τάξεων . . . . . »	130—132
---	--	---------

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'	Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ῥώ- μης—αἱ κατακτήσεις	Σελίς »	132—140
»	ΙΖ'. Ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐπὶ τῆς δημοκρατίας	»	141—147
»	ΙΗ'. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι	»	148—156

Γ'. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

»	ΙΘ'. Ἡ αὐτοκρατορία κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας	Σελίς	156—160
»	Κ'. Ἀκμὴ τῆς αὐτοκρατορίας—ἡ Ῥωμαϊκὴ εἰρήνη	»	160—170
»	ΚΑ'. Παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας	»	170—176

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'	Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία	»	180—186
»	ΚΓ'. Ὁ Ἰσλαμικὸς κόσμος	»	186—190
»	ΚΔ'. Ἡ ἀκμὴ τοῦ Βυζαντίου	»	190—196
»	ΚΕ'. Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους	»	196—203
»	ΚΣ'. Οἱ χρόνοι τῶν Σταυροφοριῶν	»	203—208
»	ΚΖ'. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Βυζαντίου Χρονολογικὸς πίναξ	»	208—215 217—218
	Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν	»	219—221